

**ZAPOSLENOST KAO FAKTOR
PRIVREDNOG RAZVOJA REPUBLIKE
SRBIJE**
Doktorska disertacija

Mentor:

Prof. dr Srđan Redžepagić

Kandidat:

MS.c Simonida Vukadinović

Sremska Kamenica, 2015.

Univerzitet Edukons

Fakultet poslovne ekonomije

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj:	
RBR	
Identifikacioni broj:	
IBR	
Tip dokumentacije:	Monografska dokumentacija
TD	
Tip zapisa:	Tekstualni štampani materijal
TZ	
Vrsta rada (dipl, mag, dr):	Doktorska disertacija
VR	
Ime i prezime autora:	Simonida Vukadinović
AU	
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje):	dr Srđan Redžepagić, vanredni profesor
MN	
Naslov rada:	Zaposlenost kao faktor privrednog razvoja Republike Srbije
NR	

Jezik publikacije: JP	srpski
Jezik izvoda/apstrakta: JI	srpski /engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2015.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad
Fizički opis rada: FO	(7 poglavlja, 293 stranice, 54 tabela, 8 grafikona, 7 prikaza, 1 slika, 1 dijagram, reference – knjige i monografije; poglavlja u knjigama i monografijama; članci u naučnim časopisima; radovi sa konferencija; internet izvori)
Naučna oblast: NO	društvene nauke, ekonomija
Naučna disciplina: ND	ekonomija rada, makroekonomija
Predmetna odrednica, ključne	Politika zapošljavanja, nezaposlenost, Evropska unija,

reči: PO	Republika Srbija, poljoprivreda, prehrambena industrija, mladi
UDK	
Čuva se u: ČU	Biblioteka Univerziteta Educons - Sremska Kamenica
Važna napomena: VN	
Izvod/Apstrakt IZ	<p>Predmet istraživanja doktorske disertacije pod nazivom <i>Zaposlenost kao faktor privrednog razvoja Republike Srbije</i> jeste analiza zaposlenosti i pitanje zapošljavanja odnosno prevazilaženja problema nezaposlenosti u Republici Srbiji. Poseban akcenat u istraživačkom delu rada stavljen je na stanje na tržištima rada u Evropskoj uniji, zemljama u okruženju u Republici Srbiji.</p> <p><i>Osnovni cilj</i> rada je da da kritičkom analizom pomogne u nalaženju rešenja za tržište rada, odnosno akcenat je na rastu zaposlenosti pružajući ne samo sliku sadašnjeg stanja i probleme ekonomija sa kojima se susreću posmatrana područja, u vezi sa ovim makroekonomskim faktorom, već i da se da predlog kreatorima ekonomске politike u Srbiji, kako bi se ciljani nivo zaposlenosti od 65% u Srbiji do 2020. godine i dostigao.</p> <p>Ovo istraživanje takođe ima za cilj da istakne važnost saradnje svih učesnika tržišta rada u cilju razvoja ekonomije Republike Srbije.</p>
Datum prihvatanja od strane NN veća: DP	
Datum odbrane:	

Zaposlenost kao faktor privrednog razvoja Republike Srbije

DO	
Članovi komisije (ime i prezime, titula, zvanje, naziv institucije, status):	Član: dr Miroslava Filipović, redovni profesor, Univerzitet Educons, Fakultet poslovne ekonomije
KO	Član-mentor: dr Srđan Redžepagić, vanredni profesor, Univerzitet Union, Beogradska bankarska akademija Predsednik: dr Bojan Dimitrijević, redovni profesor, Univerzitet Educons, Fakultet poslovne ekonomije

EDUCONS UNIVERSITY

Faculty of Business Economics

KEY DOCUMENT INFORMATION

Number *consecutive: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code (BA/BSc, MA/MSc, PhD): CC	PhD Thesis
Author: AU	Simonida Vukadinović
Mentor (title, name, post): MN	Srđan Redžepagić, PhD
Document title:	

TI	
Language of main text:	Serbian
LT	
Language of abstract:	English/Serbian
LA	
Country of publication:	Serbia
CP	
Locality of publication:	Vojvodina
LP	
Year of publication:	2015.
PY	
Publisher:	Author
PU	
Place of publication:	Novi Sad
PP	
Physical description:	(7 chapters, 293 pages, 54 tables, 8 graphics, 7 displays, 1 image, 1 diagram, reference - books and monographs; book chapters and monographs; articles in scientific journals; papers from conferences; internet sources)
PD	
Scientific field:	social science, economics
SF	
Scientific discipline:	labor economics, macroeconomics
SD	

Subject, Key words SKW	Employment policy, unemployment, the European Union, the Republic of Serbia, agriculture, food industry, young
UC (universal class. code)	
Holding data: HD	Library of the University Educons - Sremska Kamenica
Note: N	
Abstract: AB	<p>The subject of research of the doctoral dissertation titled <i>Unemployment as a factor of economic development of The Republic of Serbia</i> is the analysis of employment and overcoming the problem of unemployment in The Republic of Serbia. The special emphasis in the research part of the work is made on the situation on the labor markets in the European Union, countries in the region and in The Republic of Serbia.</p> <p>The main objective of dissertation is to provide a critical analysis and to help in finding solutions to the labor market, emphasising on employment growth by providing not only a picture of the current situation economy and problems encountered by subject area related to these macroeconomic factors, but also to propose the creators of economic policy in Serbia in order to reach target employment level of 65% in Serbia till 2020.</p> <p>This study also aims to highlight the importance of cooperation between all participants of the labor market in order to develop the economy of The Republic of Serbia.</p>
Accepted by Sc. Board on: AS	

Defended/Viva voce PhD exam. on: DE	
PhD Examination Panel: DB	Member: PhD Miroslava Filipović, full professor, Educons University, Faculty of Business Economy Member-mentor: PhD Srđan Redžepagić, associate Professor, University Union, Belgrade Banking Academy Chairperson: PhD Bojan Dimitrijević, full professor, Educons University, Faculty of Business Economy

SPISAK GRAFIKA, DIJAGRAMA, PRIKAZA, SLIKA, TABELA

Grafik br. 1: Veza privrednih ciklusa, stvarnog i potencijalnog društvenog proizvoda, stvarne nezaposlenosti i NRU

Grafik br. 2: Filipsova kriva

Grafik br. 3: Okunova kriva

Grafik br. 4: Grafički prikaz veze između Filipsove i Okunove krive

Grafik br. 5: Tražnja i ponuda za fizičkim radnicima

Grafik br. 6: Zaposlenost i produktivnost, kumulativni rast u %, 2010=0 str.171

Grafik br. 7: Stopa nezaposlenosti i srednja vrednost ove stope za sve posmatrane EU zemlje/entitete u periodu 2002-2013. godine

Grafik br. 8: Stopa nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva i srednja vrednost ove stope za sve posmatrane EU zemlje/entitete u periodu 2002-2013. godine

Dijagram br. 1: Međuzavisnost aktera na tržištu rada

Prikaz br. 1: Agregate tržišta rada

Prikaz br. 2: Globalna nezaposlenost mladih i odraslih u interval 1991-2012. godine (%)

Prikaz br. 3: Stopa nezaposlenosti mladih u EU %

Prikaz br. 4: Struktura zaposlenih, nezaposlenih i neaktivnih prema nivou obrazovanja u Republici Srbiji 2008-2011.godine

Prikaz br. 5: Udeo poljoprivredne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti (%) i proizvodnja odabranih proizvoda u milionima USD za SAD i Evra za EU

Prikaz br. 6: Sektorska struktura zaposlenosti Srbija (2001-2010)

Prikaz br. 7: Struktura proizvodnje žitarica 2006-2010. godine

Slika br. 1: Oblici mobilnosti rada

Tabela br. 1: Harmonizovani indeks potrošačkih cena (HICP) –stopa inflacije, godišnja prosečna stopa promene (%)

Tabela br. 2 Inflacija u Republici Srbiji, (potrošačke cene, godišnje učešće u %)

Tabela br. 3: Bilans odliva mozgova za zemlje emigracije

Tabla br. 4 Stopa nezaposlenosti, na globalnom nivou, mladi (15-24), odrasli (25+)

Tabela br. 5: Stanje i perspektive na tržištu rada

Tabela br. 6 :Stopa nezaposlenosti mlađih u EU 2010-2012Q4 (%)

Tabela br. 7: Ključni indikatori tržišta rada mlađih prikazani po polu, 2006. godine (%)

Tabela br. 8: Indikatori tržišta rada u Republici Srbiji 2008-2010. godine

Tabela br. 9: Procenat siromašnih i absolutna linija siromaštva u Republici Srbiji, 2008–2010. godine

Tabela br. 10: Stope zaposlenosti u EU 28 2008-2012. godine

Tabela br. 11: Stope nezaposlenosti u EU 27 2008-2012. godine

Tabela br. 12: Javna potrošnja na aktivne politike tržišta rada, % BDP-a

Tabela br. 13: (Ne)zaposlenost u Crnoj Gori 2007-2010. godine

Tabela br. 14: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva u radnoj dobi u drugom kvartalu 2012 i 2013. godine

Tabela br. 15: Stopa zaposlenosti (populacije 20-64) u Makedoniji 2008-2013. godine

Tabela br. 16: Stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti populacije 15 godina i više u Makedoniji (2011-2013. godine)

Tabela br. 17: Stopa zaposlenosti u Hrvatskoj 2008-2013. godine

Tabela br. 18: Stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj 2008-2012. godine

Tabela br. 19: Stope zaposlenosti i nezaposlenosti u BiH 2008-2012. godine

Tabela br. 20: Stope zaposlenosti i nezaposlenosti u Sloveniji 2008-2012. godine

Tabela br. 21: Stopa nezaposlenosti u Srbiji u intervalu 2000-2010. godine, lica starosti 15+

Tabela br. 22: Trendovi na tržištu stanovništvo 15-64, godišnji proseci (2008-2012. godine)

Tabela br. 23: Tržište rada u Republici Srbiji u intervalu 2008-2012. godine

Tabela br. 24: Rezultati privatizacije u Srbiji 2002-2011. godine (kumulativni rezultati)

Tabela br. 25: Stope nezaposlenosti lica radnog uzrasta (15-64) u Republici Srbiji 2008-2012. godine

Tabela br. 26: Osnovni skupovi stanovništva starosti 15 i vise godina, u Republici Srbiji 2003-2013. godine

Tabela br. 26a: Osnovni skupovi stanovništva, muška populacija starosti 15 i vise godina, u Republici Srbiji 2003-2013. godine

Tabela br. 26b: Osnovni skupovi stanovništva, ženska populacija starosti 15 i vise godina, u Republici Srbiji 2003-2013. godine

Tabela br. 27 Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Tabela br. 28a: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva muškog pola, starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Tabela br. 28b: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva ženskog pola, starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Tabela br. 29: Glavni indikatori tržišta rada u Republici Srbiji - mladi (15-24 god.) 2008-2012. godine

Tabela br. 30: EU i Srbija: Trenutno stanje i ciljevi razvoja

Tabela br. 31: Projekcija potreba za sprovođenje aktivnih mera zapošljavanja za period 2007-2008. godinu

Tabela br.32: Osnovni pokazatelji tržišta rada odraslog stanovništva (15+), u hiljadama

Tabela br. 33: Osnovni pokazatelji tržišta rada stanovništva radnog uzrasta (15-64), u hilj.

Tabela br. 34: Makroekonomski indikatori Srbije 2000-2008. godine

Tabela br. 35: Makroekonomski indikatori poljoprivrede Srbije 2000-2008. godine

Tabela br. 36: Broj poljoprivrednih gazdinstava po regionima u R. Srbiji

Tabela br.37: Korišćenje poljoprivrednog zemljišta u ha

Tabela br. 38: Sektorska struktura zaposlenosti 2004-2010. godine (korigovani i nekorigovani podaci)

Tabela br. 39: Sektorska zaposlenost u Srbiji

Tabela br. 40: Osnovni makroekonomski indikatori Republike Srbije 2008-2013. godine

Tabela br. 41: Makroekonomski indikatori doprinosa poljoprivrede nacionalnoj ekonomiji 2008-2013. godine

Tabela br. 42: Učešće poljoprivrede i agroindustrije u BDV privrede, ukupnoj zaposlenosti i spoljnotrgovinskoj razmeni u intervalu 2008-2013. godine

Tabela br. 43: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva regiona Vojvodine, starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Tabela br. 44: Članovi i stalno zaposleni na poljoprivrednom gazdinstvu, prema radnom status i region, 2012. godine

Tabela br. 45: Makroekonomski indikatori doprinosa poljoprivrede i agroprivrede privredi Srbije 2008-2013. godine

Tabela br. 46: Učešće stanovništva ruralnog područja u ukupnom stanovništvu EU 28

Tabela br. 47: Prikaz prosečnog indeksa proizvodnje po granama prehrambene industrije u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu

Tabela br. 48: Makroekonomski indikatori doprinosa poljoprivrede i agroindustrije privredi Srbije u intervalu 2004-2013. godine

Tabela br. 49: Ciljevi i očekivani rezultati Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020. godine, (projekcije Fondacije za razvoj ekonomske nauke)

Tabela br. 50: Ciljevi i očekivani rezultati Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020. godine, zaposlenost mladih

Tabela br. 51: Projekti u okviru ministarstva nadležnog za poslove zapošljavanja – finansirani iz sredstava međunarodnih donatorskih institucija 2007-2014. godine

Tabela br. 52: Lista svih EU država/entiteta uključenih u analizu

Tabela br. 53: Korelaciona matrica svih varijabli uključenih u statističke modele

Tabela br. 54: Sveobuhvatan prikaz rezultata analize i svih statističkih modela kroz koje je testirana hipoteza

SKRAĆENICE

AP Vojvodina - Autonomna pokrajina Vojvodina

BDP - Bruto domaći proizvod

BDV - Bruto dodata vrednost

CAP - *Common Agricultural Policy*

CEFTA - *The Central European Free Trade Agreement*

CEDEFOP - *European Centre for the Development of Vocational Training*

CEEP - *European Centre of Public Enterprises*

CIPS - centara za informisanje i profesionalno savetovanje

CŽO - celoživotno obrazovanje

DG - Generalnog direktorata

DKMT - Dunav-Kriš-Moriš-Tisa

EAR - *European Area of Recognition*

EK - Evropska komisija

EMP/POLICY - *Employment and Labour Market Policies*

EMU - Ekonomski i monetarne unije

ESF - European Social Fund

ESS – *European Statistical System*-evropski statistički sistem

ETUC - *European Trade Union Confederation*

ETUI - *The European Trade Union Institute*

EURES - *The European Job Mobility Portal*

EUSF - Evropske unije Fonda solidarnosti

EU/ Unija - Evropska unija

FOOO - funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih

GDP - *Gross domestic product*

HACCP - *Hazard Analysis Critical Control Point*

HICP - Harmonizovani indeks potrošačkih cena

HZZ - Hrvatski zavod za zapošljavanje

IES - *Institute for Employment Studies*

IOM - *International Organization for Migration*

IPARD - Instrumenti prepristupne pomoći za ruralni razvoj

IPA - Instrument za prepristupnu pomoć

JQI - *Job quality index*

KILM - *Key Indicators of the Labour Market*-Ključni indikatori na tržištu rada

LLL - Life Long Learning- celoživotno učenje

MINRZS - Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike

MOR - Međunarodna organizacija rada

NAIRU - stopom nezaposlenosti koja ne ubrzava inflaciju

NAPZ - Nacionalni akcioni plan zapošljavanja

NEET-s -Young people not in employment, education or training

NRU - Ravnotežna stopa nezaposlenosti

NSZ - Nacionalna služba za zapošljavanje

NVO - nevladina organizacija

OMC - Open Metod of Coordination

PDV-porez na dodatu vrednost

PRS-Poverty reduction strategies

SAD -Sjedinjene Američke Države

SDI-strane direktne investicije

SFRJ-Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

SSnet - Evropski statistički sistem mreža

Srbija - Republika Srbija

SWOT - Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats

TEMPUS - *Trans-European Mobility Programme for University Studies*

UN - *United Nations-Ujedinjene nacije*

UNDP - *United Nations Development Program*

UNICE - *Union of Industries of the European Community*

UNICEF - *United Nations Children's Fund*

ZZZCG - Zavod za zapošljavanje Crne Gore

SADRŽAJ

UVOD

1. TRŽIŠTE RADA

1.1. Zaposlenost

1.2. Nezaposlenost

1.3. Vrste nezaposlenosti

1.4. Inflacija

1.5. Zaposlenost i migracije radne snage

1.6. Promene na tržištu rada

2. POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA I PRIVREDNI SISTEM

2.1. Radna snaga kao faktor privrednog sistema

2.2. Međunarodna organizacija rada

2.3. Zelena radna mesta

2.4. Nezaposlenost mladih

2.5. Politika zapošljavanja kao strategija borbe protiv masovne nezaposlenosti

3. ZAPOŠLJAVANJE U EVROPSKOJ UNIJI

3.1. Fragmentirana politika zapošljavanja

3.2. Evropski socijalni dijalog

3.3. Zaposlenost i regionalne politike EU i

3.4. Uslovi rada u zemljama članicama

3.5. Zaposlenost u Evropskoj uniji

3.5.1. Zarade

3.5.2. Zdravlje i zaštita na radu

3.5.3. Socijalna zaštita

3.5.4. Obavezno i/ili strukovno penzijsko osiguranje

3.5.5. Rano utvrđivanje kvalifikacionih potreba zaposlenih u EU

3.5.6. Informacije o radnim mestima i mogućnosti zapošljavanja

3.5.7. Zapošljavanje u okviru javnog sektora

3.6. Socijalna mobilnost i politika i socijalna zaštita

4. POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA U ZEMLJAMA U OKRUŽENJU

4.1. Tržište rada i zaposlenost u Crnoj Gori

4.2. Tržište rada i zaposlenost u Makedoniji

4.3. Tržište rada i zaposlenost u Hrvatskoj

4.4. Tržište rada i zaposlenost u Bosni i Hercegovini

4.5. Tržište rada i zaposlenost u Sloveniji

5. POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA U REPUBLICI SRBIJI

5.1. Tržište rada u Republici Srbiji

5.2. Nezaposlenost u Republici Srbiji

5.3. Uloga i značaj države

5.4. Akcioni plan zapošljavanja-instrument politike zapošljavanja

5.5. Dugoročna politika zapošljavanja Srbije

6. ZAPOSLENOST U POLJOPRIVREDNOM I SEKTORU PREHRAMBENE INDUSTRIJE SRBIJE

6.1. Sektor poljoprivrede u Republici Srbiji i regionu AP Vojvodine

6.2. Zaposlenost u poljoprivrednom sektoru Republike Srbije

6.3. Zaposlenost u poljoprivrednom sektoru AP Vojvodine

6.4. Prehrambena industrija u Republici Srbiji i regionu AP Vojvodine

6.5. Zaposlenost u prehrambenoj industriji Republike Srbije i regionu AP Vojvodine

7. MODEL RASTA ZAPOSLENOSTI U AP VOJVODINI

7.1. Predloženi model rasta zaposlenosti u AP Vojvodini

7.2. Rezultati verifikacije H1

7.3. Rezultati verifikacije H2

7.4. Rezultati verifikacije H3

ZAKLJUČAK

LITERATUR

UVOD

Predmet doktorske disertacije je analiza makroekonomskih faktora sa posebnim akcentom na zapošljavanje u Republici Srbiji (Srbiji). U radu je posebna pažnja posvećena tipovima nezaposlenosti, kao i stanju na tržištu rada Evropske unije, zemalja u okruženju i naše zemlje.

Ciljani nivo zaposlenosti, koji Strategija Evropa 2020. zahteva na nivou EU sa jedne strane i Srbije, kao kandidata za članstvo sa druge strane, zahteva brza reagovanja po ovom važnom pitanju, te je u radu predstavljen i model koji bi mogao da posluži našoj zemlji da se ciljani nivo zaposlenosti do 2020. godine dostigne.

Cilj rada je da kritičkom analizom pomogne u nalaženju rešenja za tržište rada, odnosno akcenat je na rastu zaposlenosti pružajući ne samo sliku sadašnjeg stanja i probleme ekonomije sa kojima se susreću posmatrana područja, u vezi sa ovim makroekonomskim faktorom, već i da se da predlog kreatorima ekonomske politike u Srbiji da bi se ciljani nivo zaposlenosti od 65% u Srbiji do 2020. godine i dostaigao. Cilj rada je i analiza zaposlenosti, isticanje problema nezaposlenosti, ali i analiza privrednog potencijala Srbije i predlaganje implementacije modela privrednog razvoja zapošljavanjem u sektore poljoprivrede i prehrambene industrije AP Vojvodine, a potom i Srbije.

Konkretan cilj istraživanja je da ukaže:

- na makroekonomске faktore
- na zaposlenosti
- na problem nezaposlenosti
- na trenutno stanje na tržištu rada
- na privredni rast i razvoj Republike Srbije
- na politiku zapošljavanja u svet i Evropskoj uniji

- na politiku zapošljavanja u Srbiji
- na problem negativnog prirodnog priraštaja u Srbiji
- na privredni potencijal Srbije
- na dostizanje ciljanog nivoa zaposlenosti u Srbiji do 2020. godine
- na mišljenja/stavove stejkholdera tržišta rada u Republici Srbiji
- na predlog rešenja za privredni rast i razvoj Republike Srbije prema predloženom modelu razvoja Vojvodine

Podciljevi istraživanja:

- politika zapošljavanja u Evropskoj uniji
- politika zapošljavanja u Republici Srbiji i zemljama u okruženju
- nedostaci politike zapošljavanja u Republici Srbiji
- mehanizam funkcionisanja novog modela zapošljavanja u regionu AP Vojvodine
- efekti implementacije novog modela zapošljavanja u cilju privrednog razvoja Republike Srbije

Polazište istraživanja je stanje na tržištu rada, a težnja je da se uz pomoć predloženog modela za rast zaposlenosti u Republici Srbiji dostignu ciljane stope zaposlenosti do 2020. godine.

Naučna i društvena opravdanost ogleda se u istraživanju na odabranu temu, a u cilju temeljnije analize područja vezanih za stanje i perspektive na tržištu rada Srbije, kao jednom od osnovnih faktora privrednog razvoja svake, te i naše ekonomije. Društveni doprinos istraživanja sastoji se u mogućnosti primene predloženih rešenja vezanih za rast zaposlenosti u našoj zemlji. Istraživanjima koja su realizovana u okviru ove doktorske disertacije, u uslovima prisutnih naučnih informacija iz ove oblasti u domaćoj i inostranoj literaturi, sugeriše se na model privrednog rasta zemlje. Rezultati istraživanja mogu, posredno, podstići razvoj regiona, pa i cele zemlje ukoliko bi se akcioni planovi u potpunosti operacionalizovali, što je svakako jedan od planiranih ishoda izrade rada i opsežne analize.

Aktuelnost istraživanja proizilazi iz same teme, jer je poznavanje problema sa kojim se privrede susreću od izuzetnog značaja za uspešno strateško planiranje privrednih okvira razvoja ekonomije jedne zemlje u savremenim uslovima. Istraživanje je nesumnjivo aktuelno, jer su predmet izučavanja najsavremeniji pravci ekonomске politike i samog privrednog sistema zemlje - makroekonomije.

Društvena opravdanost istraživanja određena je činjenicom da je koncept odabira adekvatnih strategija, planova, akcija, mera, ljudskih resursa i finansija, potrebna za prikaz stanja i perspektive razvoja radne snage u cilju makroekonomskog rasta. Rezultati istraživanja pružić će relevantne podatke o stanju na tržištu rada, uporednu analizu sa Unijom i zahtevima koje do 2020 naša zemlja treba da ispuni, te predlog mera za ostvarivanje ciljeva koji se odnose kako na rast zaposlenosti tako i na privredni rast zemlje.

Izvori podataka i način sprovodenja istraživanja pri pisanju ovog rada su:

- stručna i naučna literatura iz oblasti makroekonomije i drugi relevantni podaci, iz oblasti međunarodne ekonomije, privrednog sistema i ekonomске politike, strategijskog menadžmenta,
- statistički i drugi relevantni podaci objavljeni od strane relevantnih institucija,
- podaci zemalja koje odolevaju efektima krize i beleže rast zaposlenosti.

Pri izradi ovog rada, pored stručne i naučne literature, statističkih i drugih relevantnih podatka, korišćene su i sledeće metode:

- *Deskriptivni metod*, koji će se koristiti u definisanju najvažnijih kategorija vezanih za predmet istraživanja i determinisanje određenih pojava vezanih za analizu postavljenih hipoteza istraživanja;

- *Metod prikupljanja primarnih podataka terenskim istraživanjem (field research), sa namerom da se prikupe empirijski podaci o stanju i kretanjima indikatora zaposlenosti i stanja na tržištu rada u Srbiji;*
- Deduktivno – induktivni metod i statističke metode;
- Komparativni metod;
- Pored klasičnih metoda, u radu će se koristiti i *koreaciona analiza sa Husmanovim testom i Fixed/ Random effect modelom*
- *Metoda studije slučaja*

Kandidat je u disertaciji dokazivao jednu osnovnu i tri posebne izvedene istraživačke hipoteze.

OSNOVNA HIPOTEZA:

H0 – Da bi zaposlenost u Srbiji postala faktor privrednog razvoja zemlje, potrebno je da se stvori i implementira novi model po kome bi poljoprivredna proizvodnja i proizvodnja prehrambenih proizvoda bile pokretači razvoja industrije čime i privrede regionala AP Vojvodine, a potom i Srbije.

• POSEBNE HIPOTEZE:

H1 - Model indikativnog planiranja proizvodnje pozitivno utiče na rast ekonomije Srbije.

H2 - Da bi se ostvarila ciljna stopa zaposlenosti od 65% do 2020. godine, potrebno je sprovesti bolju sinhronizaciju aktivnosti države, poslodavaca i zaposlenih.

H3 - Svetska ekonomska kriza i kriza evra u Evropskoj uniji uzrokuju rast nezaposlenosti u Uniji.

Izmene u pravcu države blagostanja od zaštitne ka aktivnoj politici dovele su do promena u politici zapošljavanja podizanjem nivoa odgovornosti korisnika novčanih naknada i

socijalne pomoći. Prelazak od *Welfare*¹ ka *Workfare* strategiji karakteriše redefinisanje uloge države u socijalnoj sferi, uvažavanje zakona tržišta i lično angažovanje pojedinca. Minimum socijalne sigurnosti vezuje se za promene integracije na tržištu rada merama aktivne politike zapošljavanja i socijalne uključenosti siromašnih (Vuković, Arandarenko, 2008).

"Sa antropološkog stanovišta rad je delatnost sa svrhom stvaranja upotrebnih vrednosti, prisvajanje prirodno za ljudske potrebe, opšti uslov razmene materije između čoveka i prirode, večiti prirodni uslov ljudskog života i stoga nezavistan od svakog oblika tog života. Čak podjednako zajednički svim njegovim društvenim oblicima." (Marks, 1967:192).

Od postanka čoveka kao *homo economicus*-a, preko Adama Smita, preko kenzijanaca i monetarista, do današnjih kritičara ekonomske misli, pitanje zaposlenosti jedno je od ključnih, a težnja ka postizanju nivoa pune zaposlenosti cilj je kako razvijenih, tako i ekonomija u razvoju.

Podaci Svetske Banke² govore i da najmanje 80% čovečanstva živi sa manje od 10 dolara dnevno. Više od 80% svetske populacije živi u zemljama u kojima se povećavaju razlike u primanjima. 40% najsiromašnijih ljudi svetske populacije, čini 5 odsto globalnog dohotka, a najbogatijih 20 % čini tri četvrtine svetskog dohotka. Prema podacima *United Nations Children's Fund (UNICEF)*, 22.000 dece umre svakog dana zbog siromaštva. Skoro milijardu ljudi u 21. veku nije u stanju da pročita knjigu ili da se potpiše.

Alarmantan je podatak da se prema Indeksu globalne konkurentnosti (Ristić, Tanasković, 2012) (12 nosećih stubova konkurentnosti) koji je 2012. godine obuhvatio 144. zemlje, Srbija nalazila na 95 mestu, sa indeksom od 3,87. Pored toga činjenica je da je stopa

---

¹ Opširnije o državi blagostanja: Josifidis K. (2006) str. 445-462

²<http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats> 15.04.2013.

nezaposlenosti mladih u našoj zemlji preko 50%, kao i da se po odlivu mozgova nalazimo na drugom mestu u svetu (nakon Gvineje Bisao).

U cilju ostvarivanja ekonomskog prosperiteta, brojne nacionalne države uključile su se u saveze/zajednice, a u okviru svojih zemalja rade na politici zapošljavanja i zapošljavanje radno sposobnih državljanima.

U pravcu prevazilaženja nejednakosti na tržištu rada, politika ima više instrumenata, ali ne i garanciju uspeha u njihovoj implementaciji. Potrebno je na početku, pojmovno odrediti politiku tržišta rada i politiku zapošljavanja , obzirom da one ne predstavljaju sinonim.

"Politika tržišta rada³ je skup svih političkih intervencija, čija je svrha da direktno unaprede funkcionisanje tržišta rada u smislu postizanja socijalno poželjnih rezultata" (Schmidt, et al.1997:8).

Politika zapošljavanja obuhvata više političkih mera, od obrazovne, finansijske, monetarne, spoljne, do strukturne politike, sa ciljem visoke stope zaposlenosti (Sauer, 2008).

Politiku zapošljavanja ne sprovodi samo ministarstvo nadležno za poslove zapošljavanja, već je ona odgovornost mnogobrojnih aktera koji su od ključnog značaja za zapošljavanje od ministarstva preko lokalnih samouprava do radnika i poslodavaca. Ministarstvo u čijoj je nadležnosti zapošljavanje ima centralnu koordinacionu ulogu i zalaže se za promociju pristojno zaposlenje i obezbeđuje dobro funkcionisanje tržišta rada. Nacionalna politika zapošljavanja predstavlja niz aktivnosti ili projekata koje sprovodi ministarstvo nadležno za poslove zapošljavanja, politika zapošljavanja pruža opšte vizije koja obuhvata najmanje 3 ili 4 godine, na osnovu sveobuhvatne analize zemlje situacija sa zapošljavanjem i široka

---

³ Aktivna politika tržišta rada ima za cilj sprečavanje nezaposlenosti pre njenog nastupanja, dok pasivna politika tržišta rada podrazumeva finansijsku podršku nezaposlenima i onima koji traže posao.

diskusija o dostupnim opcijama za kreiranje dostojnog rada ili drugih kriterijuma za izbor najbolje među tim opcijama.

Politika zapošljavanja jedne zemlje može imati različite pristupe, na primer, neke zemlje (Nikaragva, Burkina Faso), sadrže opštu izjavu u tom smislu u svojim ustavima i osnovnim zakonima. Evropske zemlje na nacionalnom nivou sprovode politike zapošljavanja, dok na nivou Evropske unije postoje smernice zapošljavanja, koje predstavljaju dugoročan okvirni plan u cilju rasta zaposlenosti.

Pored sagledavanja stanja na tržištu rada, u disertaciji će biti predstavljen predlog rasta zaposlenosti, čime i privrednog razvoja Srbije prema modelu koji potencira ulaganje u sektore poljoprivredne i prehrambene industrije regiona Vojvodine a potom i čitave Republike Srbije. Ovim modelom bi za razliku od dosadašnjih modela ulaganja u više industrije sporadično sa jedne strane iskoristili prirodne potencijale naše zemlje, a sa druge strane učinili da se poveća zaposlenost, a dugoročno i ulaganje u druge privredne grane.

Kako privredni razvoj prestavlja ekonomski proces koji se ne može uspešno analizirati na osnovu izolovanog posmatranja kraćih vremenskih intervala, već kroz duži vremenski period i čitav niz uzročno-posledičnih veza tokom tog perioda, u radu su predstavljene i zemlje u okruženju i stanje na tržištu rada u višegodišnjem periodu.

Težnja za temeljnijim upoznavanjem područja zapošljavanja u Republici Srbiji, uporedna analiza sa zapošljavanjem u Uniji, čiji je naša zemlja kandidat za članstvo, kao i predlozi rastu zaposlenosti, pokretači su izrade ovog rada. **Poteškoće** u prikupljanju adekvatnih podataka u direktnoj su vezi sa politikom zapošljavanja u svetu i Evropskoj uniji, tako i u Srbiji. Oni su rezultat nejedinstvenog delovanja država članica Evropske unije (koja je predmet uporedne analize ove oblasti) sa jedne i ekonomskih problema, sa kojima se ceo svet susreo od početka ekonomске krize do danas, sa druge strane. Republički zavod za statistiku od 1999. godine ne raspolaže pojedinim podacima za AP Kosovo i Metohija, te,

ovi podaci nisu sadržani u ukupnom obuhvatu podataka za Republiku Srbiju. Takođe, metodologije obrade podataka koje sprovode relevantne statistike EU i Republike Srbije nisu u potpunosti usaglasene, ali Srbija radi na usaglašavanju metodologije, a Eurostat u nekim područjima i analizama posmatra našu zemlju, što tskođe predstavlja poteškoću za komapraciju posmatranih parametara.

Vremenski period posmatran prilikom izrade disertacije je interval 2008-2012. godine, te treba naglasiti da je prilikom izrade rada u segmentu koji se odnosi na tržišta rada Evropske unije, obuhvaćena EU 27, bez Republike Hrvatske, koja je u radu obuhvaćena u okviru poglavlja tržišta rada u zemljama u regionu.

Prilikom izrade doktorske disertacije, korišćeni su i do sada objavljeni naučni radovi na kojima je učesnik autorka disertacije, među kojima su i naučni radovi (koji su rezultat učešća) autorke disertacije na projektima pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomski promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

Prvo poglavlje rada analiziraće tržište rada od teorijskih definicija preko pitanja zaposlenosti i nezaposlenosti, problema inflacije, do migracija radne snage, problema siromaštva, i promena na tržištu rada koje kretanje radne snage ima za posledicu.

Drugo poglavlje rada predstavlja politiku zapošljavanja i privredni sistem. U ovom poglavlju ističe se radna snaga kao faktor privrednog sistema, kandidat prestavlja Međunarodnu organizaciju rada koja je posvećena promociji socijalne pravde i međunarodno priznatih ljudskih i radnih prava.

U trećem poglavlju rada biće prezentovano zapošljavanje u Evropskoj uniji prestavljeno kroz fragmentalnu politiku zapošljavanja, evropski socijalni dijalog, trendove na tržištu

rada, kao i uslove rada i zarade i socijalnu zaštitu u zemljama članicama Unije, vrste penzijskog osiguranja.

U četvrtom poglavlju rada biće predstavljeno tržišta rada i zaposlenost u na nivou zemalja nekadašnje Jugoslavije osim Srbije, kojoj je posevećeno posebno poglavlje. Peto poglavlje rada analiziraće tržišta rada u Republici Srbiji kroz politiku zapošljavanja u Srbiji, trendove na tržištu rada, problem visoke nezaposlenosti, ulogu i značaj države u zapošljavanju odnosno strateškim i akcionim planovima zapošljavanja, kao i o dugoročnoj politici zapošljavanja u Srbiji i potrebi za direktnom saradnjom i povezivanju svih učesnika na tržištu rada u cilju rasta zaposlenosti.

U šestom poglavlju biće predstavljena zaposlenost u poljoprivrednom i sektoru prehrambene industrije Srbije, sa posebnim akcenotm na dostupne podatke u vezi sa navedenim sektorima i struktorom zaposlenosti u AP Vojvodini.

Iako se zadatak istraživanja odnosno uporedna analiza stanja na tržištu rada prožima kroz ceo rad, u sedmom poglavlju predstavljen je predloženi model rasta zaposlenosti u poljoprivrednom i sektoru prehrambene industrije Srbije i potencijalni efekti primene na ekonomiju naše zemlje. Nakon predstavljanja modela, izvršena je verifikacija postavljenih hipoteza. Za H1 i H2 korišćen je metod studije slučaja, a za proveru H3 korišćena je korelaciona analiza. Kako su hipoteze uglavnom porvrđene, kandat sugeriše realizaciju H0 - kako bi zaposlenost u Srbiji postala faktor privrednog razvoja zemlje. Potrebno je da se stvori i implementira novi model po kome bi poljoprivredna proizvodnja i proizvodnja prehrambenih proizvoda bile pokretači razvoja industrije čime i privrede regiona AP Vojvodine, a potom i Srbije.

Za H1 i H2 biće korišćen metod studije slučaja, a za proveru H3 korišćena je korelaciona analiza.

Osmi deo rada (Zaključak) sumira rezultata analiza iz prethodnih poglavlja, ističe značaj saradnje svih učesnika na tržištu rada u cilju rasta zaposlenosti u Srbiji. Primenom predloženog modela - većim ulaganjem i zapošljavanjem u sektore poljoprivrede i prehrambene industrije osnovni makroekonomski ciljevi (ekonomski rast, stabilnost cena i niska nezaposlenost), bili bi ostvareni, odnosno rast zaposlenosti u sektorima poljoprivrede i prehrambene industrije, podstakao bi privredni rast Republike Srbije, i u perspektivi, od naše zemlje stvorio jednog od najvećih svetskih izvoznika proizvoda prehrambene industrije, za kojima će neosporno potražnja uvek postojati.

U devetom delu istraživanja (*Literatura*) priložen je spisak navođene, konsultovane i korišćene literature.

Ključni makroekonomski ciljevi su ekonomski rast, stabilnost cena i niska nezaposlenost, a težište ove disertacije je postizanje jednog od tri ključna makroekonomска cilja, odnosno rast zaposlenosti. Pitanje zaposlenosti jedno od fundamentalnih te su istraživanja makroekonomskih škola na ovu brojna, ali u skladu sa ciljevima rada nisu temeljno analizirana, kao ni zakonski okviri iz oblasti rada (ugovora o radu u posmatranim područjima) i zapošljavanja. U pomenutim pravcima postoji puno prostora za dalja istraživanja.

1. TRŽIŠTE RADA

Rad predstavlja radno vreme i trud na radu koje ljudi izdvoje za proizvodnju dobara i usluga (Parkin, Powell, Matthews, 2008). Rad uključuje psihički i fizički napor ljudi koji rade na farmama, gradilištima, u fabrikama prodavnica i kancelarijama. Kvalitet rada zavisi od humanog kapitala, koji podrazumeva znanje i veštine koje ljudi dobijaju obrazovanjem, treninzima i radnim iskustvom.

Brojne su definicije tržišta rada, ali ona osnovna i najsveobuhvatnija je da je tržište rada mesto susreta ponude radne snage sa jedne i tražnje za radnom snagom u vidu poslodavaca sa druge strane. Tržište rada predstavlja mesto susreta ponude i tražnje radnje snage⁴, na kojem radnici nalaze plaćeni rad, poslodavci nalaze voljne radnike, dok se novčana nadoknada za taj rad - ugovotom određenu platu. Tržišta rada mogu biti lokalna ili nacionalna (čak i međunarodna) prema svom obimu, a sastoje se od manjih interakcija tržišta rada prema različitim kvalifikacijama, veštinama i geografskoj lokaciji. Oni zavise od razmene informacija između poslodavaca i lica koji traže posao, od stopa zarade, uslova zapošljavanja, nivoa konkurenциje, kao i lokacije radnih mesta.

"Tržište rada karakterišu brojne nejednakosti izazvane polom, rasom, nacionalnom pripadnošću i dr. U takvim uslovima više ne važi klasično ekonomsko načelo po kome se u ravnoteži izjednačavaju marginalni prinos rada i prosečna nadnica, jer nadnica može biti viša od ravnotežne, jer preferirane društvene grupe imaju više nadnice u odnosu na diskriminisane grupe" (Fabris, 2013:467).

Definicije o tome šta predstavlja prostorno ili lokalno tržište rada i znatno se razlikuju. Ipak, dva glavna pristupa su dominantna (OECD, 2000). Prema jednom, tržište rada je

⁴ Prema klasičnoj teoriji susret ponude i tražnje na ovom tržištu određuje ravnotežnu nadnicu i broj zaposlenih radnika, stav kenzijanaca je da tržište rada ne funkcioniše po istim principima kao i druga tržišta pa se zbog brojnih rigidnosti nadnica ne menja sa promenama ponude i tražnje, tj. da se ravnoteža ne uspostavlja na nivou pune zaposlenosti. Nova klasična makroekonomija naslanja se na klasičnu teoriju uz stav da se ravnoteža na tržištu rada ostvaruje trenutno, dok su novi kenzijanci uveli model efikasnih nadnica.

definisano kao homogena područja deljenje zajedničkih karakteristika tržišta rada. Klaster analiza je najčešće korišćena tehnika za identifikaciju takve oblasti. Prema drugom pristupu, tržište rada je definisana kao oblast čvora, granice koje se prati sa ciljem praćenja međusobnih odnosa između stejkholdera. Najpogodniji prostorni okvir zavisi od svrhe analize koja će biti sprovedena između njih.

Ekonomski teorije su tokom vremena posmatrale i davale svoje definicije ravnoteže na tržištu rada u skladu sa ekonomskim prilikama i varijablama tržišta rada⁵, odnosno tipova nezaposlenosti i cena rada koje su u svoje analize uključivale, a ovo područje biće temeljnije obrađeno u odeljku o nezaposlenosti.

Praćenje stanja na tržištu rada na globalnom nivou vrši Međunarodna organizacija rada (MOR) koja će u radu biti posebno istaknuta u narednim poglavljima, jer se na sistematičan način bavi pitanjima tržišta rada u svetu, kao i politikama zapošljavanja, koje su nesumnjivo mehanizmi uz pomoć kojih se permanentno unapređuje funkcionisanja ovog tržišta. Odeljenje za evropsku politiku (*EMP/POLICY*) vodi rad Međunarodne organizacije rada na politici zapošljavanja i razvoja programa i njihove usaglašenosti sa nacionalnim razvojnim okvirima uključujući i nacionalne planove razvoja i strategije za smanjenje siromaštva (*PRS*).

Svetska banka je u cilju poboljšanja performansi na tržištu rada predložila istraživački program "Tržište rada, kreiranje radnih mesta i rast",⁶ koji je razvijen u saradnji sa zemljama klijentima međunarodnih i partnerskih organizacija i akademском zajednicom. Ovaj program identifikovao je sedam glavnih tema za osnovna istraživanja. Teme su: 1. Dijagnoza stanja na tržištu rada i ranjivost zaposlenih sa srednjim i niskim

---

⁵ Kako je u klasičnoj makroekonomskoj teoriji tržište rada predstavljeno i objašnjeno kao svako drugo tržište, sam prikaz tržišta rada nije grafički neophodno predstavljati, dok će neke od karakteristika tržišta rada biti predstavljene u ovom poglavlju.

⁶ http://siteresources.worldbank.org/INTLM/Resources/390041-1212776476091/5078455-1227292574678/MDTF_Research_Topics.pdf [12.04.2013.]

prihodima - dostojanstven rad, plan istraživanja i primena osnovnih standarda rada; 2. Veze između poslovnog okruženja, potražnja radne snage i smanjenje siromaštva; 3. Prednosti / troškovi strukturnih reformi i globalizacije za radnike; 4. Uzroci i posledice formalnosti i neformalnosti; 5. Uticaj institucija i politika na tržištu rada; 6. Najbolje prakse za razvoj veština i unapređenja sposobnosti; 7. Međunarodna migracija i tržišta rada u zemljama porekla i domaćin.

Na evropskom nivou postoji Evropski sindikalni institut (*ETUI*)⁷, koji ima nekoliko uporednih projekata u oblasti tržišta rada, zapošljavanja i socijalne politike. Projekti podrazumevaju kvantitativne i kvalitativne segmente na tržištu rada uzimajući u obzir specifične konfiguracije institucionalnih uslova rada.

Da bi se uzele u obzir ne samo kvantitativno, već i kvalitativno ocenjivanje tržišta rada, Evropski sindikalni institut je razvio višestruki indeks kvaliteta posla, kako bi se uporedila dešavanja u smislu otvaranja novih mogućnosti za zaposlene u Evropi tokom vremena. Posebna pažnja je posvećena dešavanjima u nestandardnom zapošljavanju i njenim implikacijama za socijalnu sigurnosti, ali i u sindikalnom organizovanju. Drugi cilj ovog indeksa je prekogranična mobilnost radne snage u Evropi. Neki od projekata mobilnost rada fokusirani su na pitanja veština neusklađenosti i uticaja ekonomske krize. Indeks kvaliteta posla (*JQI*) zasniva se na nizu pod-indeksa (plate, zapošljavanje, uslovi rada, radno vreme i ravnotežni odnos rada i života, obuka i zastupanje interesa) koji zauzimaju različite aspekte kvaliteta poslovanja. Pomoću ovih kriterijumima moguća su poređenja u cilju ostvarivanja kvalitetnijeg poslovanja u zemljama EU27.

Ključni dokument za tržišta rada i zapošljavanje u EU i našoj zemlje su smernice za korekcije na tržištu rada svih zemalja Evropske unije, kao Republike Srbije, kao kandidata

---

7

<http://www.etui.org/Topics/Labour-market-employment-social-policy> [16.05.2013.]

za članstvo u Uniji. Ove smernice predstavljene su u Evropskoj strategiji zapošljavanja 2020 (Vučenov, Andrejević, Đuran, 2012).

Evropsko društvo se menja⁸, pod uticajem različitih faktora kao što su tehnološki napredak, globalizacija trgovine i starenja stanovništva. Zapošljavanje u Evropi, socijalna pitanja i politike jednakih mogućnosti doprinose poboljšanju uslova života ljudi u cilju održivog rasta i veće socijalne kohezije. Tako posmatrana, Evropska unija (EU) ima ulogu okidača u društvenim promenama. EU predstavlja pravni okvir zaštite za građane Unije, podstiče saradnju država članica, koordinaciju i harmonizaciju nacionalnih politika, kao i učešće lokalnih vlasti, sindikata, udruženja poslodavaca i drugih aktera.

Funkcionisanje politika i institucija u okviru Evropske unije doprinosi⁹ smanjenju stope nezaposlenosti i poboljšanju kvaliteta radnih mesta, naročito putem Lisabonske strategije za rast i radna mesta. U kontekstu međunarodne finansijske krize, preduzete su dodatne mere za zaštitu postojećih radnih mesta i stvaranje novih mogućnosti.

Svake godine se ulaže više od 10 milijardi evra iz Evropskog socijalnog fonda (ESF) za poboljšanje mogućnosti za zaposlenje stanovništva. Projekti su finansirani od strane država članica, a daju podršku preduzećima u prilagođavanju razvoju u postojećim ekonomskim i socijalnim okolnostima. Oni promovišu pristup doživotnog učenje i obuka u cilju razvijanja veština radnika.

Institut za zapošljavanje¹⁰ (IES), primera radi, ima za cilj unapređenje politike zapošljavanja u Velikoj Britaniji i na međunarodnom polju, izvođenjem autoritativnih istraživanja praktičnog značaja za kreatore politike kao i odgovornih za sprovođenje

---

⁸http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/index_en.htm [13.03.2013.]

⁹http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/community_employment_policies/index_en.htm 13.03.2013.

¹⁰<http://www.employment-studies.co.uk/policy/index.php> [15.05.2013.]

politike, programa i inicijativa. Njihov rad obuhvata sve aspekte politike zapošljavanja i tržišta rada i aktivnosti se uglavnom organizuju oko tri glavne teme: nezaposlenost i položaj na tržištu rada; učenja i veštine; zaposlenje, zdravlje i blagostanje.

1.1. Zaposlenost

Jedan od osnovnih makroekonomskih ciljeva svakako je dostizanje nivoa pune zaposlenosti, što predstavlja imperative postojanja funkcionisanja privrede koja teži državi blagostanja. Potreba koja je istaknuta u Strategiji 2020, a koja se odnosi na dostizanje ciljane stope zaposlenosti od 75% za lica od 20-64 godine na nivou Evropske unije, i 65% za lica iste starosne dobi u Republici Srbiji, zadaci koje zemlje Unije, ali i kandidati treba da ostvare u sada već petogodišnjem periodu koji sa sobom ne nosi samo problem nezaposlenosti, već i visoke stope inflacije, i neznatnog rasta, posmatrano od perioda početka Svetske ekonomske krize 2008. godine do danas sve ovo predstavlja izazove sa kojima se kreatori ekonomske politike susreću.

Puna zaposlenost (Dimitrijević, Fabris; 2009) je nivo zaposlenosti za koji je tržište rada u ravnoteži. To je ključna postavka neoklasične škole, (proistekla iz Sejovog zakona tržišta) po kojoj za postojeću realnu nadnicu, svi koji to žele, mogu naći posao. Izvesna nezaposlenost ima karakter frikcione, jer su nezaposleni samo oni koji tragaju za višim realnim nadnicama. Puna zaposlenost znači punu iskorišćenost svih resursa i ostvarenje potencijalno najvišeg obima proizvodnje – ravnotežnog nivoa.

Iako je u literaturi i istraživanjima više pažnje posvećuje fenomenu nezaposlenosti, pitanje zapošljavanja tj. ostvarivanje ciljanog nivoa zaposlenosti je veoma važno, posebno kada je reč o politici zapošljavanja.

1.2. Nezaposlenost

Osnove makroekonomije temeljno su povezane sa područjem nezaposlenosti (Josifidis; 2004). Teorija, praksa ekonomske misli i situacija do izbijanja Velike depresije, nisu dovoljno pažnje posvećivale fenomenu nezaposlenosti, ili ne u razmeri kojom je ona po svojim obeležjima, uzrocima i posledicama trebala biti analizirana u ekonomskom, socijalnom, političkom i kulturno-civilizacijskom određenju. Pojavom Kejnza problem nezaposlenosti, postaje ključan, jer upravo ovaj problem dovodi u pitanje opstanak kapitalističke privrede i sistema. Kejnz je rešavanjem problema nezaposlenosti, rešavao goreće pitanje kapitalizma. Ovakav način izlaska iz krize bio je dominantan sve do sedamdesetih godina prošlog veka, kada se nametnula druga ekonomska boljka-inflacija, čime je problem nezaposlenosti donekle marginalizovan u korist permanentnog dostizanja ciljanog nivoa i dinamike cena. U praksi savremenih tržišnih ekonomija kontrola inflacije je dominantna, dok je problem nezaposlenosti druga na lestvici po značaju.

Parametri vezani za tržište rada spadaju u ključne makroekonomske indikatore, polazeći od činjenice da je rad ključni proizvodni faktor, ključna komponenta proizvodne funkcije i razvojnih mogućnosti zemlje, a rast stope nezaposlenosti osnovni indikator privrednog ciklusa i makroekonomske neravnoteže.

Polazeći od proizvodne funkcije (Dimitrijević, Fabris; 2009:43-44):

$$Y = Af(L, K, H, N)$$

Y kao količina proizvedenog autputa je funkcija sledećih inputa:

A – nivoa tehnologije;

K – nivoa kapitala;

H – količine ljudskog kapitala;

N – prirodnog faktora

L – količine rada.

Rad je zastupljen trostruko: a) u količini rada; b) u ljudskom kapitalu; c) u nivou tehnologije.

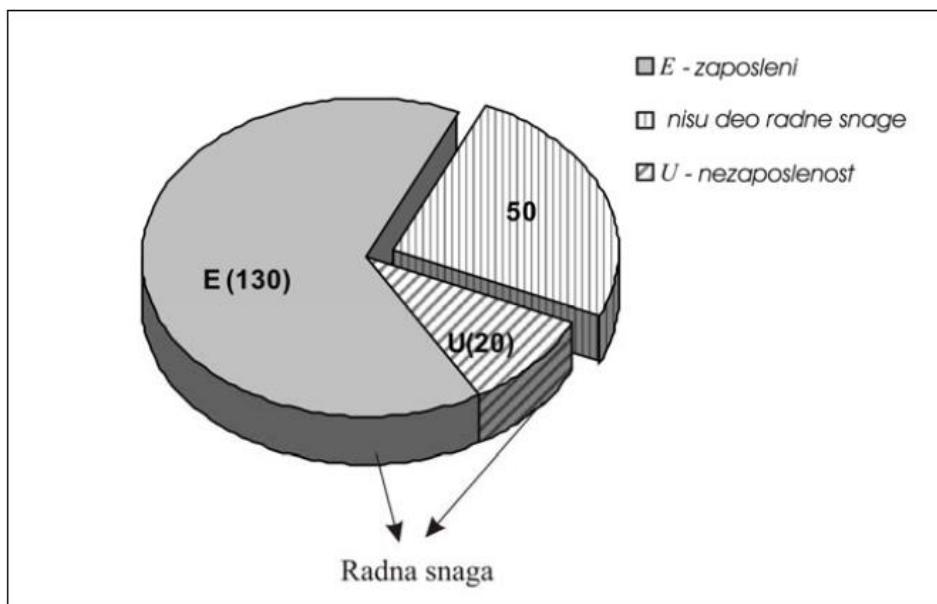
Ako sada Y podelimo količinom rada (L), dobijamo:

$$Y/L = Af(1, K/L, H/L, N/L)$$

ekonomске efikasnosti (privrede, preduzeća).

Produktivnost rada zavisi od fizičkog kapitala po radniku (**K/L**), ljudskog kapitala po radniku (**H/L**), i prirodnih resursa po radniku (**N/L**) ".

Prikaz br. 1: Agregate tržišta rada

Izvor : Dimitrijević, Fabris; 2009., str. 44.

Radnu snagu čine zaposleni (**E**) i nezaposleni (**U**) na tržištu rada:

$$L = E + U$$

Stopa nezaposlenosti (**U**) izražava se u procentima i predstavlja odnos broja nezaposlenih i radne snage:

$$U = \text{broj nezaposlenih} / (\text{zaposleni} + \text{nezaposleni}) \times 100.$$

Pošto se kategorija nezaposleni može posmatrati i kao lica koja traže posao, ovaj odnos se može postaviti i kao:

$$U = \text{lica koja traže posao} / \text{radna snaga} \times 100, \text{ ili}$$

$$U = \text{lica koja traže posao} / (\text{zaposleni} + \text{lica koja traže posao}) \times 100.$$

Stopa participacije predstavlja odnos radnu snage sa ukupnim stanovništvom:

$$SP = (L/\text{ukupna populacija}) \times 100.$$

Visoka stopa participacije ukazuje na značajni ekonomski potencijal zemlje, jer je veliki deo stanovništva uključen u radni potencijal zemlje.

Stopa nezaposlenosti, predstavlja jedan od ključnih indikatora ekonomskih performansi. Ekonomije koje funkcionišu u dugom roku sa visokim stopama nezaposlenosti rasipaju svoje proizvodne resurse. Nivoi realnog autputa su po pravilu iznad realnog autputa. Niži su nivoi socijalnih davanja sa velikim brojem korisnika istih, čime raste nejednakost. Ljudima je važno da su potrebni, kako bi prepoznali i vlastito postojanje u društvu u kojem žive.

Stopa nezaposlenosti je, za razliku od stope inflacije, koja je varijabla toka, jeste varijabla stoka. Precizno merenje nezaposlenosti nije tako jednostavno, a najveći opseg merenja imaju Sjedinjene Američke Države (SAD). U strukturi nezaposlenosti najviše dominiraju mlada lica (tinejdžeri 16-19 godina), zatim su žene, koje su u podređenom položaju u odnosu na muškarce, afro i hispano amerikanci, kao i lica sa nedovoljnim stepenom obrazovanja u odnosu na univerzitetski obrazovane državljanke SAD.

Stopa nezaposlenosti je usko povezana sa stopom rasta realnog autputa, a odnos koji je između ove dve kategorije izmerio A.M. Okun, poznat je kao Okunov zakon i glasi: "Inverzni odnos između fluktuacija realnog autputa oko njegovog trenda rasta i fluktuacija stope nezaposlenosti oko njenog ravnotežnog nivoa". Nezaposlenost pada kada realni autput raste brže od potencijanog proizvoda.

$$U - U^N = -0,5 \frac{\Delta}{100} (Y - Y^N) - 100 \frac{\Delta}{100}$$

$$U = U^N - h \frac{\Delta}{100} (Y - Y^N) - 100 \frac{\Delta}{100}$$

U-stvarna stopa nezaposlenosti, U - prirodna stopa nezaposlenosti, h -koeficijent nagiba, Y - stvarni autput, Y^N - potencijalni autput.

Više od jednoprocentnog rasta realnog autputa je potrebno da bi se nezaposlenost smanjila za 1%.

1.3. Vrste nezaposlenosti

Postoji više tipova nezaposlenosti, ali se u makroekonomskoj teoriji i praksi najčešće ističu tri osnovna oblika nezaposlenosti (Dimitrijević, Fabris; 2009:44-45):

"-Frikciona – ne smatra se nezaposlenošću; to su oni delovi radne snage koji traže više nadnice, a mogli bi da se zaposle pri postojećem nivou nadnica; to je seljenje radnika u potrazi za višim platama. Ona predstavlja posledicu kratkoročnih promena na tržištu rada odnosno mobilnosti radne snage u traganju za novim ili boljim radnim mestima.

-Ciklična nezaposlenost (kejnjizijanska nezaposlenost)– posledica ciklične aktivnosti privrede, pada agregatne tražnje, pada proizvodnje i nedovoljne tražnje za radnom snagom. Ona prati periode nedovoljne agregatne tražnje.

-Struktturna nezaposlenost – trajnijeg karaktera. Posledica je nesklada između strukture ponude i tražnje za radnom snagom i rešava se dugoročnim struktturnim reformama na tržištu rada. Ove promene locirane su u specifičnim delatnostima, regionima, profesijama".

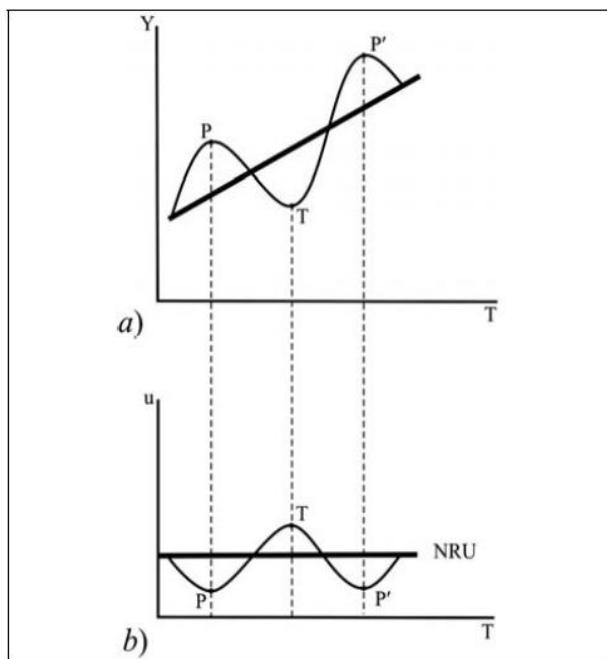
Sinonim za održivu nezaposlenost je puna zaposlenost tj. prirodna stopa nezaposlenosti, dok je stvarna nezaposlenost zbir održive stope nezaposlenosti i ciklične stope nezaposlenosti.

Prirodna stopa nezaposlenosti se vezuje za kompetitivna tržišta rada sa fleksibilnim najamninama, a NAIRU (stopom nezaposlenosti koja ne ubrzava inflaciju; novokejnjizijanski pristup, baziran na imperfekciji tržišta rada) koncept se temelji na modelima imperfektnih tržišta rada, na kojima nije moguće čišćenje tržišta, dok NRU

(prirodna stopa nezaposlenosti, utemeljen na perfektno fleksibilno tržište) koncept prevenira rast stope inflacije¹¹.

Stopa nezaposlenosti ključni je indikator tržišta rada i jedan od najznačajnijih makro-fenomena, jer je uz stopu inflacije osnovni oblik makro-neravnoteže i privrednog ciklusa, ali i rast stope nezaposlenosti vodi padu društvenog proizvoda i nedovoljnoj iskorišćenosti resursa (Okunov zakon, Filipsova kriva). Nivo pune zaposlenosti odgovara konceptu potencijalnog društvenog proizvoda (Y^* , E^*), a u vezi sa tim pitanjem i sa teorijskim pristupom tržištu rada, postoje razlike Kejnzijanaca, Monetarista i Novih kejnzijanaca. Vezu privrednih ciklusa, stvarnog i potencijalnog društvenog proizvoda, stvarne nezaposlenosti i NRU, pokazuje grafik br.1.

Grafik br.1: Veza privrednih ciklusa, stvarnog i potencijalnog društvenog proizvoda, stvarne nezaposlenosti i NRU

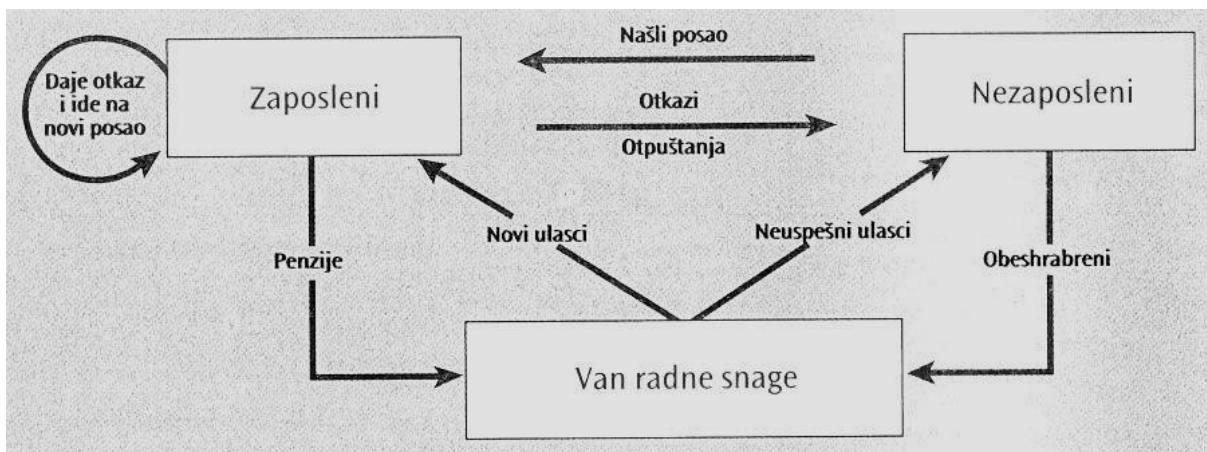
Izvor: Dimitrijević, Fabris (2009) str. 44.

¹¹ Više o ovome-Josifidis,2004.

Ravnotežnoj stopi nezaposlenosti (NRU), odgovara ravnotežni društveni proizvod kao dugoročni rastući trend. Kretanje društvenog proizvoda i nezaposlenosti je komplementarno, jer rastu društvenog proizvoda na gornjem grafiku odgovara padu nezaposlenosti na donjem grafiku (tačka P), a padu društvenog proizvoda ispod ravnotežnog, odgovara rast nezaposlenosti iznad prirodne stope (tačka T).

Međuzavisnost zaposlenih i nezaposlenih, kategorija radnika koje ulaze na tržište radne snage i napuštaju ga, prikazuje dijagram broj 1.

Dijagram br.1: Međuzavisnost aktera na tržištu rada

Izvor: Dimitrijević, Fabris (2009) str. 46.

Neke od činjenica važnih za područje Ekonomije tržišta rada su i (Dimitrijević, Fabris, 2009):

- Socijalni programi osiguranja od nezaposlenosti od strane države, koji delimično štite dohodak radnika kada dobiju otkaz.
  - Zakoni o minimalnoj nadnici, koji osiguravaju da plate ne mogu pasti ispod egzistencijalnog minimuma i takođe su socijalna kategorija.

- Teorija efikasnih nadnica¹² (koje su više od ravnotežnih), razvijena je sa ciljem manje fluktuacije radnika i veće produktivnosti rada.
- Sindikati putem kolektivnog pregovaranja unose specifičnosti u funkcionisanje tržišta rada, tako da postoji posebna ekonomija sindikata.

Potrebno je predstaviti i Filipsovu krivu (F-krivu) koja je postala neizostavni deo makroekonomskе teorije, predmet brojnih empirijskih istraživanja, teorijskih zaključaka i preporuka za konkretnu primenu u ekonomskoj politici. Značaj **F-krive** proističe iz relativne jednostavnosti njenog analitičkog aparata, mogućnosti da se primeni kao instrument ekonomске politike i konsekvenci koje ima funkcionisanje savremene tržišne privrede.

Glavni tokovi ekonomске misli XX veka i najuticajnije škole na svoj su se način bavili F-krivom. Od kada je 1958. godine uvedena člankom **A. Philips-a**, pokrenula je puno istraživanja, analiza, sukoba. Neki autori su osporavali samo empirijsko postojanje i funkcionalnu vezu koju objašnjava, drugi su razlikovali kratkoročnu i dugoročnu F-krivu, a treći su smatrali da se na osnovu nje može voditi sasvim efikasna ekonomска politika. U vezi sa pojedinim pitanjima ni do danas nije postignut konsenzus među teoretičarima. Iako je delom izgubila na svom značaju, istraživanja i nove hipoteze prisutni su i danas, što potvrđuje vitalnost, značaj i aktuelnost F-krive.

Tumačenje F-krive može se posmatrati sa istorijskog, teorijskog, i doktrinarnog aspekta. U istorijskom pristupu F-kriva se tumači po hronološkom redu nastanka i razvoja. Prema tome razlikuju se sledeće faze u razvoju F-krive (Dimitrijević, Fabris, 2009:98,99):

"1.Orginalna F-kriva iz 1958. godine kao empirijska relacija stope nezaposlenosti i stope promene novčanih nadnica.

---

¹² Ovim modelom novi kenzijanici pokušavaju da objasne zašto nezaposleni ne mogu da obore nadnice na nivo koji bi obezbedio punu zaposlenost. Oni smatraju da efikasne nadnice nisu cilj preduzeća, jer su nadnice korelirane sa produktivnošću i visinom troškova.

2. Lipsijev model F-krive sa konceptom viška tražnje i teorijskim objašnjenjem relacije.
3. Samjuelson-Soloj transformacija F-krive gde se na y-osi stopa promene novčanih nadnica zamenjuje stopom inflacije.
4. Klajn-Balov i Diks-Mirov model simultanog uticaja između nadnica i cena;
5. Kaldorov model u kome odlučujući uticaj na rast nadnica imaju profiti i odnos pregovaračke moć i poslodavaca i sindikata, a ne stopa nezaposlenosti.
6. Fridman-Felpsov koncept o kratkoročnoj i dugoročnoj F-krivoj uz uvođenje hipoteze o "prirodnoj stopi nezaposlenosti".
7. Zamena hipoteze o prirodnoj stopi nezaposlenosti konceptom NAIRU – stopom nezaposlenosti koja ne ubrzava inflaciju.
8. Dogradnja F-krive Filips-Okunovim modelom (u daljem tekstu F-O) koji istovremeno analizira inflaciju, nezaposlenosti i društveni proizvod.
9. Odbacivanje postojanja bilo kakvog *trade-off-a*1 inflacija/nezaposlenost i postojanje isključivo vertikalne F-krive.
10. Novija, raznovrsna i brojna istraživanja o F-krivi. Teorijski pristup u istraživanju i periodizaciji F-krive polazi pre svega od osnovnih teorijskih koncepata u objašnjenju i tumačenju F-krive kao i novih – pristupa i hipoteza. Pri tome je potrebno naglasiti da je ovakva periodizacija tesno povezana sa istorijskom, da su međusobno isprepletene i da ih je teško uvek razlučiti, tim pre jer su se različiti teorijski pristupi smenjivali upravo hronološkim redom. Tako na primer, Frišova periodizacija je po svojoj prirodi ambivalentna jer ima karakteristike i istorijskog i teorijskog pristupa. Friš izdvaja 3 etape u razvoju F-krive:
  1. **Filipsov i Lipsijev koncept** zasnovan na stabilnoj, negativnoj međuzavisnosti između inflacije i stope nezaposlenosti.
  2. **Hipoteza o "prirodnoj stopi nezaposlenosti"** koja pravi razliku između kratkoročne i dugoročne F-krive (Fridman i Felps).
  3. **Kritika F-krive od strane škole racionalnih očekivanja**, u kojoj ne postoji sistematski *trade-off*, inflacije i nezaposlenosti".

Fridman je u svom predavanju povodom dodele Nobelove nagrade za ekonomiju (1977) i u članku (Fridman,1985:53), istakao tri osnovne etape u razvoju F-krive:

"1. je stabilni *trade-off* inflacije i nezaposlenosti stabilna F-kriva; 2. je hipoteza o "prirodnoj stopi nezaposlenosti"; 3. je vertikalna, pa čak i pozitivna F-kriva (kada višoj inflaciji odgovara viša stopa nezaposlenosti)".

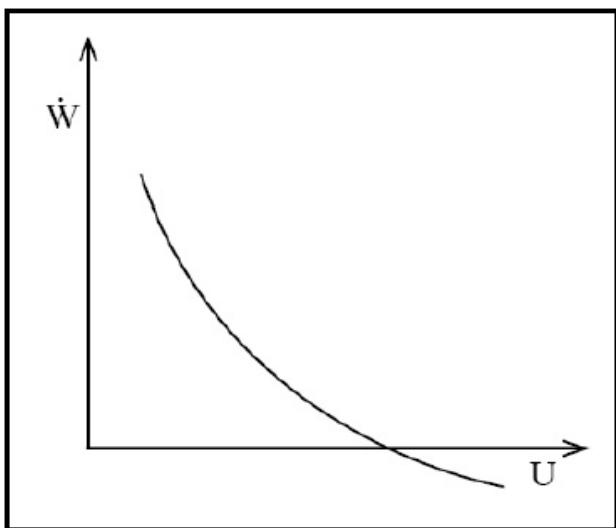
Filips je prvi uz pomoć principa britanske ekonomike statistički ustanovio međuzavisnost inflacije i nezaposlenosti. Filipsova kriva predstavlja inverzan odnos nominalnih najamnina i stope nezaposlenosti.

$$\Delta W_i = f(U)_t$$

gde je ΔW_i - promena realnih najamnina, a U - stopa nezaposlenosti u vremenu t .

Inverzan odnos inflacije i nezaposlenosti dokazan u dugom roku, te je ovaj odnos izведен.

Grafik br.2: Filipsova kriva

Izvor: Dimitrijević, Fabris (2009) str.102.

Kejnzijacici, monetaristi, potom i nova klasična makroekonomija, koristili su Filipsovnu krivu u svojim istraživanjima, na bazi pretpostavki od kojih su u okviru svojih škola i

stavova razvili i spram polaznih pretpostavki u okviru ekonomskog okruženja svoga vremena.

Filips-Okunov model rezultat je sinteze Filipsove i Okunove krive i predstavlja relaciju između društvenog proizvoda i stope inflacije. Pored IS-LM modela i F-krive, Filips-Okunov model je jedan od zančajnih makroekonomskih modela i analitičkih instrumentarijuma makroekonomije. Ovaj model obuhvata društveni proizvod, nezaposlenost, nivo cena (sve bitne makroekonomске aggregate) u celinu, prikazujući njihove odnose i ima veliki značaj u upravljanju ekonomskom politikom.

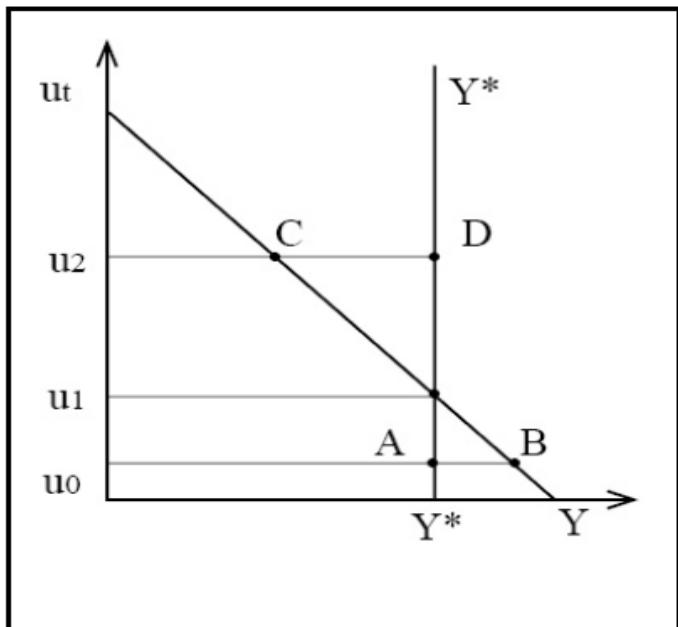
Zakon koji uspostavlja relaciju između društvenog proizvoda i nivoa nezaposlenosti je Okunov zakon (formulisan šesdesetih godina prošlog veka) i on je od izuzetne važnosti za makroekonomske odnose i za ostvarenje rasta društvenog proizvoda uz punu zaposlenost. Okun je formulisao kvantitativnu relaciju nivoa društvenog proizvoda – (privrednog rasta) i stope ciklične nezaposlenosti. Inverzna je relacija ove dve varijable, jer rast nezaposlenosti vodi gubitku potencijalnog društvenog proizvoda, s tim što procenat gubitka društvenog proizvoda, kao posledica rasta ciklične nezaposlenosti varira sa vremenom.

$$\text{'' } Q^{\square} - Q / Q^{\square} = \square(u - u^{\square})$$

Q^* = potencijalni društveni proizvod, Q = stvarni društveni proizvod, izraz $(Q^* - Q) / Q$ daje nivo "gepa" – razlike potencijalnog i stvarnog društvenog proizvoda izražen kao procenat potencijalnog društvenog proizvoda; izraz $u - u^*$ daje razliku stvarne i ravnotežne stope nezaposlenosti; α je tzv. **Okunov koeficijent** i meri nivo gubitka društvenog proizvoda usled rasta ciklične nezaposlenosti. Vrednost Okunovog koeficijenta kojim se meri gubitak potencijalnog društvenog proizvoda varira tokom vremena. Sam Okun istakao je da α iznosi oko 3 tj. da rast stope nezaposlenosti od 1% vodi gubitku potencijalnog društvenog proizvoda za oko 3% (Okun, 1981) dok na više mesta figuriše vrednost za α od oko 2,5% (rast stope u od 1 procenta donosi gubitak Y od 2,5%). T.Dernburg

(Dornbusch,Fischer,1994), ali ističe da je koeficijent α imao vrednost oko 3,2% početkom šezdesetih godina, a oko 3,3% u sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog veka" (Dimitrijević, Fabris, 2009:112-115).

Grafik br. 3: Okunova kriva

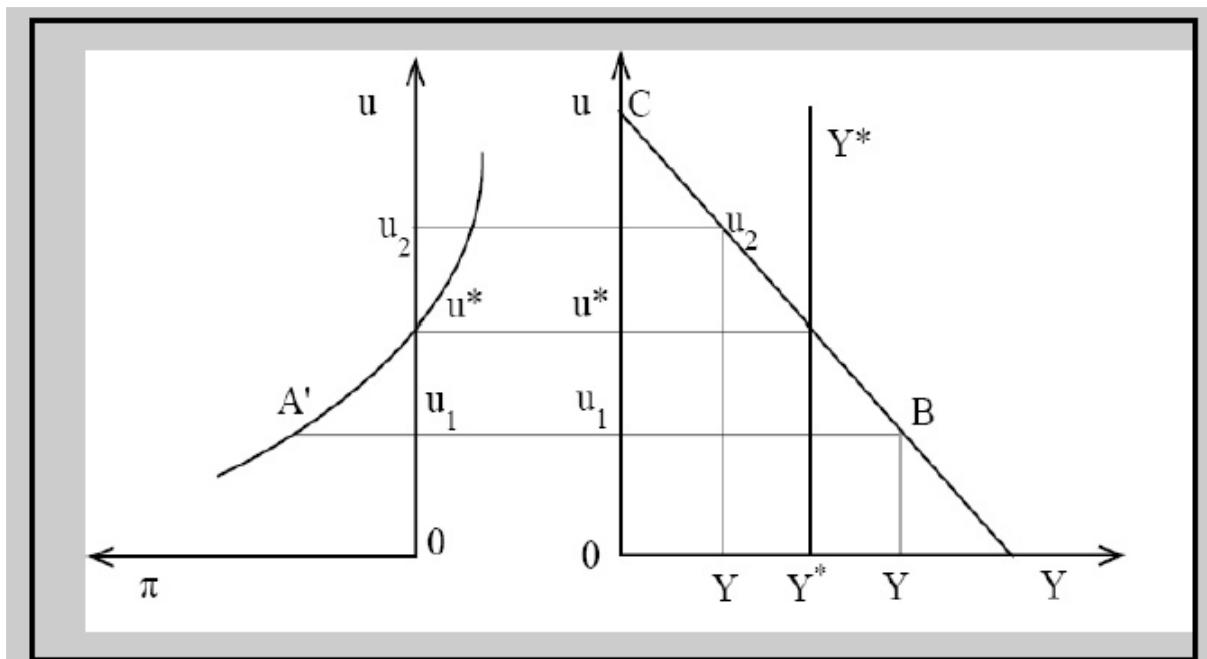
Izvor: Dimitrijević, Fabris (2009) str.115.

$$u^* - u - 1 = -a(Y - Y^*).$$

Inverzan odnos društvenog proizvoda i stope nezaposlenosti predstavlja Okunovu krivu. Vertikalna linija ($Y^* - Y^*$) jeste ravnotežni nivo proizvodnje u kome ne postoji *gep* društvenog proizvoda tj. $Y - Y^* = 0$ (što odgovara nivou u^* – prirodnoj stopi nezaposlenosti). U tački preseka Okunove krive sa linijom Y^*Y^* važi da je $Y - Y^* = 0$ i $u - u^* = 0$ tj. to je tačka ravnoteže sa u^* – stopom nezaposlenosti. Ako dođe do daljeg rasta društvenog proizvoda – inflacioni *gep* (gde je $Y > X^*$ za iznos AB na grafiku), biće $u < u^*$ što odgovara nivou zaposlenosti u^* . Ako je deflacioni *gep* – CD kada je $Y < Y^*$ tada je $u > u^*$ i stopa nezaposlenosti raste iznad ravnotežnog nivoa u^* .

Kod F-krive i Okunove krive postoje značajne teorijske sličnosti. Oba koncepta su važna za makroekonomsku teoriju i ekonomsku politiku, jer povezuju ključne makroekonomiske varijable (društveni proizvod, nezaposlenost i inflaciju). Takođe, u oba koncepta opšta privredna ravnoteža igra bitnu ulogu. Hipoteza o ravnoteži tržišta rada i prirodne stope nezaposlenosti jedna je od polazišta za funkcionisanje obe krive, i zajednička im je sekvenca prilagođavanja (Grafik br.4).

Grafik br.4: Grafički prikaz veze između Filipsove i Okunove krive

Izvor: Dimitrijević, Fabris (2009) str.117.

1.4. Inflacija

U vezi sa odnosom inflacije, zaposlenosti i autputa, bilo je već reči u prethodnoj tački rada, u segmentu u kom je pomenut Okunov zakon i Filipsova kriva. U ovom odeljku biće ukratko predstavljene stope inflacije u EU i Republici Srbiji.

Evropska monetarna unija ima svoju valutu evro, a nedavna kriza je uticala i na ovom polju, te je neophodno ojačati Evropsku monetarnu uniju (EMU). Po mišljenju Komisije¹³, razvoj društvene dimenzije EMU bitan je deo ovog procesa, a podrazumeva razvijanje sposobnosti sadašnjih mehanizama ekonomskog upravljanja i političkih instrumenata i suočavanje sa izazovima koji se odnose na zapošljavanje i socijalne politike u EU. Dobro funkcionisanje monetarne unije zahteva fleksibilna tržišta i odgovarajuće institucije za rešavanje socijalne situacije, koj će obezbediti adekvatne nacionalne sigurnosne mreže. Komisija očekuje rad sa drugim institucijama EU, državama članicama i socijalnim partnerima u cilju postizanja brzog napretka u ovoj oblasti.

Tabela br.1. Harmonizovani indeks potrošačkih cena (HICP) – stopa inflacije, godišnja prosečna stopa promene (%)

zemlja\godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
EU (28 zemlje)	2,1	2,3	2,3	2,3	2,4	3,7	1	2,1	3,1	2,6	1,5	0,6
EU (27 zemlje)	2,1	2,3	2,3	2,3	2,4	3,7	1	2,1	3,1	2,6	1,5	0,6
Evro zona	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4
Belgija	1,5	1,9	2,5	2,3	1,8	4,5	0	2,3	3,4	2,6	1,2	0,5
Bugarska	2,3	6,1	6	7,4	7,6	12	2,5	3	3,4	2,4	0,4	-1,6
Češka	-0,1	2,6	1,6	2,1	3	6,3	0,6	1,2	2,1	3,5	1,4	0,4
Danska	2	0,9	1,7	1,9	1,7	3,6	1,1	2,2	2,7	2,4	0,5	0,3
Nemačka	1	1,8	1,9	1,8	2,3	2,8	0,2	1,2	2,5	2,1	1,6	0,8
Estonija	1,4	3	4,1	4,4	6,7	10,6	0,2	2,7	5,1	4,2	3,2	0,5
Irska	4	2,3	2,2	2,7	2,9	3,1	-1,7	-1,6	1,2	1,9	0,5	0,3
Grčka	3,4	3	3,5	3,3	3	4,2	1,3	4,7	3,1	1	-0,9	-1,4
Španija	3,1	3,1	3,4	3,6	2,8	4,1	-0,2	2	3,1	2,4	1,5	-0,2
Francuska	2,2	2,3	1,9	1,9	1,6	3,2	0,1	1,7	2,3	2,2	1	0,6
Hrvatska	2,4	2,1	3	3,3	2,7	5,8	2,2	1,1	2,2	3,4	2,3	0,2
Italija	2,8	2,3	2,2	2,2	2	3,5	0,8	1,6	2,9	3,3	1,3	0,2

¹³ http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/archives/2013/10/pdf/20131002_1-emu_en.pdf [20.10.2013.]

Zaposlenost kao faktor privrednog razvoja Republike Srbije

Kipar	4	1,9	2	2,2	2,2	4,4	0,2	2,6	3,5	3,1	0,4	-0,3
Letonija	2,9	6,2	6,9	6,6	10,1	15,3	3,3	-1,2	4,2	2,3	0	0,7
Litvanija	-1,1	1,2	2,7	3,8	5,8	11,1	4,2	1,2	4,1	3,2	1,2	0,2
Luksemburg	2,5	3,2	3,8	3	2,7	4,1	0	2,8	3,7	2,9	1,7	0,7
Mađarska	4,7	6,8	3,5	4	7,9	6	4	4,7	3,9	5,7	1,7	0
Malta	1,9	2,7	2,5	2,6	0,7	4,7	1,8	2	2,5	3,2	1	0,8
Holandija	2,2	1,4	1,5	1,7	1,6	2,2	1	0,9	2,5	2,8	2,6	0,3
Austrija	1,3	2	2,1	1,7	2,2	3,2	0,4	1,7	3,6	2,6	2,1	1,5
Poljska	0,7	3,6	2,2	1,3	2,6	4,2	4	2,7	3,9	3,7	0,8	0,1
Portugalija	3,3	2,5	2,1	3	2,4	2,7	-0,9	1,4	3,6	2,8	0,4	-0,2
Rumunija	15,3	11,9	9,1	6,6	4,9	7,9	5,6	6,1	5,8	3,4	3,2	1,4
Slovenija	5,7	3,7	2,5	2,5	3,8	5,5	0,9	2,1	2,1	2,8	1,9	0,4
Slovačka	8,4	7,5	2,8	4,3	1,9	3,9	0,9	0,7	4,1	3,7	1,5	-0,1
Finska	1,3	0,1	0,8	1,3	1,6	3,9	1,6	1,7	3,3	3,2	2,2	1,2
Švedska	2,3	1	0,8	1,5	1,7	3,3	1,9	1,9	1,4	0,9	0,4	0,2
Velika Britanija	1,4	1,3	2,1	2,3	2,3	3,6	2,2	3,3	4,5	2,8	2,6	1,5

Izvor:<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00118&plugin=1>

Rumunija je 2003. godine imala inflaciju od 15,3%, a Mađarska je 2014. godine zabeležila najnižu inflaciju od 0%, iza nje je Poljska sa 0,1%. Na osnovu podataka u tabeli br.1 evidentno je da je inflacija kontrolisana i da je u periodu krize, obzirom da od 2009. godine inflacija ne prelazi 6,1% (u Rumuniji 2009. godine).

Republika Srbija vodi podatke za indeks potrošačkih cena na mesečnom nivou¹⁴, te podaci nisu uporedivi sa podacima za članice EU.

Tabela br. 2 Inflacija u Republici Srbiji, (potrošačke cene, godišnje učešće u %)

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
16.1	11.7	6.4	12.4	8.1	6.1	11.1	7.3	7.7	2.1

Izvor:http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?page=1&order=wbapi_data_value_2009%20wbapi_data_value%20wbapi_data_value-last&sort=asc 30.06.2015.

U posmatranom periodu, u Republici Srbiji, najveća inflacija od čak 16,1% zabeležena je 2005. godine, a najmanja 2014. godine 2,1%.

1.5. Zaposlenost i migracije radne snage

"Sloboda kretanja radnika predstavlja deo osnove ekonomske i socijalne politike EU. Bez ove slobode principi zajedničkog tržišta i Evropskog socijalnog modela bili bi nefunkcionalni. Tokom vremena, koncept slobode kretanja radnika menjao je i širio svoje značenje, od prvobitnog prava radnika na slobodno kretanje, do ličnog i osnovnog prava građana EU. Inicijalno, sloboda kretanja radnika uvedena je u zajednicu šest zemalja, koja je u tom trenutku imala 185 miliona stanovnika. Proširena je korak po korak na 15 "starih" članica uključujući i tri zemlje Evropske ekonomske zone¹⁵, sa ukupnom populacijom od 280 miliona stanovnika. Iako su mnoge prepreke u kretanju državljanima EU unutar zajednice ostale, (posebno, zvanično priznavanje profesija i informisanje o mogućnostima zaposlenja), sloboda kretanja radne snage, uključujući jednak tretman u vezi sa radnim beneficijama, u načelu je garantovana nadnacionalnom legislativom" (Radić, 2011:319).

Proširenje EU, uključivanjem siromašnijih zemalja - kao što su 8 novih članica,¹⁶ Rumunija i Bugarska a potencijalno Turska i zemlje Zapadnog Balkana, predstavlja novi izazov za

¹⁵ Norveška, Island i Lihtenštajn

¹⁶ EU 10 bez Kipra i Malte, jer se na njih ne primenjuju ograničenja u kretanju radne snage.

princip slobode kretanja radne snage, u smislu da EU prestaje da bude zajednica sa sličnim nivoom dohotka *per capita*.

Osnovne slobode Jedinstvenog evropskog akta sa akcentom na slobodu kretanja ljudi JEA¹⁷ predstavlja ključni prodor ka ostvarenju danas široko poznate "četiri slobode", čije je ostvarenje bilo predviđeno za 1992. godinu, godinu okosnice za uspostavljanje zajedničkog tržišta. Zajedničko tržište je unapredilo svaku od četiri slobode, jer je oslobođenje resursa snizilo transakcione troškove, omogućilo efikasniju alokaciju resursa i podstaklo efekte ekonomije obima, konkurenциje, inovacije i specijalizacije. Time su i tržišne sile i razvoj privreda zemalja članica osnaženi.

Otvaranje evropskih privreda, jedno je od srećnijih odluka evropskih integracija. Postepeno, ali odlučno Unija je ukinula barijere kretanja kapitala, ljudi, roba i usluga.

Tržišne sile otkrile su prikrivenu nezaposlenost i transformisale je u otvorenu, stopa inflacije je postala znatno niža, zahvaljujući restriktivnim monetarnim politikama, a firme su postale konkurentnije, što je rezultat pojačane konkurenциje.

U sferi rada uvedeno je nekoliko promena, uklonjene su granice unutar Unije, ublažena su pravila za sticanje prava na prebivalište svim građanima EU, uzajamno su priznate diplome (alternativa tome bila bi usaglašavanje obrazovnih standarda svih članica).

1968. godine postignut je sporazum EEZ6, po kome zaposleni koji su građani tih zemalja, mogu slobodno da se kreću unutar tih zemalja i rade u odabranim profesijama (Prokopijević, 2005). Kada je ta odluka doneta, usledila su dva pitanja: socijalno osiguranje i internacionalni sistem obaveštavanja o slobodnim radnim mestima. SEDOC - informativni sistem sa kodifikacijom poslova i kvalifikacijom potrebnom za njih uspostavljena je 1972. godine. Zamenjena je 1992. godine EURES-om, ali međusobno priznato i prenosivo

---

¹⁷ Jedinstveni evropski akt iz 1986. godine

socijalno osiguranje nije razvijeno. Zaposleni su, menjajući zemlje, gubili najveći deo njegovih pogodnosti. Ovo je destimulisalo kretanje radne snage, a sistem razvijen sedamdesetih oslanjao se na načelo da zaposleni koji žive i rade u drugoj zemlji, imaju iste pogodnosti kao domicilni zaposleni. Zaposlenima su se sabirale sve pogodnosti u periodima rada i osiguranja u zemljama, a oni u svakom trenutku mogli da traže prenos socijalnog osiguranja iz zemlje u zemlju EU. Svi su dobili jednaka prava pri konkursanju za svako radno mesto na teritoriji Unije, a isto pravo imaju i pri izboru u sindikate i savete radnika. Isto pravilo važi i za sticanje vlasništva nad nekretninama i kućnom režimu. Radnici migranti mogli su dovesti u mesto rada članove svoje porodice, uz uslov da imaju odgovarajuće smeštajne mogućnosti. Unija je na polju priznavanja diploma uvela alternativne strategije uzajamnog priznavanja diploma, otvorila prostor za integraciju tržišta rada i u sektoru tržišta obrazovanja. Umesto opšteg, Unija je usvojila sektorski pristup. Pioniri na ovom području bili su medicinari - lekari, veterinari, a zatim uz mnogo muka i arhitekte. Savet ministara je 1988. godine usvojio opšti pristup, koji obavezuje sve članice na priznavanje diploma u svim oblastima, u kojima država traži licence i gde je neophodno univerzitetsko obrazovanje od najmanje tri godine. Što se dodatnih kvalifikacija tiče, one se mogu tražiti samo u precizno dokumentovanim slučajevima.

Pošto su u većini zemalja, nacionalna udruženja navikla na zaštitu od konkurenčije, preko udruženja i vlada, uloženo je mnogo napora da ograniče konkurenčiju iz drugih članica, pa tako nema zemlje Unije koja u 2-3 godine nije bar jednom bila tužena zbog problema sa priznavanjem diploma. Tužbe je najčešće pokretala Komisija, a 1999. godine, tužila je Belgiju, Francusku, Holandiju, Grčku, Italiju, Irsku i Portugaliju zbog raznih slučajeva nepriznavanja kvalifikacija.¹⁸ Francuska je tužena zbog nepriznavanja diplome roniocima,

---

¹⁸ Bolonjska deklaracija - zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja potpisana u Bolonji 19. juna 1999. godine, a odnosi se na reformu sistema visokog obrazovanja Evrope i temelj je Bolonjskog procesa. Po ovoj deklaraciji reforme i implementacija Bolonjskog procesa završavaju se 2010. godine. Sve članice EU potpisale su ovu deklaraciju, kojom se studentima širom Evrope omogućava da kroz fleksibilan sistem studija, upoznaju Evropu.

Grčka zbog nepriznavanja diploma laboratorijskim tehničarima, a ostale navedene zemlje, zbog nepriznavanja specijalističkih lekarskih diploma. Bojazan od većih migracija izvan nacionalnih granica, nije postojala u svim zemljama, već pre svega u Grčkoj, Portugaliji i Španiji. Po ulasku ovih zemalja u EU, došlo je do obrnutog procesa, mnogi sunarodnici koji su radili širom Unije, po pristupu u članstvo vratili su se u svoje otadžbine. To je bio rezultat ekonomske i političke stabilizacije, i delimičnog uspona tih zemalja, koje su se nedugo posle ulaska u Uniju oslobodile političkih diktatura.

Pojava "seobe radnik" u tranzicionim zemljama, koji su u potrazi za radnim mestom odlazili u EU u periodu 1985-1995, posle 2000. godine beleži suprotan trend - više njih se vraća u matične zemlje, nego što iz njih odlazi.

U EU generalno važi pravilo da što je viši BDP *per capita*, ima manje ekonomskih migranata. Iako poreski propisi među članicama EU nisu harmonizovani, to se nije pokazalo kao veća smetnja migraciji radnika.

Za razliku od kretanja roba i kapitala, gde odluku donosi u manji broj ljudi, odluke o pokretanju radnika veoma su disperzirane, zavise od pojedinca. Na pokretanje radne snage utiče više faktora, kao što su nemiri, ratovi, glad, dohodovne razlike u matičnoj i zemlji imigracije, profesionalne preferencije, jezici i kulturna barijera, prostorna udaljenost, porodične i druge lične prilike. Najmasovnije migracije su, svakako, od nerazvijenih ka razvijenim zemljama, i iznose čak do 10% radne snage. Evropski narodi stare, odnosno niska stopa rađanja ne obezbeđuje fizičku reprodukciju tih populacija na istom nivou, a produžavanje ljudskog veka usled poboljšanja životnih uslova dovodi do starenja populacije. Disbalans je toliko velik da ni rast kapitalnog intenziteta u razvijenim zemljama nije u stanju da nadoknadi gubitak. U ovoj situaciji dve opcije predstavljaju izlaz: znatno povećanje stope rađanja ili liberalniji režim useljavanja. Prva opcija teško je ostvariva, jer se životne navike u zemljama EU teško menjaju, a drugi značajno menja strukturu stanovništva i dovodi do negativnih eksternalija, te potencijalnih sukoba. Kako su političke

imigracije čvrsto u rukama zemalja članica, svaka od članica u narednim decenijama mora napraviti ravnotežu između ekonomski motivisanih potreba za imigracijom i osetljivosti na nacionalne, kulturne i druge razlike.

Kretanje radne snage u EU 15

Radnu snagu u EU15 karakteriše nizak stepen prostorne i profesionalne mobilnosti. U proseku, građani EU imaju dva puta manju stopu mobilnosti u poređenju sa SAD. Prema podacima Eurobarometra,¹⁹ skoro 40% stanovništva EU promeni mesto stanovanja (Radić, 2007) pri čemu 2/3 od ovog broja to čini unutar istog grada ili sela, a tek 5% pređe nacionalnu granicu da bi se nastanilo u nekoj drugoj članici. Ovi podaci su uporedivi sa kretanjima na području tržišta rada. Prema podacima Evropske komisije za 2004. godinu, samo 2% radne snage obavlja posao u drugoj državi članici. Ipak, najviše radnika iz EU15 migrira ka SAD i Australiji.

Prepreke u mobilnosti radnika EU, mogu dele se u dve grupe: stvorene i prirodne.

"Stvorene prepreke uključuju nekonzistentnost institucija tržišta rada, probleme u vezi sa prenošenjem penzija i prava u vezi sa socijalnim osiguranjem, nedostatak potpunog uzajamnog priznavanja kvalifikacija i radnog iskustava. Uz to, trebalo bi dodati da se prilikom planiranja odlaska u drugu državu radi zaposlenja, radnici i dalje suočavaju sa pravnim, administrativnim i praktičnim preprekama. Kao najznačajnije, navode se dugački administrativni postupci, nepotpuna primena propisa, nedostatak informacija o pravima ljudi pri migraciji u drugu državu, nepotpuna saradnja između država članica, te nisko učešće u programima permanentnog obrazovanja. Prirodne prepreke obuhvataju širok spektar socijalnih, kulturnih i jezičkih barijera, a takođe i proces starenja radne snage. Pošto

---

¹⁹ Služba Komisije, osnovana 1973. godine, koja meri i analizira tendencije u javnom mnjenju u svim državama članicama, kao i u zemljama kandidatima. Evrobarometar koristi, kako ispitivanje javnog mnjenja, tako i ciljne grupe. Njegova istraživanja objavljaju se u oko 100 izveštaja svake godine.

su mlade osobe pokretljivije od starijih, demografske promene uzrokuju značajno slabljenje migracionog potencijala između stanovništva te radne dobi" (Radić, 2011:322).

Kretanje radika predstavlja traganje radnika za boljim poslom (poslovima gde su bolje plaćeni i produktivniji) i preduzeća za boljim radnicima, što za rezultat ima kretanje radnika između preduzeća. Mobilnost rada obuhvata kretanje radnika prema vrsti posla i/ili geografske lokacije posla.

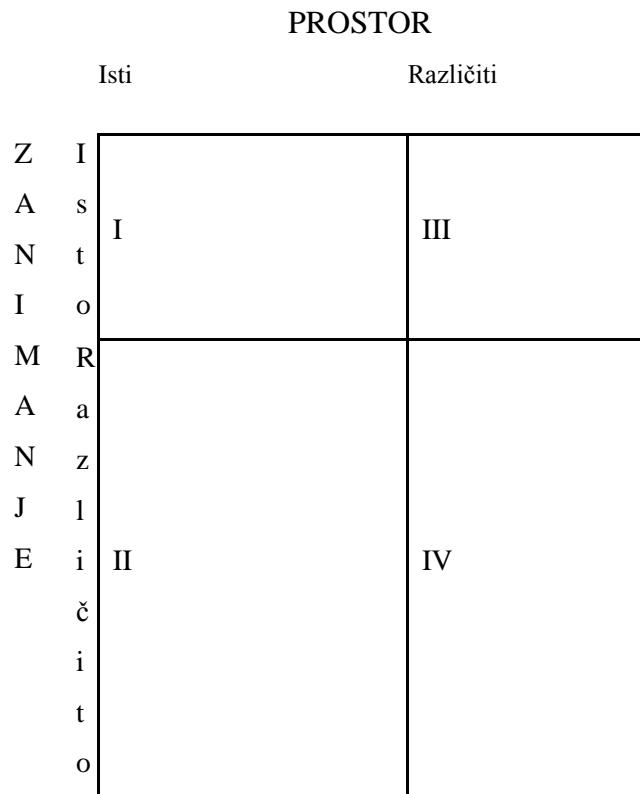
"U zavisnosti od prostora između kojih se vrši premeštanje, migracije možemo podeliti na:

- rezidentne migracije – nastaju kada radnik promeni svoje mesto zaposlenja iz jednog u drugo susedstvo, unutar istog lokalnog područja.
- unutrašnje ili međuregionalne migracije – nastaju kada se radnik seli između većih geografskih celina (opštine, oblasti velikih gradova, regioni), ali ostaje unutar iste države.
- međunarodne migracije – nastaju kada se radnik seli preko državne granice.

Profesionalna mobilnost predstavlja promenu zanimanja nezavisno od promene mesta zaposlenja, uključuje horizontalnu i vertikalnu promenu zanimanja. U prvom slučaju, dolazi do promene posla, ali se zadržava sličan socijalno ekonomski status. Vertikalna promena zanimanja podrazumeva promenu posla na bolje ili na gore.

Kombinacijom geografske i profesionalne forme, moguće je razlikovati sledeće vrste migracije rada:

- promena posla bez promene zanimanja
- promena zanimanja bez promene mesta zaposlenja
- promena mesta zaposlenja bez promene zanimanja
- promena mesta zaposlenja uz promenu zanimanja"(Radić, 2011:107).

Slika br. 1: Oblici mobilnosti rada

Izvor: Radić J. "Ekonomija rada i socijalna politika Evropske unije",
Ekonomski Fakultet Subotica, 2007, str.108.

Na slici 1 su prikazani osnovni oblici mobilnosti rada, gde kolone označavaju prostorne karakteristike promene zaposlenja dok redovi ukazuju na karakteristike zanimanja.

- Kvadrat I – ne menja se ni zanimanje ni mesto zaposlenja (npr. radnici menjaju poslodavca i to u istom mestu; premeštanje radnika iz jedne u drugu poslovnu jedinicu preduzeća).
- Kvadrat II – promena zanimanja koja nije povezana sa promenom mesta zaposlenja (npr. napredovanje radnika; ili značajna promena zanimanja – radnik koji obavlja poslove sa nepotpunim radnim vremenom, nakon završetka fakulteta može da se zaposli kao službenik u istom mestu).
- Kvadrat III – promena mesta zaposlenja dok zanimanje ostaje isto. U mnogim slučajevima prostorna premeštanja rezultiraju promenama posla ali ne i zanimanja (npr. radnik iz

Poljske dolazi u Austriju gde radi isto što je radio u svojoj zemlji ali uz drugačije uslove ili slučaj kada profesionalni sportista promeni svoj klub).

- Kvadrat IV – promena mesta zaposlenja i zanimanja (npr. kvalifikovani radnik odlazi u drugu državu gde radi fizičke poslove).

Mobilnost rada - implikacije

Mobilnost rada jedna je od osnovnih karakteristika tržišta rada i kao takva ima ključnu ulogu u tržišnim ekonomijama. Glavni zadatak svakog tržišta je da promoviše slobodnu razmenu, te se u društvu sa slobodnim kretanjem radnika uspostavlja alokacija rada, tako da se postiže maksimum satisfakcije za učesnike na tržištu rada.

"Na agregatnom nivou, mobilnost rada donosi značajne ekonomske koristi. Realokacija radnika između regiona omogućava eksploataciju komplementarnih resursa koji su otkriveni na novim mestima, dok realokacija između sektora čini mogućim korišćenje novih tehnologija i rast novih industrija. Na individualnom nivou, mobilnost pruža mogućnost za poboljšanje ekonomskog statusa ljudi kroz nalaženje posla ili prostora koji ih zadovoljava.

Međutim, mobilnost uzrokuje i troškove. Radnici troše vreme na traženje informacija o drugim poslovima, pri čemu je za određene radnike, traganje za novim zaposlenjem povezano sa napuštanjem tekućeg posla (na primer, u slučaju traganja za poslom na novom geografskom području). Uglavnom novi posao zahteva napuštanje porodičnog okruženja i kruga prijatelja kao i odustajanje od vrednih beneficija koje pruža postojeća služba. Kada je novi posao nađen, radnici mogu da se suoče sa finansijskim, ali takođe i sa određenim psihičkim troškovima odlaska u novo okruženje. Ukratko, kada radnici odlaze kod novog poslodavca, troškovi nastaju ranije nego korist"(Radić, 2011:109).

Mobilnost rada unapređuje blagostanje pojedinca i kvalitet poslova. Kretanje radnika ima ključnu ulogu u formiranju kompenzacionih razlika u zaradama²⁰. Visoka mobilnosti rada stvara veći pritisak, jer radnici mogu lakše da promene posao.

Međunarodne migracije

Međunarodne migracije podrazumevaju međunarodni tok radne snage. Ovaj pristup je osnov za sve ekonomske teorije međunarodnih migracija. Ekonomske teorije migracije fokusiraju dve osnovne teme :

1. determinante migracije
2. uticaj migracija na ekonomiju zemalja imigracije i emigracije

Neoklasična ekonomska teorija

Klasična makroekonomska teorija migracije izvedena je iz koncepta Adama Smita, a ističe da se migranti kreću iz regiona sa viškom rada u regione sa deficitom rada (Radić, 2011). Iz toga sledi da se migracije posmatraju kao mehanizam koji ujednačava tržište rada.

Neoklasična teorija migracije se javila se u dve verzije, mikroekonomskoj i makroekonomskoj.

"U neoklasičnoj makroekonomskoj teoriji kretanja rada (i kapitala) uzrokovan je razlikama u zaradama na prostorno razdvojenim tržištima. Razlike privlače radnike iz zemalja (tržišta) sa nižim zaradama i predimenzioniranom ponudom rada da emigriraju i ostvare veću zaradu negde drugde. Tokovi radne snage ka tržištima sa većim zaradama dovode do porasta ponude i tako smanjuju zarade. Suprotan efekat je prisutan u zemljama porekla. Migracije se odvijaju sve dok razlike u zaradama mogu da pokriju troškove migracije. Razlike u realnim zaradama između zemalja generišu dva toka koja su prisutna

---

²⁰ Kompenzacione zarade – ekstra zarada koja se mora dati radi privlačenja radnika za rad u nepovoljnijim uslovima.

dok se ne uspostavi novi međunarodni ekvilibrijum, u kojem su realne zarade na istom nivou u svim zemljama.

Prvi tok čini migracija nisko kvalifikovane radne snage iz zemalja sa niskim zaradama ka zemljama sa visokim zaradama. Drugi tok je tok kapitala iz zemalja sa visokim zaradama ka zemljama sa niskim zaradama. Neoklasični mehanizam vodi ka uspostavljanju ekvilibrijuma. Neto migracije radne snage i neto tokovi kapitala biće izjednačeni sa nulom kada se postigne novi ekvilibrijum. Nedostatak neoklasičnog pristupa je u nemogućnosti objašnjenja povratnih migracija.

Kejnzijska ekonomска teorija kritikuje ovaj pristup. U kejnzijskoj teoriji, ponuda rada zavisi i od nominalnih, a ne samo od realnih zarada. Ova razlika javlja se zbog različitog pogleda na ulogu novca u ekonomiji. Prema neoklasičnom pristupu, novac je isključivo sredstvo razmene dok po kejnzijskom stanovištu novac predstavlja i sredstvo štednje. Zbog ove funkcije, potencijalni migranti su privučeni i visokim nominalnim zaradama u regionu. Štaviše, intencije za emigraciju ili slanje doznaka povećavaju značaj nominalnog nivoa zarada u poređenju sa nivoom realnih zarada. U kejnzijskoj teoriji otkriva se, takođe, mehanizam ekvilibrijuma. Međutim, međuregionalne migracije pre otklanjavaju razlike u zaposlenosti nego u realnim zaradama" (Radić, 2011:121,122).

Mikroekonomска teorija neoklasične škole omogućava procenu individualnih troškova i koristi koje se odnose na migracije. Na ovom nivou međunarodne migracije predstavljaju oblik investicije, donoseći koristi izražene razlikama u primanjima između polaznog i odredišnog mesta. Maksimiziranje profita od investicije u migraciju cilj je emigranata. U proračun migranata ulaze faktori kao što su nivo nezaposlenosti, troškovi migracije i sticanje dodatnih kvalifikacija.

Nova ekonomска teorija migracije

Prema Novoj ekonomskoj teoriji, migracione jedinice koje donose odluku o premeštanju nisu pojedinci, već porodice, koja teže smanjenju rizika od gubitka prihoda. Kretanja radne snage bi po ovoj teoriji trebalo posmatrati unutar porodice-domaćinstva.

U okviru domaćinstva, (ne)izvesnost dohotka je osnovni razlog migracije rada. Migracijama članovi domaćinstva, dele rizik od nedovoljnosti dohotka. Prema tome, migracije se smatraju vrstom osiguranja.

Ova teorija daje objašnjenje da je razlog migriranju i onda kada je nivo zarada u polaznom i odredišnom mestu vrlo sličan. Stark i Tejlor tvrde da na migracione odluke utiču relativne razlike u prihodima migracionih i nemigracionih domaćinstava. Jer migracione porodice teže da ostvare ekonomске prednosti veće od nemigracionih porodica. Migranti mogu da šalju doznake čime povećavaju dohodak porodice, a pozitivan efekat imaju doznake na ekonomski razvoj u polaznom regionu. Ovaj pogled uticaja doznaka na polazni region nazvan je razvojnička perspektiva. Zato po ovoj teoriji, međuregionalne migracije predstavljaju prolaznu pojavu.

Ako migracije radnika i doznaka ostvaruju velike padove i uspone, privreda zemlje imigracije sreće se sa značajnim poteškoćama u adaptaciji inflacijom ili tzv. Holandskom bolešću (*Dutch disease*)²¹. Kada je reč o migraciji, holandska bolest se kao sindrom kada blagostanje u državi na kraju dovede do neto štetnih efekata. Iz potencijalno nepovoljnih efekata doznaka na privredu zemlje imigracije, prihodi za većinu domaćinstava u zemlji imigracija mogu biti redukovani, uzrokujući veće unutrašnje migracije.

---

²¹ Izvorno, termin označava deindustrijalizaciju nacionalne ekonomije koja nastaje kada otkriće prirodnih resursa poveća vrednost nacionalne valute, čime se smanjuje međunarodna konkurentnost industrijskih proizvoda, jača uvoz i smanjuje izvoz. To je bio slučaj sa Holandijom nakon otkrića prirodnog gasa u Severnom moru, pa otuda i naziv *Holandska bolest*.

Teorija dualnog tržišta rada

Pioreova teorija dualnog tržišta iz 1979. godine ističe da su migracije vođene tražnjom za radnom snagom i praksom zapošljavanja u zemljama imigracije, više nego razlikama u nivou zarada između mesta. Osim što predstavljaju rezultat ponude i tražnje, zarade takođe determinišu i status radnika. "Iz toga sledi, da se relativne zarade za poslove na dnu hijerarhije ne mogu povećati čak ni u slučaju nedovoljne ponude, jer bi takva promena mogla da izmeni strukturu u hijerarhiji zaposlenih. Kada nastane oskudica, tada radnici emigranti iz manje razvijenih zemalja, čiji status je u društvu odredišne zemlje manje bitan, popunjavaju nastalu prazninu. Ostali faktori koji se uzimaju u obzir su problemi sa motivacijom domaćih radnika na dnu hijerarhije poslova bez perspektive napredovanja kao i segmentacija tržišta rada koja nastaje zajedno sa tehnološkim progresom.

U ovoj teoriji, tržište rada sačinjavaju dva odvojena segmenta. Prvi sa dobro plaćenim poslovima uz visoke zahteve i drugi sa slabo plaćenim poslovima uz nizak stepen zahteva u pogledu neophodnih veština. Primarni segment karakteriše kapitalno intenzivni a sekundarni, radno intenzivni metod proizvodnje. Iskusni radnici u prvom segmentu imaju viši status, veći dohodak i bolje uslove za rad nego radnici u sekundarnom segmentu. Pošto domaći radnici nisu voljni da uzimaju poslove iz drugog segmenta, narasla tražnja se zadovoljava stranom ponudom"(Radić, 2007:152-154).

Neki autori sugerisu i postojanje trećeg segmenta koji je prisutan u etničkim enklavama. Poslovi u ovom segmentu su na dnu statusne i hijerarhije zarađivanja, ali nude mogućnosti obrazovanja i sticanja iskustva, kao i realnu perspektivu za napredovanje ka vrhu. Pristup dualnog tržišta rada nudi 3 moguća objašnjenja tražnje za stranim radnicima u modernim industrijskim društvima:

- Opšta oskudica rada
- Potreba da se popune pozicije na dnu hijerarhije poslova i
- Oskudica rada u sekundarnom segmentu tržišta rada.

"Opšta oskudica rada vodi ka prazninama na najnižim pozicijama u hijerarhiji poslova. Osim opšte oskudice rada može da postoji i specifična oskudica rada na dnu hijerarhije poslova koja se javlja zbog motivacionog problema, kao i demografskih i strukturnih promena u modernim industrijskim društvima. Ove promene dovode do smanjenja priliva tinejdžera koji su spremni da rade poslove na nižim nivoima kako bi zaradili novac ili stekli iskustvo. Ovome treba dodati i emancipaciju žena i porast razvoda.

Kao rezultat oskudice posla na dnu hijerarhije, potrebnici se regrutuju kroz međunarodne migracione tokove. Imigranti mogu da doprinesu privrednom rastu zemlje imigracije. Štaviše, migracije utiču i na privredni razvoj zemlje imigracije zbog promene navika potrošnje i štednje, kao i oblika investicija.

Saglasno teoriji dualnog tržišta rada, demografske i socijalne promene u zemljama imigracije uzrokuju smanjenje ponude rada nižih kvalifikacija. Veće imigracije, utiču na demografski i socijalni razvoj, koji ponovo utiče na promene u ponudi rada"(Radić,2011:123,124).

Ovakav način razmišljanja nije najrealističniji. Kada je reč o zaradama i uslovima rada, razlika između razvijenih i nerazvijenih zemalja je tolika da male promene u zaradama i uslovima rada imaju indirekstan uticaj na međunarodne migracije.

Teorija svetskog sistema

Teorija svetskog sistema zasniva se na polazištu da je kapitalizam istorijski društveni sistem (Radić, 2007).

Prema Teoriji svetskog sistema, međunarodne migracije su posledica razvoja kapitalističkih tržišta i direktno su vezane za tokove kapitala i investicija. Tehnološki progres i strukturne

promene razvijenih zemalja, potiskuju nisko plaćene poslove te to stvara preveliku tražnju za radom. Paralelno sa tim, u manje razvijenim ekonomijama transformacija ka više kapitalno intenzivnim tehnologijama proizvodnje je spora i usmerava radnike ka domaćim urbanim krajevima. Obzirom da ove sredine nemaju kapacitete da prihvate nadošli rad, prekobrojni radnici idu u inostranstvo, sa težnjom da izbegnu socio-ekonomsku bedu i marginalizaciju u zemlji porekla. Ove migracije su olakšane kada postoje bliskih veza kako kulturne, tako i jezičke i saobraćajne među zemljama porekla i dolaska. Po ovoj teoriji, mogućnost pojava migracija je izraženija između bivših kolonijalnih sila i kolonija.

"Priloženo gledište na međunarodnu migraciju je vrlo kontraverzno. Saglasno modernom načinu ekonomskog razmišljanja, međunarodna slobodna trgovina može smanjiti migracije između razvijenih i zemalja u razvoju i to:

- slobodna trgovina povećava izvoz radom intenzivnih proizvoda iz zemalja sa niskim u zemlje sa visokim zaradama. Povećanje izvoza radno intenzivnih proizvoda uzrokuje porast zaposlenosti nekvalifikovanih radnika u zemljama sa niskim zaradama. Dalje, izvoz utiče na smanjenje dohotka nekvalifikovanih radnika u zemljama sa visokim zaradama u slučaju da su zarade fleksibilne, ili povećava nezaposlenost kada su zarade rigidne.
- izvoz kapitalno intenzivnih proizvoda iz kapitalom bogatih u kapitalom siromašne zemlje, takođe, ujednačava dohodak i uslove zapošljavanja između zemalja. Smanjenje razlika u dohotku i zaposlenosti između zemalja, za uzvrat, smanjuje međunarodne migracije.

Filozofija današnjih anti globalističkih pokreta u velikoj meri je fundirana tvrdnjama teorije svetskog sistema" (Radić, 2011:126).

Efekti u zemljama imigracije

Prilikom ukazivanja na sve manifestacije (Radić, 2007) i forme uticaja migracionih tokova na funkcionisanje ekonomije, pojavljuju se brojne poteškoće. One nastaju iz najmanje 3 razloga. I) zbog kompleksnosti društvenog života razdvajanje uzroka od posledica je izuzetno teško. II) procena uticaja zavisi u velikoj meri od nivoa analize, pa rezultati koji

mogu izgledati pozitivno na mikronivou mogu da budu negativni na makronivou. III) veliki deo migracionih tokova se ne registruje i veliki broj migranata radi u sivoj ekonomiji.

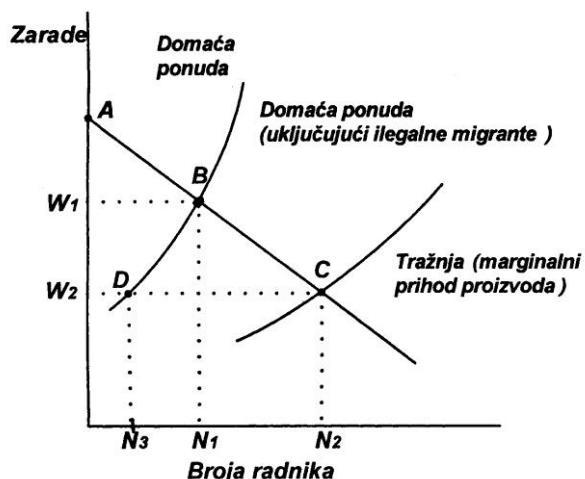
Iako je egzaktan odgovor nepoznat, argumenti upućuju na zaključak da ilegalne migracije imaju veći potencijal za rast dohotka domaćih radnika u poređenju sa legalnim migracijama:

- Ilegalni imigranti dolaze prvenstveno da rade pa doprinose proizvodnji domaćih proizvoda i usluga;
- Iako su siromašni, ilegalni imigranti ne mogu da participiraju za mnoge programe kojima se usmeravaju sredstva za domaće građane sa niskim dohotkom;

U vezi sa ilegalnim imigracijama, prisutna su dva suprotna gledišta koja se mogu nazvati naivnim.

Prvo, da svako zapošljavanje ilegalnih imigranata lišava domaćeg radnika ili zakonskog rezidenta posla. Sa druge strane, jednako je naivan stav da ilegalni imigranti rade poslove koje domaći radnici ne žele. Argumenti su pojednostavljeni, pošto zanemaruju nagib krive ponude i tražnje za radom.

Grafik br. 5: Tražnja i ponuda za fizičkim radnicima

Izvor: (Radić,2011) str.127.

Na grafiku br.5 prikazano je tržište rada za poslove fizičkog radnika, koje većina domaćih radnika smatra nezahvalnim. Bez ilegalnih imigranata, smanjena ponuda radnika na ovom tržištu uzrokuje o visoke zarade (W_1). U toj situaciji, zaposleno će biti N_1 domaćih radnika. Prisustvom ilegalnih imigranata, kriva ponude se pomera u desno a nagib se smanjuje. Manji nagib ukazuje da radnici imigranti jače reaguju na povećanje zarada u komparaciji sa domaćim radnicima. Priliv imigranata smanjuje zarade sa nivoa W_1 na nivo W_2 , a zaposlenost se povećava sa količine radnika N_1 na N_2 . N_3 predstavlja broj domaćih radnika koji su spremni da prihvate fizičke poslove.

Postavlja se pitanje da li je deportacija ilegalnih imigranata, koji rade kao fizički radnici, otvara isti broj radnih mesta za domaće radnike.

U slučaju da se deportuju N_1 do N_2 imigranti, koji rade uz zaradu od W_2 a ostali imigranti se zadrže van tržišta, broj domaćih radnika porašće sa N_3 na N_1 , a njihove zarade sa W_2 na W_1 . N_1 do N_2 poslovi će se ugasiti zbog stope rasta zarada povezane sa deportacijom. Dokle god deportacija može da poveća zaposlenost i zarade za domaće radnike, povećanje nije 1:1. Deportacija otvara poslove za domaće radnike, 1:1, kada zakon o minimalnim zaradama stvara višak rada²².

Migracije i privredni rast

Na teorijskom polju učinjen je veliki korak u istraživanju mogućih veza između imigracija i rasta, ali su retke empirijske studije koje potkrepljuju ove nalaze.

"Jednostavnu teorijsku analizu možemo temeljiti na modifikovanom Solovljevom modelu privrednog rasta. Proizvodnja je funkcija rada i humanog kapitala, koji su međunarodno

---

²² U udžbenicima profesora Radića temeljno su predstavljene i tražnja i ponuda fizičkih radnika uz minimalnu zaradu i ukupno tržište bez nekvalifikovanog rada, kao i efekti u temeljima imigracije.

pokretljivi, i fizičkog kapitala koji to nije. Prepostavimo da ne postoji trgovina između zemalja. U tim uslovima, zemlja prima imigrante ako je veći odnos fizičkog kapitala i rada, koji generiše veće stope zarada. Imigranti ne donose fizički kapital sa sobom, ali donose humani kapital i doneće ga više ako je odnos fizičkog i humanog kapitala visok. U ovom modelu, od presudne važnosti je pitanje da li imigranti donose dovoljno humanog kapitala za neutralizovanje njihovog uticaja na fizički kapital u zemlji imigracije. Ako imigranti imaju malo humanog kapitala, njihov uticaj je sličan ubrzaju rasta stanovništva koji dovodi do usporavanja privrednog rasta. Ako, pak, imigranti imaju nivo humanog kapitala koji je veći od rezidenata, privredni rast će se ubrzati" (Radić, 2011:134).

Ovi modeli imaju svoja ograničenja. Za njih je ekonomija zatvorena celina, osim za imigrante, odnosno nosioce humanog kapitala. Pretpostavka je da na dugi rok, svako živi u svojoj zemlji.

1992. godine, Braun je model proširio uz pretpostavku perfektnе mobilnosti fizičkog kapitala uvodeći i koncept prirodnih resursa kao predmeta prenaseljavanja. Kapital i rad kreću se ka mestima gde obiluju resursi ili bolja tehnologija, ali iz razloga prenaseljenosti prirodnih resursa migracije se, kao takve, ne vrše u beskonačnost.

Odliv mozgova

Sindrom odnosno problem odliva mozgova (*brain drain*) označava permanentne ili dugoročne međunarodne emigracije stručnjaka, a upravo u njihovo obrazovanje značajno je investirano.

U evoluciji ove pojave možemo razlikovati dve faze:

- a) prvu, u intervalu 1970-1980-ih period u kom su migracije visoko kvalifikovanih radnika išle u pravcu razvijenih zemalja i
- b) drugu, ranih '90-tih sa dinamičnim procesom globalizacije i ekspanzijom informaciono-komunikacionih tehnologija.

Generalno, ekonomisti koji se bave pitanjima rada smatraju sve tercijarno obrazovane migrante stručnjacima. Reper stečenih veština je zanimanje, tekući /prethodni posao emigranta. Pored toga, razlikuju se visoko kvalifikovani i kvalifikovani migranti, a migracije studenata, predstavljaju sastavni deo procesa odliva mozgova.

Benefit i troškovi migracija visoko kvalifikovanih radnika dele se između zemalje odlaska i dolaska radnika. Bilans odliva mozgova predstavljen je u narednoj tabeli

Tabela br. 3: Bilans odliva mozgova za zemlje emigracije

Pozitivni efekti

- Stvaranje mogućnosti za obrazovane radnike koje nisu raspoložive u zemlji
- Prilivi doznaka iz inostranstva i međunarodna razmena
- Jačanje stimulansa za investicije u domaće obrazovanje, uključujući i pojedinačne investicije u human kapital
- Povratkom obrazovanih ljudi povećava se humani kapital na lokalnom nivou, uspostavljaju se veze koje omogućuju razmenu znanja sa inostranstvom
- Tehnološki transferi, investicije i zajednička ulaganja od dijaspore
- Cirkulacija „mozgova“ pomaže integraciju u globalna tržišta
- Kratkoročna kretanja davalaca usluga stvara koristi i za zemlje imigracije i emigracije

Negativni efekti

- Neto smanjenje stoka humanog kapitala, posebno onog sa značajnim profesionalnim iskustvom
- Smanjenje rasta i produktivnosti zbog opadanja stoka humanog kapitala
- Fiskalni gubitak u slučaju značajnih subvencija za obrazovanje
- Dozname iz inostranstva mogu se značajno smanjiti nakon određenog vremena
- Smanjenje kvaliteta osnovnih usluga u oblasti zdravstva i obrazovanja
- Obrazovanje studenata o trošku države ili iz sopstvenih izvora u stranoj zemlji podstiče dalje odlive
- Porast nejednakosti u dohocima u zemlji porekla.

Izvor: Radić (2011). "Ekonomija rada i socijalna politika Evropske unije" str. 140.

Politike zemalja emigracije, u cilju smanjenja odliva mozgova, mogu se sublimirati na tzv.

6R:

- "Return – povratak migranata u svoju zemlju
- *Restriction* – ograničavanje međunarodne mobilnosti za svoje državljane i strane radnike
- *Recruitment* – regrutovanje kadrova iz redova migranata
- *Reparation* – kompenzacija za gubitak humanog kapitala
- *Resourcing* – korišćenje iseljenika (opcija dijaspore)
- *Retention*–zadržavanje kroz sektorske politike i privredni razvoj" (Radić,2011:140).

U vremenu u kom se nalazimo, prva i šesta navedena politika ne predstavljaju dobar izbor za zemlje emigracije. S toga, akcenat treba da bude na cirkulaciji visokostručnih radnika, odnosno aktivnosti od druge do pete navedene politike. Treba dodati i to da je problem odliva mozgova postoji ne samo kod nerazvijenih, već i u razvijenim zemaljama.

Siromaštvo

Iako će više podataka u vezi sa problemom siromaštva (jednim od posledica nezaposlenosti) biti u poglavlju 2.5. u ovom delu predstavljene su teorijske osnove ovog problema. Nedostatak više izvora koji vode neodgovarajućoj ishrani i nemogućnosti zadovoljenja osnovnih potreba u materijalnom smislu - ekonomskoj dimenziji, predstavlja siromaštvo. Međutim, kako je ovaj fenomen višedimenzionalan, potrebno ga je posmatrati i sa psihološkog aspekta koji podrazumeva ranjivost pojedinca, osećaj inferiornosti i bezvrednosti. Ono uzrokuje osećaj napuštenosti, i sastoji se od skupa deprivacija materijalne, zdravstvene, socijalne i statusne.

Iako postoje različiti parametri za ocenjivanje siromaštva, Svetska banka pod siromašnom osobom u materijalnom smislu, smatra osobu čiji dohodak padne ispod minimalnog nivoa potrebnog za zadovoljavanje osnovnih potreba, i naziva se još i linija

siromaštva. Prema definiciji OUN, ono predstavlja oskudicu materijalnih dobara za normalno zadovoljenje najvažnijih potreba svake osobe pojedinačno, kao i porodice ili društvene grupe.

Apsolutna linija siromaštva označava absolutni minimalni životni standard i obično se zasniva na tačno utvrđenoj potrošačkoj korpi prehrabnenih proizvoda uvećano za neke druge troškove²³ (fiksne troškove stanovanja).

Primarno siromaštvo podrazumeva nemogućnost prehranjivanja pojedinca ili njegove porodice, a sekundarno siromaštvo podrazumeva nemogućnost pokrivanja celog paketa osnovnih potreba. Relativno siromaštvo predstavlja poređenje sa drugima, stavljanjem u odnos nacionalnih životnih standarda.

Ekomska oskudica označava nedostatak ekonomskih resursa pojedinca ili domaćinstva potrebnih za potrošnju ekonomskih dobara.

"Najčešće korišćena mera siromaštva je stopa siromaštva (*Head Count ratio*), koja pokazuje procenat stanovništva sa dohotkom ili izdacima p/c ispod linije siromaštva." (Radić,2007:185).

Ekomska nejednakost suštinski je disparitet, pri kome jedni imaju određene mogućnosti ekonomskog izbora, dok su drugima one uskraćene. Razlika koju je potrebno napraviti odnosi se na činjenicu da je siromaštvo uslovno rečeno kategorija koja razmatra absolutni životni standard siromašnog dela stanovništva, dok se nejednakost odnosi na životni standard celokupnog stanovništva.

Ekomska nejednakost obično se izražava posredstvom dohotka (variable stoka) ili bogatstva (varijabla toka).

---

²³ troškovi za mesečnu stanarinu, električnu energiju, vodu, smeće, pretplata za telefon, porez na imovinu.

1.6. Promene na tržištu rada

Kao i na svim tržištima, i na tržištu rada, prisutne su konstantne promene, u skladu sa uslovima privređivanja i potrebama koje vreme sobom donosi. Promene na tržištu rada u rezultat su promena u savremenim uslovima privređivanja, prvenstveno u razvijenim zemljama. Ove promene prate se na osnovu indikatora zaposlenosti i nezaposlenosti (stope zaposlenosti i stope nezaposlenosti), kao i na osnovu praćenja potreba na tržištu rada za savremenim, zanimanjima, deficitarnim profilima radne snage, ali i uslova rada.

U prvoj deceniji III milenijuma svet je suočen sa trendovima čiji su smisao, geneza i vizija teško dokučivi klasičnim analitičkim instrumentariumom. Međuzavisnost pojava, brzina i neočekivani lomovi su pobudili brojne naučnike i institucije da istražuju suštinu i tok određenih pojava sa stanovišta budućnosti. Predviđanje budućnosti postala je preovlađujuća tema i ključ za projektovanje društvenih odnosa i ekonomskih tendencija u okolnostima osnovnih činilaca koji će presudno uticati na sudbinu pojedinca, nacija i država širom sveta. Naime, brzina promena biće zaslepljujuća, sveprisutna i imaće uticaja na sve vidove života. Složenost tih promena biće rezultat naizgled nepovezanih sila koje će neposredno uticati na sve – od načina života i rada, lične i nacionalne bezbednosti. Novi rizici i sve učestalije pretnje od agresivnih nastojanja do globalnih ekonomskih poremećaja uneće promene u sve vidove života. Drastično usklađivanje u svim sferama rada pojedinaca, zajednica i međuljudskim odnosima primoravaju na brzo prilagođavanje radikalnim promenama.

Nova vizija budućnosti (Grgurević, 2011) (povremeno napredovanje uz povremene eksplozije inovativnosti) najavljuje da će period pred nama biti izuzetno dinamičan, puna teškoća i multidimenzionalan. Trendovi: a) ekstremna konkurenčija, b) složena tehnologija, c) dinamička globalna trgovina, d) brojnije stanovništvo, e) terorizam koji usporava razvoj, f) usavršeni kriminal, g) klimatski rizici, h) skupa energija su već sada prepoznatljivi na početku druge dekade trećeg milenijuma, a njihova ekspanzija u budućnosti je neminovna.

Svet u kome živimo: stereotipi i recidivi, animoziteti i autarhično ustupaju mesto znanju, stručnosti, saradnji, i liderstvu. Globalna privreda utemeljena na inovacijama postaje moćna pokretačka snaga. Elastičnost, prilagodljivost i agilnost su svojstva koja će presudno uticati na razvoj, a slobodno preduzetništvo i demokratske institucije uzor za kreiranje ekonomskih vrednosti, kulturnog i obrazovnog preobražaja čovečanstva.

Radikalne inovacije neverovatnom brzinom nude nove informacije. Digitalna trgovina se širom sveta obavlja brzinom koja se meri nanosekundama. U takvim okolnostima, inovacija i promena ima ključnu ulogu u kreiranju rasta, ili destrukcije globalne privrede u budućnosti: priprema za radnu snagu budućnosti i predstojeći rat za talente. Za generacije građana, korporacija i nacija širom sveta ovo saznanje ima primarni egzistencijalni značaj. U najrazvijenijim zemljama (SAD) već sada ima više od milion slobodnih radnih mesta u oblasti visoke tehnologije – ne nedostaju ljudi, već znanje (Canton, 2006). Kompanije u okviru inovacijske privrede (*Apple, Intel, Microsoft*) svoje istraživanje i razvoj novih proizvoda obavljaju van granica, jer u SAD nema dovoljno stručne radne snage. Ove i slične korporacije su inspiratori novih trendova na globalnom tržištu rada čiju suštinu čine talentovani stručni ljudi koji poznaju nove tehnologije i koji su oslobođeni od nacionalnih predrasuda. Inovacijska privreda je po prirodi stvari glavni je generator promena čije razmere i neočekivane obrte ne osećaju dovoljno i drugi. Već sada se radikalizuje sudbina korporacija koje nemaju odgovarajuće ljudske resurse: preseljenje, prodaja, integracija ili prestanak poslovanja. Naime, doba velike ponude kvalifikovane radne snage je prošlost. Nezaposlenost u vreme sve intenzivnije globalizacije i konkurencije predstavlja raskrsnicu od odlučujućeg značaja. Većina korporacijskih i političkih lidera, posebno u zemljama u razvoju, nije spremna za te promene koje će biti nemilosrdne, stalne i temeljne – u obimu, strukturi i intenzitetu. Pomenute u prethodnom delu teksta ove promene, sažete se odnose na:

- a) Promene stanovništva se ogledaju kako u polnoj, tako i starosnoj i nacionalnoj strukturi. Svaki treći pretendent, ili nezaposleni radnik će sredinom treće decenije ovog milenijuma biti žena (Canton, 2006). Ključne, promene odnose se na promene starosnih struktura –

odlazak starih profila koji su bili motor razvoja korporacija pre svega u razvijenim zemljama i dolazak novih stručnih i obrazovanih kadrova iz nerazvijenih zemalja (Azija, Afrika...). Talasi migracija koji se mere desetinama miliona ljudi predstavlja potencijalnu snagu razvijenog sveta i pustoš zemalja u razvoju;

b) Veća stručnost stranih radnika postaje već sada faktor globalne moći multinacionalnih korporacija što će sa intenzivnjim promenama globalizacije privrede biti ključni faktor strategije korporacija u izuzetnom konkurentnoj, novoj globalnoj inovacijskoj privredi;

c) Srž strategije biće više obrazovanje i detaljnija obuka za visoke tehnologije. U industrijama koje nastaju na bazi četiri nove pokretačke sile: nano, bio, info i neuro biće neophodni stručnjaci za poslove upravljanja, razvoja i plasmana proizvoda. U svim sferama od proizvodnje, saobraćaja, finansijskih usluga, medija..., raspolažanje radnom snagom sklonoj inovacijama biće glavni činilac uspeha. Prema podacima zvanične statistike SAD 75% radne snage u SAD ne raspolaže sa potrebnim znanjima koje korporacije nameću kao uslov novozaposlenima (*Canton, 2006*). U poređenju sa obrazovnim sistemima u drugim zemljama škole u SAD ne pripremaju buduću radnu snagu u skladu sa potrebama konkurenциje i promenama u procesu globalizacije. Po rezultatima postignutim u matematici i drugim naučnim oblastima SAD se nalaze iza više od 20 drugih zemalja, što ukazuje na neizvesnu budućnost radne snage u ovoj zemlji i potrebu hitnih i sveobuhvatnih reformi obrazovnih sistema u SAD. U međuvremenu iz ovih razloga, a i starenja stanovništva veliki broj radnih mesta biće nepokriven čime se u prvi plan nameće fenomen imigracije kao spasonosno rešenje.

Promene na globalnom tržištu rada povlače i brojne konsekvene, prvenstveno demografske. Sve intenzivnija migraciona kretanja suočavaju se sa odsustvom kohezije između nacionalnih i novih globalnih pravila i standarda rada i zapošljavanja. Sve veća međuzavisnost zemalja koju izaziva globalizacija postavlja kao ključno pitanje potrebu za čvršćim, širim i koherentnijim globalnim okvirom pravila o radu, što podrazumeva sadržajno širenje klasičnih radnih prava i uključivanje novih koji se tiču zdravlja, bezbednosti, minimuma radnih uslova, pristup mreži socijalne bezbednosti, sistema za

rešavanje sporova i pristup pravima rada radnicima koji nemaju stalni radni odnos i kojih će u uslovima globalizacije privrede biti sve više. U sličnim okolnostima sve više je zagovornika koji naglašavaju jednostavniji i ravnomerniji pristup povoljnim mogućnostima. To podrazumeva i „pravo na privrednu inicijativu“ i veće učešće radnika i sindikata u formulisanju strategije i institucija koje će u tom pravcu delovati. Obim stvaranja posla treba da postane značajan pokazatelj blagostanja. To otvara novo polje saradnje i novu stranicu u budućim odnosima sindikata i poslodavaca, koji sve više treba da budu zasnovani na kreiranju pozitivnih relacija, međusobnom razumevanju i izbegavanju maksimalističkih pozicija, tim pre kada će buduće modeliranje radnih mesta – prema modernim tehnološkim rešenjima u organizaciji rada, biti shodno modelu „portfolio rada“ (disperzija radnog mesta, rad od kuće – upotrebom telekomunikacionih veza i na velikim razdaljinama). Ovo mora da prati novi kreativni globalni sistem obrazovanja i preko graničnog priznavanja kvalifikacija.

Drugacije tendencije na globalnom tržištu rada zahtevaju drugacije standarde sa minimumom relevantnih korisnih i koherentnih globalnih pravila. To se posebno odnosi na kodeks migracionih kretanja koji se (*Hantington*, 2001) smatra centralnim problemom našeg doba. Razvijene zemlje će sve izraženije biti suočene sa starenjem i brzim opadanjem broja stanovnika, dok će se svet u razvoju suočiti sa snažnim porastom broja stanovnika i izazovima siromaštva. Zemlje u razvoju sa više od 95% od ukupnog povećanja broja stanovnika neće biti u stanju da stvore dovoljno poslova, a bogate zemlje će imati premalo aktivnih radnika koji bi se našli sve većem broju starijih izdržavanih osoba. Ujednačavanje ritma migracija i svesnost o sopstvenim problemima u razvijenim zemljama već iniciraju određene parcijalne mere koje revidiraju dosadašnje migracione zakone (npr. Nemačka – sistem specijalnih viza za radnike iz oblasti informacionih tehnologija, Malta-sezonski radnici u turizmu). Problemi rada i migracija će sve više zaokupljati globalno tržište rada, jer je svet postao veoma mali, isprepleten i složen. Najnovije inicijative međunarodnih organizacija, pre svih Međunarodne organizacije rada (institucija, koja će biti predstavljena u narednom poglavljju) upravo tome idu u prilog. U junu 2009. godine, konferencija

Međunarodne organizacije rada je jednoglasno usvojila, uz učešće predstavnika vlade, poslodavaca i radnika iz država članica MOR-a, u cilju oporavka od efekata krize: "Globalni pakt o zapošljavanju". Ovaj instrument globalne politike predstavlja odgovor na uticaj međunarodne finansijske i ekomske krize na društvo i zapošljavanje. On promoviše produktivan oporavak sa fokusom na investicijama, zapošljavanju i socijalnoj zaštiti. Osnovni cilj ovog Pakta jeste da pruži bazu za kreiranje politike utvrđenu međunarodnim konsenzusom koja je osmišljena da smanji vremenski jaz između ekonomskog oporavka i oporavka sa mogućnošću dostojanstvenog rada. Ovo je poziv na hitnu akciju na svetskom nivou: nacionalnu, regionalnu i globalnu. Premijeri i predsednici vlade, potpredsednici, ministri rada u rukovodioci organizacija poslodavaca i radnika iz svih regiona su izrazili snažnu političku podršku "Globalnom paktu o zapošljavanju" na samitu Međunarodne organizacije rada o globalnoj krizi u zapošljavanju održanoj juna 2009. Pakt je dobio snažnu podršku Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Ban Ki-Muna u njegovom obraćanju samitu. Pakt predstavlja snažan odgovor predstavnika vlade, poslovnog sektora i rada – aktera realne privrede – na nezabeleženo povećanje globalne nezaposlenosti i rada na crno koji pogoršavaju prethodno postojeće probleme tržišta rada na koje se odnosi Deklaracija Međunarodne organizacije rada (MOR)²⁴ o socijalnoj pravdi u cilju pravedne globalizacije iz 2008. Štetne posledice po zapošljavanje otežavaju život mnogih zaposlenih muškaraca i žena, porodica i zajednica i produbljuju siromaštvo. One ugrožavaju ostvarenje Milenijumskih razvojnih ciljeva, slabe srednju klasu, povećavaju rizike po socijalnu koheziju i smanjuju poverenje u donosioce odluka. U okolnostima kada godišnje na tržište rada uđe 45 miliona novih radnika – od čega većinu čini omladina–do 2015. će morati da bude stvoreno oko 200 miliona novih poslova samo da bi se održao korak sa rastom radne snage. Iz prošlih kriza iskustvo kazuje da je uvek postojao zaostatak u oporavku zapošljavanja. Sve ovo objašnjava zašto bi globalna kriza zapošljavanja mogla da opstane mnogo godina ukoliko se što pre ne donešu čvršće i bolje odluke koje će ubrzati oporavak zapošljavanja zajedno sa ekonomskim boljitkom. "Globalni pakt o zapošljavanju" predlaže uravnotežen i realističan skup mera javne politike koje zemlje, uz podršku

---

²⁴ Više o MOR u poglavljju 2.

regionalnih i multilateralnih institucija, mogu da usvoje da bi ojačale svoje tekuće napore borbe protiv krize uz istovremeno stremljenje ka ekonomskoj, socijalnoj i ekološkoj održivosti. On predstavlja integriran portfolio oprobanih politika koji postavlja zapošljavanje i socijalnu zaštitu u centar odgovora na krizu. Politike mogu da budu prilagođene nacionalnim i lokalnim situacijama i mnoge zemlje već primenjuju neke od njih, a o segmentima koji se odnose na Republiku Srbiju, biće više pažnje posvećeno u poglavljima koje se odnosi na stanje na tržištu rada i samim smernicama za našu zemlju.

Pakt predlaže mere i politike za:

- a) što efikasnije zadržavanje žena i muškaraca u radnom odnosu i održavanje u životu preduzeća, naročito malih, srednjih i mikro preduzeća;
- b) pružanje podrške otvaranju radnih mesta i promovisanje investicija u sektore, koji zapošljavaju puno ljudi, uključujući i "zelene poslove-zelena radna mesta"
- c) olakšavanje bržeg ponovnog ulaska u radni odnos i kreiranje odgovora na deflacijsku zaradu
- d) zaštitu osoba i porodica pogodjenih krizom, naročito najugroženijih, kao i onih koji rade u sivoj ekonomiji, putem osnaživanja sistema socijalne zaštite da bi isti mogli da obezbede davanja za lica sa niskim primanjima i održavanje pristojnog nivoa života, kao i sigurnost penzija;
- e) ubrzanje oporavka zapošljavanja i proširenje raspoloživih mogućnosti putem istovremenog rada na potražnji za radom i ponudi istog; i
- f) opremanje radne snage veštinama koje će im biti potrebne i danas i u budućnosti.

"Globalni pakt o zapošljavanju" je zasnovan na Agendi o dostojanstvenom radu i podseća da su poštovanje osnovnih principa i prava na radu, promovisanje radne ravnopravnosti i ohrabrenje prava na govor, učestvovanja i socijalnog dijaloga takođe od ključne važnosti za oporavak i razvoj. Ako su usvojene na integralan i koordiniran način, ove politike mogu da smanje socijalne tenzije, umanju negativan uticaj recesije na ljude, stimulišu agregatnu tražnju i učvrste i konkurentnu tržišnu ekonomiju u inkluzivniji proces rasta.

Ekonomsko-socijalni savet Ujedinjenih nacija je u julu 2009. ohrabrio države članice da u potpunosti iskoriste "Globalni pakt o zapošljavanju" za oblikovanje svog paketa politika. Takođe je pozvao Ujedinjene nacije da razmotre integraciju sadržaja Pakta koji se tiče javnih politika u aktivnosti sistema stalnih koordinatora i nacionalnih timova kao oblik podrške nacionalnoj borbi protiv krize. Pakt se ne ograničava samo na neposredni oporavak i usmeren je na budućnost. Naglasak je stavljen na četiri oblasti (*Somavia*, 2009): (I) nadzorni i regulatorni finansijski okvir koji služi realnoj privredi, održivim preduzećima i dostojanstvenom radu, (II) efikasnu i dobro regulisanu trgovinu i tržišta koja funkcionišu za sve, bez protekcionizma, ali sa dužnom pažnjom posvećenom situaciji zemalja sa nižim dohotkom, (III) prelazak na ekološku privedu koja emituje manje količine ugljenika, i (IV) put razvoja koji omogućava svima – uključujući zemlje u razvoju – da stave zapošljavanje i socijalnu zaštitu u središte svojih socijalnih i ekonomskih politika kao i politika za smanjenje siromaštva, uz međunarodnu podršku. Pakt i tripartitni globalni komitet koji on predstavlja, nude jedinstvenu priliku zemljama i multilateralnom sistemu da odgovore na krizu zajedničkom vizijom produktivnog i uravnoteženog oporavka koji štiti ljudsko dostojanstvo i doprinosi ostvarivanju pravedne i održive svetske ekonomije i procesima globalizacije.

2. POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA I PRIVREDNI SISTEM

U ovom odeljku biće predstavljena osnovne karakteristike radne snage kao faktora privrednog sistema, Međunarodna organizacija rada kao institucija koja se bavi problem pa i pitanjima radne snage odnosno politici zapošljavanja na globalnom nivou, dok će u narednim poglavljima biti predstavljene karakteristike politike zapošljavanja u Evropskoj uniji, zemljama u okruženju i Republici Srbiji.

2.1. Radna snaga kao faktor privrednog sistema

Privredni sistem predstavlja mehanizam koji povezuje prirodne resurse, radnu snagu, tehnologiju i preduzetničke i menadžerske veštine.

Funcionisanje privrede kako na globalnom, tako i na nivou nacionalnih država, nije moguće bez postojanja radne snage kao motora ekonomskog razvoja (iako tehničko-tehnološki razvoj sve više zamenuje ljudski rad). Radnu snagu čini ukupan broj lica koja rade, ili aktivno traže zaposlenje (zaposleni i nezaposleni) u privredi kao celini, bez izdržavanih lica (studenata, penzioneri, domaćica).

Prema Anketi o radnoj snazi (o kojoj će više reći biti u poglavljju 5.) radnu snagu odnosno aktivno stanovništvo čine sva zaposlena i nezaposlena lica. Neaktivno stanovništvo čine sva lica starija od 15 godina²⁵ koja nisu svrstana u aktivno stanovništvo, dok potencijalnu radnu snagu čine lica koja aktivno traže posao, ali nisu u mogućnosti da odmah, odnosno u roku od dve sedmice počnu da rade, kao i lica koja su mogućnosti da odmah počnu da rade, ali koja aktivno ne traže posao. U potencijalnu radnu snagu uključena su i tzv. obeshrabrena lica, tj. lica koja ne traže posao zato što su uverena da ga ne mogu naći, iako su u mogućnosti da odmah počnu da rade, ukoliko bi im posao bio ponuđen.

---

²⁵ U SAD stariji od 16 godina (Schiller,2003).

2.2. Međunarodna organizacija rada

Međunarodna organizacija rada (MOR)²⁶ nastala je 1919. godine, kao deo Versajskog sporazuma kojim je okončan Prvi svetski rat, kao jedna od potreba potvrđivanja uverenje da univerzalni i trajni mir može da se postigne samo zasnovana na socijalnoj pravdi.

Godine 1919. konstituisana je Komisija za rad, a sama Komisija je nastala iz Komisije za mir koja se sastala u Parizu, potom u Versaju. Komisija kojom je zasedao, *Samuel Gompers*, predsednik američke organizacije rada u Sjedinjenim Državama bila je sačinjena od 9 predstavnika, Belgije, Kube, Čehoslovačke, Francuske, Italije, Japana, Poljske, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Ovo povezivanje rezultiralo je u tripartitnu organizaciju, koja okuplja predstavnike vlada, poslodavaca i radnika.

Ustav sadrži ideje predložene u okviru Međunarodnog udruženja za radno pravo, osnovanog u Bazelu u 1901. Zagovaranje za međunarodnu organizaciju koja se bavi pitanjima rada počela u XIX veku, na čelu sa dva industrijalaca, Robert Owen (1771-1853) iz Velsa i Danijel Legrand (1783-1859) iz Francuske.

Pokretačka snaga za stvaranje MOR nastala je iz bezbednosnih, humanitarnih, političkih i ekonomskih razloga. Sumirajući ih, ustavna preambula MOR kaže da su ugovorne strane "vođene osećajima pravde i humanosti, kao i željom da se obezbedi trajni mir u svetu ...".

Isticana je važnost socijalne pravdu obezbeđenju mira, protivljenju eksploracije radnika i industrijskih nacija tog vremena. Takođe je povećano razumevanje ekonomske nezavisnosti

---

²⁶ [International Labour Organization](http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm), eng. ILO <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> 15.05.2014.

u svetu, kao i potrebi za saradnju u cilju obezbeđivanja istih radnih uslova u kompetitivnim ekonomijama.

Oblasti poboljšanja navedene u preambuli relevantni su i danas, na primer:

1. Regulisanje vremena rada, uključujući uspostavljanje maksimalne dužine trajanja radnog dana i nedelje;
2. Uređenje radne snage, sprečavanje nezaposlenosti i obezbeđivanje adekvatne zarade;
3. Zaštita radnika od bolesti i povreda koje nastaju iz radnog odnosa;
4. Zaštita dece, omladine i žena;
5. Rezervisanja za starost i povrede, zaštita interesa radnika zaposlenih u inostranstvu;
6. Priznavanje principa jednake plate za rad jednake vrednosti;
7. Priznavanje principa slobode udruživanja;
8. Organizacija stručnog i tehničkog obrazovanja, i drugim merama.

Prva Međunarodna konferencija rada održana u Vašingtonu u oktobru 1919. godine, kada je doneto 6 konvencija Međunarodne organizacije rada, koje su se bavile brojem radnih sati u industriji, nezaposlenošću, zaštitom porodilja, noćnim radom za žene i donjom starosnom granicom mladih za noćni rad u industriji.

MOR je smeštena u Ženevi 1920. godine u vreme kada je Francuz *Albert Thomas* bio prvi direktor Međunarodnog biroa rada koji je ovoj organizaciji stalni sekretarijat. Pod njegovim snažnim podsticajem doneto je 16 međunarodnih konvencija rad, a usvojeno je i 18 preporuka za manje od dve godine. Ovakav brzi polet je ubrzo splasnuo, jer su neke od vlada smatrале da ima suviše konvencija, kao i da je budžet previelik a izveštaji previše kritički. Ipak, Međunarodni sud pravde izglasao je da je domen MOR proširen i na međunarodnom regulisanju uslova rada u sektoru poljoprivrede.

Komitet eksperata je osnovan 1926. godine, kao nadzorni sistem na primeni standarda Međunarodne organizacije rada. Odbor, koji postoji i danas, sastoji se od nezavisnih pravnika zaduženih za ispitivanje vladinih izveštaja i da predstavi svoj izveštaj svake godine na Konferenciji.

Velika depresija sa rezultirala je masovnu nezaposlenost. Shvativši da je pitanje rada jedno od krucijalnih i da zahteva međunarodnu saradnju, SAD su postala član Međunarodne organizacije rada 1934. godine, iako nisu pristuple Ligi naroda. Maja 1940. godine iz bezbednosnih razloga sedište MOR-a je premešteno u Montereal u Kandi.

Tokom Drugog Svetskog rata održana je Konferencija na kojoj su predstavnici 41 zemlje usvojili Filadelfijsku deklaraciju kao aneks Konvenciji, u pogledu ciljeva i nepristrasnih ideja MOR. 1946. godine, MOR je postala specijalizovana agencija novoformiranih Ujedinjenih nacija, a 1948. godine, usvojena je Međunarodna konferencija rada usvojila je Konvenciju br. 87 koja se odnosi na slobodu udruživanja i pravu organizovanja.

David Morse, iz SAD bio je generalni direktor u intervalu 1948-1970. godine, a u tom periodu je broj država članica udvostručen, organizacija je intenzivno radila na svom univerzalnom karakteru, a industrijalizovane zemlje postale su manjina u odnosu na zemlje u razvoju, budžet je porastao pet puta, a broj zvaničnika se u organizaciji učetvorostručio. MOR je sedište prenestilo u Ženevi, gde je osnovan i Međunarodni institut za studije o rada 1960. godine i Međunarodni centar za obuku u Torinu 1965. godine. Organizacija je dobila Nobelovu nagradu za mir na svoj 50. rođendan 1969. godine.

Za dalji razvoj ove organizacije, važna je i 1999. godina, kada je na čelo ove organizacije došao, Huan Somavia iz Čilea. On je istakao značaj dostojnog rada, kao strateškog međunarodnog cilja, kao i promovisanje pravedne globalizacije.

Danas je Međunarodna organizacija rada²⁷ posvećena promociji socijalne pravde i međunarodno priznatih ljudskih i radnih prava. MOR pomaže i ubrzava stvaranje dostojanstvenog posla i ekonomске i radne uslove koji stvaraju radnici i poslodavci u dostizanju trajnog mira, prosperitet i napredak. Njena tripartitna struktura pruža jedinstvenu platformu za promovisanje dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce, a glavni ciljevi su unapređenje prava na radnom mestu, podsticanje pristojne mogućnosti zapošljavanja, poboljšanje socijalne zaštite i jačanje dijaloga o pitanjima vezanim za rad. MOR ima četiri ključna cilja: promovisanje i realizacija standarda i osnovnih principa i prava na radu; stvaranje većih mogućnosti za žene i muškarce za dostojni rad i prihode; povećavanje pokrivenost i efikasnost socijalne zaštite za sve; jačanje tripartizma i socijalnog dijaloga; . U prilog svojih ciljeva, MOR pruža jedinstvenu ekspertizu i znanje o tržištu rada, koje je stečeno tokom više od 90 godina aktivnog učešća u podršci potrebama ljudi širom sveta za dostojanstven rad, sredstva za život i dostojanstvo. Ona služi svoje tripartitne delove - kao i društvo u celini-na različite načine, uključujući:

- formulisanje politike i međunarodnih programa za promovisanje osnovnih ljudskih prava, poboljšanje uslova rada i života i povećanje mogućnosti za zapošljavanje,
- stvaranje međunarodnih radnih standarda podržanih jedinstvenim sistemom za nadzor njihove primene,
- obiman program medunarodne tehničke saradnje formulisan i sproveden u aktivnoj saradnji sa svim svojim segmentima, u cilju pomoći zemljama da se ove politike efikasno implementiraju,
- obuka, obrazovanje i istraživački rad za pomoć razvoju svih ovih inicijativa.

Rad je centralni činilac ljudskog blagostanja. Pored obezbeđivanja prihoda, posao može otvoriti put za šire društvenog i ekonomskog napretka, jačanje pojedinaca, njihovih porodica i zajednice. Takav napredak, međutim, zavisi od posla koji je dostojan. Dostojan posao sumira težnje ljudi u njihovom radnom veku.

---

²⁷

<http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> 15.05.2014.

Kroz svoje programe MOR pruža podršku dostojanstvenom radu. Implementacija dostojanstvenog rada u praksi se ostvaruje kroz realizaciju četiri strateška cilja MORA, sa rodnom ravnopravnosti kao sveobuhvatnim ciljem:

- Otvaranje novih radnih mesta-privreda koja stvara prilike za investiranje, preduzetništvo, razvoj veština, stvaranje radnih mesta i održiv dostojan život.
- Garantovanje prava na rad - da steknu priznanje i poštovanje prava radnika.
- Proširenje socijalne zaštite - za promovisanje inkluzije i produktivnosti kako bi obezbedili da žene i muškarci imaju bezbedne uslove za rad, omogućavaju odgovarajuće slobodno vreme i odmor, uzimajući u obzir socijalne i porodične vrednosti, obezbeđuju adekvatnu naknadu u slučaju izgubljenog posla ili smanjenja prihoda i dozvoljavaju adekvatne zdravstvenu zaštitu.
- Promovisanje socijalnog dijaloga - uključivanje jakih i nezavisnih radničkih i organizacija poslodavaca što je osnov za povećanje produktivnosti, izbegavanje sporova na radnom mestu, te izgradnja kohezivnih društava.

Kako ne bi bili siromašna, većina ljudi teži ka posedovanju radnog mesta odnosno posla. Međunarodna organizacija rada²⁸ posvećuje veliku pažnju stvaranju većih mogućnosti za žene i muškarce u cilju obezbeđenja dostojnog rada i ostvarivanja prihoda. Da bi se postigao ovaj cilj, ona promoviše međunarodne standarde o politici zapošljavanja koji, zajedno sa tehničkim programima saradnje, imaju za cilj postizanje punog, produktivnog i slobodno izabranog zaposlenja. Ni jedna politika ne može biti propisana-proklamovana da se postigne ovaj cilj. Svaka zemlja, bila ona razvijena, u razvoju, ili u tranziciji, treba da osmisli svoje politike u cilju dostizanja potpune zaposlenosti. Ono što se standardima Međunarodne organizacije rada o politici zapošljavanja obezbeđuje jesu sredstva za projektovanje i sprovođenje takve politike, čime se obezbeđuje maksimalna dostupnost potrebnim poslovima za uživanje dostojnog rada.

---

²⁸ <http://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/employment-policy/lang--en/index.htm> 15.05.2014.

Konvencija broj 122²⁹ o politici zapošljavanja doneta je 1964. godine, čime se ovaj prioritet MOR-a potvrđuje kroz zahtev državama članicama ove organizacije da formulišu i sprovode aktivnu politiku koja promoviše punu zaposlenost, produktivan rad i sloboden izbor zaposlenja. Takva politika, prema ovoj Konvenciji ima za cilj da obezbedi mehanizam u kome ima posla za sve koji su na raspolaganju i traže posao, da je takav rad produktivan, i da postoji sloboda izbora zaposlenja i prilika za svakog radnika da se kvalifikuju na osnovu svojih veština za adekvatan posao bez obzira na rasu, boju kože, pol, veroispovest, političko mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo. Politika zapošljavanja treba da uzme u obzir faze i nivo ekonomskog razvoja i međusobne odnose između ciljeva zapošljavanja i drugih ekonomskih i društvenih ciljeva. Politika zapošljavanja treba da se sprovodi po metodama koje su u skladu sa nacionalnim uslovima i praksom. Konvencija, takođe, zahteva od država članica da preduzmu mere da primenjuju politiku zapošljavanja i da konsultuju radnike i predstavnike poslodavaca.

MOR je priredio Vodič³⁰ za izradu nacionalnih politika zapošljavanja. Vodič pruža praktične smernice i osnove u kojima treba da se razvijaju nacionalne politike zapošljavanja, a koje treba prilagoditi lokalnom kontekstu i uslovima. Ona se oslanja na iskustva stečena kroz politiku MORa savetodavni rad u nekim od 60 zemalja u intervalu 2006-2011, kao i na najnovije istraživanje i analizu u pogledu zapošljavanja i tržišta rada. Ovaj vodič daje mapu puta i okvir za razvoj koherentne i integrisane nacionalne politike zapošljavanja kroz politički dijalog. To može biti suštinska komponenta izgradnje kapaciteta za strategiju vlade (Ministarstva rada, ali i finansija, planiranja, ekonomije...) , poslodavaca i radničkih organizacija odnosno svih stejkholdera za zapošljavanje. Može se koristiti kao samostalni izvor ili za praćenje aktivnosti obuka i radionica. Izgradnja kapaciteta strategija je fleksibilna i odgovara specifičnim zahtevima i relevantnim zahtevima spram okruženja u kojima se primenjuje.

---

²⁹ Republika Srbija ratifikovala je ovu Konvenciju 24.11.2000. godine

³⁰ http://www.ilo.org/emppolicy/pubs/WCMS_188048/lang--en/index.htm 15.05.2014.

Nacionalna politika zapošljavanja (ILO,2012)³¹ je koncentrisana i koherentna vizija zemlje u pogledu zapošljavanja ciljeva i načina da se oni ostvare. Stoga se ona odnosi na set od mnogobrojnih intervencija koje su predviđene u cilju ispunjavanja specifičnih kvantitativnih i kvalitativnih zadataka zapošljavanja u određenoj zemlji. Ona obuhvata plan o tome šta izabrati između alternativa u datim uslovima usvojenim na osnovu zajedničkih dogovora svih stejkholdera. Nacionalnu politiku zapošljavanja sprovodi Vlada, u cilju jasnog predstavljanja svih izazova i mogućnosti.

Vodeći principi Politika zapošljavanja, koja se i u svim segmentima Vodiča naglašavaju su: *kvantitet* - posao za sve koji žele da rade; *kvalitet* – maksimalno moguć produktivni rad; *nediskriminacija* - postoji sloboda izbor zanimanja i najpotpunija mogućnost za svakog radnika da koriste veštine, bez obzira na rasu, pol, starost, religije, političkog mišljenja , socijalnog porekla, itd.

Od finansijskih sredstava raspoloživih za finansiranje Nacionalne politike zapošljavanja, zavisi i oblik ove politike, a za dobro nadgledanje i praćenje politike zapošljavanja nije dovoljno pratiti kvantitativne i kvalitativne podatke, već sve relevantne podatke koji se na ovu politiku odnose uz pomoć dostupnih metoda za prikupljanje podataka, a uobičajeno je da se politika zapošljavanja ocenjuje na 6 meseci od strane Vlade i svih stejkholdera.

2.3. Zelena radna mesta

Zelena ekonomija³² je u direktnoj vezi sa održivim razvojem bez koga je danas gotovo nemoguće razmišljati o privrednom razvoju i rastu niti nacionalne ekonomije ni planete u

---

³¹ Guide for the formulation of national employment policies / International Labour Office, Employment Policy Department. - Geneva: ILO, 2012 str.15-17,129,157,164.

³² <http://www.ilo.org/empent/units/green-jobs-programme/lang--en/index.htm> 15.05.2014.

celini. Zelene radna mesta i promocija zelene ekonomije su od izuzetne važnosti za postizanje ekonomskog i socijalnog razvoja koji je ekološki održiv. Sve više zemalja u razvoju sprovodi politike i strategije za smanjenje emisija štetnih materija, razvoj efikasnije energetskih scenarija i poboljša upravljanje otpadom. Širi se program politika klimatskih strategija i održivog rasta, koji su umereni na smanjuje siromaštvo. Zelena radna mesta imaju i imaće dalekosežne efekte za zapošljavanje i funkcionisanju tržišta rada, obzirom da je pitanje održivog razvoja, jedno od važnijih za sve zemlje sveta.

MOR program koji promoviše praktičnu i koherentnu strategiju zelenih radnih mesta predstavlja program koji prepoznaje jaku zavisnost između potrebe za društvenim razvojem i važnosti da se hitnije deluje na klimatske promene. Analiza i političke smernice obezbeđuje program doprinosa promovisanju pravične globalizacije i razvoju održivih preduzeća i privreda koja je efikasna, socijalno pravedan i ekološka. Program doprinosi regionalnim i lokalnim inicijativama.

Prema definiciji Međunarodne organizacije rada, zelena radna mesta su ona koja smanjuju negativan uticaj na životnu sredinu i vode do ekološki, ekonomski i socijalno održivih preduzeća i privrede u celini. Tačnije, zelena radna mesta podrazumevaju dostojni rad koji:

- poboljšava energetsку i sirovinsku efikasnost
- ograničava emisiju gasova koji dovode do efekta staklene baštne
- minimizira otpade i zagađenje
- štiti i obnavlja ekosistem
- predstavlja podršku prilagođavanju efektima klimatskih promena.

Održivi razvoj je jedan od najaktuelnijih tema konferencije Rio 20+ u 2012. godine. Na pomenutim događajima koji su se desili tokom 2012. godine ponuđeno je da se kao tri stuba postave društveni, ekonomski i ekološki razvoj. Iskustva iz celog sveta su pokazala da stvaranje zelenih radnih mesta doprinosi održivom razvoju. Dostojni i ekološki održiv

rad obezbeđuje konstruktivan odgovor na globalne izazove koji se odnose na socijalnu jednakost i inkluziju, blagostanje, ekonomski razvoj i zaštitu životne sredine.

Na nacionalnom nivou, zelena radna mesta predstavljaju efikasan način za oživljavanje privrede i otvaranju novih radnih mesta, kao i smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu. Zelena radna mesta mogu igrati ključnu ulogu u promovisanju društveno-inkluzivnog razvoja, jer pružaju adekvatnu zaradu, socijalna zaštita i poštovanje prava radnika.

Od 2009. godine, "Program zelenih radnih mesta MOR-a"(ILO, 2013)³³ promoviše se kroz istraživanja, međunarodno zalaganje izgradnje kapaciteta, kao i razmenu saznanja iz ove oblasti.

Na nivou zemlje nivoa podrška se obično inicira kroz informisanje i podizanje svesti, zatim izgradnju kapaciteta relevantnih stejkholdera.

Aktivnosti u okviru ovog programa stalno rastu, a u protekle 4 godine 27 zemalja uključeno je u njega, sa 16 projekata tehničke saradnje. Kao rezultat ove saradnje, sve veći broj uspešnih nacionalnih i regionalnih inicijativa sprovodi se svake godine.

Zelena radna mesta su radna mesta koja doprinose očuvanju i obnavljanju životne sredine, a zastupljena su u tradicionalnim sektorima kao što su proizvodnja i izgradnja, i zelenim sektorima u razvoju kao što su obnovljivi izvori energije i energetska efikasnost.

Na nivou preduzeća, zelena radna mesta mogu da proizvedu dobra i usluge od koristi za životnu sredinu. Zelena radna mesta nisu uvek ona koja stvaraju ekološke proizvode, to su i radna mesta na poslovima koji su u skladu sa ekološkim proizvodnim procesima. Na

---

³³ILO(MOR), Green jobs becoming a reality Progress and outlook 2013, Geneva,2013. str. 5,6
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_213586.pdf
15.05.2014.

primer, zelena radna mesta, i rad na tzv. zelenim poslovima mogu da smanje potrošnju vode ili unaprede sistem za reciklažu.

U 2012. godini, istaknuti su neka od brojnih uspešnih iskustava primene Programa zelenih radnih mesta (Kenija i Meksiko na nivou primene politike u smislu potencijala za zelena radna mesta, Južna Afrika na sektorskom nivou-posebno u segmentu menadžmenta otpadom i sektoru turizma, Centralna Amerika i Kina u pogledu praksa i obuka u skladu sa Politikom na nivou preduzeća, u Aziji je istaknut značaj prenošenja znanja nakon realizacije Programa). Turska, Zambija i Indonezija samo su neke od zemalja u kojima se vrši prezentacija i implementacija ovog Programa 2013. godine.

Desetine miliona zelenih radnih mesta postoje u svetu. Na primer, 3,1 (ILO, 2012)³⁴ miliona (2,4%) zaposlenih u sektoru životne sredine u proizvodnji robe i usluga u Sjedinjenim Američkim Državama postojalo je 2010. godine. Slične nivo i dinamika se vidi i u drugim zemljama, kao što je to slučaj u Brazilu, gde postoji više od 2,9 miliona zelenih radnih mesta (6,6% formalne zaposlenosti) zabeležene su u 2010. godine u sektorima u cilju smanjenja štetnih dejstava na životnu sredinu.

2.4. Nezaposlenost mladih

Problem (ne)zaposlenosti mladih ističe se u nacionalnim i globalnim razvojnim programima. Zapošljavanje mladih ima svoju dimenziju izazova u zemljama širom sveta, bez obzira na fazu društveno-ekonomskog razvoja. Globalna pitanja na ovom području jesu veliki broj mladih ljudi koji ulaze na tržište rada svake godine, nedostatak mogućnosti za

---

³⁴ILO (MOR), *Working towards sustainable development : opportunities for decent work and social inclusion in a green economy*, International Labour Office. - Geneva: ILO, 2012, str. vii
http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_181836/lang--en/index.htm
10.05.2014.

zapošljavanje posebno u siromašnim ekonomijama i postkonfliktnim zemljama, i neretko nizak kvalitet obrazovanja i obuke bez odgovarajućih usklađenosti sa zahtevima na tržištu rada.

Prema MOR-u 2011. godine, stopa nezaposlenosti mladih bila je 12,7% na globalnom nivou. Izveštaj MOR-a iz 2012. godine, "Globalni trendovi zapošljavanja" (*Manpower Gruop*, 2012) navodi da je globalna stopa nezaposlenosti odraslih bila samo 4,8% u 2012. godini, a nezaposlenost mladih je opala neznatno, za 0,1% u odnosu na predhodnu godinu. Ova organizacija procenjuje da je stopa nazaposlenosti mladih skoro 40% od ukupnog broja nezaposlenih na svetskom nivou.

Iako nisu detaljno istraženi, neki od faktora koji doprinose nezaposlenosti mladih su:

- nedostatak informacija, mreža i veza između mladih, a posebno mladi iz porodica koje nemaju značajan društveni kapital;
- nedostatak relevantnih veština na radnom mestu;
- nedostatak iskustva i reference koji poslodavci vide kao rizik pri zapošljavanju mladih;
- nedostatak slobodnih radnih mesta pogodnih za one koji tek ulaze na tržište;

U EU, kao i u drugim zemljama, visoka stopa nezaposlenosti mladih odražava teškoće sa kojima se suočavaju mladi ljudi u pronalaženju posla. Ali, to ne znači da je velika grupa nezaposlenih lica starosti između 15 i 24, pošto mnogi mladi ljudi uče puno radno vreme i da zbog toga ne rade i ne traže posao (tako da nisu deo radne snage koja se koristi kao delilac za izračunavanje stope nezaposlenosti). Iz tog razloga, pokazatelji nezaposlenosti mladih izračunavaju se prema nešto drugačijem konceptu: nezaposlenost se izračunava kao odnos udela nezaposlenih u celoj populaciji.

Tabla br. 4 Stopa nezaposlenosti, na globalnom nivou, mlađi (15-24), odrasli (25+)

Godina	2007	2008	2009	2010	2011	2012p	2013p
Stopa nezaposlenosti mladih	11.5	11.7	12.7	12.5	12.3	12.4	12.6
Stopa nezaposlenosti odraslih	4	4.1	4.6	4.5	4.5	4.5	4.6

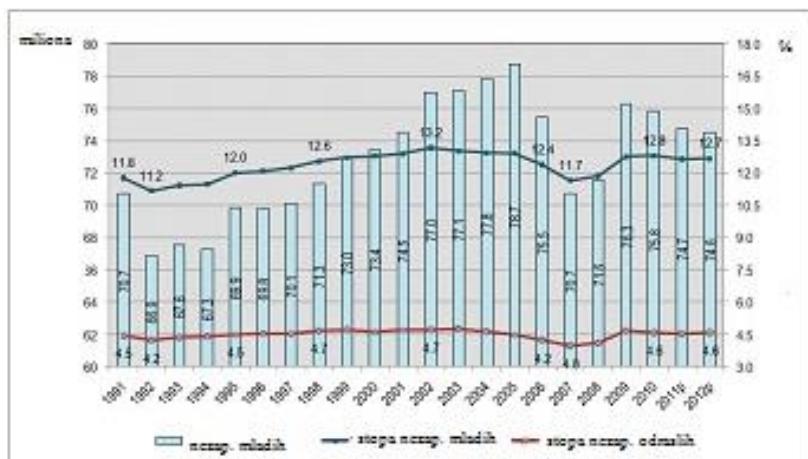
Izvor: *Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Office – Geneva: ILO, 2013, str. 79. [10 Sept 2013]*

Zemlje u razvoju (*World Bank, 2007*) suočavaju se sa izazovima u odnosu obrazovanja mlađih i tržišta rada. Shodno tome, oni ne koriste inovacije i produktivnost ili "dividendu mlađih" da mlađi na taj način mogu da doprinesu svojim društvima.

Međunarodna organizacija rada ima svoje sektore i programe usmerene na mlađe i deluju kroz globalnu mrežu tehničkih timova u Ženevi, i u više od 60 kancelarija širom sveta. Ona pruža pomoć zemljama u razvoju u implementaciji koherentne i koordinisane intervencije u tom pogledu. Ovakav integrисани pristup kombinuje makro-ekonomske politike i ciljane mere koji se bave ponudom i potražnjom radne snage, kao i kvantitetom i kvalitetom zapošljavanja. MOR Program zapošljavanja mlađih je specijalno dizajniran da zadovolji te potrebe.

U intervalu 2000 – 2011.godine, broj zaposlenih mlađih povećan za 16 miliona, što je pozitivan pomak. Međutim, ukupna populacija mlađih povećana je još bržim tempom, što je dovelo do pada učešća zaposlenih mlađih, kako u ukupnoj radnoj snazi (od 52,9 do 48,7%) , tako i u ukupnoj populaciji mlađih (od 46,2 do 42,6%) .

Prikaz br. 2: Globalna nezaposlenost mladih i odraslih u interval 1991-2012. godine (%)

p-projekcija
Izvor: (ILO,2011)

Globalna finansijska kriza je još jedan veliki udarac za mlađe, jer se stopa nezaposlenosti mlađih pokazala kao osjetljivija na ekonomski šokove od stope nezaposlenosti odraslih radnika.

U zemljama u razvoju, visoka nezaposlenost mlađih predstavlja izgubljeni potencijal za nacionalne ekonomske transformacije, a visok broj ekonomski frustrirane omladine može da doprinese socijalnoj nestabilnosti. Prema podacima MORA iz 2013. godine, regije u razvoju sa izrazito visokim stopama nezaposlenosti mlađih su Severna Afrika (26,6%), Bliski Istok (24,0%) , i jugoistočne Evrope - zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza (22,6%).

U periodu od 2007 do 2011. godine, globalna nezaposlenost mlađih porasla sa 11,5% na 12,3%.

Tabela br. 5: Stanje i perspektive na tržištu rada

Godina		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Godina					p	p	p	p	p	p

Stopa nezaposleno st %	Ukupno	8,4	8,8	8,4	8,6	8,7	8,6	8,4	8,2	8,0
	Mladi	17,4	18,1	17,6	17,9	17,7	17,3	16,8	16,3	15,9
	Odrasli	7,1	7,5	7,2	7,3	7,5	7,5	7,3	7,2	7,0
Rast zaposlenosti (% god.)	Ukupno	-2,2	-0,2	0,4	0,3	0,2	0,4	0,5	0,5	0,5
	Mladi	-7,6	-4,1	-1,1	-0,9	-0,3	-0,1	0,0	-0,1	-0,3
	Odrasli	-1,5	0,3	0,6	0,4	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6

Izvor: *Global employment trends 2013: Recovering from a second jobs dip / International Labour Office. Geneva: ILO, 2013, p.45. [20.10.2013.]*

Zabrinjavajuće je predviđanje da će rast zapošljavanja mladih zaustaviti svoj pad samo u 2015. godini - (0% rasta), zatim relativno manji pad u narednim godinama, u odnosu na pad u 2009 i 2010.godine.

Od 2007 do 2012. godine, 20 miliona mladih ljudi (ispod 25 godina) koristi sredstva Evropskog socijalnog fonda, kroz obuku i mentorstvo. U nekim zemljama (Nemačka, Francuska, Mađarska), mladi čine 40% ili više od svih učesnika.

Evropska komisija (EK) predložila je mere da se državama članicama konkretno pomogne u rešavanju nezaposlenosti mladih i socijalne isključenosti, na kraju 2012. Paket mera za zapošljavanje mladih daje preporuku da se pokrene "garancija mladih" u svakoj zemlji, prema kojima države članice treba da obezbede da svi mladi do 25 godina starosti, u roku od 4 meseca od napuštanja formalnog obrazovanja ili podpadanja pod kategoriju nnezaposlenih, dobiju ponudu za zapošljavanje ili nastavak školovanja i da bude informisan u vezi sa praksom u cilju zaposlenja.

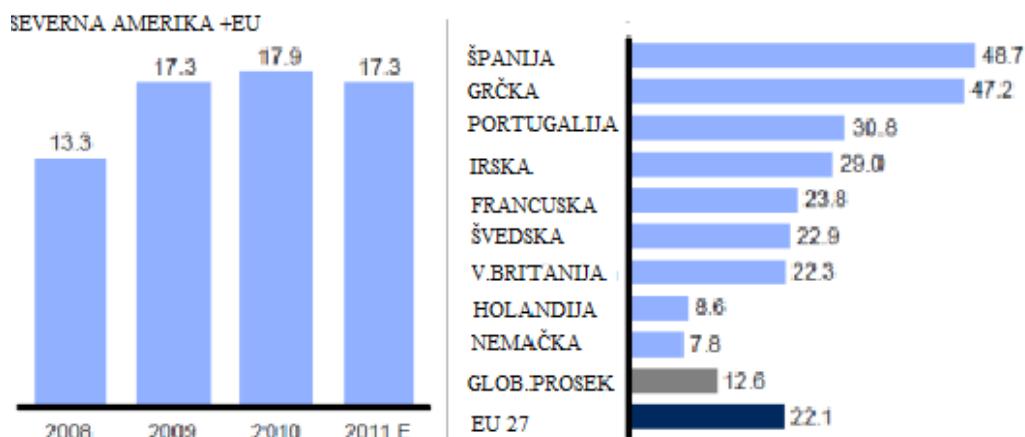
U februaru 2013, Evropski savet se složio da se stvori namenski Inicijativa mladih za zapošljavanje od 3 milijarde evra, iz Evropskog socijalnog fonda i 3 milijarde evra iz budžeta EU. Ova sredstva usmerena su na mlade njihovo obrazovanje ili obuku (*NEETs*) i

pojačavanje podrške od strane Evropskog socijalnog fonda za uključivanje mladih u tržište rada.

U intervalu 2010-2014. godine, ukupna stopa zaposlenosti za mlade opala je tri puta više nego za odrasle. Jaz između zemalja koje imaju najviše i najniže stope nezaposlenosti za mlade je i dalje izuzetno velik. U martu 2013. godine, postojao je veliki jaz od 51,5 % između država članica sa najnižom stopom nezaposlenosti mladih (Austrija i Nemačka - 7,6%) i onih sa najvećom stopom - Grčka (59,1% u januaru 2013.godine), sledi Španija (55,9%), Italija (38,4%) i Portugal (38,3%). Takvi uslovi su neprihvatljivi i to je razlog zbog kojeg je Evropska Komisija preduzela više direktnih akcija za podršku zapošljavanja mladih.

'Your first EURES Job' ("Vaš prvi EURES posao") pomaže mladim ljudima u pronalaženju posla u drugim državama članicama kroz podršku u vidu kurseva jezika i drugih potreba za obukom, pokrivanja putnih troškova i programa integracije u slučaju zapošljavanja u malim i srednjim preduzećima. "Vaš prvi EURES posao" je pilot program koji će pomoći oko 5.000 učesnika u šest država članica učesnica projekta.

Prikaz br. 3: Stopa nezaposlenosti mladih u EU %

2011. godine, u svetu je evidentriano oko 75 miliona nezaposlenih mladih, što je, otprilike, ekvivalent stanovništvu Nemačke.

Izvor: *Global Employment Trends for Youth 2013.*

Tabela br. 6 :Stopa nezaposlenosti mladih u EU 2010-2012Q4 (%)

	2010	2011	2012	2012Q4
EU-27	21,1	21,4	22,8	23,2
Evro zona	20,9	20,8	23,0	23,7
Belgija	22,4	18,7	19,8	22,0
Bugarska	21,8	25,0	28,1	28,4
Češka	18,3	18,1	19,5	19,3
Danska	14,0	14,2	14,1	14,2
Nemačka	9,9	8,6	8,1	7,9
Estonija	32,9	22,3	20,9	19,3
Irska	27,6	29,1	30,4	29,4
Grčka	32,9	44,4	55,3	57,9
Španija	41,6	46,4	53,2	55,2
Francuska	23,6	22,8	24,3	25,4
Italija	27,8	29,1	35,3	36,9
Kipar	16,6	22,4	27,8	31,8
Letonija	37,2	31,0	28,4	24,7
Litvanija	35,3	32,2	26,4	24,2
Luksemburg	15,8	16,4	18,1	18,5
Mađarska	26,6	26,1	28,1	28,8
Malta	13,1	13,8	14,2	14,5
Holandija	8,7	7,6	9,5	9,8
Austrija	8,8	8,3	8,7	8,7
Poljska	23,7	25,8	26,5	27,5
Portugalija	27,7e	30,1	37,7	38,4
Rumunija	22,1	23,7	22,7	22,2

Slovenija	14,7	15,7	20,6	23,2
Slovačka	33,9	33,5	34,0	35,1
Finska	21,4	20,1	19,0	19,3
Švedska	24,8	22,8	23,7	24,1
Velika Britanija	19,6	21,1	21,0	20,7

Izvor:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics [19.09.2013]

U četvrtom kvartalu 2012. godine³⁵, stopa nezaposlenosti mladih u EU bila je 23,2%. Na nivou država članica, najveća stopa nezaposlenosti bila je u Grčkoj (57,9%) , zatim u Španiji (55,2%) i Portugalu (38,4%). Najniže stope bile su u Nemačkoj (7,9%), Austrija (8,7%), Holandija (9,8%).

U junu 2013. godine, stopa nezaposlenosti mladih bila je 23,2% u EU-27 i 23,9% u Evro zoni, u poređenju sa 22,8 % i 23,0%, respektivno , u junu 2012. U junu 2013 su najniže stope su zabeležene u Nemačkoj (7,5%), Austrija (9,3 %) ,Holandija (11,0 %) i na Malti (11,2 %) , a najviše ponovo u Grčkoj (58,7 % april 2013.) i Španija (56,1 %).

Zapošljavanje mladih, kao jednog od motora ekonomskog razvoja, prioritet je za Komisiju, ali nema univerzalnih rešenja za zemlje članice. Članice moraju brzo da deluju kako bi u praksi kombinaciju mera koje su dogovorene prilagodile određenim okruženju i uslovima.

U poslednjih 20 godina socijalno-ekonomske transformacije promenile su iz temelja region Zapadnog Balkana³⁶. Na ovom području sadašnja generacija mladih ljudi suočavaju se sa

---

³⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics [19.09.2013]

³⁶ Region Zapadnog Balkana obuhvata: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Makedoniju, Crnu Goru i Srbiju. MOR istraživanje takođe razmatra situaciju na tržištu rada mladih na Kosovu kao teritoriji pod upravom Ujedinjenih nacija na osnovu Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija Rezolucijom 1244 .

novim izazovima i mogućnostima³⁷. U poređenju sa svojim roditeljima, mladi su danas suočeni sa tržištem rada koje je organizovano na principima tržišne ekonomije. Sukobi koji su opustošili region tokom 1990-tih su iza njih. Globalizacija je promenila svetsku ekonomiju.

Liberalizacija trgovine i pojačane konkurenциje, brze tehnološke promene i nova organizacija rada uticali su na sve ekonomije zapadnog Balkana (ILO, 2008). Globalna kriza ima mnoge negativnih efekata na Zapadnom Balkanu, a posebno u kontekstu njihove evropske budućnosti. "Prvo, preokupirana ekonomskim problemima, EU je stavila plan proširenja na zadnje mesto. Drugo, borba sa krizom crpi resurse zemalja Balkana. Treće, prema upravljanju u EU, za kandidate za priključivanje EU nesumnjivo će se veći naglasak staviti u "ekonomski i finansijski politike kandidata." (Lessenski, 2010:6).

Integracija mladih na tržištu rada u zemljama Zapadnog Balkana postaje izražen problem. U delovima ovog regionalnog područja, stopa nezaposlenosti mladih je iznad 50%, što je među najvišim u svetu. Ovakav alarmantno visok stepen pokazuju sve veći broj mladih muškaraca i žena zarobljenih u neformalnoj ekonomiji. Preko 40% mladih radnika drže privremene pozicije, dok se procenjuje da je oko 44% njih angažovan neformalno bez ugovora o radu ili socijalne zaštite. Osim toga, postoji sve veći broj mladih radnika koji su postali obeshrabreni u potrazi za poslom, ali koji su na raspolaganju i spremni da rade.

Intervencije su razvijene u cilju rešavanja ovog problema zapošljavanja mladih. One se uglavnom oslanjaju na programe za suzbijanje nezaposlenosti u urbanim sredinama i obično su usmerene ka visoko obrazovanim mlađim ljudima. Manje resursa je usmereno ka kreiranju i sprovođenju politike za poboljšanje mogućnosti zapošljavanja za sve mlađe ili mlađe koje su usmerene ka socijalnoj zaštiti mladih radnika.

---

³⁷U skladu sa međunarodnim statističkim podacima i indikatorima, "mladi ljudi" ili "mladi radnici" su oni starosne dobi između 15 i 24.

Podaci za Zapadnog Balkana pokazuju da je region doživeo isti rast nezaposlenosti kao zemlje centralne i jugoistočne Evrope (CSEE) u istom periodu, barem što se tiče radnih mesta u formalnoj ekonomiji. U periodu 2004-2006. godine, Hrvatska i Makedonija ostvarile su ukupnu stopu rasta zaposlenosti koji je bio veći od ukupnog proseka Zapadnog Balkana (1,1% i 1,6 %, respektivno). Iako je srpska privreda imala stopu rasta iznad proseka regiona (6,8%), njena stopa zaposlenosti je opala za 0,2 %. Stope zaposlenosti na Kosovu i u Bosni i Hercegovini su izuzetno niske (+29 % i 35 % , respektivno), ali su blizu proseka EU u Albaniji (59,4%). Međutim, stope zaposlenosti žena posebno su zabrinjavajuće, jer su u proseku 20% manje od muškaraca.

Ukupna stopa zaposlenosti mladih bila je na Zapadnom Balkanu 20,8% 2006. godine (23,2% za mlade muškarce i 18,2% za mlade žene). I pored snažnog ekonomskog rasta, stopa zaposlenosti mladih u regionu pao za više od 2% u periodu između 2001. i 2006. godine. Ovako niska stopa zaposlenosti mladih pokazuje da privreda nije u stanju da stvari dovoljno radnih mesta u formalnoj ekonomiji.

Tabela br. 7: Ključni indikatori tržišta rada mladih prikazani po polu, 2006. god. (%)

Zemlja	Radna snaga (%)			Učesće zaposlenih u populaciji (%)			Stopa nezaposlenosti			Stopa neaktivnosti		
	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene
Albanija	36.6	41.5	32.1	31.9	33.5	28.6	12.8	14.4	11.0	63.4	58.5	67.9
BiH	33.4	40.1	26.3	12.5	15.7	9.1	62.3	60.2	65.7	66.6	59.9	73.7
Hrvatska	35.9	39.9	31.6	25.5	29.1	21.8	28.9	27.2	31.1	64.1	60.1	68.4
BJR Makedonija	35.8	42.0	29.3	14.4	17.2	11.4	59.7	59.0	61.0	64.2	58.0	70.7
Crna Gora	35.0	41.2	28.6	14.2	16.3	11.9	59.5	60.4	58.2	65.0	58.8	71.4
Srbija	35.8	40.8	30.6	18.7	22.5	14.8	47.7	44.9	51.7	64.2	59.2	69.4
Kosovo	56.9	62.8	51.5	28.7	28.0	29.6	49.5	52.8	45.7	43.1	37.2	48.5
Zapadni Balkan	38.5	44.0	32.9	20.8	23.2	18.2	45.8	45.6	46.3	61.5	56.0	67.1
Cent.i Jugoist.Ev.	33.3	37.4	29.0	27.2	31.0	23.3	18.1	n.a	n.a	66.7	62.6	71.0
EU 27	44.1	47.4	40.6	36.4	39.4	33.4	17.3	17.0	17.7	55.9	52.6	59.4

Izbor: ILO, 2008, str.7.

Skoro 68% mladih radnika u zemljama Zapadnog Balkana su prijavljeni radnici. Procenat samozaposlenih mladih radnika je 10,9% u odnosu na odrasle radnike 20%, a najviše preduzetnika u regionu beležila je Bosne i Hercegovine, u kojoj je 2006. godine, bilo 13,2% mladih samozaposlenih muškaraca i 7,3% samozaposlenih mladih žena. Kao i u drugim delovima sveta, mlađi ljudi vole da stiču veštine i radno iskustvo kroz plaćeni rad pre samozapošljavanja. Broj mlađih ljudi angažovanih u porodičnom poslu je više od tri puta u odnosu na istu stopu za odrasle (21,6 u poređenju sa 6%). Privatni sektor učestvuje sa skoro 84% mlađih ljudi koji su prijavljeni, što je 20% više nego kod odraslih u regionu. Na Zapadnom Balkanu nezaposlenost mlađih i dalje je veliki izazov. U regionu je skoro 46% mlađih bilo nezaposleno između 2005 i 2006. godine.

Tabela br. 8: Indikatori tržišta rada u Republici Srbiji 2008-2010. godine

Starost	Stopa	Apr-08	Apr-09	Apr-10
15-24	Stopa zaposlenosti	21.00	16.80	15.10
	Stopa nezaposlenosti	32.70	40.70	46.40
	Stopa aktivnosti	31.10	28.30	28.20
15-64	Stopa zaposlenosti	54.00	50.80	47.20
	Stopa nezaposlenosti	14.00	16.40	20.10
	Stopa aktivnosti	62.80	60.80	59.10
15-24/15-64	Stopa zaposlenosti	0.39	0.33	0.32
	Stopa nezaposlenosti	2.34	2.48	2.31
	Stopa aktivnosti	0.50	0.47	0.48

Izvor: Arandarenko (2011b *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2013.*, predlog,) str.10.

Nezaposlenost mlađih uzrasta 15-24 godina u Srbiji je dramatična (50,9%) i znatno iznad opšte stope nezaposlenosti od 26,1% (Nacionalni akcioni plan zapošljavanja Srbija,2013).

Stopa nezaposlenosti mladih u aprilu 2012. godine smanjen za 1 procentni poen u odnosu na novembar 2011 (51,9%). Međutim, i pored smanjenja stope nezaposlenosti, podaci pokazuju da je svaka druga mlada osoba u Srbiji nezaposlena.

Prema politici zapošljavanja u Srbiji (Nacionalni akcioni plan zapošljavanja Srbije), politika zapošljavanja mladih je među prioritetima kroz podsticanje zapošljavanja, razvoj socijalnog preduzetništva i socijalne uključenosti mladih i ranjivih grupa (osoba sa invaliditetom, starijih radnika). Planirano je da aktivniju ulogu dobije Nacionalna služba za zapošljavanje, koji bi trebala brže da reaguje na registraciju mladih, brže da proceni nivo mogućnosti njihovog zapošljavanja, te da utvrdi individualni plan zapošljavanja, mere koje su potrebne u cilju rasta stope zaposlenosti. Takođe, ova služba ima zadatak i da ponudi savetovanje, stažiranje, obuke, podršku razvoju omladinskog preduzetništva, itd.

2.5.Politika zapošljavanja kao strategija borbe protiv masovne nezaposlenosti

Glavna tema Međunarodne konferencije 1996/1997. godine, bila je politika zapošljavanja, a ona je bila prethodnica izrade Amsterdamskog ugovora. Na inicijativu vlada Švedske, Francuske i Austrije, Savetu je 1997. godine uneo u Ugovor samostalni odeljak, naslovлен "Zapošljavanje" (članovi 125-130 UEZ) (Vajdenfeld, Vesels, 2002). Ugovor predstavlja osnovu izrade i permanentne dorade koordinisane strategije zapošljavanja, koju bi obavljala EZ i njene države članice, pri čemu je u središtu pažnje podrška kvalifikaciji, obrazovanju i sposobnosti prilagođavanja zaposlenih i fleksibilno prilagođavanje tržišta rada potrebama privrednih reformi. Pored značajnih nadzora budžetske discipline u Ekonomskoj i monetarnoj uniji, politika zapošljavanja predstavlja suštinu politike, kao metodu otvorene koordinacije. OMC (*Open Method of Coordination* - uvedene Ugovorom iz Amsterdama u cilju sprovođenja politike intervencije blagih institucionalnih komponenti i uticaja na pravac promena na nacionalnom nivou, iako se zakonodavstvo i dalje gledalo kao važna komponenta Evropskog socijalnog modela). Ona obuhvata postavljanje zajedničkih ciljeva na nivou EU, definisanje nacionalnih politika za postizanje tih ciljeva, te izveštavanje o

razvoju i dostignućima nacionalnih mera. Zamišljen je kao pomoć državama članicama da utvrde sopstvenu politiku koja će odražavati nacionalne prilike, u cilju razmenjivanja iskustava i nadgledanja rezultata na transparentan i uporediv način. Prenošenje evropskih ciljeva u nacionalne politike, od najvećeg je značaja za uspeh ovog metoda. Članice imaju obavezu da svake dve godine usvoje Nacionalne akcione planove (*National Action Plans*), kojima se adresiraju u vezi sa načinom za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti u svojoj zemlji. Prioritet nacionalnog plana može se razlikovati između zemalja, ali Savet daje preporuke u vezi sa rezultatima, a ideja je da se političkim pritiskom utiče na ujednačavanje politike zemalja članica, ugledom na najbolje i najuspešnije primere. Metod OMC-a prvo je primenjen na Evropski sporazum o zapošljavanju (*European Employment Pact*). Promena je obuhvatala koordinaciju ekonomске politike i unapređenje veze između određivanja zarada sa jedne i monetarne, budžetske i finansijske politike sa druge strane; unapređenje efikasnosti tržišta rada i strukturnih reformi na tržištu roba, usluga i kapitala. Metod je kasnije proširen i na druga područja: informisanje građana, politika istraživanja, preduzetništvo, obrazovanje i obuka, suzbijanje socijalne isključenosti, imigraciona politika i održivi razvoj.

Centralni deo odeljka "Zapošljavanje" je član 128 UEZ, kojim se uvodi godišnji izveštaj i nadzor nad sprovodenjem smernica Saveta (Luksemburški proces) o politici zapošljavanja. Član 129 UEZ ovlašćuje Parlament i Savet, da po saslušanju Ekonomskog i socijalnog komiteta i Komiteta regionala, postupkom zajedničkog odlučivanja, donosi odluke o podsticajnim merama, kako bi se saradnja i mere između članica na polju politike zapošljavanja unapredila. Evropska investiciona banka, i budžetske stavke EU obezbeđuje finansijske resurse. Treba istaći da je isključeno usaglašavanje pravnih i administrativnih propisa EU³⁸.

---

³⁸ Više o ovom metodu Radić J.(2007) "Ekonomija rada i socijalna politika Evropske unije", Ekonomski Fakultet Subotica, str. 241, 242.

Uvođenje segmenta Zapošljavanje u Ugovor o EZ, odvijalo se paralelno sa osnivanjem novog pomoćnog tela, koje je zamenilo Odbor za zapošljavanje i tržište rada, koji je Savet ustanovio 1996. godine. Podršku proveri zaposlenosti sada pruža Odbor za zapošljavanje, koji se sastoji od dva predstavnika država članica i Komisija. Odbor ima obavezu da konsultuje socijalne partnere. 1970. godine, oformljen je Stalni odbor za pitanja zapošljavanja u kom 10 predstavnika Saveza poslodavaca i radnika sa Savezom i Komisijom raspravljaju o pitanjima socijalne politike i politike tržišta rada i zapošljavanja. U okviru godišnjeg nadzora i izveštavanja (čl. 128. UEZ) Savet i Komisija najpre sastavljaju zajednički godišnji izveštaj o zaposlenosti u Evropi, koji podnose Evropskom savetu na usvajanje zaključaka. Zaključci čine osnovne smernice politike zapošljavanja, koje Savet na predlog Komisije i nakon saslušanja EP, ESK, KR i Odbora za zapošljavanje, usvaja kvalifikovanom većinom. Smernice se odnose na države članice, koje potom sačinjavaju "nacionalne planove akcija", a u toku godine i izveštaj sprovođenja i izveštaj o preduzetim merama, za sprovođenje smernica zacrtanih ciljeva. Na preporuku Komisije, Savet može da ih uputi pojedinim državama članicama, pri čemu Ugovor o EZ ostavlja otvorenim pitanje sadržaja mere. Postupak se završava izradom godišnjeg izveštaja Komisije i Saveta o zaposlenosti u EZ i sprovođenju smernica, koji se upućuju Evropskom savetu.

Postupak koji Ekonomski savet još od Luskemburga (novembra 1997) upražnjava, a koji je objašnjen u okviru navedenog člana, čini kombinacija različitih procedura, korišćenih u oblasti Ekonomске i monetarne unije (EMU), pri podnošenju izveštaja o ispunjavanju kriterijuma konvergencije.

Pored godišnjih provera nacionalnih praksi primenjivanih u cilju podizanja kvota zaposlenosti (monitoring), bitni elementi strategije zapošljavanja, pokrenuti

Amsterdamskim ugovorom predstavljaju obavljanje mera i akcija u državama članicama i javno pripremanje i širenje sistema poređenja efikasnosti, kao prepostavke benchmarkinga. Smernice politike zapošljavanja, koje predlaže Savet, nemaju pravno obavezujuće dejstvo u državama članicama, one su samo smernice sa ciljem javnog uvida u nacionalne (ne)uspehe. Političko-psihološko dejstvo koje iz smernica proizlazi ne zavisi samo od lojalnosti, već i od stepena preciznosti smernica. Dakle, smernice mogu predstavljati samo listu apstraktno formulisanih mera za koje se neko opredelio, ili sastaviti kvantitativno precizne i poverljive ciljne podatke i upravo iz te činjenice politika zapošljavanja na nivou EU još uvek nije jedinstvena, već je prepuštena državama članicama na formulisanje i koordinisanje.

Prvi ciklus nove strategije zapošljavanja, započet 1997. godine pod predsedništvom Luksemburga, završen je Evropskim savetom u Beču, decembra naredne godine. Ovaj ugovorno formalizovani koncept dopunjeno je koordinisanom strategijom optimizacije unutrašnjeg tržišta, koje pospešuje zapošljavanje, a time i poboljšava konkurentnosti sektora usluga i malih i srednjih preduzeća (Kardifski proces). Predsedavajući Savetom, pod parolom "Evropski pakt o zapošljavanju", Nemačka je, 1999. godine, na Kelnskom samitu inicirala, uvođenje još jednog političkog elementa upravljanja u vidu jačanja makroekonomske koordinacije država članica. Tako je Kelnskim procesom uspostavljena još jedna nova dijaloška struktura, u kojoj pored članova *Ecofin* saveta i Saveta za rad i socijalno, učestvuju i predstavnici Komisije – Evropska centralna banka i socijalni partneri. Sam naslov "Zapošljavanje" postavljen je u pogledu pravne nadležnosti i relevantnih aspekata procesa odlučivanja i pravnih aspekata, relativno otvoreno. Organima EU ne stoje na raspolaganju pravna sredstva, koja bi povećala stepen obaveznosti sprovođenja smernica politike zapošljavanja, a troškovi nepropisnog ponašanja država članica su skromni. Tri procesa zapošljavanja (Luksemburški, Kardifski, Kelnski) ne slede cilj uvođenja obavezujućih postupaka za pravno sankcionisanje postupaka, koji jesu ili nisu u skladu sa propisima.

Sa aspekta teorije životnog ciklusa, prelazno tržište rada predstavlja mogućnost koja čini kombinaciju scenarija domaćinstva i drugih aspekata života. Fleksibilnost, socijalnu sigurnost i individualnu mobilnost čine tri dimenzije prelaznog tržišta rada³⁹. Evropsko tržište rada moglo bi se i sa ovog aspekta posmatrati, s obzirom da su karakteristike ovog tržišta upravo u sladu sa osnovnim načelima prelaznog tržišta rada. Proces uzajamnog učenja i *benchmarking-a* datog na uvid, računa na pritisak koji pospešuje donošenje odluka, a koji na vlaće mogu da vrše i neposredno pogodeni (građani, mediji i udruženja), suočeni sa javnim poređenjem učinaka.

Pored godišnjih provera nacionalnih praksi primenjivanih u cilju podizanja kvota zaposlenosti, bitan element strategije zapošljavanja, koji je prekinuo Amsterdamski ugovor jesu objavljanje mera i akcija, koje su se pokazale delotvornim u nekim državama članicama i javno pripremanje za širenje sistema poređenja efikasnosti - *benchmarking*.

Broj ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu u svetu je naglo opao u poslednje tri decenije. I pored toga, podacima Svetske banke navode da je približno 400 miliona dece živelo u ekstremnom siromaštvu⁴⁰ 2010. godine. Prema izveštaju Svetske Banke⁴¹ iz oktobra 2013. godine, u 2010. godini živilo je u ekstremnom siromaštvu 721 miliona ljudi manje u odnosu na 1981.godinu. U siromašnim zemljama, procenti su još drastičniji, jer u njima čak 50% ljudi žive u ekstremnom siromaštvu.

Guverneri Svetske banke odobrili su u aprilu 2013. godine, dva globalna cilja nestanak ekstremnog siromaštva do 2030. godine i promovisanje zajedničkog prosperiteta za podsticanje rasta prihoda od 40% za stanovništvo u zemljama u razvoju. Smanjenje

---

³⁹Reci I., De Bruijn J. "Transitional labour markets - Past, Present and Future Applications", tlm.net, Amsterdam: SISWO/Social Policy Research, Working paper No. 2006- 33, str. 9.

⁴⁰ ispod \$ 1.25 dnevno.

⁴¹ <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/10/10/report-finds-400-million-children-living-extreme-poverty> 30.10.2013.

siromaštva na globalnom nivou je premešteno brže nego što se očekivalo, jer je milenijumski razvojni cilj smanjenje ekstremnog siromaštva za 50%, između 1990. godine i 2015. godine postignut pet godina ispred vremena. Postizanje ciljeva za smanjenje siromaštva do 2030. godine je težak zadatak, jer se smanjenje siromaštva značajno preselio u zemlje sa srednjim prihodima, kao što su Kina i Indija, dok se u zemljama sa niskim prihodima pokazao se mnogo sporiji napredak. Iako je ekstremno siromaštvo smanjeno u svim regionima u svetu, 35 zemalja sa niskim prihodima od kojih je 26 u Africi, registrovano je 100 miliona više ekstremno siromašnih ljudi danas nego pre 30 godina. 2010. godine, 33% ekstremno siromašnih živelo je u zemljama sa niskim prihodima, u poređenju sa 13% 1981. godine. 78%, onih koji žive u ekstremnom siromaštву živi u ruralnim područjima, uz skoro dve trećine ekstremno siromašnih koji svoje izvore prihoda imaju od poljoprivrede.

U Evropskoj uniji⁴² postoji više od 120 miliona ljudi u zoni rizika od siromaštva i socijalne isključenosti. Lideri EU su se obavezali da iz ove zone isključe najmanje 20 miliona ljudi do 2020. godine. Borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti je u središtu strategije Evropa 2020 za održiv i inkluzivni rast u okviru Evropske platforme protiv siromaštva i socijalne isključenosti, kao jedne od sedam ciljeva strategije Evropa 2020. Prema podacima Evropske komisije 24% svih stanovnika EU ili više od 120 miliona ljudi, nalazi se u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti. U ovu grupu spada 27% od sve dece u Evropi, 20,5% starijih od 65 godina, i 9% onih koji imaju posao. Čak 10% Evropljana živi u domaćinstvima u kojima niko nema posao. Postoji veliki jaz u performansama između socijalnih sistema u različitim zemljama EU. Najefikasnije članice smanjuje rizik od siromaštva za 35%, najmanje efikasne za manje od 15% (prosek EU 35%). 12 miliona više žena nego muškaraca živi u siromaštву u EU. Čak 2/3 Roma koji žive u Uniji su nezaposleni, samo polovina dece idu u vrtić i tek 15% završe srednju školu.

---

⁴²<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751> [20.09.2013.]

U Republici Srbiji u 2010. godini 9,2%⁴³ stanovnika smatra se siromašnim (živi ispod apsolutne linije siromaštva), jer je njihova potrošnja po potrošačkoj jedinici u proseku bila niža od linije siromaštva, koja je iznosila 8544 dinara mesečno po potrošačkoj jedinici.

Broj siromašnih u 2010. godini, u odnosu na 2009. godinu, porastao je sa 6,9% na 9,2%, dok je od 2008. do 2009. broj siromašnih porastao za 0,8 procenatnih poena. Siromaštvo je izloženije stanovništvo koje živi na području izvan grada, zatim višečlana domaćinstva (posebno ona koja u svom sastavu imaju više dece, nezaposlenih i neaktivnih članova), domaćinstva čiji je nosilac nižeg obrazovnog nivoa i sl.

Tabela br. 9: Procenat siromašnih i apsolutna linija siromaštva u Republici Srbiji, 2008–2010. godine

	2008	2009	2010
Aps. linija siromaštva ⁴⁴ po potrošačkoj jedinici, mesečno, u RSD	7401	8022	8544
% Siromašnih	6,1	6,9	9,2

Izvor: Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Saopštenje, broj 117 - god. LXI, Anekta o potrošnji domaćinstva [29.04.2011.]

Siromaštvo se u Republici Srbiji analizira na osnovu potrošnje domaćinstva, jer potrošnja domaćinstva predstavlja pouzdaniju meru blagostanja stanovništva, zbog svoje stabilnosti, obuhvatnosti i usklađenosti tokom dužeg perioda, za razliku od prihoda domaćinstva, koji je podložan kratkoročnim fluktuacijama.

⁴³ Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Saopštenje, broj 117 - god. LXI, 29.04.2011. Anekta o potrošnji domaćinstva

⁴⁴ Apsolutna linija siromaštva određuje apsolutni minimum životnog standarda i bazira se na fiksnoj potrošačkoj korpi hrane neophodnoj za zadovoljavanje minimalnih potreba za određenom količinom i strukturom kalorija, koja se uvećava za iznos ostalih izdataka, kao što su odevanje, higijena, ogrev, osvetljenje i slično.

Potrošnja domaćinstva definisana je kao suma izdataka za hranu i ostalih tekućih izdataka koja uključuje kupljene proizvode, sopstvenu proizvodnju i poklone. Osnovne komponente potrošnje prema COICOP klasifikaciji su: 1) potrošnja hrane i bezalkoholnih pića, 2) potrošnja alkoholnih pića i duvana, 3) izdaci za odeću i obuću, 4) izdaci za stanovanje, vodu, struju, gas i druga goriva, 5) izdaci za pokućstvo i rutinsko održavanje stana, 6) izdaci za zdravstvo, 7) izdaci za transport, 8) izdaci za komunikacije, 9) izdaci za rekreaciju i kulturu, 10) izdaci za obrazovanje, 11) izdaci za restorane i hotele i 12) izdaci za ostala dobra i usluge.

Imputacija vrednosti usluga korišćenjem trajnih potrošnih dobara, kao i imputacija stana za vlasnike stana/kuće, isključena je iz analize zbog nedostatka podataka u Anketi o potrošnji domaćinstava potrebnih za njihovo izračunavanje.

Ovako definisana potrošnja deflacionirana je regionalnim indeksima cena hrane koji su dobijeni iz Ankete o potrošnji domaćinstava. Na taj način veća potrošnja jednog domaćinstva biće rezultat isključivo potrošnje većih količina ili potrošnje kvalitetnijih proizvoda, a ne rezultat viših cena.

Kako se podaci o potrošnji prikupljaju na nivou domaćinstva da bi se odredio nivo blagostanja ljudi, ukupna potrošnja domaćinstva se raspodeljuje između članova domaćinstva korišćenjem OECD-ove skale ekvivalencije (potrošačkih jedinica), pri kojoj nosilac domaćinstva dobija ponder 1, svaki odrasli član domaćinstva (star 14 i više godina) ponder 0,7, a deca (ispod 14 godina starosti) ponder 0,5.

Kako Republički zavod za statistiku od 1999. godine ne raspolaže pojedinim podacima za AP Kosovo i Metohija, ovi podaci nisu sadržani u obuhvatu podataka za Republiku Srbiju (ukupno).

3. ZAPOŠLJAVANJE U EVROPSKOJ UNIJI

Članice EU u okviru svoje ekonomske i socijalne politike, kao i politike tržišta rada, slede određene oblike politike zapošljavanja. Na taj način vlade pokušavaju da sa drugim nosiocima odluka na nacionalnom, regionalnom, lokalnom nivou, kao i sa socijalnim partnerima, i drugim udruženjima, povećaju nivo zaposlenosti i usaglašenosti u Uniji.

Novembra 2000. godine u EU je bilo oko 14 miliona (8,1%) nezaposlenih. Šesnaest posto svih građana do 25 godina starosti nije imalo radno mesto, a skoro 50% svih građana iznad 25 godina starosti nije imalo obrazovanje više od osnovnog. Prema ovim podacima, nije začuđujuće što je u EU anketama građana⁴⁵, ali i pri odabiru ključnih tema za nacionalne izbore, u vladinim saopštenjima i budžetskim debatama, upravo borba protiv masovne nezaposlenosti smatrana jednim od najznačajnijih društveno-političkih zadataka.

Uprkos tome znatno se razlikuju mišljenja o pravnom kompetentnom lociranju i konkretnom uobičavanju koordinisane politike zapošljavanja na nivou EU. Razmimoilaženja se manifestuju u vidu debata o odnosima, pobornika konkurenциje jedne socijalne tržišne ekonomije, kojom se štiti autonomija države članice i njenih socijalnih partnera s jedne strane, a sa druge strane zagovornika prenošenja nadležnosti (zasnovanog na ugovoru o EZ) u donošenju propisa Zajednice, kojim države članice ugrađuju bitne elemente autonomnih delovanja u sistem odlučivanja EU - preko Saveta EU, ili čak prepuštaju organima EU (Evropska komisija).

3.1. Fragmentirana politika zapošljavanja

Do stupanja na snagu Amsterdamskog ugovora 1999. godine, instrumenti politike zapošljavanja ograničavali su se na mere u oblasti regionalne, strukturne i kohezione

---

⁴⁵ Eurobarometar, prema: Vajdenfeld V., Vesels V. (2002) "Vesels V. Evropa od A do Š, Radna grupa za političko obrazovanje AG Brietenbildun", Bon, str. 247, 251.

politike, socijalne politike, obrazovne politike i politike vezane za omladinu (*Maurer, 2003*) . Evropski socijalni fond i Evropski fond za regionalni razvoj, kao i Akcioni program u okviru politike obrazovanja u EU, sprovode pojedinačne akcije u cilju povećanja fleksibilnosti tržišta rada i organizacije radnog vremena, prekvalifikacije radne snage i otvaranja novih radnih mesta u sektorima intenzivnog rasta (usluge, nove tehnologije, informatike i komunikacije i zaštite životne sredine). Sporazum o socijalnoj politici, integrisan u članove Ugovora (136-148 EZ), takođe dobija elemente politike zapošljavanja, tako što se EZ dodeljuju nadležnosti u oblasti oblikovanja radne sredine, uslova rada, odnosa između tarifnih partnera i socijalne sigurnosti. Politika jednakih prava EU ne dobija na značaju samo u okviru politike zapošljavanja. Bela knjiga o razvoju, konkurentskoj sposobnosti i zapošljavanju, koju je Komisija objavila 1993. godine, podstakla je države članice EU na preuzimanje nove inicijative, čiji je cilj bio pojačana koordinacija njihovih do tada uglavnom izolovano sproveđenih politika zapošljavanja. Na sednici Evropskog Saveta u Esenu, decembra 1994. godine, šefovi država i vlada prvi put su definisali oblasti delovanja s ciljem borbe protiv masovne nezaposlenosti, a radi zajedničkih inicijativa privrednog rasta s ciljem povećanja zaposlenosti.

3.2. Evropski socijalni dijalog

Koncept označava diskusije, konsultacije, pregovore i zajedničke akcije socijalnih partnera koji predstavljaju obe strane industrije - i menadžment i radnike. Socijalni dijalog odvija se kroz tri glavne organizacije, koje predstavljaju institucionalne partnere na evropskom nivou (Radić,2011:169):

- "Evropska konfederacija sindikata (ETUC - *European Trade Union Confederation*)
- Evropsko udruženje poslodavaca u privatnom sektoru(BUSINESSEUROPE), ranije
- Unija industrija Evropske zajednice (UNICE - *Union of Industries of the European Community*)
- Evropsko udruženje poslodavaca u javnom sektoru (CEEP - *European Centre of Public Enterprises*)".

Komisija je tu u ulozi konsultanta u cilju podsticanja socijalnih partnera oko delovanja Unije i predloga o socijalnoj politici EU. Socijalni dijalog obuhvata i više od 40 tekstova evropskih, međuindustrijskih socijalnih partnera, sa snažnom institucionom podlogom u ugovoru o EU, kao i zaključcima sa brojnih sastanaka Evropskog saveta, od kojih se ističu sastanak u Lakenskog i sastanak u Barseloni.

Bipartitni dijalog se bazira na odredbi Ugovora o EZ, u kom su predviđene konsultacije sa zajednicama socijalnih partnera u vezi sa socijalnim pitanjima koja imaju zaposleni. Dvofazna procedura konsultacije, postoji - u prvoj Komisija konsultuje socijalne partnere o mogućem smeru inicijative, u drugoj se razmatra njen sadržaj.

Tripartitni socijalni samit za rast i zapošljavanje je osnova tripartitnog dijaloga, a sačinjen je od izabranog Predstavništva, Komisije i Socijalnih partnera na najvišem nivou.

Sam tok socijalnog dijaloga znači uspostavljanje brojnih interesa, što ga čini kompaktnim. Kako konsultacije socijalnih partnera dugo traju, donet je niz sporazuma, koje je Komisija osnažila obavezujućim direktivama.

Na ovom polju, glavne odluke su (Radić,2011:170):

- "Uspostavljanje radničkih saveta u preduzećima - teži se poboljšanju sistema informisanja i savetovanja.
- Neplaćeno roditeljsko odsustvo - koje se može, pored porodiljskog i roditeljskog odsustva, koristiti od rođenja deteta do njegove osme godine.
- Nepunog radnog vremena - radnici sa nepunim radnim vremenom, trebalo bi, srazmerno svom angažmanu, da imaju sva prava ostalih radnika.
- Ugovor na određeno radno vreme - radnici zaposleni na određeno radno vreme imaju prava radnika zaposlenih na neodređeno radno vreme.
- Radno vreme - radnici ne smeju biti prisiljeni da rade više od 48 časova nedeljno, imaju zagarantovano pravo na četiri dana plaćenog odsustva godišnje, pravo na 11 časova

neprekidnog odmora u okviru 24 časa, pravo na odmor ako rad traje duže od 6 časova dnevno".

Ipak, satisfakcija sporazumima nije sveobuhvatna, jer su poslodavci optuženi (od strane sindikata) da u dijalog ulaze bez volje za dolaskom do sporazuma.

Socijalni dijalog na nivou EU razvija se intenzivnije, kada u nekim državama članicama upadne u krizu, a sama kriza je povezana sa ekonomskom krizom te jačanjem neoliberalne ideologije, koja je stanovišta da socijalni dijalog i veća prava radnika predstavljaju poteškoće tržišnom delovanju i privrednom razvoju. Razlog se nalazi u tome da je do sada primenjivan socijalni dijalog, bio saglasan nacionalnom modelu. Nove društvene okolnosti dovele su do promene uloge socijalnih partnera, pa oni sada moraju disperzovati moć sa ciljevima organizacije i sa novim nivoima vlasti i ekonomskim subjektima globalno. Neujednačena je kriza socijalnog dijaloga, tj. ona je u nekim članicama poput Nemačkoj veća, dok druge u Irskoj i Holandiji na primer, privredni razvoj krajem prošlog veka mogu zahvaliti baš sporazumu socijalnih partnera.

Prava socijalnih partnera su posle Amsterdama ušla u novo poglavlje Ugovora, kojim se definiše:

- da socijalni partneri budu konsultovani o nizu socijalnih i ekonomskih pitanja
- da socijalni partneri sami uređuju odnose i prava
- da socijalni partneri sami uređuju primenu direktiva Evropske komisije.

2000. godine je u Lisabonu odlučeno da EU veću pažnju posveti koordinaciji socijalne i ekonomске politike, da bi se ostvario cilj da Evropa do 2010. godine bude najkonkurentnija, ekonomija zasnovana na znanju, pa je sa tim ciljem osnovano novo telo EU-Tripartitni socijalni samit za rast i zapošljavanje. Jačanje veština i kvalifikacija radnika, modernizacija organizacije rada, promocija jednakih mogućnosti i različitosti, razvoj aktivne politike saradnje i mnogi drugi ciljevi ne mogu se ostvariti bez socijalnih partnera. Socijalni dijalog i brojne konsultacije, predstavljaju povezane komponente, koje propisuje

minimalne standarde na ovom području. Komisija je preuzela i obavezu javnog objavljivanja konsultacija, koje će biti dostupne svim zainteresovanim.

3.3. Zaposlenost i regionalne politike EU

Rodená sredinom 70-ih, regionalna politika EU spada u srednje stare politike zajednice, iako je veći značaj dobila sredinom 90-ih (Komšić, 2007). Ukoliko se za parametar uzme cena, ona je druga po važnosti,⁴⁶ jer na nju (Strukturne fondove) se u poslednjih nekoliko godina troši oko 35% budžeta Unije. Na sve druge zajedničke politike i izdržavanje administracije otpada preostalih 20% sredstava.

Sama regionalizacija definiše se kao stvaranje novog nivoa u teritorijalnoj organizaciji države. Nove institucije se mogu znatno razlikovati po organima, odgovornosti i nadležnostima, ali se one uvek oslanjaju na postojeće lokalne institucije. Sa druge strane, regionalizam odgovara definiciji regiona kao niza ljudskih, kulturnih, jezičkih ili drugih karakteristika, koje opravdavaju njegovu transformaciju u politička tela sa zahtevom većeg ili manjeg stepena autonomije. Definiše se i kao srednje područje, veće od onog na kom se obavljaju poslovi lokalne prirode, a ujedno predstavlja samo deo nekog nacionalnog ili državnog područja.⁴⁷

Regionalne razlike stvorile su nepisano pravilo da stepen kontroverznosti neke politike raste, sa povećanjem količine sredstava koja se u te svrhe troše. Zvanični zadatak ove zajedničke politike Unije, pokrenute 1975. godine, predstavlja stimulisanje ekonomskog i ostalog razvoja nerazvijenih regiona Unije, kako bi se jaz između njih i razvijenih regiona umanjio.

---

⁴⁶ Ispred nje se nalaze izdaci za poljoprivrednu politiku, koja angažuje oko 45% sredstava Unije.

⁴⁷ Opširnije o regionalizmu u EU: Komšić J. "Principi evropskog regionalizma", Philia, Novi Sad, 2007. str. 128.

"U vreme pokretanja regionalnih politika, najveća razlika u dohotku bila je između pokrajine Hamburg u Nemačkoj i Kalabrije u Italiji, sa odnosom 1:7. Znatan jaz na ovom polju pojavio se 2004. godine, priključivanjem 10 novih država Uniji. Prema podacima iz 2005. godine, najniži dohodak od 268 regiona EU25+2 imali su regioni severoistočne Rumunije i iznosi PPS 4088, a najviši je bio u Londonu sa PPS 61.316. Prosek dohotka EU25+2 bio je PPS 21.288. Tako posmatrano, London je imao 2,88 puta više od proseka. Razlike u dohotku nisu samo u okviru regiona nekih zemalja, već su one značajne i unutar iste zemlje (najveći je u Britaniji gde je London 4,4 puta razvijeniji od najnerazvijenijeg Kornvola, u Belgiji je najveća razlika u razvijenosti regiona 3,1 puta, dok su najmanje razlike zabeležene u Švedskoj 1,5 puta i Irskoj 1,4 puta. Ako se posmatra dohodak po domaćinstvu, a ne po osobi, stanje je inverzno - najrazvijeniji su središnji delovi EU25+2, dok su istočni i zapadni deo manje razvijeni. Statistike u vezi sa rastom nacionalnog dohotka u periodu 1999-2001 pokazuju da su dinamičnije rasle nove članice i njihovi regioni. Stopa zaposlenosti u okviru populacije 15-64 godine, kretala se tako da je najnižu stopu zaposlenosti imaju tri italijanska regiona Kampanja, Kalabrija i Sardinija, sa prosekom od 41,9% zaposlenih. Od 24 regiona sa stopom zaposlenosti nižom od 50%, šest je bilo Italiji, po pet u Francuskoj, Poljskoj i Bugarskoj, 2 u Španiji, a jedan u Mađarskoj. Najveći problem sa zapošljavanjem imale su prema tadašnjim podacima, regioni u južnim delovima Unije, sa izuzetkom Poljske" (Prokopijević, 2005: 255).

Od 21 regiona sa zaposlenošću većom od 75%, jedanaest je bilo u Britaniji, četiri u Holandiji, tri u Švedskoj, dva u Finskoj, i jedan u Danskoj. Samo šest regiona na području novih članica imale su zaposlenost veću od 65% - četiri u Češkoj, po jedan u Slovačkoj i na Kipru.

Regionalne politike svojim projektima iz Kohezionih fondova i aktivnostima Strukturnih fondova utiču na umanjenje razlika između regija EU. Dok Kohezioni fondovi akcenat stavljam na projekte zaštite životne sredine i transportne infrastrukture zemalja članica i kandidata u kojima je dohodak ispod 90% prostate Unije, Strukturni fondovi su ti koji

putem Evropskog regionalnog razvojnog fonda (ERRF) ulažu u održavanje i stvaranje novih poslova, ulažu u infrastrukturu, pokreću inicijative za lokalni razvoj i aktivnosti malih i srednjih preduzeća.

Regionalna politika EU⁴⁸ je investiciona politika koja podržava stvaranje novih radnih mesta, konkurentnost, ekonomski rast, poboljšava kvalitet života i održivog razvoja. Ove investicije su u skladu sa Strategijom Evropa 2020.

Regionalna politika je i izraz solidarnosti EU sa manje razvijenim zemljama i regionima, koncentrišući sredstva po oblastima i sektorima u kojima mogu da iskoristite razliku.

Ova politika ima za cilj da smanji značajne ekonomske, socijalne i teritorijalne razlike koje još uvek postoje između evropskih regiona. Ostavljanje velikih razlika potkopalo neki od stubova EU, uključujući i stub jedinstvenog tržišta i valute evro.

U periodu 2007-2013, članice EU uložile su 347 milijardi evra u evropske regione. Finansiranje je između ostalog pomoglo, da se poboljša transport i internet veze sa udaljenim regionima, jačanje malih i srednjih preduzeća u nerazvijenim područjima, ulaganje u čistiju životnu sredinu i unapređenje obrazovanja i veština. Sredstva EU se takođe ulažu se u inovacije, razvoj novih proizvoda i proizvodnih metoda, energetsku efikasnost i borbi protiv klimatskih promena.

Misija Evropske komisije Generalnog direktorata (DG) za regionalnu i urbanu politiku je jačanje ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije, smanjenje razlika nivoa razvoja regiona i zemalja Evropske unije. Na taj način politika doprinosi pozitivno ekonomskim rezultatima EU.

Smanjenje razlika zahteva kohezionu politiku promoviše stalna poboljšanja konkurentnosti i zapošljavanja. DG sufinansira infrastrukturne projekate, razvoj informacionog društva,

---

⁴⁸http://ec.europa.eu/regional_policy/what/index_en.cfm 05.07.2009.

ubrzava transfer znanja, podrške investicijama u ljudima i podsticanje prekogranične saradnje. Generalni direktorat za regionalnu i urbanu politiku pomaže manje razvijene regije ili regije koji imaju strukturne probleme za poboljšanje konkurentnosti i postizanje brže stope ekonomskog razvoja na održiv način.

Generalni direktorat vodi tri velika fonda:

- Evropski fond za regionalni razvoj, koja posluje u svim državama članicama i učestvuje u finansiranju investicija - ovaj fond je u velikoj meri koncentrisana u regionima sa najnižim BDP/glavi;
- Koheziji fond, koji sufinansira projekte saobraćaja i životne sredine u državama članicama čiji je BDP manji od 90% proseka Zajednice;
- Instrument za pretpriступnu pomoć (IPA), koji pomaže zemljama kandidatima u razviju transportnih mreža i poboljšanje infrastrukture životne sredine.

Pored ova tri fonda, DG je takođe odgovoran za:

- implementacija Evropske unije Fonda solidarnosti (*EUSF*), koja je posvećena brzom intervencijom u slučaju velikih katastrofa, da pruži pomoć što je pre moguće;
- Koordinacija grupa na ultra - perifernim regionima, čiji je zadatak da podstakne aktivnosti zajednice da sprovedu mere kako bi se nadoknadila nepovoljna situacija najudaljenijih regiona, u skladu sa članom 299 (2) Ugovora;
- upravljanje EK doprinosima Međunarodnog fonda za Irsku, koja ima za cilj pomirenje i mir u Severnoj Irskoj.

Regionalna politika ima za cilj da pruži efikasne i efektivne strukturne politike koje će doneti korist i direktno doprineti stvaranju uslova za uspešno proširenje Evropske unije i u skladu su sa principom stabilnog finansijskog upravljanja.

3.4 . Uslovi rada u zemljama članicama

"Standardi zdravstvene zaštite i zaštite na radnom mestu, životni standard i radni uslovi, javno zdravstvo i saglasnost sa zakonima zajednice, razlikuju se između zemalja članica . U nekim članicama, npr. Francuskoj i zemljama latinske tradicije, odluke koje regulišu ugovor o zapošljavanju i uslovi rada preuzeti su od centralne vlade i postale su deo radnog prava. U drugim zemljama, sa jačom tradicijom ugovaranja poput Danske i Velike Britanije pregovori su decentralizovani, na nivou grane ili preduzeća. Nemačka i zemlje Beneluksa nalaze se između ova dva ekstrema. Neke zemlje su nezainteresovane da podrže institucionalizaciju novih formi radnog vremena u uslovima nacionalne solidarnosti, čiji bi efekat bio povećavanje troškova rada" (*Hantrais*, 2000:77)⁴⁹.

U razvoju područja zapošljavanja uočene su određene činjenice. Član 137 Ugovora iz Nice, stavovi 2 i 5 ističu da nacionalni uslovi i pravila moraju biti poštovana, da administrativne i finansijske prinude ne smeju biti određene malim i srednjim preduzećima, i da državama ne sme biti zabranjeno da samostalno ispoljavaju mere više strogosti na ovim poljima socijalne politike. U zemljama južne Evrope, u kojima su trgovina i industrija malih i srednjih preduzeća dominantni, time bi bilo dozvoljeno ispoljavati niži nivo protekcionizma industrijskog hazarda, te je Unija zbog toga formalno prepoznala pokušaj koncepta Evrope dve brzine, i razliku između centralnog dela i periferije.

Uslovi rada su jedna od glavnih oblasti koje pokriva zakon o radu EU. U njima su uključene odredbe o radnom vremenu, skraćenom radnom vremenu, i oročenih poslova, privremenih radnika, i postavljanja radnika. Sve ove oblasti su ključni za obezbeđivanje visokog nivoa zaposlenosti i socijalne zaštite širom EU⁵⁰. U skladu sa Ugovorom, EU definiše minimalne zahteve na evropskom nivou u oblasti radnih uslova. Ugovor daje

⁴⁹ Više o socijalnoj politici zemalja članica Unije: Hantrais L (2000) "Social policy in the European Union", Second Edition, Macmillan press LTD, London, str. 77.

⁵⁰ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706> 17.04.2013.

evropskim socijalnim partnerima posebnu ulogu u pripremi zakona o radu inicijativa na nivou EU. Komisija podstiče socijalne partnere da zaključuju ugovore u ovoj oblasti. Komisija takođe može da iznese zakonske predloge Savetu i Parlamentu.

3.5.Zaposlenost u Evropskoj uniji

Od kada je započet projekat evropske ekonomske integracije (1957. godine), došlo je do značajne promene u polnoj strukturi radne snage EU. Broj zaposlenih je povećan, a žene su (posmatrano sa aspekta polne strukture zaposlenih) u većoj meri ušle u sastav radne snage. Jedna od najvećih promena je ekspanzija informacionih tehnologija (IT) i telekomunikacija, a pored toga i razvoj novih veština i proces širenja Unije, donele su kako prednosti, tako i nedostatke. Dugo je smatrano da će problem nedovoljnih radnih mesta biti rešen implementacijom ključnih ekonomske politika EU, ali da bi se pogodnosti iskoristile, radnici moraju biti znatno mobilniji i obučeniji. Lingvističke i kulturne razlike postavljaju barijere većoj mobilnosti, a u pojedinim regionima uočen je rast stope nezaposlenosti. Velika pažnja posvećuje se nezaposlenosti mladih, žena i dugoročno nezaposlenih, a starijim radnicima je teško da budu u koraku sa inovacijama na poslu. Od sedamdesetih, tržišta rada karakteriše konstantno visoka nezaposlenost i prateća niska stopa otvaranja novih radnih mesta, pa je EU morala dati jak signal da smanjenje nezaposlenosti smatra prioritetom. Formalno je to učinjeno usvajanjem Evropske strategije zapošljavanja na sastanku Evropskog saveta u Luksemburgu 1997. godine. Strategija predstavlja nastavak integrisane strategije za zapošljavanje, koju je Evropski savet u Esenu pokrenuo 1994. godine. Nastavljujući se na Belu knjigu o rastu, konkurentnosti i zaposlenosti, Evropski savet je u Esenu utvrdio 5 prioritetnih područja za podsticanje zaposlenosti: 1) poboljšanje mogućnosti zapošljavanja ulaganjem u stručnu obuku, 2) preduzimanje mera kako bi se privredni rast ubrzao otvaranjem radnih mesta, 3) smanjenje troškova rada van plata, 4) povećanje efikasnosti politike tržišta rada, 5) povećanje pomoći grupama posebno pogodjenim nezaposlenošću (Radić, 2007).

Stupanjem na snagu Ugovora iz Amsterdama, zaposlenost je dobila status jednog od ciljeva Zajednice. EZ je tako dobila još jednu nadležnost u cilju izgradnje EES⁵¹, te u tom smislu ugrađivanje zapošljavanja u sve druge politike Zajednice, uspostavljanje mehanizama za koordinaciju na njenom nivou, mogućnost Saveta da donosi odluke kvalifikovanom većinom.

EES predstavlja glavni instrument koordinacije i davanja smernica u vezi sa prioritetima politike zapošljavanja država članica.

Glavne komponente EES su⁵² :

- Jedinstvene smernice o zapošljavanju (*Integrated Employment Guidelines*)
- Nacionalni programi reformi (*National Reform Programmes*) - svaka država članica donosi program u kojem opisuje način implementacije jedinstvenih smernica na nacionalnom nivou
- Preporuke (*Recommendations*) koje Savet može doneti kvalifikovanom većinom
- Zajednički izveštaj o zaposlenosti (*Joint Employment Report*) - godišnjak o napretku koji usvaja Evropski savet
- EU godišnji izveštaji o napretku (*EU Annual Progress Report*) – Komisija razmatra napredak na nacionalnim i nivou EU, na temelju zvaničnog nadzora nad akcijama sadržanim u Lisabonskom programu.

S početka definisane su četiri strategije EES: 1) poboljšanje uslova za zapošljavanje, 2) razvoj preduzetništva 3) podrška prilagođavanju preduzeća i zaposlenih 4) jačanje politike jednakih mogućnosti.

---

⁵¹Evropska strategija zapošljavanja – European Employment Strategy

⁵²Prema web stranici Evropske strategije zapošljavanja: http://europa.eu/scadplus/glossary/european_emplstrat_en/.htm . 05.07.2009.

Na sastanku Evropskog saveta u Lisabonu 2000. godine, dodatno je podstaknuta strategija povezivanjem sa socijalnom i ekonomskom agendom EU. Utvrđeni su i kvantitativni ciljevi do 2010. godine: opšta stopa zaposlenosti (15-64) 70%, stopa zaposlenosti žena (15-64) 60%, a na sastanku u Stokholmu naredne godine, dva srednjoročna i dodatni cilj: do 2005. god. opšta stopa zaposlenosti 67%, stopa zaposlenosti žena 57%, i stopa zaposlenosti radnika od 50% do 2010. godine. Na sastanku u Barseloni potvrđeno je da puna zaposlenost predstavlja opšti cilj EU, a Lisabonska strategija smernica svim zemljama.

2003. godine izvršena je revizija EES, i kao osnovni cilj određeno je stvaranje više radnih mesta, te usmerenje ka tri opšta cilja: 1) puna zaposlenost, 2) kvalitet i produktivnost rada 3) jačanje socijalne kohezije i uključenosti. Da bi se ciljevi postigli utvrđeno je 10 specifičnih smernica, uz smernicu za unapređenje upravljanja politikom zapošljavanja.

Stopa strukturne nezaposlenosti pala je ispod proseka za većinu država EU25, premda progres na ovom području nije prisutan ili je nedovoljan u velikim državama poput Francuske i Nemačke, dok je do pogoršanja došlo u nekoliko novih članica (Poljska i Slovačka). Niska stopa dugoročne nezaposlenosti i kratko prosečno trajanje nezaposlenosti primetno je, posebno u EU15. Došlo je i do porasta efikasnosti u povezivanju nezaposlenosti i nepotpunjenih radnih mesta, prema analizama temeljenim na Beveridž krivoj. Značajan je rast profitabilnosti tokom 90-ih, makroekonomска politika orijentisana je jačanju stabilnosti i započinjanju strukturalnih reformi na velikom broju područja, kao što je politika konkurenčija na tržištu rada doprinela poboljšanju funkcionalisanja tržišta rada. U mnogim državama članicama došlo je do porasta agregatne tražnje. Statistička evidencija ukazuje da je ekspanzija pojedinih oblika ugovora o radu (sa skraćenim ili na ugovorenou radno vreme) u korelaciji sa pozitivnom stopom zapošljavanja.

EES se razvila kao strategija na strani ponude sa fokusom na izmeni strukturnih pretnji u zapošljavanju. Strategija se dotiče mnogo više područja, nego što je ikada bilo na nivou EU kroz tradicionalnu socijalnu politiku regulacije. EES se nalazi naspram tradicionalne regulacije. To Evropskoj uniji omogućava suočavanje sa centralnim pitanjima socijalne politike, što je do sada bilo rezervisano za države članice.

Osnovni cilj strategije je isticanje i reformisanje Evropskog socijalnog modela. Komisija je pripremila dokumentaciju za Luksemburški sastanak, susret izazova nedovoljnog rasta i nepodnošljivih zahteva na polju nezaposlenosti, čime se otvoreno apeluje na modernizaciju evropske ekonomije i njenog socijalnog sistema u XXI veku, bez isključivanja osnovnih principa solidarnosti koji treba da budu simboli Evrope⁵³. Da bi se to ostvarilo, potrebno je da strategija ispuni sledeće⁵⁴ (*Trunek, Moscher, 2001*):

- 1) Veće učešće zaposlenih - pošto je Evropi potreban viši nivo zaposlenosti radno sposobne populacije.
- 2) Aktivniji sistem borbe protiv nezaposlenosti - pasivni sistem sputava veštine, ne uspeva da motiviše radnike na aktivno traženje posla, i ne nudi im obuku u cilju nalaženja posla.
- 3) Viši nivo osposobljenosti radnika - porast tehnoloških promena podrazumeva da radnici poseduju nove veštine sa mogućnošću njihovog razvoja tokom života.
- 4) Intenzivniji rast zaposlenosti - Evropa zaostaje za provizijama na usluge, koje doprinose intenzivnom rastu zaposlenosti.
- 5) Uklanjanje prepreka nisku kvalifikovanim radnicima - poreski sistem veoma je visok, troškovi stanovanja obeshrabruju ovu grupu radnika, da rade i čine prepreke njihovom angažovanju.

---

⁵³Trubek D, Mosher J. (2001) "New Governance, EU Employment Policy, and the European Social Model, A Critical Appraisal of the Commission White Paper on Governance", University of Wisconsin-Madison, Working Paper No. 6/01. www.jeanmonnetprogram.org/papers/01/011501-04.html 09.04.2009.

⁵⁴Trubek D. (2003) "The European employment strategy and the future of EU governance: An opportunity for Baltics and challenge for layers", Juridiska Augstskola - Riga Graduate school of law, Riga, Working paper No. 10, str 8,9,10.

6) Fleksibilnost i zaštita – mehanizam fleksibilnosti mora, pored punog radnog vremena tokom nedelje, podrazumevati i zaštitu zaposlenih.

7) Male kompanije i preduzeća - najdinamičnija područja ekonomije su mala i srednja preduzeća, a inovacije će upravo biti sproveđene preko njih.

8) Jednakost polova - u cilju povećanja učešća zaposlenosti žena i ostvarivanja jednakih šansi, potrebno je okrenuti se problemima sa kojima se žene na tržištu rada susreću.

EES podrazumeva zadatke promene i reforme u pragmatičnom stilu. Smernice predstavljaju generalne pravce delovanja, međutim svaka članica je podstaknuta da pokuša sa sopstvenim odlukama, koje su u skladu sa njihovim nacionalnim praksama. Proces je koncipiran da učini reforme transparentnijim i aktivnijim u cilju razmene informacija i iskustava zemalja članica.

Iako je teško razdvojiti efekte EES od makroekonomskih snaga, rezultat promena je rast intenziteta rada. Kada je ekonomija EU došla u fazu rasta, broj novih radnih mesta kreirao je rast BDP-a, ističući da je EES omogućila zapošljavanje dodatnih radnika.

Možda je najvažnija karakteristika EES prepuštanje pravnih odluka i budžetiranja vladama zemalja članica, poštujući princip subsidiarnosti i osiguravajući da donesene odluke budu skrojene po meri lokalnih institucija i njihovih potreba. Pre nego što eksperti iz Brisela odluče koje su promene potrebne u radnom pravu, na polju socijalne sigurnosti ili poreskog sistema, EES daje završne odluke na ona područja država članica, koja se moraju odnositi na njihove konstitucionalne procese, što znači da će donete odluke ne samo biti prilagođene lokalnim nivoima, već i da će donošenje zakona biti demokratičnije od pravila koja se određuju u Briselu.

Socijalna kohezija podrazumeva sposobnost društva da osigura blagostanje svim svojim članovima, da minimizira nejednakosti i izbegne polarizacije. Na ovom planu postignuta su poboljšanja: smanjen je starosni i polni *gep*, socijalni transferi imaju važnu ulogu u smanjenju nejednakosti u dohotku i redukciji stope siromaštva, a rizik pojave siromaštva smanjuje se zaposlenjem.

Pravnici na širokom polju politike zapošljavanja, radne i socijalne politike, privrednog prava, i poreskog sistema, moraće se prilagoditi smernicama i Evropskoj socijalnoj strategiji na nivou i prema potrebama lokalnog nivoa, što i za njih predstavlja novi izazov.

Na polju rasta produktivnosti, ostvarena je na području veće edukacije mladih, ali je neophodan njen dalji progres u cilju tranzicije prema kvalitetnijim poslovima. Porastom učešća nisko produktivnih poslova i smanjenjem ukupne produktivnosti faktora, stopa produktivnosti u EU beleži pad, a uz to opala je i brzina stvaranja i usvajanja novih tehnologija.

Od početka Svetske ekonomske krize do kraja 2012 godine, zaposlenost na nivou EU beleži blagi pad, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela br. 10: Stope zaposlenosti u EU 28 2008-2012. godine

Mesto/vreme	2008	2009	2010	2011	2012
EU28	70,3	68,9	68,5	68,5	68,4
EU27	70,3	69	68,5	68,6	68,5
Belgija	68	67,1	67,6	67,3	67,2
Bugarska	70,7	68,8	65,4	62,9	63
Češka	72,4	70,9	70,4	70,9	71,5
Danska	79,7	77,5	75,8	75,7	75,4
Nemačka	74	74,2	74,9	76,3	76,7
Estonija	77	69,9	66,7	70,4	72,1
Irska	72,3	66,9	64,6	63,8	63,7
Grčka	66,5	65,8	64	59,9	55,3
Španija	68,3	63,7	62,5	61,6	59,3
Francuska	70,4	69,4	69,2	69,2	69,3

Hrvatska	62,9	61,7	58,7	57	55,4
Italija	63	61,7	61,1	61,2	61
Kipar	76,5	75,3	75	73,4	70,2
Letonija	75,8	67,1	65	66,3	68,1
Litvanija	72	67,2	64,3	66,9	68,5
Luksemburg	68,8	70,4	70,7	70,1	71,4
Mađarska	61,9	60,5	60,4	60,7	62,1
Malta	59,2	58,8	60,1	61,5	63,1
Holandija	78,9	78,8	76,8	77	77,2
Austrija	75,1	74,7	74,9	75,2	75,6
Poljska	65	64,9	64,3	64,5	64,7
Portugalija	73,1	71,2	70,5	69,1	66,5
Rumunija	64,4	63,5	63,3	62,8	63,8
Slovenija	73	71,9	70,3	68,4	68,3
Slovačka	68,8	66,4	64,6	65	65,1
Finska	75,8	73,5	73	73,8	74
Švedska	80,4	78,3	78,1	79,4	79,4
Velika Britanija	75,2	73,9	73,6	73,6	74,2

Izvor:<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&icode=tsdec420&language=en>

U petogodišnjem periodu nije bilo velikih oscilacija u prosečnoj stopi zaposlenosti na nivou EU 27, odnosno stopa zaposlenosti na nivou EU27 iznosila je 70,3% 2008.godine, a 2012. godine 68,5%. Na nivou zemalja članica, u petogodišnjem periodu Švedska je imala najvišu stopu zaposlenosti.

Na nivou EU28, 2012. godine najveće stope zaposlenosti imale su Švedska 79,4%, Holandija 77,2%, Nemačka 76,7%, dok su članice sa najmanjom stopom zaposlenosti, Grčka 55,3%, Hrvatska 55,4%, Rumunija 63,8.

U posmatranom petogodišnjem periodu (Tabela br.11) nezaposlenost je beležila rast, najdrastičniji u Grčkoj, u kojoj je u ovom periodu nezaposlenost u procentima više od tri puta porasla (sa 7,7% u 2008. na 24,3 u 2012.godini).

Tabela br. 11: Stope nezaposlenosti u EU 27 2008-2012. godine

Mesto/vreme	2008	2009	2010	2011	2012
EU27	7,1	9	9,7	9,7	10,5
Evro zona	7,6	9,6	10,1	10,2	11,4
Belgija	7	7,9	8,3	7,2	7,6
Bugarska	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3
Češka	4,4	6,7	7,3	6,7	7
Danska	3,4	6	7,5	7,6	7,5
Nemačka	7,5	7,8	7,1	5,9	5,5
Estonija	5,5	13,8	16,9	12,5	10,2
Irska	6,4	12	13,9	14,7	14,7
Grčka	7,7	9,5	12,6	17,7	24,3
Španija	11,3	18	20,1	21,7	25
Francuska	7,8	9,5	9,7	9,6	10,2
Italija	6,7	7,8	8,4	8,4	10,7
Kipar	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9
Letonija	8	18,2	19,8	16,2	14,9
Litvanija	5,3	13,6	18	15,3	13,3
Luksemburg	4,9	5,1	4,6	4,8	5,1
Mađarska	7,8	10	11,2	10,9	10,9
Malta	6	6,9	6,9	6,5	6,4

Holandija	3,1	3,7	4,5	4,4	5,3
Austrija	3,8	4,8	4,4	4,2	4,3
Poljska	7,1	8,1	9,7	9,7	10,1
Portugalija	8,5	10,6	12	12,9	15,9
Rumunija	5,8	6,9	7,3	7,4	7
Slovenija	4,4	5,9	7,3	8,2	8,9
Slovačka	9,6	12,1	14,5	13,6	14
Finska	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7
Švedska	6,2	8,3	8,6	7,8	8
Velika Britanija	5,6	7,6	7,8	8	7,9

Izvor:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rate,_2001-2012_%28%25%29.png&filetimestamp=20130627102805
[25.06.2013.]

Istraživački program "Tržište rada, otvaranje novih radnih mesta i rast"⁵⁵, koju je predložila Svetska banka je razvijen u saradnji sa zemljama klijentima, međunarodnim i bilateralnim partnerima organizacijama i akademskom zajednicom, identifikovao je 7 glavnih tema za prioritetna istraživanja: 1. Dijagnoza na tržištu rada i ranjivost u zemljama sa srednjim i niskim primanjima; 2. Veze između poslovnog okruženja, tražnje za radom i smanjenje siromaštva. 3. Prednosti/troškovi strukturnih reformi i globalizacija za radnike; 4. Uzroci i posledice formalnosti i neformalnosti; 5. Efekti politike i institucija tržišta rada; 6. Najbolje prakse u razvoju veština i sposobnosti nadogradnje; 7. Internacionalne migracije i tržišta rada u zemljama porekla i domaćina.

⁵⁵ http://siteresources.worldbank.org/INTLM/Resources/390041-1212776476091/5078455-1227292574678/MDTF_Research_Topics.pdf 12.04.2013.

Tabela br. 12 Javna potrošnja na aktivne politike tržišta rada, % BDP-a

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Austrija	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,9
Belgija	1	1,1	1	1,1	1,1	1,2	1,3	1,4
Češka	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Danska	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,3	1,3	1,6
Estonija	..	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Finska	0,8	0,9	1	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9
Francuska	1,1	1,1	1	0,9	0,9	0,9	0,8	1
Nemačka	1,3	1,2	1,1	0,9	0,9	0,7	0,8	1
Grčka	..	..	..	..	..	..	..	..
Mađarska	0,5	..	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5
Irska	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,9
Italija	..	..	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
Luksemburg	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
Holandija	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,2

Norveška	0,7	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	..	..
Poljska	0,2	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	1,3
Portugalija	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,8
Slovačka	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2
Slovenija	..	..	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3
Španija	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9
Švedska	1,6	1,2	1,2	1,3	1,3	1,1	1	1,1
Velika Britanija	0,3	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
OECD-Ukupno	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6

Izvor:<http://www.oecd-ilibrary.org/> [28.06.2011.]

Prema podacima u tabeli br.12, najveću javnu potrošnju na politke tržišta rada u posmatranom periodu beleže Švedska, Holandija, Belgija, Danska i Nemačka, ali ove zemlje beleže u intervalu 2008-2012. godine i male stope nezaposlenosti, što pokazuju i podaci u predhodnoj tabeli br.11.

Aktivna politike tržišta rada (APTR) obuhvataju različite mere⁵⁶, uključujući obuku i programe prekvalifikacije, traženje posla preko zastupnika odnosno posrednika i različitih

---

⁵⁶

<http://78.41.128.130/dataoecd/60/29/2502834.pdf> 30.06.2011

oblika subvencionisanog zapošljavanja (OECD, 1993). Ove politike idu u pravcu smanjenja agregatne nezaposlenosti, međutim ukoliko se prevelik pritisak ovih politika napravi, sindikati i zaposleni mogu stvoriti kontra efekat uz pritisak na rast zarada i rast nezaposlenosti.

3.5.1. Zarade

Rast na tržištu rada ne zavisi samo od rasta opšte stope zaposlenosti, nego i od kvaliteta zaposlenosti. Prosečna zarada predstavljuje jednu od najdirektnijih mera opšteg kvaliteta poslova. Određivanje zarada (Radić, 2007) razlikuje se među državama članica EU, pri čemu većina ima mešovitu, višefaznu strukturu sa centralizovanim pregovaranjem na nacionalnom ili regionalnom nivou u prvoj fazi, dok se u sledećoj pregovori vrše na nivou kompanije.

Sve je jača decentralizacija u određivanju zarada sa izuzetkom Belgije, Finske i Irske, gde jača centralizacija. Ipak, samo u Velikoj Britaniji kompanije su imale dominantnu poziciju u pregovorima o zaradama. U novih 10 država članica, stepen pokrivenosti kolektivnim pregovaranjem relativno je bio nizak u odnosu na EU15. Stopa kolektivnog pregovaranja za poslodavce varirala je od 90% za Belgiju, do ispod 40% u Britaniji. Gotovo sve države članice, osim Britanije i Švedske, imale su propise o primeni kolektivnih ugovora na ostale firme, sektore i regije, a stopa pokrivenosti ugovorima bila veća je od kolektivnog pregovaranja. Snaga sindikalnog organizovanja opada u Evropi, a iznosi od oko 80% u nordijskim zemljama, do manje od 20% u Estoniji, Francuskoj, Mađarskoj, Litvaniji, Poljskoj i Španiji.

Minimalne zarade mogu se podeliti u dve grupe, jednu grupu čini veliki broj zemalja u kojima su zakonom ili kroz nacionalne međusektorske sporazume one određene, i drugu koju određuju na sektorskem nivou kroz proces kolektivnog pregovaranja socijalnih

partnera. Prvu grupu čini devet država EU15 i svih 10 novih država članica sa izuzetkom Kipra, gde se zakonske minimalne zarade primenjuju za mali broj specifičnih zanimanja.

Skoro $\frac{3}{4}$ zemalja članica Unije (EU15 i nove članice osim Kipra gde se minimum određuje spram specifičnih zanimanja) praktikuje oblik zakonski određene minimalne zarade, dok se kod drugih utvrđuje minimalna cena rada putem sektorskog kolektivnog ugovora. "Iskustva u primeni ovog zaštitnog mehanizma bila su različita. Francuska, Grčka, Portugalija, Španija i zemlje Beneluksa imale su dugu tradiciju u zaštiti primanja na dnu tržišta rada, dok su Velika Britanija i Irska uvele sistem minimalnih zarada u kasnim 90-im. U preostalih šest država EU15 Austriji, Danskoj, Finskoj, Nemačkoj, Italiji i Švedskoj, kolektivni ugovori predstavljaju glavni mehanizam za regulisanje minimalnih primanja. Raspon u minimalnim zaradama (mesečni nivo) kreće se od 1000 i više evra u državama Beneluksa, Francuskoj, Irskoj i Velikoj Britaniji, do ispod 100 evra u Rumuniji i Bugarskoj, ili u procentima prosečne zarade od 50% u Francuskoj, do 30% u Španiji"(Radić, 2011:197).

Većina država EU, sa izuzetkom Velike Britanije uspela je da do 2010. godine izbegne rast nejednakosti u zaradama, uglavnom zbog relativno visokih minimalnih zarada i delovanja sindikata. U EU su rigidnije oscilacije u zaradama od stopa zaposlenosti. Ugrožene grupe su manje kvalifikovani radnici i mlađi. Rastom fleksibilnosti u modelima zapošljavanja dolazi do rasta varijabilnih modela plaćanja. Sistem plaćanja vezan za rezultate postaje popularniji, čime se doprinosi decentralizaciji sistema zarada. U nekim zemljama, učešće u raspodeli profita zakonska je obaveza, npr. u Francuskoj u raspodeli učestvuju sva preduzeća sa više od 50 zaposlenih. Dodaci uz zaradu iznose 11% ukupne zarade EU25. Ono sa čime se susreću poslodavci jesu veliki troškovima rada mimo zarada, i to u iznosima od oko 23% u Francuskoj, Mađarskoj, Italiji i Rumuniji, do 15% u Danskoj i Irskoj.

Među državama članicama EU, u 2011. godini, srednja vrednost bruto godišnja zarada⁵⁷ stalno zaposlenih u preduzećima koja zapošljavaju deset i više zaposlenih bila je najviša u Danskoj (60 002 evra), slede Luksemburg (50 545 evra) , Belgija (46 636 evra) i Holandiji (46 287 EUR). S druge strane, najniže prosečne godišnje bruto zarada zabeležene su u Bugarskoj (4 668 evra), zatim Rumunija (6 146 evra), Litvaniji (7 425 evra), Letonija (8 923 evra) i Poljskoj (9 702 evra).

U 2010. godini, medijana bruto zarada po satu pokazale su više ili manje sličnu poziciju u državama članicama EU, sa najvišim prosečnim zaradama po satu od 25 evra u Danskoj i najnižim od 1,5 evra po satu u Bugarskoj. Medijana bruto zarada po satu u EU bila je 11,9 evra, dok je u evrozoni zabeležena u iznosu od 13,2 evra. Udeo zaposlenih sa niskim platama u EU bio je 17%, od čega najviše u Letoniji 27,8% i Litvaniji 27,2%, dok je manje od 8% od redovnih i vanrednih zaposlenih klasifikovani kao niskim nadničara u Švedskoj, Finskoj, Francuskoj, Belgiji i Danskoj.

I dalje postoji jaz u prosečnim zaradama muškaraca i žena u EU 27, jer su u proseku žene bile plaćene 16,2% manje od muškaraca u 2012. Najmanja razlika u prosečnoj zaradi zabeležena je u Sloveniji, Poljskoj, Italiji, i Luksemburgu, manje od 9%. Najveći *gap* u platama beležila je Estonija sa 27,3%, Austrija sa 23,7% i Nemačka sa 22,2%.

U julu 2013. godine, 28 članica EU⁵⁸ i Turska donele su zakon o podešavanju minimalnih zarada prema statutu ili nacionalnom međusektorskom sporazumu. Mesečne minimalne zarade znatno se razlikuju, od 159 evra u Bugarskoj do 1 874 evra u Luksemburgu.

Poreski klin za EU-27 iznosio je 39,6% u 2012. godini. Najviše poreskog opterećenja niskim nadničarima u 2012. godini zabeleženo je u Belgiji, Mađarskoj, Francuskoj, Nemačkoj, Italiji, Austriji, Rumuniji, Letoniji i Švedske (više od 40 %). S druge strane,

⁵⁷ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Wages_and_labour_costs 30.11.2013.

⁵⁸ 01.07.2013. Hrvatska je postala članica Unije.

najniža poreska opterećenja za nadničare zabeleženo je na Kipru (11,9 %, u 2007.godine) i Malti (18,6% u 2011. godini). Irska, Velika Britanija i Luksemburg su jedine države članice koje su prijavile poreski teret za sezonske radnike manje od 30%.

Prosečni troškovi rada po satu i struktura troškova rada varirala su u državama članicama EU u 2012. godini. Radni sat se u privredi kretao od 38,44 evra u Danskoj, 37,70 evra u Belgiji i 41,9 evra u Švedskoj do 3,7 evra u Bugarskoj. Ovi iznosi se odnose na bruto zarade, kao i socijalne doprinose na teret poslodavca, ali i stručne obuke troškove, poreze i druge troškove isplaćene od strane poslodavaca kao i manje subvencije od strane preduzeća.

Malta je imala najveći udeo troškova rada u zaradama (90,8 %), a potom Danska (87,2%). Švedska, Francuska i Belgija gde se platama i dnevnicam pripisuju nešto više od dve trećine prijavljenih ukupnih troškova rada. Ove tri zemlje imaju najveće učešće (od ukupnog broja) troškova rada za socijalne doprinose poslodavaca i drugih troškova rada na teret poslodavca oko jedne trećine (33%).

3.5.2. Zdravlje i zaštita na radu

Zemlje južnog Mediterana (*Hantrais*, 2000) koje su se pridružile Uniji 1980-te – Grčka, Portugalija i Španija nisu imale iste zakone zaštite od industrijskog hazarda, a poteškoće su postojale i oko potvrđivanja paketa mera visokog standarda.

"Grčka, Italija, Luksemburg i Portugalija načinile su procene za kontrole zdravlja i zaštite na radu nacionalnim ustavima. Osnovni principi zdravlja i zaštite istaknuti su u nacionalnim zbornicima zakona - kodeksima i radnom pravu Austrije, Finske, Francuske, Nemačke i Holandije, Španije i Švedske. U belgijskom kodeksu zahteva se zaštita kako na radnom mestu, tako i van njega. U Danskoj, Velikoj Britaniji i Irskoj, pravni sistemi izgradili su individualna prava kojima se usaglašavaju standardi zdravlja i zaštite na radu.

Većina zemalja funkcioniše po principu statutarno određenih provizija za konsultativne procedure na ovim poljima: izabrani radnički savet u Nemačkoj, Italiji, Holandiji i Luksemburgu, komitet za zdravlje i zaštitu na radu u Belgiji, Francuskoj i Portugaliji, izabrani predstavnici zaštite u Danskoj i Velikoj Britaniji. Grčka, Irska i Španija imale su poteškoće sa uređenjem direktive. Zemlje koje su se EU pridružile 90-ih (Austrija, Švedska i Finska) donele su visoke standarde na ovom polju i pridržavale su se standarda ranije donetih u Zajednici"(*Hantrais*, 2000: 78,79).

EU direktiva (91/383/EEC)⁵⁹ osigurava da zaposleni na određeno vreme i radnici koji su više izloženi riziku od nesreća na radu i profesionalnih oboljenja od ostalih radnika, imaju isti nivo bezbednosti i zaštite zdravlja na radu, kao ostali zaposleni. Ona takođe predviđa obavezu za preduzeća da daju adekvatne informacije i obuku za konkretnе radnike pre nego što stupe na dužnost, kako bi zaštitili svoju bezbednost i zdravlje na radu. Ona daje zemljama članicama mogućnost zabrane rada radnika na određenog vremena kao i privremenih radnika za određene vrste poslova koji bi bili posebno opasni za njihovu bezbednost i zdravlje, a posebno za poslove koji zahtevaju medicinski nadzor, što je definisano u nacionalnom zakonodavstvu.

3.5.3. Socijalna zaštita

Sistem socijalne zaštite i dalje je nacionalno regulisan, ali je na nivou EU veoma razvijen, a izdašnost sistema i mali stepen komunitarnih nadležnosti, otvara dilemu o njegovoj izdržljivosti.

Posebna pažnja posvećuje se problemu siromaštva i socijalne isključenosti. Pod socijalnom zaštitom podrazumevaju se aranžmani u društvu usmereni ka zaštiti socijalno ranjivih grupa. U većini zemalja koje danas čine EU, od 1960-ih, zbog starenja stanovništva i rasta nezaposlenosti, znatno su povećani rashodi za socijalnu zaštitu, a trend rasta posebno je

⁵⁹

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706&langId=en&intPageId=200> 30.08.2009.

evidentan u južnoevropskim zemljama, Italiji, Francuskoj, ali i Finskoj. Prosečan udeo rashoda za socijalnu zaštitu raste u EU25. 2007. godine ovi izdaci iznosili su 27,7% BDP-a, pri čemu su prisutne značajne varijacije između zemalja - najveće izdatke, oko 30%, imaju Švedska, Francuska, Nemačka i Danska, a najniže Baltičke države i Irska - oko 15%. Prosečna naknada za starije iznosi 46% ovih davanja, a za bolesne i zdravstvo oko 27, dok za invalide porodična naknada i dečiji dodatak oko 8%, a učešće naknade za nezaposlene iznosi oko 6%. 2/3 ovih naknada finansiraju poslodavci, uz podršku države koja se pokriva iz poreza.

Brojni su izazovi sa kojima se sistem socijalne zaštite susreće danas, a mogu se podeliti na unutrašnje i spoljašnje probleme. Osnovni unutrašnji problem predstavlja brzi rast starije, socijalno zavisne populacije, dok se eksterne pretnje tiču porasta verovatnoće nastanka socijalnog dampinga, kao efekat potrebe za jačim privlačenjem kapitala u globalizovanoj ekonomiji. Veća socijalna zaštita zahteva i veću efikasnost rada u cilju podržavanja konkurentnosti. Pored ovih, eksterne pretnje predstavljaju i ekonomski motivisane migracije pojačane poslednjim proširenjem. Migracije dovode do ujednačavanja pritiska i predstavljaju deo procesa prilagođavanja neophodno na modernom, fleksibilnom tržištu rada. No, one mogu značajno ugroziti održivost postojećeg sistema socijalne zaštite, što i jeste osnovni razlog njihovog ograničavanja.

Uprkos visokom nivou socijalne zaštite, EU se i dalje suočava sa problemom siromaštva, iako je evropski sistem mnogo efikasniji u suzbijanju siromaštva i diskriminacije u poređenju sa SAD. U EU, za konvencionalnu meru rizika pojave siromaštva uzima se procenat siromaštva u domaćinstvima koja imaju dohodak ispod 60% nacionalnog proseka. 2001. godine 15% stanovništva EU 15 (oko 55 miliona) spadalo je u ovu kategoriju, a treba napomenuti da je 10% iznosio u Švedskoj, dok je u Irskoj iznosio čak 20%. Najniže vrednosti imaju socijaldemokratske, a najviši mediteranske zemlje. Posmatrano u EU15, za nove članice ove vrednosti su daleko veće. Osnovni uzrok pojave siromaštva je

nezaposlenost, pri čemu 10% osoba između 18-59 godina, živi u domaćinstvima u kojima nijedan član nije zaposlen.

Evropski savet je na sastanku u Lakenu 2001. godine usvojio Deklaraciju o budućnosti EU - Deklaracija iz Lakena, obavezujući se da Unija postane demokratičnija, otvorenijsa i delotvornija. Ona utvrđuje 60 pitanja o budućnosti Unije, oko četiri glavne teme: podela i određivanje nadležnosti, pojednostavljinje ugovora, institucionalna arhitektura i put ka Ustavu za evropske građane.

3.5.4. Obavezno i/ili strukovno penzijsko osiguranje

Ne postoji jedinstven sistem penzijskog osiguranja u EU27, već su zemlje članice razvile nacionalne sisteme penzijskog osiguranja. Razlikuju se tri stuba penzijskog osiguranja 1) Obavezno penzijsko osiguranje; 2) Dodatno ili strukovno penzijsko osiguranje i 3) lično penzijsko osiguranje.

Obavezno penzijsko osiguranje (koje je prisutno i u našoj zemlji - sistem *pay as you go*) karakterišu različiti sistemi preraspodele dohotka, kroz garantovane minimalne penzije, ili odobravanje penzionih prava za vreme dok osiguranik nije ostvario potpunu zaposlenost. One se mogu podeliti na dva dela - univerzalna starosna penzija (kada osoba dosegne određenu starosnu granicu) i dodatak, uz zaradu vezana penzija. Pristup se primenjuje u Holandiji, Danskoj, Švedskoj, Finskoj, Irskoj i Velikoj Britaniji (zemlje Beveridž modela sistema penzija), dok druge zemlje ne predviđaju takva davanja.

Strukovno penzijsko osiguranje (*occupational scheme*) drugi stub penzionog sistema, podrazumeva posebno, dodatno osiguranje dobrovoljne ili obavezne prirode koji se primenjuje uglavnom uz obavezno osiguranje, a cilj mu je zaštita od rizika karakterističnih profesija ili lica koja se bave samostalnom delatnošću. Ovoj vrsti osiguranja daje se velika važnost, pa ga EU sve više uređuje svojom regulativom.

Treći stub je lično penzиона osiguranje, sa osnovnom karakteristikom dobrovoljnosti. Čitava transakcija obavlja se preko dobrovoljnih penzionih društava, koja funkcionišu po načelu kapitalizacije, a uplate se vrše putem dobrovoljnih penzijskih fondova.

Obavezno penziona osiguranje ima ključnu ulogu u EU, pri čemu u zemljama Bizmarkovog modela predstavlja gotovo jedini model (model penzijskog sistema Centralne i istočne Evrope). Strukovno osiguranje ima realan značaj u državama Beveridžove tradicije, a individualno penziona osiguranje ima sve veći značaj.

Osnovni izazov po pitanju penzionog osiguranja pitanje je penzionog sistema, a sam problem ima i ekonomski i socijalne dimenzije. Postojeći penzioni sistem zahvata značajan deo BDP-a čime slabi konkurentnost evropske ekonomije, a sa druge strane države članice imaju teškoće u pogledu očuvanja i proširenja penzionog prava. Činjenica da Evropa "stari" stvara dodatne poteškoće, te se često ukazuje na potrebe za produženjem radnog veka tj. smanjenja broja prevremenih penzija. Empirija pokazuje da, ukoliko bi se radni vek produžio za godinu dana, ušteda u BDP bila bi 1% do 2050. godine. Zbog političke osetljivosti ovog pitanja većina reformi na ovom polju kasni ili su neizvesne.

3.5.5. Rano utvrđivanje kvalifikacionih potreba zaposlenih u EU

U cilju pravovremenog usmeravanja buduće radne snage u skladu sa potrebama tržišta, zemlje članice razvile su strategije ranog utvrđivanja kvalifikacionih potreba zaposlenih u EU.

U Nemačkoj je uz pomoć promovisanja i prilagođavanja inicijativi rane identifikacije, Federalno Ministarstvo prosvete i istraživanja, podršku je pronašlo u predviđanju stila i forme sistema obuke.

U Italiji ovaj postupak vodi se na regionalnom nivou od 1974. godine. Potreba za sprovođenjem integrisane edukacije i politike zapošljavanja na lokalnom nivou, podstakla je istraživanja sa ciljem pronalaženja i predviđanja potreba obučavanja i angažovanja. Vlada izgrađuje mrežu informacionog sistema, kreiranu u cilju upoznavanja sa sektorskim planovima u kojima su izražene potrebe za profilima radnika, liste zanimanja po sektorima koje predstavljaju potrebe kompanija, opis zanimanja prema novim potrebama, predviđena zanimanja na kratki i srednji rok (1-5 godina).

Italijanska vlada je u periodu 1997–2000 predstavila set nacionalnih strategija sa isticanjem neophodnih veština u različitim sektorima privrede, a u toku je pokretanje mreže informacionog sistema (uz pomoć ISFOL⁶⁰) u cilju pribavljanja adekvatnih kadrova potrebnih ovoj članici.

Francusko ministarstvo prosvete, uz pomoć komisije koja se povremeno sastaje uvidelo je potrebu za promenama veština u sektorima privrede, što je pomoglo definisanju novih obuka u narednih 5-10 godina. Godinama su isprobavane i testirane procedure koje pokrivaju različita područja (elektrotehniku, trgovinu, izgradnju, informacione tehnologije, itd.). Procedure se izvode u tri koraka: 1) konsultovanje sa ekspertima o podacima koji predstavljaju centar problema 2) posmatranja unutar firmi uz pomoć specijalnih metoda – tipičnih poslovnih studija u njihovoј dinamici i 3) istraživanja tržišta rada, i određivanje uslova prihvatanja zaposlenja. Brze tehnološke promene i nezaustavljivi proces globalizacije kreiraju uporedno okruženje u kome firme moraju da se suoče sa novim tipovima proizvodnje koja podrazumeva efikasnost. Te promene su uticale i na potrebe kadrova - veština koje su tržištu rada neophodne. Većina istraživanja ističe da radnici treba da poseduju što adekvatnije kvalifikacije, da zahtevaju velike zarade ili izbegavaju

---

⁶⁰Institute for the Developement of Workers – Institut za razvoj radnika Vocatioal Training, prema Liane Schmidt S., Schomann K., Tessarnig M. ,Early identification skill needs in Europe, Federal Ministry of Education and Research, Office for Official Publications of Europe Communities, Luxembourg, 2003. str. 63.

nezaposlenost, a neki od rezultata istraživanja ističu problem suviše visokog nivoa edukacije (ne postoji tražnja za takvim profilima radnika).

Situacija u Španiji je takva da se na tržištu uočava ili nedostatak radne snage ili jaz u kvalifikacijama. Smanjenjem ponude radne snage i nemogućnošću smanjenja tražnje za njom nastaje prvi problem, a jaz može nastati i u slučaju kada tražnja za određenim radnicima postoji. Plate su te koje mogu privući zaposlene na usavršavanje. Situacija po pitanju potreba tržišta rada razlikuje se u regionima ove zemlje.

Društvene karakteristike brzih promena socijalnih i ekonomskih uslova, povećana otvorenost, propustljivost, kompleksnost koja stvara neizvesnost, predstavljaju alternativne ili komplementarne instrumente koji služe ranom otkrivanju kvalifikacionih potreba, te njihovog izdizanja u obučavanju. Ovaj proces zahteva punu obuku ciljnih grupa, preduzeća, sektora i područja u rastućem broju mogućnosti politika i strateških akcija.

Ciljevi ranog uočavanja kvalifikacija kadrova, mogu se u osnovi razlikovati (*Schmidt, Schomann, Tessarnig, 2003:63*):

"-Projektovanje budućeg razvoja/trendovi ponude i tražnje postojećih (uobičajnih) kvalifikacija

-Predviđanje promena veština u sektoru

-Uviđanje razvoja novih veština i zahteva

-Analiziranje rastućeg /opadajućeg značaja suštine / pojedinosti kvalifikacije

-Definisanje konfiguracije elemenata veština u razvijanju novih aktivnost...".

Težnja za identifikacijom i predviđanje potrebnih kadrova, preduzeća i grupa zaheva temeljan program i aktivnost na području edukacije i osposobljavanja, što već duže vreme predstavlja temu intenzivnih istraživanja i političkih diskusija. Usaglašavanje na području Unije i po ovom pitanju teško je postići, jer su potrebe, navike, pa i pravci i težnje zemalja članica, na nacionalnom nivou najčešće ispred onih koji se odnose na sve stanovnike EU, te

ni na ovom području ne postoji jedinstvena politika usmerena ka budućem zapošljavanju u Uniji.

3.5.6. Informacije o radnim mestima i mogućnosti zapošljavanja

Slobodno kretanje radnika je osnovni princip Ugovora utemeljen u članu 45. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, koji je razvijen od strane EU sekundarnog zakonodavstva i sudske prakse Suda pravde EU. Građani EU imaju pravo na : - tražnje posla u nekoj drugoj zemlji EU - rade u EU bez potrebe za radnu dozvolu-borave u drugoj zemlji članici Unije u tu svrhu - mogu ostati u drugoj članici čak i nakon završetka radnog odnosa - uživaju jednak tretman sa državljanima u pristupu zapošljavanju, uslovima rada i sve druge društvene i poreske olakšice.

Državlјani EU mogu imati određene vrste zdravstvene i socijalne zaštite u zemlji u koju idu da traže posao. Slobodno kretanje radnika važi, u opštem smislu, u zemljama Evropskog ekonomskog prostora: Island, Lihtenštajn i Norveška. Ljudi koji rade u okviru svojih zanimanja takođe mogu da imaju svoje stručne kvalifikacije priznate u inostranstvu. Socijalna sigurnost EU obezbeđuje koordinaciju pravila za zaštitu prava ljudi koji se kreću unutar EU, Island, Lihtenštajnu, Norveškoj i Švajcarskoj.

"Jedan od razloga ograničavanja mobilnosti radne snage unutar Evrope bila je i za neke još uvek jeste nedostatak informacija o poslovima. Na ovom polju, akcije Zajednice nisu bile ujednačene do osamdesetih godina prošlog veka. Naime, Komisija je osnovala "Sedoc" 1989. godine u cilju omogućavanja povezivanja i oglašavanja poslova. Godine 1994 sa radom je počeo EURES⁶¹, kompjuterizovani sistem za razmenu podataka o slobodnim radnim mestima, sjedinjen sa javnom službom za zapošljavanje zemalja članica.

---

⁶¹ European Employment Services Network- Evropsk mreža usluga za zapošljavanje; više o mreži na web adresi <http://ec.europa.eu/eures/home.jsp?lang=en> 15.05.2009.

Pribavljanje detaljnih informacija o slobodnim radnim mestima i aplikacija za zapošljavanje, kao i opštih informacija o uslovima života i rada, tržištu rada, aktivirani su u cilju podrške pojedincima koji traže posao i poslodavcima zainteresovanim za regrutovanje u okviru Unije. Mreža odgovarajuće obučenih savetnika bila je povezana sistemom elektronske pošte, i zahtevala je opskrbljivanje tragača za poslovima, sigurnim servisom u najmanju ruku na nivou na kojem bi informacije dobili u zemlji u koju pokušavaju da se presele. Za samo dve godine 1996-97 EURES je zabeležio cifru od milion Evropljana, koji su ga posetili, a samo 1997. godine izdao je pola miliona ugovora između poslodavaca i zainteresovanih radnika. Većina ovih ugovora bila je, verovatno neočekivano, povezana sa informacionim tehnologijama, zdravstvenom zaštitom i sektorom turizma, koje su najviše interesovale mobilne radnike". (*Hantrais*,2000: 203).

Prikupljanje informacija o slobodnim radnim mestima, tek je prvi korak u traganju za radnim mestom. Mnoge poteškoće sklapanja aplikacije i razmišljanja - očekivanja mogu odvratiti veliki broj zainteresovanih od apliciranja. U Evropi su sprovedene praktične procedure za pretrage na ovom području. Pored ovog, postoje i brojni novi veb sajtovi poput eurjobs.com, koje nude mogućnost zaposlenja nezaposlenima iz Evropske unije u Uniji i van nje.

3.5.7. Zapоšljavanje u okviru javnog sektora

Uprkos slobodi migracije ljudi u okviru Zajednice u cilju zapošljavanja, član 48 eksplicitno isključuje javne službe od slobode kretanja ljudi. Revidiran član 39⁶² takođe ističe da se provizije ne odnose na javni sektor. Restrikcija je predviđena da zaštititi opšte interese države i zbog toga ne pokriva zapošljavanje javnog sektora. Radna mesta u pravosuđu, policiji, armiji i diplomaciji, kao i u arhitekturi i superviziji u javnoj administraciji mogla bi

---

⁶²Člna 39 Ugovor iz Nice, odnosi se na slobodu kretanja radnika, a ističe pod tačkom 5 da se ovaj član ne odnosi na zapošljavanje u javnom sektoru. Opširnije : Lopandić D. "Osnivački ugovori Evropske unije", Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Beograd 2003.

biti rezervisana za pripadnike nacije, a pomoć profesionalnim poslovima, poput medicinske sestre, nije nacionalno ograničena. Činjenica da civilno osoblje može pripomoći podizanju opšteg nivoa zaštite u Nemačkoj i Francuskoj, kao i garancija za zaposlenje mogli bi objasniti, zašto su vlade bile nezainteresovane da podrže angažman radne snage van nacionalnih granica u javnom sektoru u slučajevima kada nacionalni interes nije na najvišem nivou. 1998. godine, Regulativom 1408/71 Komisije, doneta je šema za javni sektor.

Neke članice - Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg pozvale su se na nacionalne propise u cilju zaštite nacija od ulaska (konkurenције) drugih državljana zemalja članica, na zapošljavanje u javnom sektoru. Ugovorima Danske, Grčke, Irske, Velike Britanije, Holandije i Portugalije čak do devedesetih, 10% poslova u javnom sektoru nisu bili dostupni radnicima iz drugih zemalja članica.

Programi poput *Linqua* bili su organizovani sa ciljem povećavanja mobilnosti nastavnika omogućavajući praksi radnika iz ovog dela javnog sektora u inostranstvu.

3.6. Socijalna mobilnost i politika i socijalna zaštita

Od kada je zajedničko tržište uspostavljeno, uspostavljena je i mobilnost radne snage u EU. Uticaj politike Zajednice, kako socijalni tako i ekonomski, bio je ograničen prvih 25 godina posleratnog perioda (*Hantrais*, 2000). U praksi, nedostatak radne snage je bio toliki da pogodnost sprovođenja mobilnosti članicama Zajednice ne bi imao značajnih efekata. Kada je devedesetih godina prošlog veka prioritet socijalne politike Unije bio smanjenje nezaposlenosti, mobilnost u okviru Evrope bila je podređena cilju kreiranja poslova uz pomoć simulacije ekonomskog rasta i konkurentnosti. Prednost mobilnosti radne snage koje je Komisija prezentovala bila je u tome da se njime na tržištu rada uspostavlja balans ponude i tražnje.

Iako su se od samog početka osamdesetih očekivale brojne i trajne migracije visokokvalifikovane radne snage, one su uglavnom bile kratkotrajne. Nacionalne prakse prate tradiciju u regrutovanju, obučavanju i podršci kompetencija. Veštine i sposobnosti su takođe značajne u razumevanju prihvatanja i integracije radnika koji su "rezultat" drugog obrazovnog sistema. Razlike u formalnoj i neformalnoj regrutaciji mogu koristiti kao izuzimajući mehanizam koji čini poteškoće drugim radnicima da uđu na tržište rada u drugim zemljama. Ove razlike, u kombinaciji sa neravnotežom na tržištu specijalista, mogu činiti prepreke transferu radne snage.

Socijalna zaštita u EU ima široko značenje, a obuhvata u sebi i socijalnu sigurnost (finansira se obaveznim doprinosima, razlikuje se u svakoj zemlji članici) odnosno socijalno osiguranje pa i socijalnu pomoć. Socijalna zaštita obuhvata javne i privatne programe. U skladu sa principom nediskriminacije, zemlje članice su u obavezi da svakom državljaninu Unije obezbede isti tretman.

4. POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA U ZEMLJAMA U OKRUŽENJU

Tržišta rada i zaposlenost na nivou zemalja nekadašnje Jugoslavije osim Srbije, kojoj je posevećeno posebno poglavlje. Ovi indikatori predstavljaju stanje ekonomije, a politike zapošljavanja, su te koje modeluju i daju smernice kako poslodavcima, tako i potencijalnim i postojećim zaposlenima o tendencijama odnosno pravcima razvoja privrede svake od republika bivše Jugoslavije. U ovom poglavlju predstavljeni su dostupni podaci u vezi sa zaposlenošću u zemljama bivše SFR Jugoslavije (SFRJ) bez Srbije - Crnoj Gori, Makedoniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji.

4.1. Tržište rada i zaposlenost u Crnoj Gori

Opšti cilj Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2007-2011. godine bio je podizanje nivoa i kvaliteta zapošljavanja u Crnoj Gori. Strategijom su definisana 3 prioriteta, ciljevi i mere za njihovo ostvarenje u pravcu rešavanja glavnih izazova tržišta rada. Realizacijom ciljeva u okviru segmenta povećanje zaposlenosti bilo je predviđeno rešavanje izazova strukturne nezaposlenosti, visoke stope nezaposlenosti mladih, neprijavljenog rada i bolje uravnoteženosti fleksibilnosti i sigurnosti na tržištu rada.

U cilju povećanja produktivnosti i kvaliteta radne snage aktivnosti i mere bile su usmerene na usklađivanje ponude obrazovnih institucija i potreba tržišta rada, unapređenje sistema savetovanja i profesionalne orientacije, veće zainteresovanosti poslodavaca za dugoročna ulaganja u razvoj ljudskog kapitala i unapređenje sistema koncepta celoživotnog učenja.

U odnosu na baznu - 2007.godinu, napredak postoji već u 2008 godini, odnosno prvoj godini implementacije Strategije. Stopa zaposlenosti populacije od 15-65 godina porasla je sa 49,2% na 50,8%, stopa zaposlenosti žena sa 41,9% na 43,5%, a stopa nezaposlenosti smanjena je sa 12,6% na 11,3% (tabela br. 13).

Uticaj globalne ekonomske krize se reflektovao skoro na sve indikatore uspešnosti implementacije Strategije, već u 2009. godini, kao i tokom 2010. godine.

Tabela br. 13: (Ne)zaposlenost u Crnoj Gori 2007-2010. godine

Stopa	2007	2008	2009	2010
Zaposlenost 15-65	49,2%	50,8%	48,8%	47,6%
Nezaposlenost 15-65	12,6%	11,3%	11,6%	12,12%

Izvor: Nacionalna strategija zapošljavanja i ljudskih resursa 2012-2015 u Crnoj Gori (2012), Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica, str.8

Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015. godine predstavlja nastavak prethodne Strategije i zasnovana je na sveobuhvatnoj i međusektorskoj definiciji politike zapošljavanja, obuhvatajući mere na strani ponude i tražnje, razvojne ciljeve zapošljavanja, te razvoja ljudskih resursa. Strategija je usklađena sa drugim razvojnim prioritetima i strateškim dokumentima Vlade Crne Gore.

Opšti cilj Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015 u Crnoj Gori je stvaranje boljih preduslova za otvaranje radnih mesta i ulaganje u ljudski kapital, a sve sa ciljem rasta nivoa zaposlenosti i konkurentnosti Crne Gore.

U SWOT analizi Strategije istaknuti su glavni izazovi u oblasti zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa u Crnoj Gori, a oni se odnose na⁶³:

- "1. Sporiji rast. Smanjen potencijal otvaranja radnih mesta u ekonomiji/privredi.
- 2. Visoka stopa nezaposlenosti. Visok stepen dugoročne nezaposlenosti.

---

⁶³ Ministarstvo rada i socijalnog staranja Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015 u Crnoj Gori, Podgorica, 2012.,11,12. str. 20.04.2014.

-Prioritet 1 Strategije: "Povećanje zaposlenosti. Smanjenje stope nezaposlenosti" je osmišljen kao glavni odgovor na sve izazove. Ciljevi i aktivnosti u okviru ovog prioriteta se fokusiraju na:

- Održavanje ekonomске stabilnosti. "Stimulisanje generisanja zaposlenosti poboljšanjem biznis okruženja i upravljanja tržištem rada. Pronalaženje odgovarajuće ravnoteže između fleksibilnosti, produktivnosti i sigurnosti na tržištu rada". (Cilj 1)
- "Povećanje efikasnosti politika aktivacije – sa posebnim naglaskom na integraciju dugoročno nezaposlenih lica i mlađih nezaposlenih na tržištu rada". (Cilj 2)
- "Povećanje samozapošljavanja. Podsticanje preduzetništva, posebno u nerazvijenim područjima Crne Gore". (Cilj 3)

3. Neusklađenost ponude i tražnje. Potrebe tržišta rada nijesu usklađene sa sistemom obrazovanja i obuke.

Prioritet 2 Strategije: Unapređenje znanja, veština i kompetencija u cilju povećanja mogućnosti zapošljavanja i povećanja konkurentnosti kroz formalno obrazovanje, neformalno učenje i osposobljavanje“ i to:

- Promovisanje pristupa i učešća odraslih u CŽO⁶⁴. Podizanje svesti o značaju celoživotnog učenja“ (Cilj 1)
- "Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima. Jačanje veze između obrazovanja i tržišta rada“. (Cilj 2)

4. Povećan stepen siromaštva i socijalne isključenosti. Veliki broj lica bez zaposlenja koja trpe višestruke nedostatke tržišta rada.

Prioritet 3 Strategije: "Promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva“ je osmišljen kao glavni odgovor na ove izazove. Ciljevi i aktivnosti u okviru ovog prioriteta se fokusiraju na:

---

⁶⁴ Celoživotno obrazovanje.

- "Unapređenje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga u cilju bolje usmerenosti i pokrivenosti ranjivih grupa".
- "Integracija u zapošljavanju lica sa invaliditetom".
- "Integracija u zapošljavanju Roma, izbeglica i raseljenih lica" .

Do 2015. predviđen je godišnji rast proizvodnje po stopi od 2,5% do 4%, prvenstveno iz stranih direktnih investicija (SDI) i povećanjem kreditne aktivnosti bankarskog sektora. Očekuje se da će jedan od nosioca rasta biti turizam, čiji bi godišnji rast sa stopom od 5,7%, bio motor razvoja ostalih sektora - maloprodaje, saobraćaja, građevine i poljoprivrede. Iako je situacija u industriji Crne Gore veoma loša, očekivanja su da će u ovom sektoru doći do postepenog oporavaka te rasta učešća prerađivačke industrije u BDP-u.

Na području fiskalne politike Crne Gore, restriktivnom politikom će se upravljati javnim rashodima i smanjenje tekuće potrošnje i državnog duga na nivo ispod 35% BDP-a u 2015. godini i održavanje nivoa kapitalnog budžeta na nivou od oko 4% BDP-a.

Planirano je i da će rastom (na uvozu zasnovane) privrede Crne Gore, učešće deficita tekućeg računa biti čak 22,9% BDP-u do 2015. godine. Ukoliko dođe do realizacije investicija u sektoru energetike situacija bi mogla biti znatno bolja. Pored toga projekcije su i da se kreditna aktivnost banaka u Crnoj Gori u proseku rasti 4,5%. Očekivana inflacija u 2011. godini je na nivou od 3%, dok se u periodu do 2015. godine očekuju niže stope koje će biti na nivou od 2,5%.

Realizacija Strategije zapošljavanja u Crnoj Gori se, baš ako i u Republici Srbiji na godišnjem nivou usklađuje kroz Akcione planove zapošljavanja, a veliku pomoć u realizaciji ciljeva vrši na operativnom nivou u direktnom kontaktu sa stejkholderima tržišta rada.

U pravcu dostizanja svojih ciljeva Zavod za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG) je akcenat stavio na⁶⁵:

- "a. razvoj mehanizama za davanje brzih odgovora, odnosno usluga mladima i poslodavcima;
- b. poboljšanje načina posredovanja – fokus je na podizanju kvaliteta posredovanja na najviši nivo, kako bi se popunila sva radna mesta sa radnicima koji imaju tražene kvalifikacije;
- c. razvoj i inovaciju aktivnih mera zapošljavanja, pomoću kojih će nastojati da smanje strukturalne disproporcije i spreče isključivanje sa tržišta rada;
- d. razvoj, modernizaciju i poboljšanje raznih kanala komunikacije sa mladima (Internet, job klubovi, info centri) itd.". "

Strateški zadatak Zavoda za zapošljavanje Crne Gore je da domaću radnu snagu okrenemo prema potrebama privrede. Vitalne grane, kao što je napomenuto, predstavljaju turizam i ugostiteljstvo, potom, saobraćaj, poljoprivreda i trgovina, zahtevaju sezonsko zapošljavanje. Prednost se daje mladima kojih prema podacima ZZZCG iz 2012. godine, u ponudi ima čak 35.000, (23.000 studenata, 7.000 maturanata, a na evidenciji Zavoda se nalazi oko 5.000 visokoškolaca). U prilog rastu zaposlenosti mlađih pokrenut je i projekat "Zaposlimo naše mlade", koji je 2011. godine dao veoma dobre rezultate, a koji je odobravao subvencije onim poslodavcima koji zaposle mlađe od 25 godina starosti.

Zbog strukturne neusklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada, u Crnoj Gori nedostaje kvalifikovani kadar. ZZZCG je pripremio set mera koji je planiran da se realizuje do kraja 2012. godine. Prioritet se daje projektu pod nazivom „Radna praksa za visokoškolce“, namenjenom mladima sa diplomom fakulteta bez radnog staža, sa ciljem da budu zaposleni

---

⁶⁵ [http://www.zzzcg.org/shared/Casopis/Tr%C5%BEi%C5%A1te%20rada%202012.%20\(br.10\).pdf](http://www.zzzcg.org/shared/Casopis/Tr%C5%BEi%C5%A1te%20rada%202012.%20(br.10).pdf) str.11, [10. 20.04.2014.]

6 meseci u realnom sektoru. Ovaj projekat je zamišljen tako da praktikanti dobiju regularan radno-pravni status, a platu obezbeđuje Zavod. Programom koji je realizovan tokom 2012. godine, pod nazivom "Zapošljavanje pripravnika", očekivano je obuhvatanje oko 600 kvalifikovanih mladih sa završenim fakultetom u 2012. godini. Kroz novi program planirano je zapošljavanje još 500 visokoškolaca.

Za program kreditiranja i podsticanja preduzetništva u 2012.godini, predviđeno je 500.000€ za otvaranje 100 novih radnih mesta. Važna aktivnost su i javni radovi, a njima se omogućava zapošljavanje onih kojima je teško da pronađu posao, a ovim radovima, obavljuju se poslovi od opšteg društvenog značaja. To su, pre svega, socijalni programi zaštite starih lica, podrška porodicama koje imaju decu sa teškoćama u razvoju, zapošljavanje lica sa invaliditetom, podrška programu inkluzivnog obrazovanja i podrška dnevnim centrima za decu sa smetnjama u razvoju.

Tabela br. 14: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva u radnoj dobi u drugom kvartalu 2012. godine i 2013. godine

	II kvartal 2012	II kvartal 2013	Razlika (u procentnim poenima)	Kvantitativni ciljevi Strategije do 2015.g.	Razlika ostvarenog u 2013 i projektovanog za 2015. (u p.p.)
Stopa aktivnosti	57,8%	59,7%	+1,9		
Stopa aktivnosti žena	51,2%	54,2%	+3,0		
Stopa zaposlenosti	46,2%	48,2%	+2,0	60%	-11,8
Stopa zaposlenosti žena	40,7%	44,5%	+3,8	50%	-5,5
Stopa nezaposlenosti	20,1%	19,3%	-0,8	15%	-4,3
Stopa nezaposlenosti žena	20,4%	17,4%	-3,0		
Stopa aktivnosti	22,2%	22,4%	+0,2		

mladih					
Stopa zaposlenosti mladih	12,7%	14,7%	+2,0		
Stopa nezaposlenosti mladih	44,6%	34,4%	-12,2	28	6,4

Izvor: Akcioni plan zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2014. Godinu, Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crna Gora, 2013.str.10, a prema Monstat i Strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa Crne Gore 2012-2015.[20.04.2014.]

Podaci u tabeli br. 14 prikazuju da je Crna Gora na dobrom putu rasta zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti kako odraslih, tako i mladih radnika, za šta su svakako zaslužni i sinhronizovani projekti koje ova republika sprovodi u cilju rasta zaposlenosti i razvoja ljudskih resursa.

4.2. Tržište rada i zaposlenost u Makedoniji

Podatke o tržištu rada u Makedoniji obrađuju i Zavod za statistiku Makedonije i Eurostat, te su podaci u vezi sa zaposlenošću u ovoj bivšoj jugoslovenskoj republici preuzeti iz obe baze (Eurostat beleži podatke samo za stopu zaposlenosti).

Kao i druge zemlje, koje teže pridruživanju Evropskoj uniji, na području zapošljavanja i Makedonija putem akcionih planova zapošljavanja definiše planove na tržištu rada u cilju dostizanja zahteva koje je Strategija Evropa 2020 definisala.

Prema indeksu konkurentnosti⁶⁶, Republika Makedonija 79. mesto 2010.godine, što znači da je u boljoj poziciji u odnosu na 2009.godinu, kada je bila na 84. mestu kao rezultat

---

⁶⁶ Nacionalna strategija za vrabotuvanje na Republika Makedonija 2015 godina, Ministarstvo za trud i socijalna politika, Skopje, 2011.,str.13, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/nsvrab.pdf> [25.04.2014.]

unapređenje privrednog ambijenta i povećanje sposobnosti za postizanja održivog razvoja. Prema indeksu globalne konkurentnosti, Makedonija je bolje nego Grčka (83.), Srbija (96.), Albanija (88.) Bosna i Hercegovina (102.), i zaostaje iza Slovenije (45.), Turske (61.), Crne Gore (49.) Hrvatske (77.) i Bugarske (71.).

2010.godine, stopa zaposlenosti u Makedoniji, iznosila je 48,1%. Prema planu za 2015. godinu, ova stopa trebala bi biti 55%.

Tabela br. 15: Stopa zaposlenosti (populacije 20-64) u Makedoniji 2008-2013. godine

Teritorija/god	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Makedonija	46,3%	47,9%	48,1%	48,4%	48,2%	50,3%

Izvor:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pc_ode=tsdec420&language=en [25.04.2014.]

Planovi za rast zaposlenosti postoje, a njihova realizacija zavisiće kako od mogućnosti ulaganja kako domaćih tako i stranih investicija. U Nacionalnoj strategiji zapošljavanja Makedonije, upravo je to i naglašeno, da sredstva za njeno finansiranje zavise od Vlade, sredstava iz prepristupnih fondova Evropske unije, Donacija i Lokalnih samouprava.

Tabela br. 16: Stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti populacije 15 godina i više u Makedoniji (2011-2013. godine)

	2011	2012	2013
stopa aktivnosti	56,80%	56,50%	57,20%
stopa zaposlenosti	38,90%	39,00%	40,60%
stopa nezaposlenosti	31,40%	31,00%	29,00%

Izvor: Statistički godišnik na Republika Makedonija, 07. Pazar na trudot (2014), Skopje <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/PDFSG2014/07-PazarNaTrudot-LabourMarket.pdf> str.278.[30.04.2014.]

Prema podacima Zavoda za statistiku Makedonije stope aktivnosti i zaposlenosti su u trogodišnjem periodu rasle, a stopa nezaposlenosti iz godine u godinu opadala.

4.3. Tržište rada i zaposlenost u Hrvatskoj

U Hrvatskoj, najmlađoj članici Evropske unije, Anketu o radnoj snazi sprovodi Državni zavod za statistiku, u skladu sa metodološkim pravilima i principima Međunarodne organizacije rada (MOR) i Evropskog statističke organizacije Eurostata, te je ovaj izvor podataka međunarodno uporediv.

Tabela br. 17: Stopa zaposlenosti u Hrvatskoj 2008-2013. godine

Teritorija/god	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hrvatska	62,9%	61,7%	58,7%	57%	55,4%	53,9%

Izvor:<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en> 25.04.2014.

U posmatranom šestogodišnjem periodu, stopa nezaposlenosti rasla je iz godine u godinu, a u poređenju sa prosekom EU, u 2012. godini Hrvatska je procentualno gledano imala stopu nezaposlenosti istu kao Portugalija.

Tabela br. 18: Stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj 2008-2012. godine

Mesto/vreme	2008	2009	2010	2011	2012
EU27	8,4	9,1	11,8	13,5	15,9

Izvor:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rate,_2001-2012_%28%25%29.png&filetimestamp=20130627102805 [25.06.2013.]

U 2012.godini prema Anketi o radnoj snazi aktivnog stanovništva je u Republici Hrvatskoj bilo prosečno 1.718.000⁶⁷ osoba (7.000 osoba ili 0,4% manje nego u 2011.), pri čemu je bilo 1.446.000 zaposlenih, a 272.000 nezaposlenih osoba. Broj zaposlenih osoba smanjio se za 47.000 ili 3,1% u poređenju sa prethodnom godinom, a istovremeno se smanjila i stopa zaposlenosti populacije uzrasta 15-64 od 52,4% u 2011. na 50,7% u 2012. godini. Prosečni broj nezaposlenih osoba povećao se za 40.000 ili 17,2% u poređenju sa prosečnim brojem nezaposlenih 2011. godine. Prema rezultatima ankete, prosečna stopa nezaposlenosti za 2012. godinu iznosila je 15,9%, te je povećana za 2,4 procenatna poena u odnosu na 2011. godinu. 2011. godine ostvaren je nešto blaži porast stope nezaposlenosti za 1,7 procenatna poena.

U cilju podrške i pomoći nezaposlenima u procesu traženja zaposlenja, a posebno dugotrajno nezaposlenim licima, organizovano je više oblika grupnog i individualnog rada, u cilju podstrek za aktivno traženje posla i uključivanje u obrazovanje i druge mere aktivne politike zapošljavanja. Prema podacima Godišnjaka 2012, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ) u radionice za unapređenje veština upravljanja karijerom i aktivnog traženja posla pomenute godine, uključeno je 26.395 osoba, dok je individualnim savetovanjem obuhvaćeno 9.816 nezaposlenih.

"U skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (NN143/02, 33/05) i sprovodenju mera iz Nacionalne strategije izjednačavanja mogućnosti osoba sa invaliditetom u intervalu 2007-2015.godine, tokom 2012.godine u aktivnosti profesionalnog usmeravanja koje sprovodi Hrvatski zavod za zapošljavanje bilo je uključeno 1.355 osoba sa invaliditetom, od čega je 360 osoba savetovano putem radionica. U sprovodenju postupaka profesionalnog usmeravanja i obrazovanja osoba sa invaliditetom Zavod je sarađivao sa Hrvatskim društvom tumača i

---

⁶⁷

http://www.hzz.hr/UserDocsImages/HZZ_GODISNJAK_2012.pdf str. 10, 31,32. [25.04.2014.]

prevodilaca znakovnog jezika gluvih, čime je omogućeno usvajanje sadržaja uz pomoć tumača znakovnog jezika. U cilju povećanja zaposlenosti osoba sa invaliditetom njih 779 je bilo uključeno u neke od oblika obrazovanja kroz mere aktivne politike unutar Zavoda, lokalnih partnerstava ili IPA projekata , što je porast od 25,4% u odnosu na broj uključenih osoba u 2011.godini"(HZZ,2012:31).

HZZ učestvuje u Projektu resocijalizacije zavisnika drogama koji su završili neki od programa odvikavanja od droge. U cilju upoznavanja javnosti sa doživotnim učenjem obeležena je i nedelja celoživotnog učenja, a za to vreme je širom Hrvatske održano više od 460 događaja sa preko 700 partnera.

U saradnji HZZ sa privredom odnosno poslodavcima permanentno se vrši informisanje, savetovanje i profesionalna selekcija, i brojni testovi kako bi se odgovorilo zahtevima poslodavaca, a u 2012. godini nešto manje od 10.000 lica prošlo je postupak selekcije.

U cilju usklađivanja učenika i potreba tržišta rada, profesionalno usmeravanje učenika osnovnih i srednjih škola predstavlja bitan element politike zapošljavanja, te su u kooperaciji sa školama prepoznati učenici kojima je ova pomoć najpotrebnija. U isto vreme permanentno su se maturanti informisali i upoznavali sa obrazovnim programima, prognozama potreba i zanimanjima na tržištu rada, a sprovedena je i anketa o profesionalnim željama učenika osnovnih i srednjih škola, na uzorku od preko 15.000 učenika.

HZZ je na osnovu rezultata aktivnosti sa obrazovnim institucijama načinio Preporuke za obrazovnu upisnu politiku i politiku stipendiranja, koje je uputio Ministarstvu nauke, obrazovanja i sporta, i lokalnim institucijama od važnosti za ovu politiku. Sačinjeno je i 5 regionalnih informatora "Kuda posle osnovne škole?".

Kompjuterski program "Moj izbor" koji korisnicima omogućava detaljan uvid u opise 350 zanimanja, informisanje o mogućnostima obrazovanja i zapošljavanja, i profesionalne orijentacije.

Ovo su samo neke od aktivnosti u pravcu rasta zaposlenosti u dvadeset i osmoj članici Evropske unije.

4.4. Tržište rada i zaposlenost u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini, Anketa o radnoj snazi predstavlja istraživanje kojim se prikupljaju podaci o osnovnim karakteristikama radno sposobnog stanovništva, na osnovu kojih se vrši procena ukupne radne snage u zemlji, kao i podaci o demografskim, obrazovnim, socio-ekonomskim i drugim karakteristikama stanovništva. Glavni cilj ovog istraživanja je dobijanje podataka o tri osnovne, međusobno isključive, grupe stanovništva: zaposlenih, nezaposlenih i neaktivnih lica. Podaci su takođe i u funkciji praćenja, merenja i ocenjivanja ekonomskih i društvenih kretanja u Bosni i Hercegovini.

Anketom je 2012. godine, obuhvaćeno 10.525 domaćinstava, i to: 5.994 u Federaciji BiH, 3.518⁶⁸ u Republici Srpskoj i 1.013 u Brčko distriktu BiH. Uzorkom nisu obuhvaćena kolektivna domaćinstva (studentski i đački domovi, domovi za decu i omladinu ometenu u razvoju, domovi za socijalno ugroženu decu, domovi za penzionere, stare i iznemogle, domovi za odrasle invalide, manastiri, samostani i slično).

Anketu o radnoj snazi je sprovedla Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku Republike Srpske i Federalnim zavodom za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine.

---

⁶⁸

http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_sr.pdf 30.04.2014.

Izvor podataka za nivo Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta BiH je Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, a izvor podataka na nivou entiteta su Republički zavod za statistiku Republike Srpske i Federalni zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine.

Tabela br. 19: Stope zaposlenosti i nezaposlenosti u BiH 2008-2012. godine

Teritorija/god	2008	2009	2010	2011	2012
Stopa zaposlenosti	33,6%	33,1%	32,5%	31,9%	31,7%
Stopa nezaposlenosti	23,4%	24,1%	27,2%	27,6%	28%

Izvor:<http://www.arz.gov.ba/> (podaci za 2012.) [30.04.2014.]

Na tržištu rada Bosne i Hercegovine u posmatranom petogodišnjem periodu, evidentan je efekat krize i trend rasta nezaposlenosti i smanjenja stope zaposlenosti.

Sve planirane aktivnosti su u saglasnosti sa osnovnim ciljem Strategije zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014. godine, sa ciljem povećanja kvaliteta i kvantiteta radnih mesta i istovremeno promovisanje socijalne uključenosti i borbe protiv nejednakosti među polovima. Osnovni ciljevi Strategije zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010.-2014. su⁶⁹:

- "1. Promocija inkluzivnog i zapošljavanjem zasnovanog rasta i smanjenje deficit-a produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada,
2. Unapređenje zapošljavanja žena i muškaraca, a naročito iz najugroženijih grupa,
3. Unapređenje delovanja, efikasnosti i upravljanja politikama i institucijama tržišta rada".

---

⁶⁹

<http://www.arz.gov.ba/Dokumenti/Fajlovi/SMJERNICE%20POLITIKA%20ZAPOSLJAVANJA%20I%20AKTIVNIH%20MJERA%20ZAPOSLJAVANJA%20U%20BiH%202012%20sr.pdf> str.6.

4.5. Tržište rada i zaposlenost u Sloveniji

Kada je o regionu reč, najstarija članica Evropske unije - Slovenija je zemlja, od koje se u kontekstu evropskih integracija dosta moglo preuzeti kao model, obzirom da su ostale bivše republike SFRJ, u privrednom i socijalnom smislu prošle teži i znatno manje ekonomičan put do kandidature za članstvo u Uniji.

Tabela br. 20: Stope zaposlenosti i nezaposlenosti u Sloveniji 2008-2012. godine

Teritorija/god	2008	2009	2010	2011	2012
Stopa zaposlenosti	73,0%	71,9%	70,3%	68,4%	68,3%
Stopa nezaposlenosti	4,4%	5,9%	7,3%	8,2%	8,9%

Izvor:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en> i http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rate,_2001-2012_%28%25%29.png&filetimestamp=20130627102805 [25.06.2013.]

Svetska ekomska kriza efektuirala je značajnim promenama na tržištu rada u Sloveniji, u kojoj je stopa nezaposlenosti u posmatranom petogodišnjem periodu porasla više od dva puta (sa 4,4%, 2008. godine, na 8,9%, 2012. godine).

U poslednjih nekoliko godina Slovenija je suočena sa mnogim ekonomskim, socijalnim i demografskim promenama koje su značajno uticale na funkcionisanje slovenačke privrede i tržište rada. Kao i kod drugih evropskih zemalja, starenje stanovništva snažno utiče na odnos između broja penzionera i zaposlenih. Slovenija ima jednu od najnižih aktivnosti i stope zaposlenosti stanovništva starosti između 55-64 godina. Upravo zato je u Sloveniji, vrlo značajno pitanje ekomske i šire javnosti, pitanje održivosti sadašnjeg i uvođenje novog penzionog sistema. Od 2015. godine je u planu uvođenje novog penzijskog sistema u Republici Sloveniji.

5. POLITIKA ZAPOŠLJAVANJA U REPUBLICI SRBIJI

Ekonomski razvoj i prosperitet Srbije direktno zavise od zaposlenosti, a strategije u vezi sa ovom politikom kreira Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. Nacionalna služba za zapošljavanje realizuje mere aktivne politike zapošljavanja sinhronizovano sa njenim kreatorom. Pitanjem zapošljavanja u našoj zemlji bave se i drugi privredni subjekti, (državni sindikati Unija poslodavaca, tako i privatni npr. on line berze poslova).

U Anketi o radnoj snazi sedmica je definisana kao period od sedam dana, koji počinje ponedeljkom a završava se nedeljom.

Zaposlena lica su lica koja su najmanje jedan sat u posmatranoj sedmici obavljala neki plaćeni posao (u novcu ili naturi), kao i lica koja su imala zaposlenje, ali koja su u toj sedmici bila odsutna sa posla. U zaposlena lica, pored lica koja imaju zasnovan radni odnos i rade u preduzeću, ustanovi ili u drugoj vrsti organizacije ili rade kao privatni preduzetnici, uključuju se i individualni poljoprivrednici, pomažući članovi u domaćinstvu, kao i lica koja su obavljala neki posao koji su samostalno pronašla i ugovorila (usmeno ili pisменно) bez zasnivanja radnog odnosa i kojima je taj rad predstavlja jedini izvor sredstava za život. Prema tome, u Anketi se ne uzima u obzir formalni status lica koje se anketira, nego se radni status tog lica određuje na osnovu stvarne aktivnosti koju je ono obavljalo u posmatranoj sedmici.

Stopa aktivnosti predstavlja procenat aktivnog stanovništva od ukupnog stanovništva radnog uzrasta. Stopa zaposlenosti predstavlja procenat zaposlenog od ukupnog stanovništva radnog uzrasta. Stopa nezaposlenosti predstavlja procenat nezaposlenog od ukupnog broja aktivnog stanovništva radnog uzrasta. Stopa neaktivnosti predstavlja procenat neaktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu starom 15 i više godina.

Anketa o radnoj snazi je istraživanje koje predstavlja karakteristike radne snage, na osnovu kojih se vrši procena ukupne radne snage u Srbiji. Njen osnovni cilj je dobijanje podataka o tri osnovna, međusobno isključiva kontingenata stanovništva: zaposlena, nezaposlena i neaktivna lica. U fokusu Ankete je stanovništvo radnog uzrasta (starosti 15-64 godine), a dobijeni podaci imaju primenu u praćenju, merenju i ocenjivanju ekonomskih i društvenih kretanja u Republici Srbiji. Jedinica anketiranja je član slučajno izabranog domaćinstva, a jedinica izbora je domaćinstvo izabrano u uzorak. Socio-demografski podaci prikupljeni su o svim licima u obuhvaćenim domaćinstvima, dok su o radnoj aktivnosti anketirana samo lica stara 15 i više godina.

Anketa o radnoj snazi prvi put je u našoj zemlji sprovedena 1994. godine (kao probno istraživanje), a od 1995. godine sprovodi se kao redovno godišnje istraživanje.

Okvir za izbor uzorka za prethodne ankete bio je Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1991. godini, a anketa je sprovedena na uzorku od oko 3900 domaćinstava. Okvir za izbor uzorka Ankete o radnoj snazi u 2004. godini bio je Popis 2002. godine, a Anketa je sprovedena na uzorku od preko 6500 domaćinstava.

Prilikom izrade instrumenata za sprovođenja istraživanja u 2004. godini izmenjen je sadržaj obrasca, što je omogućilo preciznije definisanje osnovnih kontigenata stanovništva koji se dobijaju na osnovu ovog istraživanja.

Od 2007. godine, institucionalni okvir politike zapošljavanja proširen je, jer se politika zapošljavanja posmatra kao deo ekonomske politike i okrenuta je ka stvaranju radnih mesta i rastu zapošljavanja, i upravo od tada Ministarstvo za ekonomiju, formira okvir ove politike. Do 2007. godine, akcenat je bio na socijalnoj osnovi zapošljavanja, u ingerenciji Ministarstva rada.

U 2008. godini izvršena je revizija upitnika i Metodološkog uputstva Ankete o radnoj snazi u skladu sa najnovijim preporukama Eurostata, zbog potrebe da se Anketa o radnoj snazi sprovodi dva puta (u aprilu i oktobru) godišnje.

Osnovni instrument sprovođenja aktivne politike zapošljavanja u Srbiji je Nacionalni akcioni plan zapošljavanja (NAPZ). Njime se na godišnjem nivou definišu ciljevi i prioriteti politike zapošljavanja i utvrđuju programi i mere koji će se realizovati, kako bi se dostigli postavljeni ciljevi i omogućilo održivo povećanje zaposlenosti. Pravni osnov za utvrđivanje NAPZ-a predstavlja Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti („Službeni glasnik RS”, broj 36/09) kojim je definisano sprovođenje aktivne politike zapošljavanja i utvrđena obaveza izrade NAPZ-a na godišnjem nivou.

Pri izradi NAPZ-a za 2011. godinu uzeti su u obzir ciljevi, prioriteti i smernice evropske strategije 2020 koje se odnose na zapošljavanje i kojom pametan, održiv i inkluzivni rast ekonomije stvara mogućnost za visok nivo zaposlenosti, produktivnosti, socijalnu i teritorijalnu koheziju, a uzeti su u obzir i ciljevi EU, prioriteti i planirane aktivnosti usvojenih nacionalnih strategija i razvojnih dokumenata.

U definisanju i izradi NAPZ-a uključeni su socijalni partneri, relevantne institucije i akteri, kako bi se različitim pristupima omogućilo svestrano sagledavanje realizacije planiranih programa i ostvarili pozitivani rezultati.

U intervalu 2005-2010, u Srbiji je bilo 51% zaposlenih, od čega 47,1% između 15-65 godina, a 390 hiljada ljudi, bilo je neformalno zaposleno.

Novina u metodologiji od 2008. godine je da se stopa nezaposlenosti u Srbiji računa se po istom principu kao i kod Eurostata.

Tabela br. 21: Stopa nezaposlenosti u Srbiji u intervalu 2000-2010.godine, lica starosti 15+

Republika Srbija	Stopa nezaposlenosti-ukupno	Stopa nezaposlenosti (15-64 godine)
2000	12.09	13.26
2001	12.23	13.36
2002	13.28	14.47
2003	14.63	16.00
2004	18.5	19.53
2005	20.8	21.83
2006	20.9	21.56
2007	18.1	18.8
April 2008	13.3	14.00
Okt.2008	14.0	14.7
April 2009	15.6	16.4
Okt. 2009	16.6	17.4
April 2010	19,2	20,1
Okt. 2010	19,2	20,0

Izvor: Republički zavod za statistiku, Statistički godišnjak Srbije 2010, Beograd 2010.

Svetska ekonomska kriza unazadila je prve znake oporavka na tržištu rada Srbije, do kojih je došlo 2008. godine. U 2009. godini zaposlenost je pala ispod privredne aktivnosti, a taj

trend se nastavlja i dalje. Aprila 2010. stopa zaposlenosti je pala na 47%. Istovremeno, odgovarajuća stopa nezaposlenosti prešla je 20%.

Struktura zaposlenosti se odlikuje mnogim nepovoljnim karakteristikama – postojanje dualnih tržišta rada, dok je zaposlenost u javnom sektoru predimenzionirana, a zaposlenost za platu u privatnom korporativnom sektoru je veoma mala. Neformalna i ranjiva zaposlenost su relativno visoke, dok je poljoprivredna zaposlenost odraslog stanovništva u 2009. nadmašila zaposlenost u industriji. Takođe, stope zaposlenosti i aktivnosti ranjivih grupa veoma su niske.

Obrazovanje i kvalifikacije ključno utiču na obim i kvalitet ponude rada. Učešće visokoobrazovanih u aktivnom stanovništvu uzrasta 25-54 manje je od 20%, i manje je od učešća osoba bez kvalifikacija. Uz to, raste jaz u pogledu veština, a taj problem će biti sve izraženiji tokom naredne decenije.

Prema podacima iz tabele 2, stopa nezaposlenosti je preko 2 puta veća od prosečne stope nezaposlenosti u EU. Podaci Republičkog zavoda za statistiku, od februara 2011, upozoravaju da u Srbiji bez posla svakog dana ostane 555 radnika, čime smo po stopi nezaposlenosti bili najgori u Evropi. Prema podacima Privredne komore Srbije, stopa nezaposlenosti u 2014. godini iznosila je čak 26,7%.

Od oktobra 2008. je izgubljeno 400.000 radnih mesta, a od aprila 2008. godine 50.000 više. Mesečno je, bez posla ostajalo oko 17.000 ljudi. Prema zvaničnoj statistici, od početka globalne krize oktobra 2008. godine do danas u Srbiji nezaposlenost je povećana sa 14% na 20%.

Podaci Republičkog zavoda za statistiku, pokazuju da je u prvoj godini krize bez posla ostalo 100.000 radnika.

Svakako da je politika dodatnih investicija u Srbiju, jedna od ključnih za dalji razvoj zemlje, čime i zaposlenosti, jer opšte poznato je da konjunkture vode ka zaposlenosti a recesije ka nezaposlenosti. U svim procesima socijalna pravda i socijalna odgovornost pojedinca i zajednice daju okvire za privredni razvoj, čime i rast ekonomije u celini.

Rezultati istraživanja objavljaju se u agregiranom obliku, čime je, u skladu sa odredbama čl. 27 Zakona o statističkim istraživanjima ("Službeni glasnik RS", br.: 83/92, 53/93, 67/93, 48/94 i 101/2005), u potpunosti obezbeđena tajnost individualnih podataka o domaćinstvima i licima.

5.1. Tržište rada u Republici Srbiji

Osnovni indikatori tržišta rada (Arandarenko M., Nojković A., 2007)⁷⁰ za stanovništvo u radnom uzrastu (15-64) su stopa participacije, stopa zaposlenosti, stopa nezaposlenosti i stopa dugoročne nezaposlenosti, odnosno stope zaposlenosti i nezaposlenosti i stope aktivnosti i neaktivnosti.

Tabela br. 22: Trendovi na tržištu stanovništvo 15-64, godišnji proseci (2008-2012. godine)

Godina	Stopa aktivnosti	Stopa neaktivnosti	Stopa zaposlenosti	Stopa nezaposlenosti
2008.	62,7%	37,3%	53,7%	14,4%
2009.	60,6%	39,4%	50,4%	16,9%
2010.	59,0%	41,0%	47,2%	20,0%
2011.	59,4%	40,6%	45,4%	23,6%
2012.	60,1%	39,9%	45,3%	24,6%

Izvor: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2013. godinu, Beograd, 2014. str.4.

⁷⁰

http://www.employed-empowered.net/labour_market_serbia_srb.pdf 25.06.2013.

Podaci u Tabeli br. 22, rezultat su istraživanja Republičkog zavoda za statistiku, u kojoj se uočava da stope aktivnosti od 2010. godine beleže blagi rast, do 2012. godine, dok stopa zaposlenosti u tom periodu beleži permanentan pad sa 47,2% (2010. godine) na 45,3% (2012.godine). Stopa nezaposlenosti je u periodu 2008-2012 godine porasla sa 14,4% na 24,6% (2012.godine).

Stanje na tržištu rada je alarmantno, te je više nego potrebna jača saradnja svih stejkholdera, odnosno privrede-poslodavaca, obrazovnog sistema-univerziteta, države kao medijatora na tržištu rada - Nacionalne službe za zapošljavanje i drugih agencija za zapošljavanje u cilju prevazilaženja ovog problema. Preduslov predstavlja ulaganje u proizvodnju, čime i stvaranje potreba za novim radnim mestima (Andrejević Panić, Ješić,Vukadinović, 2014).

Nacionalna služba za zapošljavanje tako ima brojne programe, od informisanja i savetovanja preko obuka i prekvalifikacija nezaposlenih, a obrazovne ustanove, pre svega univerziteti (u čemu prednjače privatni univerziteti) na bazi prikupljenih informacija, svoje studijske programe prilagođavaju potrebama tržišta rada.

Preduzetnički pristup predstavlja podršku zapošljavanju, kao i primena tehničko-tehnoloških inovacija u poslovnim procesima, u cilju lakšeg i bržeg prevazilaženja ekonomske krize (Ješić, Andrejević Panić, 2013). Preduzetnički pristup trebao bi da objasni odnos između preduzetništva i nezaposlenosti, dajući značajno mesto malim i srednjim preduzećima u privrednoj strukturi, naglašavajući njihov značaj u revitalizaciji privrednih tokova i procesu oporavka od krize. Oporavak od krize u Srbiji zahteva aktivne mere i pomoć države privrednim subjektima, sa akcentom na mala i srednja preduzeća.

Globalna ekonomska kriza usporila je proces strukturnih reformi i uz uticaj brojnih prepreka ekonomskom razvoju: nizak nivo ukupne privredne aktivnosti i investicija, visoku stopu nezaposlenosti, probleme spoljnog duga, visok spoljnotrgovinski deficit, izražene

socijalne tenzije, nisku konkurentnost privrede, itd. U cilju efikasnijeg oporavak iz faze recesije, Vlada Srbije usvojila je u januaru 2010. godine Program mera za smanjenje negativnih efekata svetske ekonomske krize. Osnovni cilj Programa bio je da sačuva radna mesta sa mogućnošću stvaranja novih radnih mesta i blagim porastom privrednog rasta. Na žalost, kriza je učinila da se u toj i narednim godinama nezaposlenost povećavala, a zaposlenost smanjivala.

U poslednjih dvadesetak godina društveno-ekonomske transformacije duboko su promenile region Zapadnog Balkana⁷¹. Sadašnja generacija mladih ljudi u ovom regionu suočava se sa novim izazovima i mogućnostima. U poređenju sa svojim roditeljima, mladi ljudi danas su suočeni sa tržištem rada koji su organizovani na principima tržišne ekonomije. Sukobi koji su devastirali region tokom 1990-tih godina su sada iza njih. Paralelno, globalizacija je promenila svetsku ekonomiju. Liberalizacija trgovine i intenzivirana konkurenca, brze tehnološke promene i nova organizacija rada su imali uticaja na ekonomije zemalja Zapadnog Balkana (*ILO*, 2008, str.1-13.).⁷² Ipak, izazov mladima ostaje sličan onom koji su njihovi roditelji imali pre 20 godina: kako da učestvuju u društvenoj zajednici kao celini i pronađu produktivan posao kroz koji mogu da ostvare svoj puni potencijal i svoje težnje.

Kao rezultat ekonomske krize, evidentan je trend smanjenja broja preduzeća u Republici Srbiji. Takođe i dalje je izražen problem nedovoljne likvidnosti preduzeća i borbe kompanija da obezbede povoljnije uslove i izvore kreditiranja, kako bi opstale na tržištu.

---

⁷¹Regionalna grupacija Zapadni Balkan obuhvata: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, BiH, Jugoslovensku Republiku Makedoniju (BJR Makedonija), Crnu Goru, Srbiju. Rad takođe ispituje situaciju na tržištu rada mladih na Kosovu kao teritoriji pod upravom Ujedinjenih nacija u skladu sa Savetom bezbednosti Ujedinjenih nacija Rezolucija br 1244.

⁷²<http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/geneva/download/events/ministers2008/youth-west-balkan.pdf> pg.1-13.

Tabela br. 23: Tržište rada u Republici Srbiji u intervalu 2008-2012. godine

Osnovni uzorak; godina	2008	2009	2010	2011	2012
Ukupno	6.350.328	6.350.328	6.317.887	6.297.560	6.277.696
Aktivno stanovništvo	3.267.107	3.119.419	2.964.966	2.924.351	2.929.481
Zaposleni	2.821.724	2.616.437	2.396.244	2.253.208	2.228.343
Nezaposleni	445.383	502.982	568.722	671.143	701.138
Neaktivno stanovništvo	3.083.221	3.230.909	3.352.921	3.373.209	3.348.215
Stopa aktivnosti	51,5	49,1	46,9	46,4	46,7
Stopa zaposlenosti	44,4	41,2	37,9	35,8	35,5
Stopa nezaposlenosti	13,6	16,1	19,2	23	23,9

Izvor: Republički zavod za statistiku, Anketa o Radnoj snazi 2012 str.10.

Osnovni skup čine sva domaćinstva i lica koja na teritoriji Republike Srbije rade ili borave 1 godinu i duže. Isključena su lica koja su u inostranstvu duže od godinu dana i lica u kolektivnim domaćinstvima (studentski i đački domovi, domovi za decu i omladinu ometene u razvoju, domovi za socijalno ugroženu decu, domovi za penzionere, stare i iznemogle, domovi za odrasle invalide, manastiri, samostani i slično).

Jedan od osnovnih testova funkcionisanja tržišta rada je odnos produktivnosti, rada, zarada i novog zapošljavanja. Realne zarade se povećavaju na osnovu povećanja proizvodnje uz sporiji rast povećanja zaposlenosti ili uz rast produktivnosti rada, kao rezultat restrukturiranja odnosno smanjenje svih troškova i troškova rada, kao i kombinacijom oba pristupa. Tržište rada u Srbiji je pod teretom brojnih problema socijalističkog nasleđa, koji je između ostalog rezultirao veliki pad BDP-a, nizak životni standard, siromaštvo

neefikasnost ekonomije i dvocifrenu nezaposlenost. Problemi privatizacije i dovršavanja strukturnih reformi predstavljaju dodatni problem koji koči ekonomsku efikasnosti i ubrzanja privrednog razvoja. Karakteristika tržišta rada u našoj zemlji je da vrednost rada na tržištu više određuje pripadanje regionu, nego kvalitet radne snage (opštine u centru Beograda i Novog Sada ostvaruju prosek plata trostruko veći u odnosu na najnerazvijenije opštine). Zapošljavanje je u velikoj meri rezultat novih potreba za radnim mestima koje generišu investicije, a poboljšanje uslova za strane i domaće investicije, rezultiraju ekonomski razvoj, čime i ekonomski rast i prosperitet društva u celini. *Socijalni dijalog* se smatra ometajućim za tržište rada, ali on svuda u sistemima razvijene tržišne privrede socijalni dijalog predstavlja savremene tržišne i socio-ekonomske osnove. *Agencija za mirno rešavanje radnih sporova*, osnovana je 2006. godine, i predstavlja jednu od pozitivnih novina na ovom polju, a pokrenuta je pod uticajem prakse EU. Za prve 2 godine, ona je rešila preko 3.000 individualnih i 28 kolektivnih sporova između radnika i poslodavaca, sa učinkom 15 puta većim od agencija u okruženju. *Kolektivni ugovor* je od 2001. godine bio neobavezna forma institucionalnog uređivanja odnosa kapitala i rada, međutim u Beloj knjizi koju je doneo Savet investitora u Srbiji⁷³ 2008. *Zakon o radu iz 2005.* godine doneo je promene u korist zaposlenih i time uravnotežio elementarne prepostavke za ravnopravnost na tržištu rada, mnoga rešenja koja si išla na ruku zaposlenima pokazala su se neodrživim (neka od njih su regulisanje zapošljavanja stranaca i procedura raskida ugovora o radnom odnosu i bila su vrlo kompleksna) (Đukić, 2008).

Zakon o radu iz 2005. godine, dopunjavan je 2009. godine, potom 2013. i 2014.godine, a usvojen je 2014. godine, čineći pomak u smislu većih prava zaposlenih i obaveza poslodavaca, što je u skladu sa pravom Unije.

Treba istaći i činjenicu da naša zemlja jedina u Evropi nema Nacionalni okvir kvalifikacija, za sada postoji Nacrt ovog dokumenta, kojim bi se svim učesnicima tržišta rada,

---

⁷³Iza kojih stoji više od 14 milijardi dolara i zapošjava preko 40.000 radnika u Srbiji.

poslodavcima i visokoškolskim ustanovama, ali i pojedincu tačno predstavila razlike između kvalifikacija i zanimanja.

5.3. Nezaposlenost u Republici Srbiji

Pitanje nezaposlenosti direktno je povezano sa pitanjem zaposlenosti i politike zapošljavanja. U ranijim poglavljima predstavljeni su tipovi nezaposlenosti, kao i situacija na tržištu rada u svetu, zemljama u okruženju, a u ovom odeljku biće predstavljen jedan od fundamentalnih problema, rezultata Svetske ekonomske krize, i krize svake ekonomije - nezaposlenost, u našoj zemlji, Republici Srbiji.

Nezaposlenost predstavlja najveći ekonomski, socijalni i razvojni problem sa kojim se susreće Republika Srbija. Koliko su dalekosežni i razgranati efekti nezaposlenosti pokazao je nobelovac (*Sen, 1997*):

- 1) gubitak tekuće proizvodnje i potrebu da se iz tako smanjenog nacionalnog proizvoda izdvoje veća sredstva na ime nezaposlenih i njihovih porodica
- 2) gubitak slobode i socijalno isključenje (nezaposlenima su uskraćene mnoge povoljne prilike u ekonomskoj i socijalnoj sferi)
- 3) erozija ljudskog kapitala
- 4) psihološku štetu
- 5) bolest i smrt
- 6) slabljenje motivacije za rad
- 7) narušavanje porodičnih odnosa i društvenog života
- 8) povećavanje etničkih tenzija i polne neravnopravnosti
- 9) gubitak poverenja u društvo, njegove vrednosti i institucije
- 10) organizacionu nefleksibilnost i tehnološki konzervativizam.

U teorijskim razmatranjima tržišta rada, najčešća su dva razmatranja njegovog funkcionisanja: neoklasični (Fridmanov) i model nepotpune konkurenkcije.

Već je istaknuto da Fridmanov model polazi od pretpostavke da su tržište radne snage i proizvoda savršeno konkurentni. Cene i nadnice slobodno se kreću u zavisnosti od ponude i tražnje, što je na duži rok neophodno da bi tržište na duži rok dospelo u stanje ravnoteže, a ravnoteža se postiže uz prirodnu stopu nezaposlenosti.

Model nepotpune konkurencije polazi od toga da na tržištu rada i proizvoda konkurencija nije dovoljno razvijena. Na tržištu rada radnici i poslodavci istupaju organizovani u obliku sindikata, odnosno udruženja poslodavaca, imaju određenu tržišnu snagu i predstavljaju glavne aktere u procesu kolektivnog pregovaranja (država ima značajnu ulogu u ovome u cilju što veće zaposlenosti), kojim se utvrđuju visine nadnice.

Model nepotpune konkurencije mnogo bolje objašnjava funkcionisanje tržišta rada u savremenim tržišnim privredama od neoklasičnog modela. U novije vreme značajna pažnja se posvećuje vezi između stepena centralizacije kolektivnog pregovaranja i stope nezaposlenosti. Relativno nisku nezaposlenost imaju zemlje u kojima se na nivou nacionalne ekonomije pregovara o nadnicama (centralizovano pregovaranje) i one u kojima se na nivou preduzeća o nadnicama pregovara (decentralizovano pregovaranje). Najlošije performanse na planu zaposlenosti pokazuju zemlje sa srednjim stepenom centralizacije kolektivnog ugovora, koje se najčešće odnose na nivo privredne grane.

Uvođenje tržišta rada u našoj zemlji usko je povezano sa svojinskom transformacijom, tranzicionim procesom. Potrebno je učiniti puno na jačanju sindikata sa jedne, sprečavanja monopola na radno mesto sa druge i eliminisanja prvidne zaposlenosti sa treće strane. Uključivanje, odnosno jači angažman države neophodan je kako za pitanje zaposlenih, tako i za rešavanje problema nezaposlenosti. Politike tržišta rada u uslovima tranzicije moraju biti sveobuhvatnije, pored pasivne politike rada (pružanja materijalne - finansijske podrške licima koja traže zaposlenje-dohodak nezaposlenima) uključuje i aktivne politike rada (stvaranje uslova za zapošljavanje-javne i privatne službe za zapošljavanje). Preduslov rastu tražnje za radom je privredni rast.

Novu ekonomsku politiku Srbije čine tri stuba: monetarna stabilnost, liberalizacija tržišta i privatizacija. Politička situacija je posle 2000. godine raste broj investicija, ali je politička situacija i dalje nestabilna.

Jedan od osnovnih uzroka nezaposlenosti i veoma teškog socijalnog stanja našeg društva je upravo privatizacija, a njena neuspešnost u našoj zemlji meri se u nekoliko ključnih aspekta: ekonomskom padu, socijalnoj bedi i siromaštvu, rastu nezaposlenosti, socijalnoj nesigurnosti, niskim zaradama i onog malog broja koji se mogu smatrati da su zaposleni. Posledica velikih razmara je i to što je skoro cela društvena privreda Republike Srbije u periodu 2002. do 2011. prodata za samo 2,6 milijarde evra. Prihod od privatizacije društvenih preduzeća u Srbiji je manji od bogatstva bilo kog ozbiljnijeg evropskog vlasnika kompanije, a ukupno je 1.266 privatizovanih preduzeća u periodu 2001. do 2011. godine. Broj zaposlenih je smanjen u proseku za oko 80 zaposlenih po preduzeću (prema istraživanjima čak i više od 85) (Ristić i dr, 2011).

Kao jedan od glavnih medijatora tržišta rada, tu je i država. Ona uz pomoć svojih službi i obrazovnih ustanova (srednjih škola i fakulteta) treba da predstavlja servis pomoći pri zapošljavanju.

Tabela br. 24: Rezultati privatizacije u Srbiji 2002-2011. godine (kumulativni rezultati)

Sum 2002-2011.	Br.javnih poziva	Ukupno ponuđeno	Ukupno prodato/ras kinuto	Procenat uspešnosti	Br.zaposlenih	Knjigov.vr (K)
Tenderi(T)	301	218	90	41%	67.627	921.038
Tenderi-raskidi ugovora			37		27.014	423.036
Aukcije(A)	4.061	2.461	1.555	63%	129.813	976.075

Aukcije-raskidi ugovora			599		55.484	357.184
Tenderi +Aukcije(T+A)	4.362	2.679	1.645	61%	197.440	1.897.113
Tržište kapitala(Tk)		663	564	85%	115.653	520.003
Tržište kapitala-prethodno raskinut ugovor(Tkr)		264	172	65%	21.046	95.016
Tržište kapitala-prethodno privatizovano(Tkp)		1.067	902	85%	85.994	75.693
UKUPNO(T+A+Tk +Tkr+Tkp)		3.606	2.381	66%	334.139	2.522.095

Izvor: Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, u dokumentu <http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/efektiprivatizacijeusr.pdf> str.14

"Paket usluga za mlade, u Republici Srbiji, podrazumeva da Nacionalna služba za zapošljavanje u prva 3 meseca od prijave mlađih kao nezaposlenih: 1) pomogne oko zapošljivosti lica, 2) utvrdi individualni plan zapošljavanja i odrediti mere koje su najprikladniji za aktiviranje i povećanje zapošljivosti mlađih, i 3) nudi posao ili neku drugu meru aktivne politike zapošljavanja koja može da pomogne u zapošljavanju (savetovanje, stažiranje, trening, subvencije, podrške razvoju preduzetništva, itd.)" (NAPZ, 2013:8.).

Jedan od direktnih rezultata ekonomske krize, jeste i evidentan trend smanjenja broja preduzeća u svetu, a i u Republici Srbiji. Pored toga i dalje je izražen problem nedovoljne likvidnosti preduzeća i borbe kompanija da obezbede povoljnije uslove i izvore kreditiranja, kako bi opstale na tržištu.

Životni standard u Srbiji je povoljniji nego 2000. godine, ali i dalje među najnižima u Evropi, a najveći problemi su nezaposlenost i siromaštvo.

U početku perioda tranzicije i ekonomskih reformi u Srbiji bila je očigledna visoka stopa nezaposlenosti, kao i nezaposlenost sa tendencijom daljeg rasta, visoka zaposlenost u sferi sive ekonomije i veliki broj zaposlenih u nelikvidnim preduzećima, a svim ovim smanjena je ukupna kupovna moć stanovništva, pogoršan odnos zaposleni/penzioner, većinom kao posledica strukturnih reformi. Prema podacima svetske banke iz 2004. godine, samo 25% preduzeća u Srbiji imalo je optimalan broj zaposlenih i relativno sigurnu poziciju na tržištu rada, a po konkurentnosti privrede Srbije je zauzela 87 poziciju. Produktivnost rada bila je najniža u Evropi, čak za 50% manja nego u evropskim zemljama. Pogrešan sistem vrednosti uz odsustvo morala, beskrupulozan odnos poslodavaca prema zaposlenima, te rad na "crno" i neravnopravnost ženskog pola u našem društvu, segmenti su ukupne situacije na tržištu rada u našoj zemlji. Već pomenut problem siromaštva, u direktnoj je vezi sa problemom nezaposlenosti, a u Srbiji je ovaj fenomen relativno nova pojava koja je zadesila zemlje u tranziciji (Lakićević, 2008).

Privatizacija je duboko pogodila tržište rada u našoj zemlji, a podatak je i taj da je broj zaposlenih od 2.066 miliona u 2002.godini, opao na 1.746 miliona u 2011.godini, a stopa nezaposlenosti porasla sa 15,2% na 23,7%. Broj zaposlenih u privatizovanim firmama opao je za 60% u tom periodu. Ovaj proces još nije završen, a nezaposlenost ostaje kao veliki socijalni problem našeg društva (Stošić, Redžepagić, Brnjas, 2012).

Kao što je već naglašeno, stopa nezaposlenosti (%) predstavlja procenat nezaposlenih u ukupnom broju aktivnih stanovnika, a nezaposlenost u Republici Srbiji u posmatranom petogodišnjem periodu (2008-2012.) beleži rast.

Tabela br. 25: Stope nezaposlenosti lica radnog uzrasta (15-64) u Republici Srbiji 2008-2012. godine

Godina	2008	2009	2010	2011	2012-apr.	2012-okt.
stopa (%)	14,4	16,9	20	23,6	26,1	23,1

Izvor: Republički zavod za statistiku, Baza podataka.

Svakako da je nezaposlenost je jedan od najvećih problema kako na mikorekonomskom, tako i na makroekonomskom nivou, te je time pitanje nezaposlenosti izazov kako razvijenih, zemalja u razvoju i nerazvijenih delova sveta.

Tabela br. 26: Osnovni skupovi stanovništva starosti 15 i vise godina, u Republici Srbiji 2003-2013. godine

Godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ukupno	6137530	6485260	6456001	6512300	6356632	6350328	6350328	6317887	6297560	6277697	6123967
Aktivno stanovništvo	3418913	3596282	3453293	3323716	3241209	3267107	3119419	2964966	2924352	2929481	2966838
Zaposleni	2918589	2930846	2733412	2630691	2655736	2821724	2616437	2396244	2253209	2228343	2310718
Nezaposleni	500325	665436	719881	693024	585472	445383	502982	568723	671143	701138	656120
Neaktivno stanovništvo	2718617	2888978	3002708	3188584	3115423	3083221	3230909	3352921	3373209	3348215	3157129

u %

Godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stopa aktivnosti	55,7	55,5	53,5	51,0	51,00	51,5	49,1	46,9	46,4	46,7	48,4
Stopa zaposlenosti	47,6	45,2	42,3	40,4	41,80	44,4	41,2	37,9	35,8	35,5	37,7
Stopa nezaposlenosti	14,6	18,5	20,8	20,9	18,10	13,6	16,1	19,2	23,0	23,9	22,1

Iz prethodne tabele, uočava se da je stopa nezaposlenosti od početka Svetske ekonomske krize (2008. godine) rasla do 2013. godine, a dok je stopa zaposlenosti opadala, dok je stopa aktivnosti od početka ekonomske krize opadala do 2012. godine. U period 2003-2013. godine, najveća stopa aktivnosti bila je 2003. godine (55,7%), kada je i stopa zaposlenosti bila najveća (47,6%), a stopa zaposlenosti je bila najmanja u godini kada je kriza počela (13,6%), a najveća 2012. godine (23%).

Tabela br. 26a: Osnovni skupovi stanovništva, muška populacija starosti 15 i vise godina, u Republici Srbiji 2003-2013. godine

Godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Svega	2996437	3114392	3118664	3151726	3073778	3030221	3024168	3031550	3026439	3022276	2948645
Aktivno stanovništvo	1976341	2012066	1964772	1894523	1835561	1828846	1743983	1682202	1681816	1683872	1683332
Zaposleni	1704037	1708858	1634988	1554674	1545758	1611615	1486109	1372761	1304994	1292857	1332611
Nezaposleni	272305	303209	329784	339848	289803	217530	257873	309441	376823	391015	350722
Neaktivno	1020096	1102326	1153892	1257203	1238217	1201375	1280185	1349348	1344623	1338404	1265313
Stopa aktivnosti	66,0	64,6	63,0	60,1	59,70	60,4	57,7	55,5	55,6	55,7	57,1
Stopa zaposlenosti	56,9	54,9	52,4	49,3	50,30	53,2	49,1	45,3	43,1	42,8	45,2
Stopa nezaposlenosti	13,8	15,1	16,8	17,9	15,80	11,9	14,8	18,4	22,4	23,2	20,8

Tabela br. 26b: Osnovni skupovi stanovništva, ženska populacija starosti 15 i više godina, u Republici Srbiji 2003-2013. godine

Godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Svega	3141093	3370868	3337337	3360574	3282854	3320107	3326160	3286337	3271122	3255421	3175322
Aktivno stanovništvo	1442572	1584216	1488521	1429193	1405648	1438262	1375436	1282764	1242536	1245609	1283506
Zaposleni	1214552	1221988	1098424	1076017	1109979	1210408	1130327	1023482	948215	935486	978107
Nezaposleni	228020	362227	390097	353176	295669	227853	245109	259282	294321	310123	305399
Neaktivno stanovništvo	1698521	1786652	1848816	1931381	1877206	1881845	1950724	2003573	2028586	2009811	1891816
Stopa aktivnosti	45,9	47,0	44,6	42,5	42,80	43,3	41,4	39,0	38,0	38,3	40,4
Stopa zaposlenosti	38,7	36,3	32,9	32,0	33,80	36,5	34,0	31,1	29,0	28,7	30,8
Stopa nezaposlenosti	15,8	22,9	26,2	24,7	21,00	15,8	17,8	20,2	22,4	24,9	23,8

* od 2004. godine promenjen je okvir za izbor uzorka

Izvor: Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi 2013., Republika Srbija, Beograd 2014.

Iz priloženih tabela (br. 26a i 26.b) evidentno je, da su sve svi parametri u korist muške populacije starije od 15 godina, odnosno stope zaposlenosti i aktivnosti su za sve posmatrane godine veće kod muške populacije, a stope nezaposlenosti veće su u posmatranom periodu kod ženske populacije u našoj zemlji, izuzev 2011. godine, kada je zabeležena ista stopa nezaposlenosti za oba pola (22,4%).

Tabela br. 27: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stopa aktivnosti	62,7	60,6	59	59,4	60,1	61,6
Stopa zaposlenosti	53,7	50,4	47,2	45,4	45,3	47,5
Stopa nezaposlenosti	14,4	16,9	20	23,6	24,6	23
Stopa neaktivnosti	37,3	39,4	41	40,6	39,9	38,4

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ankete o radnoj snazi za godine 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013, Beograd

U tabeli broj 16 predstavljeni su osnovni indikatori tržišta rada do 2012. godine, a u tabeli broj 27 ovi indikatori zaključno sa 2013. godinom, kao i učešće polne strukture na tržištu rada. Prema predstavljenim podacima, posmatranog stanovništva starosti 15-64 godine,

stopa aktivnosti beleži rast već od 2012. godine (komplementarna –stopa nezaposlenosti beleži pad od 2012. godine), dok stopa zaposlenosti beleži rast 2013. godine, kada i stopa nezaposlenosti beleži pad, čak ispod nivoa od 2011. godine (23% godine 2013, u odnosu na 23,6%, 2011. godine).

Tabela br. 28a: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva muškog pola, starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stopa aktivnosti	71,2	68,7	67,3	68,1	68,8	70,1
Stopa zaposlenosti	62,3	58,1	54,4	52,4	52,4	54,9
Stopa nezaposlenosti	12,6	15,5	19,2	23,1	23,9	21,7
Stopa neaktivnosti	28,8	31,3	32,7	31,9	31,2	29,9

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ankete o radnoj snazi za godine 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013, Beograd

Tabela br. 28b: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva ženskog pola, starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013.godine, Republika Srbija

Godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stopa aktivnosti	54,4	52,8	50,8	50,7	51,2	53,2
Stopa zaposlenosti	45,3	43	40,1	38,3	38,1	40,1
Stopa nezaposlenosti	16,7	18,6	32	24,3	25,6	24,6
Stopa neaktivnosti	45,6	47,2	49,2	49,3	48,8	46,8

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ankete o radnoj snazi za godine 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013, Beograd

Svi osnovni indikatori tržišta rada, radnog stanovništva starosti 15-64 godine, u Republici Srbiji, u posmatranom period 2008⁷⁴-2013 godine potvrđuju da je položaj muške populacije u bolji u odnosu na žensku populaciju. Najdrastičnija razlika zabeležena je 2010. godine,

⁷⁴ Do 2008. godine vođena je statistika do oktobra meseca za svaku godinu, a od 2008. godine na nivou proseka kalendarske godine.

kada je stopa nezaposlenosti žena bila za 12,8 procenatnih poena manja kod ženske populacije u odnosu na mušku populaciju.

Sa druge strane, svet se suočava sa krizom recesije zapošljavanja mladih, tri puta veće pretnje imaju mladi da budu nezaposleni od odraslih i skoro 73 miliona širom sveta mladih je u potrazi za poslom. I MOR je upozorila na velike probleme generacije mladih radnika koji su suočeni sa visokom stopom nezaposlenosti, povećanjem neaktivnosti i nesigurnih radnih mesta u razvijenim zemljama, kao i konstantno visokom stopom siromaštva u ponudi rada u zemljama u razvoju.

Integracija mladih ljudi na tržište rada u regionu Zapadnog Balkana je postala "gorući" problem. U delovima ovog regiona, stopa nezaposlenosti mladih, veća je čak i od 50%, i predstavlja jednu od najviših u svetu (Filipović, Vukadinović, 2013). Ove alarmantne visoke stope su svakako povezane i sa rastućim brojem mladih žena i muškaraca koji su zarobljeni u sivoj ekonomiji. Preko 40% mladih radnika zaposleni su na privremenim poslovima, dok se procenjuje da je njih oko 44% u zoni neformalne zaposlenosti, bez ugovora o radu i pokrivenе socijalne sigurnosti i zaštite. Osim toga, broj mladih radnika koji su postali obeshrabreni u potrazi za poslom, ali koji su na raspolaganju i spremni da rade, iznosi 5,6% od ukupnog broja mladih, kojima bi Međunarodna organizacija rada (MOR) dodala još procenjenih 10% sa stopom nezaposlenosti mladih ovog regiona. Brojne intervencije su razvijene u cilju rešavanja izazova zapošljavanja mladih u regionu Zapadnog Balkana.

U poslednjih nekoliko godina, MOR je posvećena povećanju resursa i veću pažnju posvećuje zapošljavanju mladih u kontekstu njenog promovisanja. Nastavak Rezolucije o zapošljavanju mladih usvojene je od strane Međunarodne konferencije rada 2005. godine, a zaključci VII evropskog regionalnog sastanka (Budimpešta, 2005) uključuju i razvoj programa tehničke pomoći pri zapošljavanju mladih na Zapadnom Balkanu. Ovaj program kombinuje istraživanje i tehničku saradnju. Istraživanje je napravljeno u cilju pospešivanja

znanja mladih na tržišta rada, a tehnička saradnja obuhvata pružanje pomoći i savetodavnih usluga u okviru politike zapošljavanja mladih i programa, kao deo dostupnih poslova zemalja obuhvaćenih programom. Tehnički projekti saradnje na zapošljavanju mladih se sprovode u Albaniji i Srbiji, kao i na Kosovu. Projekti su finansirani od strane vlade Italije i Španije.

Tabela br. 29: Glavni indikatori tržišta rada u Republici Srbiji - mlađi (15-24 god.) 2008-2013. godine

Stopa	April 2008	April 2009	April 2010	April 2011	April 2012	April 2013
Stopa zaposlenosti	21,00	16,80	15,10	14,10	14,30	14,8
Stopa nezaposlenosti	32,70	40,70	46,40	49,90	50,90	49,7
Stopa aktivnosti	31,10	28,30	28,20	28,10	29,10	29,5

Izvor: tabelu sačinili autori prema podacima : Anketa o radnoj snazi (2008-2010,2012, II kvartal 2014) i Nacionalni akcioni plan zapošljavanja 2012.

Iz tabele br. 29, uočava se da je nezaposlenost mladih uzrasta 15-24 godine u Srbiji alarmantno velika i gotovo je 2012. godine bila 2 puta veća od opšte stope nezaposlenosti (50,9% u odnosu na 26,1%). Blagi pad stope nezaposlenosti mladih za 1,2 procentna poena, zabeležen je u aprilu 2013.godine. Godine u odnosu na isti mesec 2012. godine. Statistika naime potvrđuje, da je gotovo svaka druga mlada osoba u Srbiji nezaposlena. IV cilj i prioritet politike zapošljavanja u Srbiji je podsticanje zapošljavanja, razvoj socijalnog preduzetništva i socijalne uključenosti osoba sa niskom mogućnošću zapošljavanja i potrebama ranjivih grupa nezaposlenih, posebno mladih i otpuštenih (starijih) ljudi u ruralnim sredinama.

Država predstavlja jedan od glavnih medijatora tržišta rada. Ona uz pomoć svojih službi treba da predstavlja servis pomoći pri zapošljavanju. Tako u Republici Srbiji, paket usluga za mlade podrazumeva da Nacionalna služba za zapošljavanje u prva 3 meseca od prijave

mladih kao nezaposlenih: 1) pomogne oko cena zapošljivosti lica, 2) utvrdi individualni plan zapošljavanja i odrediti mere koje su najprikladniji za aktiviranje i povećanje zapošljivosti mladih, i 3) nudi posao ili neku drugu meru aktivne politike zapošljavanja i koje može da pomogne u zapošljavanju (savetovanje, stažiranje, trening, subvencije, a podrške razvoju preduzetništva, itd.) (Nacionalni akcioni plan zapošljavanja, 2013).

U godinama pred nama, neophodno je smanjiti jaz, koji je u Srbiji kada su u pitanju rodna i starosna struktura veoma izražen, odnosno neophodno je poraditi temeljno na rodnoj ravnopravnosti i ravnopravnosti učešća mladih i starijih radnika za zapošjavanje na tržištu rada Srbije.

Za popravljanje, odnosno poboljšanje uslova na tržištu rada potrebno je obrazovanje i osposobljavanje učesnika na tržištu rada.

5.3. Uloga i značaj države

Savremene teorije privrednog razvoja akcenat su stavile na dve mogućnosti uloge države u stvaranju i raspodeli dohotka. Jedna teorija ističe, da država ne treba mnogo da se upliće u proces stvaranja dohotka, čime ni u proces određivanja prioriteta (preferira se tekuća potrošnja, čest je deficit budžeta zaduživanjem u inostranstvu) i ovaj koncept se vezuje za SAD i Zapadnu Evropu. Druga se zasniva na aktivnoj ulozi države određivanju državnih prioriteta i vezuje se za Japan, Tajvan, Koreju, Singapur. Pa ipak, praksa pokazuje da se od države do države primjenjuju različite strategije i instrumenti u cilju realizacije konkretnih ciljeva. Treba napomenuti i činjenicu da u mnogim razvijenim zemljama ključnu ulogu u razvoju imaju transnacionalne kompanije (oko 300 korporacija kontroliše oko 25% svetske proizvodnje i prometa). Upravo su one nadnacionalni motori ekonomskog prosperiteta kako pojedinih ekonomija, tako i svetske privrede (Adžić, 2008).

Kao i u svakoj ekonomiji, i u Republici Srbiji, značaj države jeste briga o njenim građanima. Zakone, strategije i merae koje država u oblasti rada i zapošljavanja donosi od krucijalnog su značaja za postojanje privrednog sistema.

Vlada Republike Srbije donosi Nacionalnu strategiju zapošljavanja za višegodišnji period, koji se na godišnjem nivou operacionalizuje Akcionim planom zapošljavanja. Tako je, Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020 godine, dokument koji je Vlada Republike Srbije donela u cilju podrške privrednog razvoja Republike Srbije i ekspanzije ekonomije naše zemlje. Kao što je već istaknuto, Nacionalna služba za zapošljavanje sprovodi Strategiju zapošljavanja, i ona predstavlja servis odnosno mesto susretanja informacija o potrebama poslodavaca i nezaposlenih koji aktivno traže posao. Akcioni plan zapošljavanja na godišnjem nivou operativno predstavlja i predviđa stanje na tržištu rada u našoj zemlji.

Dokumenti od osnovnog značaja za tržište rada i politiku zapošljavanja u našoj zemlji su i Strategija -Koncept razvoja Republike Srbije za period do 2020. godine, kao i aktuelna Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji takođe do 2020. godine, jer samo usklađene i operacionalizovane predstavljaju smernice razvoja svih nivoa, kako privrednog tako i razvoja obrazovanja u našoj zemlji.

Srbija 2020: Koncept razvoja Republike Srbije do 2020. godine (DS, 2010) predstavljen je kao strateški dokument Srbije do 2020. godine (donesen od strane Demokratske stranke) i njen nacrt definiše osnovne elemente društveno-ekonomskog razvoja Republike Srbije do 2020. godine. On prati strukturu koju je predložila i usvojila Evropska komisija (EK) prilikom izrade Strategije Evropa 2020, uzimajući u obzir, prema preporuci EK, specifičnosti Republike Srbije. Takođe, definiše se i način razrade predloženog koncepta razvoja putem sektorskih strategija kao i institucije koje učestvuju u sprovođenju definisanih ciljeva.

Uzimajući u obzir probleme sa kojima se susreće svetska ekonomija usled ekonomske krize na početku ove decenije, kao i specifičnosti rasta domaće privrede u prethodnoj deceniji, neophodno je jasno definisati gde Srbija treba da bude 2020. godine. Kao prvi korak potrebno je ustanoviti koncept i osnovne pravce razvoja. Kroz to će biti definisana nova industrijska politika, kao i uslovi za rast konkurentnosti i lakšu integraciju u zajedničko tržište EU. Koncept razvoja treba da obuhvati sve društveno-ekonomske aspekte, da podigne stepen socijalne uključenosti svih slojeva društva, definiše jasnu socijalnu politiku zemlje u narednoj deceniji i omogući da Srbija postane faktor stabilnosti i bezbednosti u regionu. Da bi se to postiglo, potrebno je promeniti politički, pravni i privredni ambijent koji će biti u funkciji privrednog rasta i povećanja blagostanja stanovništva, vladavine prava i zaštite slobode i prava građana. Koncept razvoja treba da bude u najvećoj mogućoj meri u skladu sa Evropa 2020 strategijom, kako bi se obezbedila potpuna koordinacija društveno-ekonomske i političkih ciljeva zemlje sa procesom pristupanja Evropskoj uniji.

Tabela br. 30: EU i Srbija: Trenutno stanje i ciljevi razvoja

	EU 2010	EU 2020	SRBIJA 2010	SRBIJA 2020
Zaposlenost stanovniš. 20-64 god.	68	75	49	65
Investicije u istraživanja i razvoj (% BDP)	1,9	3	0,3	2
Učešće potrošnje iz obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji energije (%)	16	20	12	18
Energetska efikasnost (toe/1000\$ BDP-a)	0,21	0,17	0,96	0,57
Populacija 30-34 godine sa univerzitetskom diplomom (%)	31	40	21	30
% siromaštva (ispod 60% medijane raspoloživog dohotka stanovniš.)	16	12	17	14

Izvor: (ds,2010) http://www.ds.org.rs/dokumenti/SRBIJA_2020_Strategija_2010-12-18.pdf 15.01.2011.

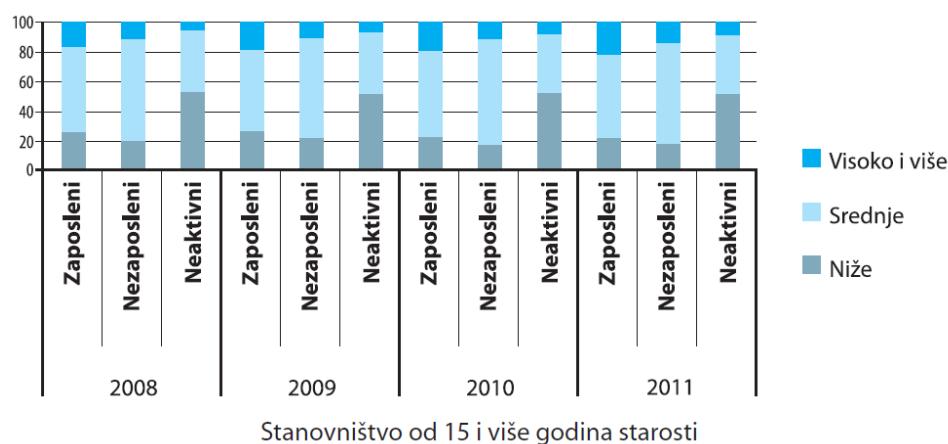
Kako je pitanje zaposlenosti direktno povezano sa stručnom spremom, odnosno obrazovanjem neophodno je osvrnuti se i na dalji razvoj obrazovanja (strateške dokumente na ovom polju) u našoj zemlji. U okviru polazišta reformi za unapređenje sistema obrazovanja Republike Srbije, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, pored stalnog podizanja kvaliteta sistema obrazovanja i povećanja investicija u obrazovani sistem koji obezbeđuje veću fleksibilnost i sigurnost na tržištu rada, jeste i jačanje veza između obrazovnih institucija, istraživačkih centara i privrede. Predstavnici Vlade Republike Srbije, u okviru ovog dokumenta ističu da "jačanje veza između pomenutih učesnika na tržištu treba sprovesti podsticanjem programa saradnje, što podrazumeva i izmene regulatornog okvira sa ovim ciljem; usklađivanje obrazovnih profila sa potrebama poslodavaca; donošenje nacionalnog okvira kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada u Republici Srbiji; razvoj klastera koji povezuju privatni i javni sektor i obuhvataju grupu preduzeća, dobavljača, uslužnih delatnosti i povezanih institucija (obrazovne i istraživačke institucije, instituti, fakulteti, škole). U cilju boljeg određivanja potreba za odgovarajućim strukovnim profilima neophodno je da visokoškolske ustanove i srednje škole prate pokazatelje kao što su procenat zaposlenih, procenat studenata koji nastavljaju drugu vrstu studija, vreme koje je potrebno da se oni zaposle, gde se zapošljavaju (u zemlji ili inostranstvu i u kom sektoru), kao i da se redovno sprovodi nezavisno anketiranje relevantnog dela privrede u vezi sa nivoom sposobljenosti radne snage koju proizvodi određena škola ili visokoškolska ustanova. Potrebno je dakle institucionalno ojačati saradnju obrazovnih institucija i privrede:⁷⁵ 1) ojačati centre za razvoj karijere u obrazovnim ustanovama (osnovati ih tamo gde ne postoje); 2) osnovati savete za reformu planova rada pri obrazovnim ustanovama (posebno fakultetima) u kojima će biti predstavnika privrednika; 3) unaprediti rad NSZ da poput institucije EU CEDEFOP predviđa potrebe tržišta rada".⁷⁵

---

⁷⁵ Vlada Republike Srbije (2012) *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*, str.203-204.

Jedna od najvažnijih karakteristika radne snage svakako je kvalifikaciona tj. obrazovna struktura. Podaci iz Ankete o radnoj snazi za period od 2008. do 2011. (Prikaz 3.) ukazuju na izvesna promene u obrazovnoj strukturi zaposlenih, nezaposlenih i neaktivnih lica iznad 15 godina starosti . U strukturi zaposlenih, prisutan je trend porasta učešća lica sa višim i visokim obrazovanjem, stagnacija učešća lica sa srednjim stručnim i opštim obrazovanjem, i opadanje učešća lica sa osnovnom školom i lica bez škole.

Prikaz br. 4: Struktura zaposlenih, nezaposlenih i neaktivnih prema nivou obrazovanja u Republici Srbiji 2008-2011. godine

Izvor: Analizi tržišta rada i prognoziranje potreba na tržištu rada u Republici Srbiji, tim Nacionalne službe za zapošljavanje, Mihailo Arandarenko, USAID, Beograd, 2012.

"Zemlje Evropske unije pomno analiziraju i predviđaju kvalifikacionu strukturu ponude radne snage i promene u potrebama za kvalifikacijama. Prema stepenu stručnosti, analiza urađena za 27 zemalja Evropske unije (EU-27) ukazuje na promene u strukturi ponude radne snage populacije starosti 15 godina i više koje će se dešavati do 2020. godine. Udeo nestručnih lica će se 2020. godine smanjiti na 16,1%, sa 22,5% koliko je iznosio 2010. godine, dok će se udeo lica sa srednjim nivoom stručnosti i visokostručnih lica povećati sa 49,9% na 50,4% i sa 27,7% na 35,5% u 2020. godini. Prema Analizi tržišta rada i prognoziranje potreba na tržištu rada u Republici Srbiji, udeo nestručnih lica će se 2020. godine smanjiti na 16,1%, sa 22,5% koliko je iznosio 2010. godine, dok će se udeo lica sa

srednjim nivoom stručnosti i visokostručnih lica povećati sa 49,9% na 50,4% i sa 27,7% na 35,5% u 2020. godini. U Nacionalnoj strategiji zapošljavanja Republike Srbije za period do 2020. godine se ne predviđa buduća obrazovna struktura ponude radne snage u Srbiji, ali se predviđa struktura zaposlenih prema agregiranim sektorima delatnosti. Prema projekcijama datim za 2020. godinu, predviđa se da će u Srbiji poljoprivreda ukupno zapošljavati 21,6% industrija 26,4%, a usluge 52,1%"(Arandarenko et al, 2012: 39)⁷⁶.

Vlada Republike Srbije u okviru predloga Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja za 2013. godinu ističe da će razvoj tržišta rada biti znatno olakšan ukoliko se razvije partnerstvo između različitih zainteresovanih strana posebno predstavnika poslodavaca, sindikata i predstavnika vlasti (Vlade, a na lokalnom nivou lokalnih vlasti) ali i svih zainteresovanih strana (obrazovne institucije, institucije socijalne zaštite, nevladin sektor itd.).

Predstavnici Unije poslodavaca Srbije u publikaciji „*Potrebe tržišta rada i potrebe mladih nezaposlenih lica*”, ističu da politika obrazovanja treba da se zasniva na stvarnim i realnim potrebama tržišta rada i u pravcu preduzimanja svih neophodnih koraka kako bi se sprečilo rano napuštanje škole. Zbog značaja razvoja sistema obrazovanja veoma je važno uspostaviti saradnju i koordinaciju relevantnih aktera kako bi se na odgovarajući način upravljalo obrazovanjem, uočili nedostaci koji dovode do neusklađenosti ponude i potražnje i razlika na tržištima rada. Unija poslodavaca Srbije smatra da će sve veći značaj u svim sektorima na tržištu rada imati transverzalne i generičke veštine, koje podrazumevaju rešavanje problema i analitičke sposobnosti, veštine komunikacije i timskog rada, rukovođenje sopstvenim zadacima, jezičke sposobnosti i poznavanje rada sa digitalnom tehnologijom, osećaj za inicijativu i preduzetništvo. U tom smislu, veoma je

---

⁷⁶ *Analizi tržišta rada i prognoziranje potreba na tržištu rada u Republici Srbiji*, tim Nacionalne službe za zapošljavanje, Mihailo Arandarenko, USAID, Beograd, 2012.

bitno efikasno investiranje u obrazovanje i obuke kako bi se odgovorilo na brze promene potreba modernog tržišta rada, obuhvatajući sve sektore obrazovanja počev od predškolskog obrazovanja, uzimajući u obzir i učenje u neformalnom kontekstu. Takođe, apeluje se da reformu školskog sistema treba uskladiti sa potrebama za radnom snagom na nivou nacionalne ekonomije, ali i regionalnih tržišta rada, a obrazovne programe postaviti fleksibilno (Ristić, Pavlović, 2012).

"U Vladi Vojvodine je najavljen predlog politike upisa na visokoobrazovane ustanove za 2014. godinu koji se sprovodi u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje. Predlog će biti upućen na razmatranje odgovarajućem Odboru Skupštine APV, a potom i Univerzitetu u Novom Sadu"(Vučenov, Andrejević, Katić, 2013:117-119).

5.4. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja-instrument politike zapošljavanja

Operacionalizacija Strategije zapošljavanja, koju Vlada donosi na periode od 5-10 godina, definisana je spram kretanja privrede Republike Srbije na godišnjem (ili ređe dvogodišnjem nivou) u okviru Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja (NAPZ). Kako je u radu obuhvaćen petogodišnji period 2008-2012. godine i NAPZ će za ovaj period biti predstavljeni, sa planom za 2013. jer je ovaj dokument bio dostupan u toku izrade disertacije. Zbog nedostupnosti podataka za 2009 i 2010. godinu, NAPZ za ovaj period i njegove glavne karakteristike, izostale su iz analize.

5.4.1. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za period 2006-2008.godine

Nacionalnim akcionim planom zapošljavanja za period 2006 –2008. godine utvrđuju se mere i aktivnosti na realizaciji Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2005-2010. godine (usvojena Zaključkom Vlade od 14.aprila 2005.godine) u cilju povećanja nivoa zaposlenosti, pružanja podrške zapošljavanju, smanjenja nezaposlenosti i prevazilaženja

problema na tržištu rada sa kojima se Republika Srbija (u daljem tekstu: Srbija) suočava u toku procesa tranzicije ka tržišno zasnovanoj privredi.

NAPZ 2006-2008. godine, stvara uslove za ujednačen pristup svim problemima koji se odnose funkcionisanje tržišta rada i daje prioritet onim problemima koji su najbitniji u ovoj oblasti. Uloga NAPZ 2006-2008. godine, je obezbeđivanje operativnih mera za primenu Strategije zapošljavanja. Zajedno sa ostalim strateškim dokumentima koje je usvojila Vlada, NAPZ predstavlja deo šire komplementarne strategije i akcionalih programa u kojima se oblast zapošljavanja posmatra u kontekstu ostvarivanja održivog privrednog rasta i razvoja, kao i rasta zaposlenosti. Ostali bitni dokumenti jesu: Strategija smanjenja siromaštva; Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji; Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u Republici Srbiji, od 2003-2008. godine; Plan za podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća u periodu od 2005. do 2007. godine; Odluka o utvrđivanju Programa za rešavanje viška zaposlenih u procesu racionalizacije, restrukturiranja i pripreme za privatizaciju („Službeni glasnik RS“, broj 64/05); Izveštaj o napretku u realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji usvojen od strane Vlade Srbije u maju 2005.godine; Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2006.godinu sa projekcijama za 2007. i 2008. godinu („Službeni glasnik RS“, broj 98/05).

U ovom dokumentu istaknuto je i da efikasna primena NAPZ podrazumeva odgovornost mnogih institucija i pojedinaca u zemlji. Uspešno smanjenje nezaposlenosti zahteva puno i aktivno učešće i koordinaciju svih ključnih institucija: Narodne Skupštine Republike Srbije, Vlade, Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike (MINRZS), drugih ministarstava, Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), regionalnih i lokalnih vlasti, socijalnih partnera na svim nivoima, eksperata i nevladinih organizacija. Aktivno uključivanje svih navedenih učesnika je suštinsko za održanje javne podrške za neophodne ali često bolne tranzicione promene.

Tabela br. 31: Projekcija potreba za sprovođenje aktivnih mera zapošljavanja za period 2007-2008. godinu

	MERE	2007		2008	
		Broj korisnika	Iznos sredstava	Broj korisnika	Iznos sredstava
1.	Sajmovi zapošljavanja	37.800	5.520.000	55.000	8.050.000
2.	Aktivno traženje posla	41.700	4.080.000	60.000	5.950.000
3.	Programi dodatnog obrazovanja i obuke	13.500	738.480.000	21.500	1.076.950.000
4.	Razvoj preduzetništva i programi	16.500	1.467.360.000	24.000	2.139.900.000
5.	Podsticanje zapošljavanja rizičnih grupa		160.000.000	3.000	200.000.000
6.	Javni radovi	4.000	184.560.000	5.000	269.150.000
7.	Privatne agencija		100.000.000		100.000.000
8.	UKUPNO	113.500	2.500.000.000	168.500	3.600.000.000

Izvor: NAPZ 2006-2008, str.33.

Kao što je u tabeli i prestavljeno, primena NAPZ podrazumeva uključivanje svih ministarstava, a naročito Ministarstva privrede, Ministarstva finansija i Ministarstva prosvete i sporta.

5.4.2. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2011. godinu

Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2011. godinu (NAPZ) predstavlja osnovni instrument sprovođenja aktivne politike zapošljavanja u 2011. godini. Njime se definišu ciljevi i prioriteti politike zapošljavanja i utvrđuju programi i mere koji će se realizovati, kako bi se dostigli postavljeni ciljevi i omogućilo održivo povećanje zaposlenosti.

Pravni osnov za utvrđivanje NAPZ-a predstavlja Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti („Službeni glasnik RS”, broj 36/09) kojim je definisano sprovođenje aktivne politike zapošljavanja i utvrđena obaveza izrade Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja na godišnjem nivou.

Pri izradi NAPZ-a za 2011. godinu uzeti su u obzir ciljevi, prioriteti i smernice evropske strategije 2020. godine koje se odnose na zapošljavanje i kojom pametan, održiv i inkluzivni rast ekonomije stvara mogućnost za visok nivo zaposlenosti, produktivnosti, socijalnu i teritorijalnu koheziju, kao i ciljevi, prioriteti i planirane aktivnosti usvojenih nacionalnih strategija i razvojnih dokumenata.

U definisanje i izradu NAPZ-a uključeni su socijalni partneri, relevantne institucije i akteri, kako bi se različitim pristupima omogućilo svestrano sagledavanje i prilikom realizacije planiranih programa i mera ostvarili rezultati sa dodatnom vrednošću.

Uvažavajući smernice i preporuke nove Evropske strategije 2020. godine za rast i razvoj, i realno stanje na tržištu rada Republike Srbije, utvrđeni su ciljevi politike zapošljavanja Republike Srbije i određeni prioriteti koji će se realizovati u 2011. godini.

Podsticanje zapošljavanja, socijalna uključenost teže zapošljivih lica i ranjivih kategorija u svet rada, kao i povećanje nivoa obrazovanja nezaposlenih se ostvaruje realizacijom prioriteta aktivne politike zapošljavanja, odnosno mera aktivne politike zapošljavanja:

Mnoge od prioritetnih aktivnosti koje se odnose na postavljene ciljeve predstavljaju deo procesa koji je već započeo i odvija se u kontinuitetu. U ovom planu naglašeno je da se aktivnosti koje su započete prethodnim akcionim planom zapošljavanja nastavljaju i u 2011. godini i da će se odvijaće u dužem vremenskom periodu.

Ciljevi aktivne politike zapošljavanja u 2011. godini usmereni su na:

1. povećanje zaposlenosti,

2. ulaganje u ljudski kapital i
3. socijalnu inkluziju.

Prioriteti politike zapošljavanja su:

1. usklađivanje ponude i tražnje na tržištu rada;
2. otvaranje novih radnih mesta;
3. poboljšanje obrazovanja i obuka u cilju razvijanja kvalifikovane radne snage;
4. podsticanje zapošljavanja teže zapošljivih lica i ranjivih kategorija;
5. decentralizacija i podsticanje razvoja
6. regionalne i lokalne politike zapošljavanja.

Prema planu finansiranja mera i aktivnosti za realizaciju NAPZ za 2011. godinu, glavni izvor finansiranja predstavlja Budžet RS, dok je većinski nosioca ovih aktivnosti Nacionalna služba za zapošljavanje.

5.4.3. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2012. godinu

NAPZ za 2012. godinu, bazira se na Nacionalnoj strategiji zapošljavanja 2011-2020. godine. Kao opšti cilj politike zapošljavanja utvrđeno je povećanje zaposlenosti, kao i strateški pravci i prioriteti za ostvarenje tog cilja :

- podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim regionima i razvoj regionalne i lokalne politike zapošljavanja;
- unapređenje ljudskog kapitala i veće socijalno uključivanje;
- unapređenje institucija i razvoj tržišta rada;
- redukovanje dualnosti na tržištu rada.

Ovim akcionim planom definisani su pojedinačni ciljevi za 2012. godinu, kao i programi, mere i aktivnosti čija realizacija treba da doprinese povećanju zaposlenosti u Republici Srbiji, i to:

- I podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim regionima i razvoj regionalne i lokalne politike zapošljavanja;
- II unapređenje kvaliteta radne snage,

III usklađivanje ponude i tražnje na tržištu rada i podsticanje otvaranja novih radnih mesta;
IV unapređenje institucija tržišta rada;
V podsticanje zapošljavanja teže zapošljivih lica i veće socijalno uključivanje osetljivih grupa.

I. Za podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim regionima i razvoj regionalne i lokalne politike zapošljavanja predviđene su sledeće mere i aktivnosti:

1. Za podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim regionima:

- usmeravanje finansijskih sredstava iz budžeta Republike Srbije namenjenih realizaciji programa i mera aktivne politike zapošljavanja u manje razvijene opštine;
- učešće u finansiranju programa ili mera aktivne politike zapošljavanja predviđenih lokalnim akcionim planovima zapošljavanja sredstvima iz budžeta Republike Srbije.

2. Za podsticanje decentralizacije i razvoja regionalne i lokalne politike zapošljavanja:

- pružanje tehničke podrške razvoju lokalne politike zapošljavanja, podrška izradi lokalnih akcionih planova zapošljavanja i izgradnji partnerstva na lokalnom nivou;
- podsticanje formiranja lokalnih saveta za zapošljavanje i udruživanje više opština na regionalnom nivou u cilju formiranja zajedničkih lokalnih saveta za zapošljavanje.

II. Za unapređenje kvaliteta ljudskog kapitala, predviđene su sledeće mere i aktivnosti:

1. Za razvoj sistema karijernog vođenja i savetovanja:

- uključivanje što većeg broja lica u mere karijernog vođenja i savetovanja;
- podsticanje partnerstva i saradnje u sprovodenju Strategije karijernog vođenja i savetovanja;
- razvoj postojećih i otvaranje novih centara za informisanje i profesionalno savetovanje (CIPS);
- uspostavljanje saradnje CIPS sa info pultovima pri kancelarijama za mlade.

2. Za povećanje kompetencija nezaposlenih lica sticanjem znanja i veština:

- razvoj sistema kratkih obuka koji podrazumeva saradnju Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja i Ministarstva prosvete i nauke na izradi podzakonskih akata nakon usvajanja zakona o obrazovanju odraslih i razvoju institucija nadležnih za uspostavljanje sistema standardizacije, akreditacije i sertifikacije znanja i veština;
- realizacija programa kratkih obuka namenjenih tržištu rada i obuka na zahtev poslodavca;
- prekvalifikacija i dokvalifikacija nezaposlenih lica radi povećanja mogućnosti za zapošljavanje;
- funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih (FOOO) i osposobljavanje za obavljanje jednostavnih poslova,
- sprovođenje programa osposobljavanja za samostalan rad i programa stručne prakse za nezaposlena lica sa najmanje srednjim obrazovanjem, bez radnog iskustva u struci i programa sticanja praktičnih znanja za nezaposlena lica bez kvalifikacija kao i lica bez kvalifikacija koja su završila kratku obuku ili FOOO.

III. Za usklađivanje ponude i tražnje na tržištu rada i podsticanje otvaranja novih radnih mesta kroz:

- unapredjenje postojeće metodologije prognoza kretanja na tržištu rada i izrada početnih izveštaja na uspostavljanju sistema prognoza na tržištu rada;
- dodelu subvencija poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta;
- podsticanje samozapošljavanja, socijalnog preduzetništva i zadružarstva;
- promovisanje podsticajne mere za korisnike novčane naknade;
- sprovođenje javnih radova u koje se prvenstveno uključuju teže zapošljiva lica kao i lica u stanju socijalne potrebe.

IV. Za unapređenje institucija tržišta rada planirano je:

- stvaranje adekvatnih sistemskih, pravnih, ekonomskih i proceduralnih prepostavki za povećanje zaposlenosti odnosno za veća strana i domaća ulaganja;

- razvijanje partnerstva u oblasti politike zapošljavanja između različitih zainteresovanih strana;
- unapređenje znanja i veština i podizanje kompetencija zaposlenih u NSZ za rad sa poslodavcima i primenu savremenih metoda i tehnika savetovanja;
- unapređenje kapaciteta Sektora za zapošljavanje i NSZ za razvoj i praćenje politike radnih migracija;
- jačanje kapaciteta agencija za zapošljavanje i razvijanje različitih oblika saradnje agencija i NSZ;
- podizanje kapaciteta preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- dalji razvoj modela integrisanih usluga i jačanje kapaciteta NSZ za rad u sistemu integrisanih usluga;
- podsticanje razvoja socijalnog preduzetništva i zadrugarstva putem jačanja institucionalne podrške.

V. Podsticanje zapošljavanja teže zapošljivih lica i veće socijalno uključivanje osetljivih grupa odvijaće se kroz:

- usmeravanje mera aktivne politike zapošljavnja prema teže zapošljivim licima i posebno osetljivim grupama na tržištu rada i to: osoba sa invaliditetom, Roma, izbeglih i interni raseljenih lica, povratnika po sporazumu o readmisiji, ruralnog stanovništva (posebno ruralnog stanovništva koje ne poseduje zemlju i ruralnog stanovništva u jugoistočnoj Srbiji), korisnika novčane socijalne pomoći, mladih, starijih lica, žena, žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima, samohranih roditelja i roditelja dece sa posebnim potrebama;
- zapošljavanje uz subvencionisanje određenog dela obračunatog poreza na zarade i doprinose za penzijsko i invalidsko osiguranje prema Uredbi o podsticanju zapošljavanja;
- odobravanje olakšica poslodavcima prema Zakonu o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje;

- kreiranje specifičnih mera i aktivnosti usmerenih ka poboljšanju njihovog položaja na tržištu rada a na osnovu praćenja efekata sprovedenih mera aktivne politike zapošljavanja.

Za razliku od prethodnih dokumenata u ovom se ističe minimalan iznos potreban za realizaciju aktivnih mera zapošljavanja, koji iznosi 5.650.000.000,00 dinara. Finansiranje aktivne politike zapošljavanja obavlja se iz sredstava budžeta Republike Srbije, budžeta teritorijalne autonomije i budžeta jedinica lokalnih samouprava, sredstava poklona, donacija, legata, kredita, kao i iz sredstava doprinosa za slučaj nezaposlenosti i drugih izvora.

U okviru projekata koji će se sprovoditi u Republici Srbiji obezbeđena su dodatna sredstva za mere aktivne politike zapošljavanja kao i za jačanje institucionalnih kapaciteta zaposlenih u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja – Sektoru za zapošljavanje i NSZ.

5.4.4. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2013. godinu

Bazični, odnosno osnovni instrument za sprovođenje aktivne politike zapošljavanja Republici Srbiji na godišnjem nivou je Nacionalni akcioni plan zapošljavanja (NAPZ). U skladu sa Zakonom o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti („Službeni glasnik RS”, br. 36/09 i 88/10) njime se definišu ciljevi i prioriteti politike zapošljavanja i utvrđuju programi i mere koji će se realizovati.

Nacionalni akcioni plan zapošljavanja predstavlja i operacionalizaciju Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011–2020. godine, a u izradu i definisanje ciljeva i prioriteta uključeni su socijalni partneri, relevantne institucije i ostale zainteresovane strane.

Ostvarenju osnovnog cilja politike zapošljavanja da se u Republici Srbiji do kraja 2020. godine uspostavi efikasan, stabilan i održiv trend rasta zaposlenosti, kao i da se politika zapošljavanja i institucije tržišta rada usklade sa tekovinama EU, doprineće ostvarenje pojedinačnih ciljeva politike zapošljavanja u 2013. godini koji su usmereni na:

- unapređenje institucija tržišta rada,
- podsticanje razvoja regionalne i lokalne politike zapošljavanja i podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim područjima,
- unapređenje kvaliteta radne snage i
- podsticanje zapošljavanja i socijalnog uključivanja teže zapošljivih lica i posebno osetljivih kategorija nezaposlenih lica.

Stanje na tržištu rada Republike Srbije prate Ankete o radnoj snazi, kao i analiza podataka koje je u izveštajima dostavljala Nacionalna služba za zapošljavanje, a oni su uticali na određivanje prioriteta za delovanje u okviru definisanih ciljeva i to:

I. Unapređenje institucija tržišta rada:

- unapređenje kapaciteta institucija tržišta rada Republike Srbije za korišćenje instrumenata Evropske strategije zapošljavanja i razvijanje partnerstva u implementaciji politike zapošljavanja;
- unapređenje zakonskog okvira neophodnog za sprovodenje politike zapošljavanja i podsticanje razvoja socijalnog preduzetništva i zadrugarstva;
- unapređenje i razvoj modela integrisanih usluga i jačanje kapaciteta NSZ za primenu savremenih metoda i tehnika savetovanja;
- unapređenje kapaciteta agencija za zapošljavanje i razvijanje različitih oblika saradnje agencija i NSZ;
- podizanje kapaciteta preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- unapređenje postojeće metodologije prognoza kretanja na tržištu rada i uspostavljanje sistema prognoza na tržištu rada i unapređenje metoda evaluacija mera i transparentnog izveštavanja;

- unapređenje metodologije rada centara za informisanje i profesionalno savetovanje (CIPS).

II. Podsticanje razvoja regionalne i lokalne politike zapošljavanja i podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim područjima sprovodiće se kroz:

- pružanje tehničke podrške razvoju lokalne politike zapošljavanja, izradi lokalnih akcionih planova zapošljavanja i izgradnji partnerstva na lokalnom nivou;
- podsticanje formiranja lokalnih saveta za zapošljavanje i udruživanje više opština na regionalnom nivou u cilju formiranja zajedničkih lokalnih saveta za zapošljavanje;
- učešće u finansiranju programa i mera aktivne politike zapošljavanja predviđenih lokalnim akcionim planovima zapošljavanja sredstvima iz budžeta Republike Srbije;
- usmeravanje finansijskih sredstava iz budžeta Republike Srbije namenjenih realizaciji programa i mera aktivne politike zapošljavanja, u manje razvijene jedinice lokalne samouprave.

III. Unapređenje kvaliteta radne snage kroz obrazovanje i obuke podrazumeva:

- aktivno učešće u sprovođenju Strategije karijernog vođenja i savetovanja kroz podsticanje partnerstva i saradnje što će doprineti većem uključivanju lica u mere karijernog vođenja i savetovanja;
- dalji razvoj nacionalne klasifikacije zanimanja i učešće u izradi nacionalnog okvira kvalifikacija;
- unapređenje kvaliteta radne snage realizacijom programa dodatnog obrazovanja i obuka (kratkih obuka, prekvalifikacije i dokvalifikacije nezaposlenih lica, funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih (FOOO), programa pripravnika i programa stručne prakse, programa sticanja praktičnih znanja za nezaposlena lica bez kvalifikacija i lica koja su završila kratku obuku ili funkcionalno osnovno obrazovanje).

IV. Podsticanje zapošljavanja, razvoj socijalnog preduzetništva i socijalnog uključivanja teže zapošljivih lica i posebno osetljivih kategorija nezaposlenih lica, prvenstveno mladih, viškova zaposlenih (starijih), lica iz ruralnih sredina podrazumeva:

- paket usluga za mlade – koji podrazumeva da NSZ u prva tri meseca od prijave mlade osobe na evidenciju nezaposlenih: 1) izvrši procenu zapošljivosti lica; 2) utvrdi individualni

plan zapošljavanja i odredi mere koje su najpogodnije za aktivaciju i podizanje zapošljivosti mladih; 3) ponudi posao ili neku drugu mjeru aktivne politike zapošljavanja koja može da pomogne u zapošljavanju (savetovanje, stručna praksa, obuka, subvencija za samozapošljavanje, podrška razvoju preduzetništva mladih i sl.);

- paket usluga za viškove zaposlenih – koji podrazumeva da NSZ nakon prijave viškova na evidenciju nezaposlenih:

- 1) izvrši procenu zapošljivosti lica;
- 2) utvrdi individualni plan zapošljavanja i odredi mere koje su najpogodnije za aktivaciju i unapređenje zapošljivosti; 3) organizuje posebno informisanje o mogućnostima i prednostima ulaganja otpremnina u samozapošljavanje, udruživanje otpremnina radi zapošljavanja, korišćenje lizinga i franšizinga i sl.;
- 4) poveća uključivanje viškova u programe i mere aktivne politike zapošljavanja, pre svega u obuke;
- 5) kreiranje i realizacija specifičnih mera i aktivnosti usmerenih prema teže zapošljivim licima i posebno osetljivim grupama na tržištu rada kao što su: dugoročno nezaposleni, lica bez kvalifikacija, osobe sa invaliditetom, Romi, ruralno stanovništvo, žene, korisnici novčane socijalne pomoći, izbegla i raseljena lica, povratnici prema sporazumu o readmisiji, deca bez roditeljskog staranja, žrtve porodičnog nasilja i trgovine ljudima, samohrani roditelji i roditelji dece sa smetnjama u razvoju i sl.;
- 6) podsticanje samozapošljavanja, socijalnog preduzetništva i zadružarstva, kao i zapošljavanja uz subvencionisanje određenog dela obračunatog poreza na zarade i doprinose za penzijsko i invalidsko osiguranje prema Uredbi o podsticanju zapošljavanja, odobravanje olakšica poslodavcima prema Zakonu o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, dodelu subvencija poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta, promovisanje podsticajnih mera za korisnike novčane naknade i sprovođenje javnih radova.

Sektor za zapošljavanje učestvuje u realizaciji strategija i akcionih planova, u delu koji se odnosi na oblast zapošljavanja, i to – Strategiji za karijerno vođenje i savetovanje, Strategiji

za unapređenje položaja Roma, Strategiji za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti, Strategiji za upravljanje migracijama, kao i u izradi, u okviru formirane radne grupe, Strategije za unapređenje regionalnog razvoja.

Finansiranje aktivne politike zapošljavanja obavlja se iz sredstava budžeta Republike Srbije, budžeta teritorijalne autonomije i budžeta jedinica lokalnih samouprava, sredstava poklona, donacija, legata, kredita, kao i iz sredstava doprinosa za slučaj nezaposlenosti i drugih izvora.

Istaknuto je da za realizaciju planiranih programa i mera aktivne politike zapošljavanja u 2013. godini, potrebno je minimum 6.000.000.000,00 dinara. Navedeni iznos potrebnih sredstava biće obezbeđen delom iz sredstava opredeljenih Zakonom o budžetu Republike Srbije, delom iz budžeta teritorijalne autonomije i jedinica lokalnih samouprava za učešće u realizaciji lokalnih i regionalnih akcionalih planova zapošljavanja, a kroz projekte i donacije nastojaće se da se obezbede ukupno potrebna sredstva za realizaciju planiranih programa i mera aktivne politike zapošljavanja.

Iz Budžetskog fonda za profesionalnu rehabilitaciju i podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom finansirano je podsticanje zapošljavanja i profesionalna rehabilitacija nezaposlenih osoba sa invaliditetom, refundacija zarada osoba sa invaliditetom zaposlenih u preduzeću za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, poboljšanje uslova rada, unapređenje proizvodnih programa, uvođenje standarda, poboljšanje kvaliteta proizvoda i pruženih usluga, prilagođavanje radnih mesta i drugo.

5.5. Dugoročna politika zapošljavanja Srbije

U ovom odeljku prvo će biti predstavljena dugoročna politika zapošljavanja zajednice za čije članstvo je Srbija kandidat, a potom i dugoročna politika zapošljavanja Srbije.

Ekomska kriza je još jednom potvrdila direktnu vezu između stanja ekonomije i tržišta rada, jer je prosečna stopa nezaposlenosti u EU 27 u avgustu 2010. godine iznosila 10,1%, a gledano na nivou država članica, najveću stopu nezaposlenosti, beležila je Španija sa čak 20,5%, potom Slovačka sa 14,6%, te Grčka sa 13,9%.

Dokument donet 2010. godine: "*Evropa 2020. Integrисane smernice*", uspostavio je okvir za strategije i reforme na nivou država članica. Smernice do 2020. godine su (Munitlak Ivanović, Vučenov, Andrejević, 2011:568,569):

"Smernica 1:Obezbeđivanje kvaliteta i održivosti javnih finansijskih

Smernica 2: Usklađivanje neravnoteže

Smernica 3: Smanjenje neravnoteže u evro zoni

Smernica 4: Optimizacija podrške za inovacije, u oblasti istraživanja i razvoja i znanja

Smernica 5: Unapređenje efikasnosti resursa i smanjenje emisije gasova sa efektom staklene baštne

Smernica 6: Poboljšanje poslovnog okruženja i modernizacija industrije

Smernica 7: Povećanje učešća na tržištu rada i smanjenje strukturne nezaposlenosti

Smernica 8: Razvijanje kvalifikovane radne snage koja odgovara potrebama tržišta rada, promovisanje kvaliteta u radu i doživotnog učenja

Smernica 9: Poboljšanje performansi sistema obrazovanja i obuke na svim nivoima i povećanje visokoobrazovanih kadrova

Smernica 10: Promovisanje socijalne inkluzije i borbe protiv siromaštva".

Državama članicama dat je zadatak da sačine programe nacionalnih reformi u kojima će detaljno predstaviti akcije, koje će preduzeti u okviru nove strategije, sa posebnom pažnjom na ispunjenje nacionalnih ciljeva. Evropski savet će, nadovezujući se na nadzor Komisije i rad Saveta, na godišnjem nivou proceniti ukupan napredak u sprovođenju ove strategije, postignut kako na nivou EU, tako i na nacionalnom nivou. Paralelno sa tim biće ispitivani makroekonomski razvoj, zaštita konkurenčije i finansijska stabilnost.

Pet načelnih ciljeva, koji se nalaze pod odgovarajućim smernicama, predstavljaju zajedničke ciljeve vođenja akcija država članica i Unije. Članice Unije treba da ulože sve napore da ispune nacionalne ciljeve i da uklone prepreke koje ograničavaju rast. Komisija predlaže pojednostavljenje uslova ESF da podrži veća sredstva onim članicama koje su se ranije približile iznosu od 1,8 biliona evra u cilju fleksi-strategija ponovnog uključenja zaposlenih u projekte treninga, samozapošljavanja, pokretanja poslovanja i programe podrške najugroženijih (*European Commission, 2009*). Komisija će predložiti i reviziju zakona Evropskog fonda za globalizaciju prilagođavanje, tako da fond može da reaguje brže na ključne sektore, ili da učestvuje u finansiranju trgovine i radnih mesta gde su redukcije izvršene, ili da se zadrže na tržištu rada sposobljeni radnici koji su potrebni u fazi oporavka.

Drugi deo plana oporavka usmeren je ka kreiranju tražnje za radom. Plan podrazumeva da članice treba da smanje socijalne troškove poslodavaca za zaposlene sa nižim primanjima u cilju promovisanja ove grupe radnika. Predlaže se i direktiva stalnog smanjenja stope PDV-a za radno-intenzivne usluge.

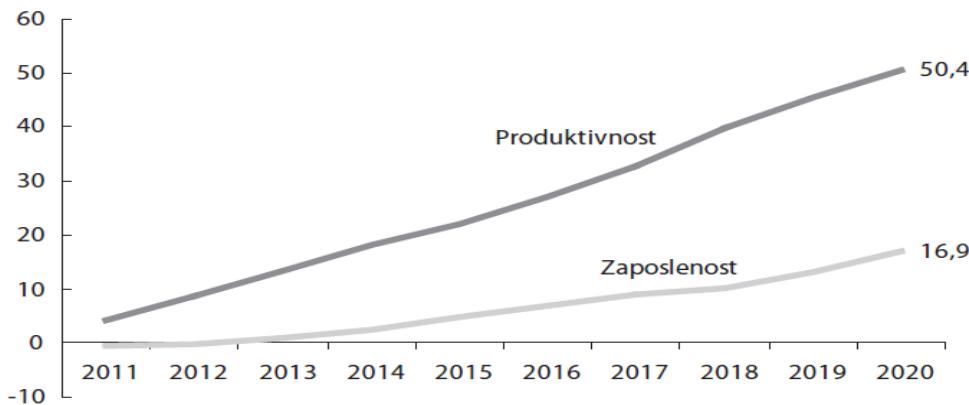
Stopa zaposlenosti u 27 zemalja članica EU, prema podacima Eurostata bila je 2009. godine 64,6%, a projekcija za 2020. godinu je stopa zaposlenosti od 75%. Uz to, stopu zaposlenosti ranjivih grupa - mladih ljudi od 15 do 24 godina, radnika starih između 60 i 64 godine, nekvalifikovanih žena, invalida i migranata - treba povećati za 10% do 2014. godine. Istoče se da bi se 90% mladih ljudi između 15 i 24 godine trebalo doškolovati, obučavati ili ih obezbediti zaposlenje. Evropski parlament preporučuje vladama zemalja članica da među svoje nacionalne ciljeve uvrste smanjenje broja ljudi koji žive ispod granice siromaštva za 25% do 2020. godine. Prema istraživanju Evropske komisije, 48% građana EU razmotrilo bi odlazak u neku drugu zemlju ili regiju ako izgubi posao, a 17% planira da radi u inostranstvu, pokazuju rezultati Eurobarometra objavljeni 2010. godine u Briselu. Prema pomenutom istraživanju samo 2,3% ljudi u Evropskoj uniji živi u nekoj drugoj zemlji članici.

Uvažavajući smernice i preporuke Evropske strategije 2020 za rast i razvoj, i realno stanje na tržištu rada Republike Srbije, utvrđeni su ciljevi politike zapošljavanja Republike Srbije i određuje ciljeve kratkoročno (Akcioni plan zapošljavanja) i dugoročno Strategijom zapošljavanja do 2020.

Finansiranje politike zapošljavanja vrši se iz sredstva budžeta Republike Srbije, budžeta teritorijalne autonomije i budžeta lokalnih samouprava, sredstava poklona, donacija, legata, kredita, kao i iz sredstava doprinosa za slučaj nezaposlenosti i drugih izvora.

Politika zapošljavanja i institucije tržišta rada naše zemlje usklađene su sa tekovinama EU, pa je glavni cilj smanjenje razlike u indikatorima u EU i Srbiji, dok su izazovi za Srbiju brojni pre svega demografski, obrazovni, institucionalni, itd. Strateški pravci usmereni su ka zapošljavanju u manje razvijenim regionima.

Grafik br. 6: Zaposlenost i produktivnost, kumulativni rast u %, 2010=0

Izvor:

USAID, Fonda za razvoj ekonomске nauke, Ekonomski fakultet Beograd, Ekonomski institut Beograd, Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020. Beograd, 2010. str.59.

Predviđanja Fonda za razvoj nauke su da će do 2020. godine u našoj zemlji produktivnost porasti za 50,4%, a zaposlenost za 16,9% u odnosu na baznu-2010.godinu.

Tabela br.32: Osnovni pokazatelji tržišta rada odraslog stanovništva (15+), u hiljadama

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	6.267,0	6.230,0	6.196,0	6.162,0	6.126,0	6.056,0	6.056,0	6.027,0	6.003,0	5.983,0	5.966,0
Aktivni	3.090,0	3.101,1	3.112,8	3.131,9	3.154,1	3.177,0	3.199,5	3.225,7	325.431,0	3.288,1	3.322,4
Zaposleni	2.540,0	2.568,3	2.599,2	2.638,9	2.683,7	2.729,4	2.774,0	2.821,5	2.870,6	2.925,3	2.979,5
Nezaposleni	550,0	531,7	513,6	493,0	470,4	447,5	425,5	404,1	383,7	362,8	342,9
Neaktivni	3.177,0	3.129,9	3.082,2	3.030,1	2.971,9	2.913,0	2.856,5	2.801,3	2.748,7	2.694,9	2.649,6
Stopa participacije	49,30%	49,80%	50,25	50,80%	51,50%	52,20%	52,80%	53,50%	54,20%	55,00%	55,70%
Stopa zaposlenosti	40,50%	41,20%	41,90%	42,80%	43,80%	44,80%	45,80%	46,80%	47,80%	48,90%	49,90%
Stopa nezap.	17,80%	17,20%	16,50%	15,70%	19,90%	14,10%	13,30%	12,50%	11,80%	11,00%	10,30%

Izvor: USAID, Fonda za razvoj ekonomске nauke, Ekonomski fakultet Beograd, Ekonomski institut Beograd , Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020. Beograd, 2010. str. 91.

Predikcije tima koji je sačinio makroekonomske projekcije razvoja do 2020.godine su da će ukupna zaposlenost biti najmanja 2010. godine, te da će se vratiti na predkrizni nivo oko 2013. godine, a potom početi stabilno da raste prosečnim tempom od preko 50.000 osoba godišnje. Do kraja posmatranog perioda (2020. godine), ukupna zaposlenost bi trebala da bude oko 3.000.000 lica, što bi trebalo da bude 440.000 zaposlenih više nego na kraju prethodne dekade. Predviđeno je da ukupna nezaposlenost dostigne maksimum 2010. godine, da bi zatim do 2013. usledilo njeno blago smanjivanje, koje će biti ubrzano do kraja projektovanog perioda, tako da bi broj nezaposlenih do 2020. godine trebao biti oko 340.000.

Tabela br. 33: Osnovni pokazatelji tržišta rada stanovništva radnog uzrasta (15-64), u hilj.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	5.018,0	4.947,0	4.969,0	4.930,0	4.881,0	4.828,0	4.774,0	4.725,0	4.680,0	4.636,0	4.594,0
Aktivni	2.950,0	2.961,7	2.972,7	2.989,7	3.009,5	3.029,9	3.050,1	3.073,7	3.099,7	3.130,5	3.161,9
Zaposleni	2.540,0	2.568,3	2.599,2	2.638,9	2.683,7	2.729,4	2.774,0	2.821,5	2.870,6	2.925,3	2.819,0
Nezaposleni	550,0	531,7	513,6	493,0	470,4	447,5	425,5	404,1	383,7	362,8	342,9
Neaktivni	2.068,0	2.035,3	1.996,3	1.940,3	1.871,5	1.798,1	1.723,9	1.651,3	1.580,3	1.505,5	1.432,1
Stopa participacije	58,80%	59,30%	59,80%	60,60%	61,70%	62,80%	63,90%	65,10%	66,20%	67,50%	68,80%
Stopa zaposlenosti	47,80%	48,60%	49,50%	50,60%	52,00%	53,50%	55,00%	56,50%	58,00%	59,70%	61,40%
Stopa nezaposlenosti	18,60%	18,00%	17,30%	16,50%	15,60%	14,80%	14,00%	13,10%	12,40%	11,60%	10,80%

Izvor: USAID, Fonda za razvoj ekonomskе nauke, Ekonomski fakultet Beograd, Ekonomski institut Beograd, Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020. Beograd, 2010. str. 92.

Pokazatelji stanovništva radnog uzrasta slični su trendovima za odraslo stanovništvo. Stopa zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta će imati apsolutni minimum 2010. godine, da bi se vratila na nivo od preko 50% tek 2013. godine, nakon čega bi trebao da sledi stabilan i snažan rast, dodatno podstaknut ubrzanim smanjivanjem broja stanovnika radnog uzrasta, najviše zbog disproporcije između malih ulaznih generacija (koje će puniti 15 godina tokom sledeće decenije) i velikih izlaznih *baby boom* generacija (koje će navršavati 65 godina). Stopa zaposlenosti bi trebala preći granicu od 60% i dostići 61,4% u poslednjoj godini projektovanog perioda.

"Srbiji tokom naredne decenije, u kojoj se očekuje njeno priključenje Evropskoj uniji, predstoji veliki zadatak da značajno smanji sadašnju ogromnu razliku između svojih indikatora tržišta rada i odgovarajućih prosečnih indikatora u EU, odnosno da obezbedi

konvergenciju u ovom domenu, što će biti moguće samo ukoliko stopa privrednog rasta u Srbiji bude bitno veća nego u EU, i ukoliko taj rast bude radno-intenzivniji nego u EU.

Zadatak postkriznog razvojnog modela je i definisanje odgovarajućih realistično dimenzioniranih kvantitativnih ciljeva za Srbiju, čijim bi ispunjavanjem bila obezbeđena konvergencija, odnosno približavanje performansama tržišta rada i kvaliteta ponude rada (ljudskog kapitala) u EU. Ovi ciljevi će se definisati kao objedinjena procena uticaja na indikatore tržištu rada:

- Karaktera i tempa privrednog rasta (na osnovu makroekonomskih projekcija);
- Predloženih reformi institucija i politika tržišta rada (u okviru ovog poglavlja).

Novina u definisanju ciljeva Postkriznog modela rasta i razvoja u odnosu na dosadašnja strateška dokumenta - po uzoru na strategiju "Evropa 2020", zaposlenost i smanjenje relativnog siromaštva eksplicitno identifikuju kao bitni ciljevi privrednog razvoja.

Karakter i brzina privrednog rasta do 2020. godine odlučujuće će uticati na kretanje zaposlenosti i povezanih parametara tržišta rada. Uz to, institucije i politike tržišta rada treba da odigraju važnu ulogu u kreiranju povoljnog okruženja za zapošljavanje, kao i u prevazilaženju negativnih posledica krize⁷⁷.

Preduslov za ostvarivanje plana "Srbija 2020" (u skladu sa Evropa 2020) jesu institucionalne reforme, koje bi trebalo da obuhvate reafirmaciju parlamenta i parlamentarizma, jačanje efikasnosti i odgovornosti izvršne vlasti, izgradnju modernog i efikasnog pravosuđa, decentralizaciju i regionalizaciju, kodifikaciju pravnog sistema i afirmaciju regulatornih i kontrolnih organa i borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije.

Još jedan preduslov za realizaciju strategije je izgradnja infrastrukture, koja će biti

---

⁷⁷http://www.kss.org.rs/doc/1102_makroekonomска_proj_razv_Srbije_2011-2020.pdf str.83,84.

podeljena u tri faze, i na kraju rezultirati mrežom autoputeva ka svim susednim državama i dostupnošću infrastrukture kakva postoji u razvijenim državama EU.

Pored ovoga i pitanje veština i usavršavanja rada je osnovno za mobilnost i međunarodnu konkurentnosti Srbije i naše radne snage (Redžepagić, Đukić, 2011).

Kao kandidat za članstvo u Uniji, Srbija prati jedinstvene smernice, ali kako se nalazi u znatno težem položaju od EU, napori za dostizanje standarda Unije na većini područja, za sada su stremljenja, koja zbog situacije u kojoj se zemlja nalazi često izazivaju kontraefekte, (brojni državni nameti za popunjavanje deficitu u budžetu, administracija, stvaraju negativnu investicionu klimu za SDI), te i na tome treba brzo i efektivno raditi.

6. ZAPOSLENOST U POLJOPRIVREDNOM I SEKTORU PREHRAMBENE INDUSTRIJE SRBIJE

Industrijalizacija je u našoj zemlji primenjena kao osnovni metod ubrzanog privrednog razvoja nakon Drugog svetskog rata. Pitanje šta je prioriteta razvoja poljoprivrede u odnosu na industriju jeste postojalo u literaturi posleratnog perioda, ali je činjenica odnosno argumentacija zagovornika prioriteta razvoja poljoprivrede kao pokretača razvoja nerazvijenih zemalja stanovište na kome se temelji dalji razvoj privrede mnogih, a posebno naše zemlje.

Razvoj poljoprivrede i podizanje njene produktivnosti rada podrazumeva primenu savremenih sredstava rada i veću primenu tehnike. Nerazvijene zemlje se odlikuju sa agrarnom prenaseljenošću, a konkurentnost na tržištu zavisi od savremenih sredstava za rad tj. mehanizacije. Stvarni napredak poljoprivrede i nacionalne ekonomije prvenstveno zavisi od industrije.

Iako je još u drugoj polovini 18. veka *Malthus*⁷⁸ (Birovljev,Tomić, 2009) istakao disbalans u odnosu proizvodnja hrane, spram broja stanovnika, razvoj mehanizacije i hemizacije u svetu, ponuda hrane veća je od tražnje. Pa ipak, ovo je dovelo do stvaranja viškova hrane u razvijenim i nedostatka hrane u nerazvijenim zemljama.

Iako je akcenat stavljen na razvoj industrije ne bi trebalo zapostaviti razvoj poljoprivrede, ali i drugih relevantnih sektora.

(Devetaković S., Jovanović Gavrilović B.,Rikalović B,2009: 65-76): "Protekli razvoj i aktuelno stanje poljoprivrede može se posmatrati dvojako: u poređenju sa nasleđenim stanjem u samoj poljoprivredi posle Drugog svetskog rata, kada je ubrzana

---

⁷⁸Thomas Robert Malthus (1767-1839) predstavnik klasične ekonomiske škole, konstatovao je da se broj stanovnika povećava geometrijskom progresijom, a izvori za proizvodnju hrane aritmetičkom progresijom.

industrijalizacija započeta (ona je udvostručena) i sa stanovišta razvoja ukupne privrede, njenog mesta i uloge u celini nacionalne ekonomije (ekonomski pokazatelji su dispariteti cena na štetu poljoprivrede, koji uzrokuju usporavanje razvoja ne samo poljoprivrede i privrede već i standarda stanovništva).

Poljoprivreda ispunjava brojne zadatke :

- obezbeđuje hranu
- obezbeđuje sirovine za mnoge oblasti prerađivačke industrije (proizvodnju prehrambenih proizvoda i pića, proizvodnju duvanskih proizvoda, proizvodnju tekstila, industrija kože i obuće i sl.) i za zanatstvo
- uslovljava razvoj industrije - koristi dobar deo industrijskih proizvoda, obezbeđuje potrebnu radnu snagu i deo akumulacije za njen početni razvoj
- deluje na bilans spoljnotrgovinske razmene - stvara znatan deo proizvoda za izvoz, prvenstveno u početnoj fazi industrijalizacije, mada poljoprivredne sirovine i hrana mogu biti velike stavke i u uvozu.

Ono što je specifično za poljoprivrednu proizvodnju su visoka zavisnost od prirodnih uslova, (zemljišta, tla, reljefe, klime...)".

Agrarna politika⁷⁹ sastavni je deo ekonomske politike nacionalne ekonomije, koji usmerava poljoprivredu i sa njom neposredno povezanih aktivnosti po različitim nivoima. Nekoliko međusobno povezanih elemenata, čine ovu politiku - cilj agrarno-političke aktivnosti, sredstva, mere i metode delovanja , nosioce agrarne politike.

Mere agrarne politike, prema karakteru delovanja, dele se u sledeće osnovne grupe:

- ekonomske mere (cene, investicije, porezi, politika izvoza i uvoza)

---

⁷⁹ "Osnovni ciljevi zajedničke agrarne politike EU su: 1.povećanje produktivnosti u poljoprivredi, 2.obezbeđivanje odgovarajućeg nivoa životnog standarda za zaposlene u poljoprivredi, 3.smanjenje fluktuacija u cenama, 4.obezbezđivanje stabilnog snabdevanja potrošača po prihvatljivim cenama"(Adžić,2008:366).

- tehničke i tehnološke mere (mehanizacija, hemizacija, zootehničke mere, komasacija i arondizacija)
- organizacione mere (oblici organizacije proizvodnih jedinica, njihovo povezivanje i udruživanja proizvođača zadružarstvo, poljoprivredne službe, tržište i njihova kontrola)
- pravne mere (uređivanje posedovnih odnosa na zemlji kao osnovnom uslovu proizvodnje u agraru, sprovodenje određenih akcija u proizvodnji i prometu).

Bitnu ulogu u razvoju privreda većine zemalja imaju prirodni resursi i oni neretko predstavljaju osnovni izvor privrednog razvoja, za neke usporavaju ekonomski rast, dok je za neke karakteristično i jedno i drugo, što određuju brojni činioci.

6.1. Sektor poljoprivrede u Republici Srbiji i regionu AP Vojvodine

Agroprivreda je veoma složen privredni sektor koji obuhvata mnoštvo organizacionih oblika poslovanja raspoređenih na tri segmenta: stvaranje agrarnih inputa, farmerski deo i postfarmersko područje agroprivrednih aktivnosti.

Strategija privatizacije agroprivrede u Srbiji mora se odvijati uz neprekidnu podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, čija će ekomska pozicija sve više jačati. Sam proces privatizacije u Srbiji počeo je donošenjem zakona o privatizaciji 2001. godine, a veći mah uzeo je krajem 2003. godine. U privatizaciji industrijskih preduzeća prednjači proizvodnja prehrambenih proizvoda⁸⁰ (Fabrika šećera Crvenka prodata *Helenic Suger Industry* za 3 miliona evra, Frikom doo Beograd kupila je za 11 miliona dolara Agrokop iz Hrvatske...) .

Nakon političkih promena 2000. godine, počelo je i sistemsko i strukturno reformisanje agrarnog sektora Srbije. Promene, njihova dinamika i ukupni efekti pokazuju visoko slaganje sa drugim evropskim zemljama, u kojima su ovi procesi započeli deceniju ranije. Ipak, najznačajniji elementi reformskih procesa u agrarnom sektoru Srbije od 2000. godine bili su

---

⁸⁰ Devetaković S., i drugi, 2009. str.355.

liberalizacija tržišta, privatizacija prerađivačke industrije, aktiviranje agrarnog finansijskog tržišta, i formiranje novih institucionalnih formi na svim nivoima.

"Značaj poljoprivrede za privrednu strukturu Srbije, mereno udelom sektora u BDP i ukupnoj zaposlenosti, veoma je velik. Od početka 2000-ih, permanentno se smanjuje udeo primarne poljoprivredne proizvodnje u ostvarenom BDP-u, tako da je u 2007. godini iznosio 8,7%. Učešće prehrambene industrije, proizvodnje pića i duvana u ostvarenom BDP u periodu 2001–2008. godine iznosilo je prosečno 5,5% i takođe beleži trend permanentnog smanjenja. Pa ipak, i pored relativnog smanjenja u dela poljoprivrede i prehrambene industrije u BDPu, ovaj sektor znatno doprinosi ostalim industrijskim sektorima koji zavise od sirovina iz poljoprivrede, industriji inputa za poljoprivrodu i pratećim uslužnim delatnostima.

Od 2005. godine Srbija ostvaruje pozitivan trgovinski bilans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Zastupljenost poljoprivredno-prehrambenog izvoza u ukupnom izvozu kreće se oko 20%, što je znatno više u odnosu na druge zapadnobalkanske zemlje (oko 10%). Dinamičnom rastu izvoza značajno je doprinela liberalizacija trgovine između zemalja CEFTA, koje su ujedno i najznačajnija izvozna destinacija srpskih poljoprivrednih proizvoda. Primetne su pozitivne promene strukture izvoza u pravcu veće zastupljenosti proizvoda sa višom fazom prerade (jedinična vrednost izvoza prešla je 0,53 €/kg), ali i sve nepovoljnije strukture uvoza (jedinična vrednost uvoza ~0,85 €/kg)⁸¹.

Tabela br. 34: Makroekonomski indikatori Srbije 2000-2008. godine

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Stanovništvo	7747000	7727000	7504000	7481000	7463000	7441000	7411000	7366000	7365000
BDP u tekućim cenama (mil.€)		13.186,20	16.811,80	18008,7	19.723,50	21.077,20	24.254,80	29.543	
Struktura novostvorene vr.	100	99,95	100	100	99,95	100	99,95	0	

⁸¹ Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013, Beograd, 2009. str. 8.

Zaposlenost kao faktor privrednog razvoja Republike Srbije

Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov	19,70%	19,70%	14,80%	13,10%	13,70%	11,90%	11,10%		
Industrija	25,90%	24,40%	23,70%	22,50%	23,50%	23,20%	24,10%		
Građevinarstvo	3,60%	3,20%	3,40%	4,20%	4,70%	4,50%	4,70%		
Usluge	50,80%	52,65%	58,10%	60,025	58,05%	60,04%	60,05%		
BDP/capita		1.757,40	2.241,60	2.407,4	2.642,80	2.832,70	3.272,60	4.002	
Ek.rast(promene BDP)	4,50%	5,40%	3,60%	2,85	8,20%	6,00%	5,60%	7,10%	
Stopa nezaposlenosti	12,09%	12,23%	13,28%	14,63%	18,50%	20,80%	20,90%	18,10%	14%
Inflacija (god.prosek)	124,10%	20,80%	5,20%	5,90%	11,30%	14,50%	5,90%	5,40%	
Učešće troškova ishrane, pića i duvana u porodičnim budžetima	54,00%	58,40%	49%	47,70%	45%	41,70%	43,40%	45,10%	45,8
Prosečan god.kurs	58,70%	59,70%	61,51%	68,30%	78,90%	85,50%	84%	80,10%	81,90%

Izvor: Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013, Beograd, 2009. str.56.

U tabeli br. 34, predstavljeni su makroekonomski indikatori u pedkriznom periodu. Uočljivo je da je sa padom učeća poljoprivrede, šumarstva, lova i ribolova u ukupnoj privredi (sa 19,7% -2000. godine, na 11,1%-2006. godine), rasla nezaposlenost (sa 12,09% -2000. godine, na 20,9%-2006. godine).

Tabela br. 35: Makroekonomski indikatori poljoprivrede Srbije 2000-2008. godine

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Učešće poljoprivrede, šumarstva, lova i ribolova u BDP	18,70%	18%	13,30%	11,40%	11,95	10,30%	9,60%	8,70%	
Učešće poljoprivrede, šumarstva, lova i ribolova u zaposlenosti (ARS)					23,90%	23,20%	20,50%	20,80%	21,40%
Učešće prehrambene industrije, pića i duvana u BDP	6,20%	5,70%	5,30%	4,90%	4,70%	4,40%	4,70%	4,40%	
Trgovina poljoprivredno-prehrambenim proizvodima (mil.€)	631,0	854,1	1.133,3	1.086,2	1.316,2	1.353,7	1.713,0	20.355,0	2327,1
Spoljnotrgovinski bilans	8,3	-157,4	-23,4	-67,3	-58,8	109,7	270,8	400,2	327,5

(mil.€)									
Učešće poljoprivredno - prehrambenih proizvoda u izvozu	19,00%	18,30%	25,30%	20,90%	22,20%	20,30%	19,40%	18,90%	31,30%
Učešće poljoprivredno - prehrambenih proizvoda u uvozu	8,60%	10,75	9,80%	8,80%	8%	7,40%	6,90%	6,10%	6,40%

Izvor: Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013, Beograd, 2009. str.57.

U posmatranom periodu znatno je porasla pokrivenost uvoza izvozom kada je reč o poljoprivredno-prehrambenim proizvodima.

Prema prvim rezultatima Popisa poljoprivrede iz 2012. godine, u Republici Srbiji ima 631.122 poljoprivrednih gazdinstava, i to: 2.567 gazdinstava pravnih lica i preduzetnika, i 628.555 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava. Ukupna površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta na teritoriji Republike Srbije iznosi 3.355.859 ha, dok je ukupan broj goveda 908.990, svinja 3.403.288, ovaca 1.729.278, koza 235.576, živine 26.627.308 i pčelinjih društava 673.651. Prosečno porodično gazdinstvo u republici Srbiji koristi 4,5 ha poljoprivrednog zemljišta, poseduje jedan dvoosovinski traktor i gaji: jedno grlo goveda, četiri svinje, tri ovce, 26 grla živine i jedno pčelinje društvo. Porodična poljoprivredna gazdinstva⁸² čine 99,6% od ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava u Republici Srbiji. Pet oblasti u kojima se nalazi najveći broj poljoprivrednih gazdinstava, prema lokaciji gazdinstva, jesu: 1. zlatiborska 2. mačvanska 3. rasinska 4. beogradska 5. južnobačka.

---

⁸² Prema RSZ, poljoprivredno gazdinstvo je tehnički i ekonomski samostalna proizvodna jedin

ica koja ima jedinstveno upravljanje i na kojoj privredno društvo, zemljoradnička zadruga, ustanova ili drugo pravno lice, preduzetnik ili porodično poljoprivredno gazdinstvo obavlja poljoprivrednu proizvodnju kao primarnu ili sekundarnu delatnost.

Tabela br. 36: Broj poljoprivrednih gazdinstava po regionima u R. Srbiji

	Ukupno	Porodična gazdinstva	Gazdinstva pravnih lica i preduzetnika
Republika Srbija	631.122	628.555	2.567
Srbija Sever	180.795	179.394	1.401
Beogradski region	33.207	33.104	103
Region Vojvodine	147.588	146.290	1.298
Srbija Jug	450.327	449.161	1.166
Region Šumadije i Zapadne Srbije	262.531	261.726	805
Region Južne i Istočne Srbije	187.796	187.435	361
Region Kosovo i Metohija	...	...	...

Izvor: R. Srbija, RZS, Popis poljoprivrede, prvi rezultat, 2013. str.8.

Poljoprivredna gazdinstva na teritoriji Vojvodine koriste najveću površinu poljoprivrednog zemljišta u našoj zemlji.

Tabela br. 37: Korišćenje poljoprivrednog zemljišta u ha

	Ukupno	Porodična gazdinstva	Gazdinstva pravnih lica i preduzetnika
Republika Srbija	3.355.859	2.816.424	539.435
Sever Srbije	1.732.182	1.277.118	455.064
Beogradski region	134.117	102.976	31.141
Region Vojvodine	1.598.065	1.174.142	423.923
Srbija jug	1.623.678	1.539.306	84.372
Region Šumadije i Z. Srbije	975.672	941.359	34.313
Region J.i I. Srbije	648.006	597.948	50.058
Region Kosovo i Metohija	...	...	...

Izvor: R. Srbija, RZS, Popis poljoprivrede, prvi rezultat, 2013 str.10.

U ukupnom broju goveda na teritoriji Republike Srbije porodična gazdinstva učestvuju sa 91,7%. Region Šumadije i zapadne Srbije prednjači po broju goveda u Republici Srbiji. U ukupnom broju svinja u Republici Srbiji, Srbija – jug učestvuje sa 53% najviše svinja ima u regionu Vojvodine, dok je oblast gde se najviše gaje svinje mačvanska. Najveći broj ovaca i pčelinjih društava nalazi se na teritoriji regiona Šumadije i Zapadne Srbije. Koza ima najviše u regionu Južne i Istočne Srbije, a živina se najviše gaji u region Vojvodine.

Broj traktora na 100ha korišćenog poljoprivrednog zemljišta najveći je u regionu južne i Istočne Srbije. U Republici Srbiji najviše je porodičnih gazdinstava koja koriste do 2ha poljoprivrednog zemljišta.

U Popisu poljoprivrede 2012, pod porodičnim poljoprivrednim gazdinstvom podrazumeva se svaka porodična ili druga zajednica lica koja zajedno stanuju i zajednički troše svoje prihode za podmirivanje osnovnih životnih potreba (uključujući i samačko domaćinstvo), čiji se članovi (jedan ili više) bave poljoprivrednom proizvodnjom, bilo kao primarnom, bilo kao sekundarnom aktivnošću, koja ima jedinstveno upravljanje, zajednički koristi sredstva za proizvodnju (zemljište, mašine, objekte) i rad svojih članova, čiji je nosilac fizičko lice i pri tome:

- obrađuje – koristi 50 i više ari poljoprivrednog zemljišta na kojem obavlja poljoprivrednu proizvodnju, bez obzira na to da li je ta proizvodnja namenjena tržištu ili ne, ili
- obrađuje – koristi manje od 50 ari poljoprivrednog zemljišta, ali obavlja intenzivnu ratarsku, voćarsku, vinogradarsku, povrtarsku proizvodnju i proizvodnju cveća (uključujući proizvodnju pod staklenicima i plastenicima), proizvodnju pečuraka i stočarsku proizvodnju, odnosno obavlja poljoprivrednu proizvodnju koja je namenjena tržištu, ili
- na dan 31. 09.2012. gaji najmanje: – dva grla goveda, ili – jedno grlo goveda i dva grla sitne stoke (svinja, koza, ovaca – zajedno), ili – pet grla ovaca ili pet grla koza, ili tri grla svinja, ili – četiri grla sitne stoke (svinja, koza, ovaca – zajedno), ili – 50 grla živine, ili – 20 pčelinjih društava.

Lokacija gazdinstva je mesto na kome se odvija celokupna poljoprivredna proizvodnja ili njen glavni deo. Korišćeno poljoprivredno zemljište čine:

- ▶ poljoprivredno zemljište na okućnici,
- ▶ oranice i bašte (uključujući i ugare),
- ▶ stalni zasadi – voćnjaci, vinogradi, rasadnici, zasadi korparske vrbe, površine pod rogozom, rogačem, površine na kojima se uzgajaju tartufi, kao i zasadi jelki podignutih za prodaju (novogodišnje jelke), i
- ▶ livade i pašnjaci koje je gazdinstvo obrađivalo – koristilo u posmatranoj poljoprivrednoj godini.

Podaci o korišćenju/obradživanju poljoprivrednog zemljišta odnose se na period od 1. oktobra 2011. do 30. 09.2012. godine, odnosno na poljoprivrednu 2011/2012. godinu.

Srbija ima veoma povoljne prirodne uslove (zemljište i klimu) za raznovrsnu poljoprivrednu proizvodnju (kako biljnu, tako i stočarsku), iskusne proizvođače, vrhunske stručnjake i naučne radnike, u svetu priznate selekcije raznih biljnih proizvoda. Prema podacima zvaničnog veb sajta Privredne komore Srbije, u strukturi stvorene vrednosti poljoprivredne proizvodnje 70% potiče iz biljne proizvodnje, a 30% iz stočarske proizvodnje. Poredenja radi, u EU 70% vrednosti u poljoprivredi je poreklom iz stočarske, a 30% iz biljne proizvodnje. Najvažniji poljoprivredni proizvodi Srbije su kukuruz, pšenica, suncokret, šećerna repa, soja, krompir, jabuke, šljive, grožđe, svinjsko, govede i živinsko mesto i mleko.

Prema podacima "Statističkog godišnjaka Republike Srbije 2012", u ukupnoj poljoprivrednoj površini u 2011. godini, oranice i bašte učestvuju sa 64,6%, voćnjaci sa 4,7%, vinogradi sa 1,1%, livade sa 12,2% i pašnjaci 16,6%. U strukturi zasejanih površina oranica i bašta žita učestvuju sa 58,0%, industrijsko bilje sa 13,0%, bilje povrtarske biljne kulture sa 8,3%, krmno bilje sa 13,8%.⁸³

---

⁸³

Internet: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf> [20.06.2013.]

Poljoprivredna površina iznosila je 2007. godine 5,12 miliona ha (RSZ,2007), ili 66% površine zemlje, odnosno 0,68 ha po stanovniku. Narednih godina (2009-2011), poljoprivredna površina iznosila je 5,05 miliona ha.

Uprava za poljoprivredno zemljište, kao organ uprave u sastavu Ministarstva poljoprivrede, trgovine, šumarstva i vodoprivrede - obavlja poslove koji se odnose na: upravljanje poljoprivrednim zemljištem u državnoj svojini; uspostavljanje i vođenje informacionog sistema o poljoprivrednom zemljištu Republike Srbije; raspodelu sredstava za izvođenje radova i praćenje realizacije godišnjeg programa zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta za Republiku Srbiju; ostvarivanje međunarodne saradnje u oblasti zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta; praćenje izrade Poljoprivredne osnove Republike i njeno ostvarivanje; obavlja i druge poslove iz oblasti planiranja, zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta. Unutrašnje jedinice Uprave su:

1. Odeljenje za upravljanje poljoprivrednim zemljištem u državnoj svojini;
2. Odeljenje za zaštitu, uređenje i korišćenje poljoprivrednog zemljišta;
3. Odsek za restituciju poljoprivrednog zemljišta;
4. Odsek za finansijske i administrativne poslove.

Prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu Poljoprivrednim zemljištem, "državnom svojином raspolaze i upravlja država preko nadležnog ministarstva. Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini koristi se prema godišnjem programu zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta koji donosi nadležni organ jedinice lokalne samouprave. Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini može se dati na korišćenje bez plaćanja naknade obrazovnim ustanovama - školama, stručnim poljoprivrednim službama i socijalnim ustanovama u površini koja je primerena delatnosti kojom se bave, a najviše do 100ha, a visokoobrazovanim ustanovama - fakultetima i naučnim institutima čiji je osnivač država i ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija najviše do 1.000 hektara.

Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini može se dati na korišćenje bez plaćanja naknade pravnim licima u državnoj svojini registrovanim za poslove u oblasti šumarstva. Odluku o tome donosi nadležni organ jedinice lokalne samouprave uz saglasnost nadležnog ministarstva. Izuzetno, prema Zakonu, poljoprivredno zemljište u državnoj svojini može se dati na korišćenje uz naknadu pravnim i fizičkim licima za nepoljoprivrednu proizvodnju (naftne bušotine, vetrenjače i sl.).

Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini i poljoprivredno zemljište koje je u skladu sa posebnim zakonom određeno kao građevinsko zemljište, do privođenja planiranoj nameni, koristi se za poljoprivrednu proizvodnju, može se dati u zakup, ako je godišnjim programom zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta predviđeno za davanje u zakup fizičkom, odnosno pravnom licu za period koji ne može biti kraći od jedne godine niti duži od 20 godina, a za ribnjake i vinograde 40 godina. Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini koje je dato u zakup ne može se dati u podzakup. Obradivo poljoprivredno zemljište koje nije obrađeno u prethodnom vegetacionom periodu, Ministarstvo može dati u zakup fizičkom, odnosno pravnom licu za period do tri godine, uz plaćanje zakupnine vlasniku zemljišta, a po odbijanju troškova postupka"⁸⁴.

Treba naglasiti (Trbović, Crnobrnja, 2009:27,28): "da je indeks povećanja prihoda poljoprivrednika u interval 2000-2007. godine za svih 27 država članica EU iznosi 115,9 (u odnosu na 2000. godinu) dok je za zemlje koje su bile na putu priključenja ili tek priključene, on znatno viši i prosečno iznosi 190 (indeks povećanja prihoda kod poljskih poljoprivrednika je 213, čeških 186,2, mađarskih 144,8, letonskih 308, litvanskih 250,2). Nema razloga da u slučaju Srbije bude drugačije, nego što je bilo u svim ostalim zemljama koje su deo Zajedničke poljoprivredne politike EU iz dva razloga. Prvo, Zajednička poljoprivredna politika EU (*Common Agricultural Policy – CAP*) zasnovana je na načelima

---

⁸⁴ Internet: <http://www.mpt.gov.rs/postavljen/173/Zakon%20o%20poljoprivrednom%20zemljistu.pdf>
20.08.2014.

jedinstvenog tržišta, finansijske solidarnosti i prvenstva unije i kao takva, vrlo je otvorena i dobra za nove članice. Drugo, poljoprivreda Srbije ima potencijal da značajno doprinosi ovoj politici ne samo proizvedenim količinama nego i kvalitetom. CAP predstavlja jednu uređenu politiku kojom članice EU regulišu primarnu proizvodnju i preradu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Poljoprivreda u Srbiji na putu je izgradnje svojih tržišnih mehanizama i stabilne agrarne politike. Neki rezultati su vidljivi, ali su prisutni i brojni problemi, od onih strukturalnih kao što su neizgrađena tržišta, nizak nivo tehničke i infrastrukturne opremljenosti, nedostao znanja, usitnjena gazdinstva, pa do onih vezanih za agrarnu politiku kao što je mali budžet, nestabilnost politike, neizgrađene institucije, nedostatak adekvatne zakonske regulative i naročito njene primene. Ovi nedostaci čine poljoprivrednu još uvek samo potencijalom, a ne sektorom koji značajno doprinosi bogatstvu zemlje. Učešće poljoprivrede u ukupnom novostvorenom bogatstvu Srbije je veliko (preko 11%) u poređenju sa EU (oko 2%) ali vrednosno, doprinos je skroman i iznosi 128 milijardi dinara (300 evra po hektaru obradive površine; u EU 1000 evra). Sličan odnos između Srbije i EU dobija se poređenjem podataka o produktivnosti radnika i seljaka u poljoprivredi ili podataka o izdvajanjima iz budžeta za tu oblast, kao i podataka o proizvodnim rezultatima".

Ono što se može očekivati je, da će na početku otvaranja granica biti brži rast uvoza nego izvoza ali da će kasnije trend biti obrnut, pošto se poljoprivreda Srbije prilagodi novim uslovima (pristupu jeftinijim sirovinama i korišćenju investicija).

U slučaju Poljske, Mađarske i ostalih novih članica EU strane direktnе investicije u prerade kapacitete i sektor veleprodaje su bile motor razvoja poljoprivreda ovih zemalja. Srbija mora da učini isto, a najbolji način je stvaranje povoljnog poslovnog okruženja i predvidljivih uslova poslovanja.

Zajednička poljoprivredna politika je efikasna po pitanju ispunjenja svojih osnovnih ciljeva i ali predstavlja i veliki trošak sa aspekta budžeta, ipak predstavlja uspešnu politiku, naročito

danас posle brojnih reformi. Ovaj uspeh se ne meri samo tonama izvezenih proizvoda, visinom prinosa, i standardom seoskog stanovništva, već činjenicom da je sve ovo postignuto uz značajnu brigu o bezbednosti hrane, zaštiti životne sredine i razvoju seoskih oblasti. Srbiji se nudi da bude jedna od retkih privilegovanih zemalja koja može da postane deo ove politike. Ovu istorijsku šansu poljoprivreda Srbije mora da iskoristi ne samo zbog svih merljivih i nemerljivih koristi. Činjenica je da ukoliko ne postane deo EU i izgubi sve dobijene preferencije, poljoprivreda Srbije neće moći da opstane.

Faze koje treba da se prođu na putu do članstva u EU nose svoje troškove i koristi. Što se više budemo približavali EU, to se troškovi smanjuju a koristi povećavaju, a po ulasku u EU subvencije će se povećavati, pri čemu će se pun iznos dostići tek kroz jedan ceo budžetski ciklus. Nesporno je da postoje određeni troškovi priključenja, isto koliko je nesporno da je korist koja se meri milijardama evra, nekoliko puta veća od troškova. Koliki će biti bilans odnosa troškova i koristi zavisiće u velikoj meri i od toga (Trbović, Crnobrnja, 2009):

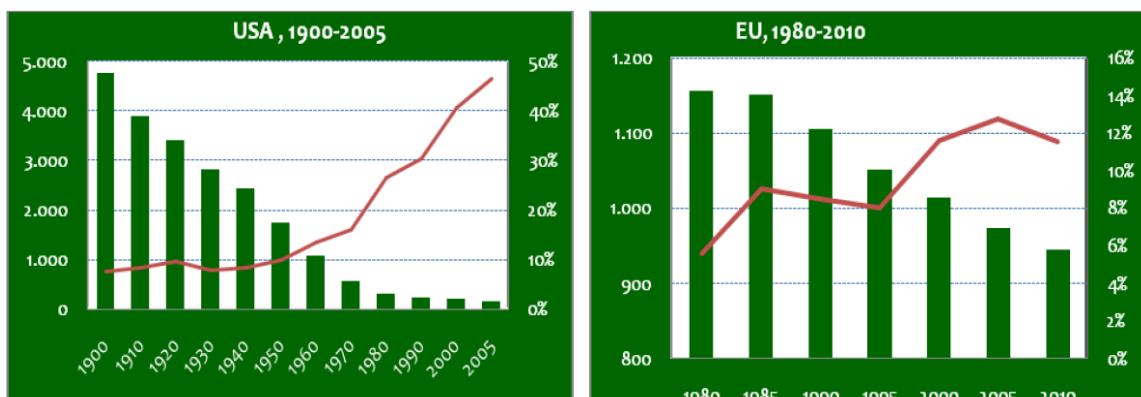
- vremena ulaska Srbije u članstvo EU i koliko brzo će prolaziti kroz određene faze;
- spremnosti Srbije za sprovođenje reformi svoje poljoprivredne politike u pretpriступnim periodu i koliko će često praviti političke (populističke) kompromise;
- pravca primena CAP-a.

Sam datum pristupa zavisi od političkih odluka, napretka privrede i društva u celini, a unutar poljoprivrednog sektora od:

- spremnosti Vlade i Narodne skupštine da usvoje zakone, koji su u najvećoj meri prilagođeni pravnim tekovinama EU i efikasno uspostavljanje mehanizama primene zakona;
- kapaciteta Ministarstva poljoprivrede i drugih relevantnih institucija u obavljanju ovog velikog posla. Jasno je da ovo nije moguće sa postojećim brojem i profilom zaposlenih, te da zavisi od reforme državne uprave.
- spremnosti svih učesnika unutar poljoprivrednog sektora da prihvate promene i "evropski put".

Čovek je pre 100 godina, bio je u stanju da proizvede hranu za nekolicinu ljudi. Sa tehnologijom dostupnom danas, on je u stanju da proizvede za stotine njih. Broj poljoprivrednog stanovništva u svetu i EU je u značajnom konstantnom padu, a produktivnost i proizvodnja su u porastu. Ovim se stvaraju ekonomske prepostavke da ruralna područja ne zahtevaju veliki broj ljudi da bi proizvodili hranu i zato se pokušava pronaći neka nova uloga za njih - da budu ne samo mesto odakle se dobijaju sirovine i gde se proizvodi hrana, nego i mesta za uživanje, odmor, kulturu, život i rad (sve veća je zastupljenost seoskog turizma, širom sveta, pa i u našoj zemlji). Države na različite načine ruralna područja čine konkurentnijim za život, a među njima se ističe koncept Evropske unije, koji karakterišu visoka javna ulaganja i participativni pristup.

Prikaz br. 5: Udeo poljoprivredne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti (%) i proizvodnja odabralih proizvoda u milionima USD za SAD i Evra za EU

Izvor: UN FAO

Izvor: Eurostat

Izvor: Seedev tim, 2012 str.14.

http://www.psp.vojvodina.gov.rs/dokumenta/Analiza_konkurentnosti_Seedev.pdf

Kada govorimo o našoj zemlji, najveće udele u strukturi posmatrane poljoprivredne proizvodnje u Vojvodini imaju žitarice 51%, potom industrijsko bilje sa 36,5% (Seedev tim, 2012). Prema podacima iz 2012. godine, u poljoprivredi Vojvodine, proizvodnja voća i povrća činila je manje od 7%, a stočarska proizvodnja 5,4% poljoprivrede Vojvodine. Uz

veći stepen razvoja zemlje, veće je učešće proizvodnje proizvoda životinjskog porekla, a smanjuje se učešće žitarica, što je u skladu sa trendovima proizvodnje u EU. Vojvodina se u poređenju sa drugim regionima ističe i po proizvodnji industrijskog bilja. Većina voćarske proizvodnje u Vojvodini usmerena je ka Rusiji, najviše zbog bilateralne saradnje - bescarinske trgovine, koja datira iz 2000. godine, za gotovo sve proizvode Srbije i Ruske federacije. Nakon 2005. godine, gotovo sve jabuke šljive, breskve i trešnje izvožene su na tržiste Rusije, a od 2009. godine proizvodni standardi su u potpunosti prilagođeni ruskom tržistu. Rusija je 2011. godine postala član Svetske trgovinske organizacije (STO) 2011. a time i propustima koje su naši privrednici pravili, ova prednost je izgubljena (Seudev tim, 2012).

Dok voćarstvo u regionu Vojvodine beleži trend rasta, stočarstvo, proizvodnja mesa i mleka već duže je u fazi krize. Frapantno je opadanje učešća stočarske proizvodnje, posebno u vremenu u kom je naša zemlja konkurentna sa cenom kukuruza i mogla biti konkurentnija u domenu proizvodnje stočne hrane. Pa ipak, sličan trend postoji i u EU. Grčka, Rumunija, Španija, Italija imaju slično učešće stočarske proizvodnje u poljoprivrednoj proizvodnji kao i naša zemlja, ali je po pravilu to odstupanje zbog ostalih visokovrednih proizvodnji odnosno voća i povrće, a ne žitarica. Posledice ovog trenda nalazi se u (Seudev tim, 2012:41):

- Liberalizaciji tržista i učešća Vojvodine u globalnoj raspodeli konkurentnosti
- Odsustvu strukturalnih reformi u sektoru i generalno lošoj politici podrške
- Visokim cenama žitarica i industrijskog bilja".

6.2. Zaposlenost u poljoprivrednom sektoru Republike Srbije

Dobrim pokazateljem razvijenosti zemlje smatra se struktura zaposlenosti po sektorima pa tako u razvijenim ekonomijama najveći deo u sektorskoj zaposlenosti zauzimaju usluge, potom sledi zaposlenost u industriji, a zaposlenost u poljoprivredi je po pravilu marginalna. U srednjem razvijenim zemljama, učešća tri pomenuta sektora su srazmernija.

Tabela br. 38: Sektorska struktura zaposlenosti 2004-2010. godine (korigovani i nekorigovani podaci)

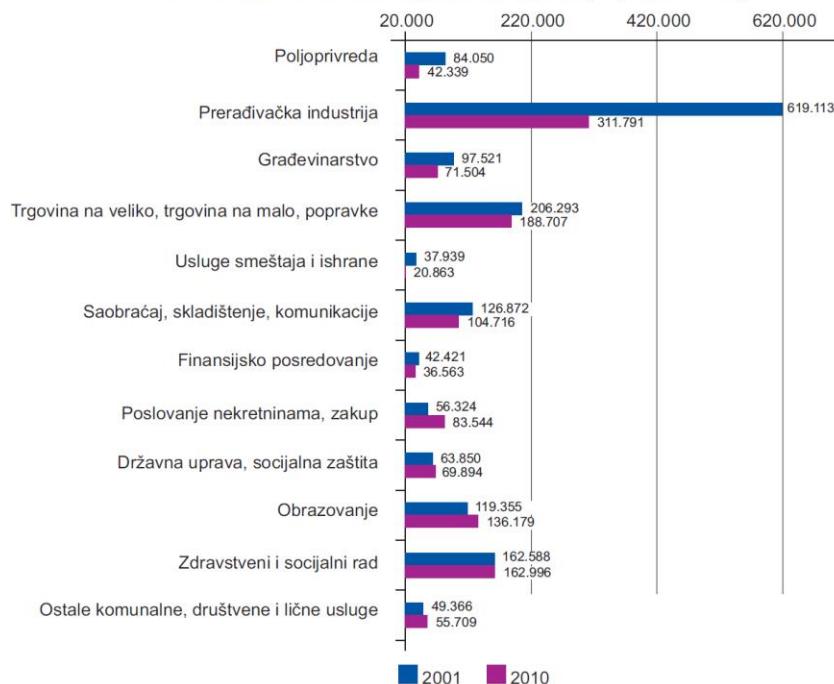
<i>Adjusted</i>	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Poljoprivreda	29,4	28,5	25,2	25,5	24,1	24	21,9
Industrija	25	25,7	27,5	27,6	27,3	25,1	26,2
Usluge	45,5	45,7	47,2	46,7	48,5	50,8	51,7
<i>Unadjusted</i>	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Poljoprivreda	24	23,3	20,5	20,8	24,1	24	21,9
Industrija	26,9	27,5	29,3	29,4	27,3	25,1	26,2
Usluge	49	49,1	50,1	49,7	48,5	50,8	51,7

Izvor: (Arandarenko M.,2011a).<http://sindikalizam.org/wp-content/uploads/2014/09/Arandarenko-M.-2011.-Pomocne-strategije-za-oporavak-od-krize-u-JIE.-Srbija.-MOR.pdf>

U tabeli br.38, prikazani su korigovani (*adjusted*) i nekorigovani (*unadjusted*) podaci ARS o broju zaposlenih po sektorima (Arandarenko,2011). Učešće poljoprivredne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji je izuzetno veliko u poređenju sa drugim evropskim zemljama pokazuju da je jedino u Rumuniji učešće ove sektorske zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti veće (27,8% u 2009. godini), dok je u Mađarskoj i Slovačkoj ovo učešće jednacifreno. Udeo industrijske zaposlenosti u Srbiji je niže u poređenju sa drugim evropskim zemljama, a udeo zaposlenosti u uslužnom sektoru je samo nešto ispod nivoa zabeleženog u 27 zemalja Evropske unije. Sve grane poljoprivrede i industrije imale su trend pada apsolutnog broja zaposlenih u prvoj dekadi 21. veka. Rast učešća zaposlenih u uslužnom sektoru došlo je rezultat je pada zaposlenosti u druga dva posmatrana sektora, i rasta zaposlenosti u sektoru javne uprave, obrazovanja, komunalnih i društvenih usluga.

Prikaz br. 6:

Sektorska struktura zaposlenosti, Srbija (2001–2010)

Republički zavod za statistiku (RZS), Anketa poslovnih jedinica (RAD), razne godine.

Iako je nerealno graditi budućnost ruralnih područja na račun produktivnosti u poljoprivredi, tj. vraćati se na stari model sela, gde dominira neproduktivna poljoprivreda, i želja da se uposli što veći broj ljudi na limitiranim zemljišnim resursima često nije ostvariva, jer se produktivnost povećava sa povećanjem obima proizvodnje, povećanje poljoprivredne proizvodnje dovelo bi do rasta potrebe za ljudstvom u svim segmentima proizvodnje i prerade (prehrambena industrija) čime bi se povećala ekonomski aktivnost i ekonomija osetila progresiju.

Ključni indikatori na tržištu rada⁸⁵ (KILM) je MOR istraživanje alata za informacija o tržištu rada. Prvi KILM je objavljen je 1999. On je od tada postao vodeći proizvod Međunarodne organizacije rada, a svakodnevno se koristi širom sveta. Danas postoji 18 parametara koji ova baza podataka predstavlja višekriterijumske, za sve članice ove

⁸⁵

http://www.ilo.org/empelm/what/WCMS_114240/lang--en/index.htm 15.06.2013.

organizacije. Parametri su: 1. Stopa učešća radne snage; 2. Učešće zaposlenih u populaciji; 3. Status u zapošljavanju; 4. Zaposlenost po sektoru; 5. Zaposlenost po zanimanju; 6. Honorarci; 7. Radni sati; 8. Zaposlenost u neformalnoj ekonomije; 9. Nezaposlenost; 10. Nezaposlenost mlađih; 11. Dugoročna nezaposlenost; 12. Vremenski vezana zaposlenost; 13. Neaktivnosti; 14. Nivo obrazovanja i nepismenost; 15. Veštine; 16. Plate, troškovi i naknade; 17. Produktivnost rada; 18. Siromaštvo, raspodela dohotka, zaposlenosti po ekonomskoj klasi.

Tabela br. 39: Sektorska zaposlenost u Srbiji

godina	poljoprivreda (%)	industrija (%)	usluge (%)
2004	24,0	26,9	48,9
2005	23,3	27,6	49,1
2006	20,5	29,3	50,2
2007	20,8	29,5	49,7
2008	25,1	26,2	48,7
2009	24,0	25,1	50,9
2010	22,2	26,0	51,8
2011	21,2	26,8	52,0
2012	21	26,5	52,6

Izvor: MOR, KILM (2013) http://www.ilo.org/empelm/what/WCMS_114240/lang--en/index.htm

Iako razvijene zemlje imaju, kao i Republika Srbija, veće učešće zaposlenih u sektoru usluga, naša zemlja ima nedovoljan nivo proizvodnje, kao i veliku nezaposlenost, uz alarmantno veliku nepismenost i odliv mozgova sa druge strane, što nameće zahtev za rast zaposlenosti upravo u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije.

Tokom tranzicionog perioda u Srbiji nije došlo do značajnije promene privredne strukture. Od početka 2000-ih doprinos poljoprivrede BDP-u je opadao, prvenstveno kao posledica

bržeg rasta aktivnosti u neproizvodnim sektorima (pre svega trgovini). Međutim, udeo poljoprivrede u strukturi BDV privrede Srbije je i dalje veoma visok i u 2012. godini je iznosio 10,1%⁸⁶. U odnosu na prosek zemalja EU-27, Srbija ima značajno veće učešće BDV sektora poljoprivrede u ukupnom BDV, a značajno niže učešće sektora usluga. Visok udeo poljoprivrede u osnovnim makroekonomskim agregatima Srbije u odnosu na druge zemlje, može se sa jedne strane pripisati bogatim zemljишnim resursima i povoljnim prirodnim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju, a sa druge strane sporijem procesu strukturnog reformisanja ostatka privrede i zastojima u tom procesu. Iako apsolutno izražena zaposlenost u poljoprivredi beleži visoke stope smanjenja (u 2012. u odnosu na 2004. bila je manja za 56%), udeo poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji je i dalje veoma visok, među najvišim u Evropi, i iznosi oko 21%. Suprotno očekivanjima, od početka ekonomske krize zaposlenost je smanjivana i u poljoprivredi, koja po pravilu u uslovima kriza apsorbuje viškove radne snage iz drugih sektora. Ovo se može objasniti visokim udelom zaposlenih na sezonskim i povremenim poslovima u poljoprivredi, koji su tokom krize vrlo osetljivi na kolebanja na tržištu rada.

Spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda Srbije od 2005. godine ima pozitivan i rastući saldo. Učešće poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom izvozu dostiže oko 23%, i od 2005. godine do 2011. godine ono je poraslo za čak 7 procenntih poena. Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda čini oko 7% ukupnog uvoza, i od 2005. godine je povećano manje od jednog procentnog poena.

---

⁸⁶

Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije (2014-2024), Nacrt, Beograd 2013, str 11-14.

Tabela br. 40: Osnovni makroekonomski indikatori Republike Srbije 2008-2013.godine

	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Stopa rasta BDP (% promene u odnosu na prethodnu godinu)	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,5	2,5
BDP po stanovniku (tekuće cene, evra)	4.446	3.955	3.836	4.351	4.112	4.453
Stopa nezaposlenosti (%)	13,6	16,1	19,2	23,0	23,9	22,1
Ukupan izvoz robe (mil. evra)	7.429	5.961	7.393	8.441	8.738,9	10.996,7
Ukupan uvoz robe (mil. evra)	16.283	11.327	12.423	14.250	14.716,7	15.469,0
Spoljnotrgovinski bilans (mil. evra)	-8.854	-5.366	-5.030	-5.809	-5.977,9	-4.472,3
Tekući račun platnog bilansa (% BDP)	-21,6	-6,6	-6,7	-9,1	-10,7	-5,0
Konsolidovani deficit (% BDP)	-2,6	-4,5	-4,7	-4,9	-6,5	-5,0
Javni dug, kraj perioda,% BDP (centralni nivo vlasti)	29,2	34,7	44,5	48,2	60,2	63,8
Inflacija (godišnji prosečni % promene u odnosu na prethodnu godinu)	10,9	8,4	6,5	11,0	7,8	7,8
Devizni kurs (godišnji prosečni RSD/EMU)	81,44	93,95	103,4	101,95	113,13	113,14

*preliminarni podaci

Izvor: RSZ, Narodna banka Srbije, a prema Vlada Republike Srbije, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine, Beograd 2014.godine

Stopa nezaposlenosti rasla je u intervalu 2008-2012, a javni dug i inflacija rasle su od početka krize do 2013. godine, sa naglaskom da su podaci za 2013. preliminarni (tabla br. 40).

Tabela br. 41: Makroekonomski indikatori doprinosa poljoprivrede nacionalnoj ekonomiji 2008-2013. godine

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.*
BDV poljoprivrede, šumarstva, lova i ribolova (mil. RSD)	237.475	218.005	245.128	292.919	279.126	344.320
Učešće BDV poljoprivrede u ukupnom BDV (%)	10,4	9,3	9,9	10,5	9,7	11,4
Zaposlenost u poljoprivredi, šumarstvu, lovu i ribolovu (000 lica)	706,0	622,7	533,0	478,1	467,1	492,0
Učešće poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti (%)	25,0	23,8	22,2	21,2	21,0	21,3
Spoljnotrgovinska razmena						
Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (mil. evra)	1.336	1.395	1.700	1.956	2.131	2.104
Učešće poljoprivrede u ukupnom izvozu robe (%)	18,0	23,4	23,0	23,2	24,1	23,4
Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (mil. evra)	1.056	991	819	1.053	1.221	1.177
Učešće u ukupnom uvozu robe (%)	6,5	8,7	6,6	7,4	8,3	8,2
Trgovinski bilans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (mil. evra)	280	404	881	903	910	927
Pokrivenost uvoza izvozom (%)	126,5	140,8	207,6	185,8	174,5	178,8

*preliminarni podaci

Izvor: RSZ, a prema Vlada Republike Srbije, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine, Beograd 2014.godine

Procentualno učešće bruto dodata vrednost poljoprivrede u ukupnoj bruto dodatoj vrednosti ižnosila je oko 10%, tokom posmatranog perioda, a pokrivenost uvoza izvozom, poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je prema preliminarnim podacima iznosilo 178,8% u 2013. godini, dok je ovaj indikator bio više nego duplo veći 2010. godine, odnosno iznosio je čak 207,6% (tabela br. 41).

Tabela br. 42: Učešće poljoprivrede i agroindustrije u BDV privrede, ukupnoj zaposlenosti i spoljnotrgovinskoj razmeni u intervalu 2008-2013. godine

	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Učešće u ukupnoj BDV(%)						
Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov (A)	10,4	9,3	9,9	10,5	9,7	11,4
Proizvodnja prehrambenih proizvoda (C10)	3,6	3,9	3,9	4,1	4,1	...
Proizvodnja pića(C11)	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	...
Proizvodnja duvanskih proizvoda(C12)	0,3				0,2	...
Ukupno	15,5	14,6	15,1	16,0	15,1	...
UČEŠĆE U UKUPNOJ ZAPOSLENOSTI(%)						
Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov (A)	25,0	23,8	22,2	21,2	21,0	21,3
Proizvodnja prehrambenih proizvoda (C10)	3,2	3,4	3,5	3,5	4,0	3,6
Proizvodnja pića(C11)	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
Proizvodnja duvanskih proizvoda(C12)	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Ukupno	28,8	27,7	26,2	25,2	25,4	25,4
Učešće u ukupnom izvozu i uvozu robe(%)						
u izvozu	18,0	23,4	23,0	23,2	24,1	23,4
u uvozu	6,5	8,7	6,6	7,4	8,3	8,2

*preliminarni podaci

Izvor: RSZ, MPZZS,GIZ(2014)

Iako je zaposlenost do 2013. godine u posmatranom sektoru opadala (kao posledica krize), učešće poljoprivredne proizvodnje u ukupnom BDV-u zemlje raste, a poljoprivredno-prehrambeni proizvodi imaju značajnu ulogu i u spoljnotrgovinskoj razmeni Republike Srbije, naročito u izvozu. Njihovo učešće u ukupnom izvozu ustalilo se poslednjih godina, pa je preliminarni podatak za 2013. godinu da je iznosio 23,4%. Učešće poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom uvozu raste, i poslednjih godina se kreće na nivou od oko 8% (tabela br. 42).

6.3. Zaposlenost u poljoprivrednom sektoru AP Vojvodine

Iako je do podataka u vezi sa indikatorima tržišta rada na regionalnom i sektorskom nivou veoma teško doći, obzirom da se ne vode i ne prikazuju ovi podaci po dva navedena kriterijuma, u okviru strategija ruralnog razvoja nastalih u prethodnih deset godina, ipak postoje neki podaci, dobijeni za potrebe prikaza stanja i perspektiva ruralnog razvoja naše zemlje.

Oblast čija gazdinstva koriste najveću površinu poljoprivrednog zemljišta u Republici Srbiji jeste teritorija regiona Vojvodine, u kojoj se nalazi 47,6% ukupne korišćene poljoprivredne površine Srbije.

Vojvodina je pokrajina koja se teritorijalno nalazi na granici sa Evropskom unijom, odnosno prostire se na severu Republike Srbije, a graniči se sa Mađarskom, Rumunijom i Hrvatskom. Dve glavne panevropske saobraćajnice (Dunav i Koridor 10) prolaze kroz Vojvodinu.

Kao regija Vojvodina predstavlja motor privrednog razvoja Srbije, u čijoj oblasti se nalazi veliki broj svetski poznatih privrednih subjekata kao što su **Stada**, *Interbrew*, *Lafarge*, *Carlsberg*, *Erste Bank*, *Flender-Loher*, *Albon Engineering PLC*, *Japan Tobacco International* i mnoge druge.

Vojvodina predstavlja i 1/5 BDP-a⁸⁷ Srbije, odnosno 50% BDP-a ruralnih oblasti naše zemlje, a BDP po stanovniku je 31% veći u odnosu na druga ruralna područja sa akcentom na veće privredne sredine-odnosno gradove u Vojvodini koje karakteriše diversifikovana ekonomска struktura.

Sektorski posmatrano, primarni sektor dominira i to sa 33.24% ukupnog BDP regiona. Vojvodina čini 37% BDP Srbije ostvarenog u poljoprivredi, a produktivnost izražena

---

⁸⁷ <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Strategija-razvoja/Regionalni-nivo/III-05>. 18.08.2014.

odnosom BDP sektora spram broju zaposlenih u primarnom sektoru regiona je 28% iznad nacionalnog proseka. Produktivnost poljoprivrede Vojvodine je gotovo za trećinu (32%) iznad proseka Srbije⁸⁸.

Tabela br. 43: Osnovni indikatori tržišta rada stanovništva regiona Vojvodine, starosti 15-64 godina, u intervalu 2008-2013. godine, Republika Srbija

Godina	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stopa aktivnosti	60,8	57,9	55,6	58	58,9	60,3
Stopa zaposlenosti	52,2	47,9	44	47,5	43,2	45,7
Stopa nezaposlenosti	14,2	17,3	20,9	10	26,7	24,3
Stopa neaktivnosti	39,2	42,1	44,4	40,7	41,1	39,7

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ankete o radnoj snazi za godine 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 i 2013, Beograd

U šestogodišnjem periodu, najveća stopa nezaposlenosti bila je 2012. godine (26,7%), a najveća stopa zaposlenosti preko polovine stanovništva starosti 15-64 godine na teritoriji Vojvodine 2008. godine.

⁸⁸

<http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Table/Poslovanje/Vojvodina-pravo-mesto-za-profit/> 18.08.2014.

Tabela br. 44: Članovi i stalno zaposleni na poljoprivrednom gazdinstvu, prema radnom statusu i regionu, 2012. godine

	Nosioci gazdinstva		Članovi porodice i rođaci koji su obavljali poljop.aktivnost na gazdinstvu		Stalno zaposleni na gazdinstvu	
	broj	%	broj	%	broj	%
Republika Srbija	617.365	43,6	797.199	56,3	1.785	0,1
Beogradski region	32.670	44,4	40.841	55,5	47	0,1
Region Vojvodine	143.453	51,5	134.012	48,1	1.215	0,4
Region Šumadije i Z. Srbije	257.846	41,2	367.167	58,7	254	0,0
Region J.i I. Srbije	138.396	41,8	255.179	58,1	269	0,1

Izvor: RSZ, Popis poljoprivrede, 2012.

Najveći procenat stalno zaposlenih na gazdinstvu, je prema podacima u tabeli br. 44, u regionu AP Vojvodine (0,4%).

Prema projekcijama 2015. godine, srpska poljoprivreda bi trebala u potpunosti da zadovolji domaće potrebe i ostvari oko 3–4 milijarde USD deviznog priliva od izvoza. Do 2020. godine, poljoprivreda u Srbiji bi trebalo da zadovolji domaću tražnju na višem i kvalitetnijem nivou i obezbedi devizni priliv od oko 5–6 milijardi USD, a oko 2030. godine devizni priliv od 9–10 milijardi USD. Veći deo deviznog priliva trebao bi da se uloži u dalju modernizaciju poljoprivredne proizvodnje, prerađivačku industriju, navodnjavanje, odvodnjavanje, jačanje gazdinstva i školovanje mladih proizvođača. Na osnovu ovih

projekcija može se zaključiti, da poljoprivreda Srbije predstavlja značajan činilac konkurentnosti na međunarodnom tržištu (Papić-Blagojević, Bugar, 2009).

6.4. Prehrambena industrija u Republici Srbiji i regionu AP Vojvodine

Stanje u prehrambene industrije direktno je uslovljeno primarnom poljoprivrednom proizvodnje. Istoriski gledano, rast proizvodnje poljoprivrednih proizvoda u Srbiji, doveo je do rasta prehrambene industrije u ukupnoj industrijskoj proizvodnji sa 10% osamdesetih godina dvadesetog veka, na 35% početkom dvadeset prvog veka. U skladu sa ovim, opadanje primarne proizvodnje poslednjih godina odrazilo se na smanjeno korišćenje kapaciteta u prehrambenoj industriji. Ulaganja i stepen tehničko-tehnološke opremljenosti prehrambene industrije Srbije nije ograničavajući faktor rasta poljoprivredne proizvodnje i njenog restrukturiranja u cilju povećanja proizvodnje industrijskog bilja, povrća, voća, mesa...

Kao i u većini industrijski grana, neravnomerne su količina ulaganja i stepen tehničko-tehnološke opremljenosti prehrambene industrije. U prethodnih nekoliko godina, najviše investicija bilo je u industriji ulja, piva, mleka, konditorskih proizvoda i u industriju prerade vode, dok su u industriji prerade šećera, mesa, voća i povrća investicije nešto manje. Iskorišćenost kapaciteta u prehrambenoj industriji kreću se između 30%–50%, od čega najveću iskorišćenost kapaciteta beleže proizvodnja mineralne vode, fabrike za preradu ulja, mlinovi, postrojenja za preradu voća i povrća, za proizvodnju konditorskih proizvoda, pivare, šećerane i mlekare, dok najmanje kapacitete imaju klanice i postrojenja za preradu stočne hrane. Značajne investicije u prehrambenoj industriji rezultirale su dinamičnim rastom u prethodnom periodu⁸⁹.

Višak kapaciteta prehrambene industrije postoji u našoj zemlji, obzirom da su kapaciteti projektovani za podmirivanje potreba tržišta od 25 miliona stanovnika, sa učešćem Srbije

---

⁸⁹ Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013, Beograd, 2009. str.8,9.

od preko 60%, do 80% u nekim granama. Problem nedovoljne iskorišćenosti kapaciteta može se savladati nastupom na veće tržište, što između ostalog omogućuje i CEFTA sporazum⁹⁰.

Takođe, prisutna je i slaba konkurentnost u izvozu i neefikasnost u poslovanju odnosno proizvodnji pojedinih proizvoda prehrambene industrije. Prisutan je značajan jaz obzirom da izvestan broj preduzeća poseduje najsavremenije tehničko-tehnološke kapacitete i raspolaže visokoobrazovanim kadrovima, dok sa druge stane na tržištu postoje preduzeća koja su nekonkurentna na polju tehnologije i nastupa na tržištu.

U prehrambenoj industriji Republike Srbije, dominiraju sledeće grane⁹¹:

- "- proizvodnja brašna i proizvoda od brašna
- proizvodnja jestivog ulja i proizvoda od ulja
- proizvodnja šećera
- proizvodnja i prerada povrća i voća
- proizvodnja mleka
- proizvodnja mesa i proizvoda od mesa
- proizvodnja konditorskih proizvoda
- proizvodnja bezalkoholnih i alkoholnih pića.

Osnovni ograničavajući faktori za efikasno uključivanje u međunarodno tržište su:

- nedovoljan assortiman prehrambenih proizvoda u odnosu na savremenu ponudu u razvijenom svetu;
- zapostavljeno istraživanje za potpunije korišćenje postojećih kapaciteta putem uvođenja linija i proizvoda, tj. širenje assortimana prehrambenih proizvoda na bazi postojećih osnovnih, uzgrednih i sekundarnih poljoprivrednih sirovina;

---

⁹⁰ CEFTA sporazum-sporazum o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi potpisano 2006. godine. Potpisale su ga Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Rumunija, Srbija i UNMIK/Kosovo kao carinska teritorija u skladu sa Rezolucijom SB OUN br.1244.

⁹¹ Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013, Beograd, 2009. str.9.

- kolebanje kvaliteta tržišnih proizvoda, bilo zbog nedostatka standarda, bilo zbog nepoštovanja i slabe kontrole važećih standarda;
- sporo prilagođavanje tržišnim kriterijumima poslovanja, odnosno uvođenje savremenog menadžmenta i marketinga;
- nepostojanje dugoročnih čvrstih ugovornih odnosa izmenu prehrambene industrije i proizvodača sirovina (gazdinstva, zadruge, poljoprivredna preduzeća);
- nepostojanje ekonomsko-tržišne povezanosti primarne poljoprivredne proizvodnje i industrije koja koristi poljoprivredne proizvode".

Potencijal prehrambene industrije naše zemlje je u proizvodnji visokokvalitetne zdravstveno bezbedne hrane, a za kojom postoji tražnja inostranog tržišta. Ovakva proizvodnja zahteva standardizaciju (ISO 9000 i ISO 14000), i HACCP sistem kvaliteta.

Domaći i inostrani ulagači i sama razvojna politika Srbije morali bi u svom fokusu imati prehrambenu industriju, a srpska razvojna politika morala bi se uskladiti sa trendovima u svetu, pre svega u domenu koncentracije kapaciteta i savremenih tehnologija, u cilju zadovoljavanja principa produktivnosti, ekonomičnosti, ali i konkurentnosti tržišta. Kako su mogućnosti srpske prehrambene industrije velike, očekivanja su da će upravo preduzeća iz ove oblasti zauzimati liderske pozicije u jugoistočnoj Evropi.

Prema podacima iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije (2014-2024)⁹², u strukturi ukupnog BDV-a Srbije, prehrambena industrija je tokom poslednje decenije učestvovala prosečno sa oko 4% (udeo prehrambene industrije u ukupnom broju zaposlenih u prerađivačkom sektoru je 17,76%, a u ukupnim investicijama prerađivačkog sektora 16,20%).

Najznačajnije grane srpske prehrambene industrije mogu se porebiti sa veličinom i učinkom (karakteristikama) u referentnim zemljama. Posmatrajući dodatnu vrednost po

---

⁹² Skraćeno Strategija 2014-2024.

industriji, svi delovi srpske prehrambene industrije su dobro pozicionirani u odnosu na svoje konkurente u referentnim zemljama i generišu slične procente dodatne vrednosti. Ali pošto daljih detaljnih informacija o profitabilnosti, investicijama, karakteristikama proizvoda i drugih relevantnih pokazatelja nema, ovo poređenje udela u obrtu i dodatnoj vrednosti je suviše mala osnova za preciznije zaključke o konkurentnosti srpske prehrambene industrije.

Jedna od karakteristika prehrambene industrije naše zemlje je i izražena dualna struktura, sa mnogo veoma malih i srednjih preduzeća i ograničenim brojem velikih, savremenih preduzeća. U najvećem broju proizvodnih preduzeća u ovom sektoru, strane direktnе investicije su delovale kao inicijator promena, unoseći kapital, kao i tehničke i tehnološke inovacije.

U prehrambenu industriju Srbije usmerene su značajne strane investicije u poslednjoj deceniji, u najvećoj meri u vidu akvizicija i *grinfield* investicijama (nove fabrike i/ili trgovinski lanci) u industriju pića i sektor maloprodaje. Inostrani ulagači su stekli značajna učešća - udele u kompanijama, između ostalog, u industriji šećera, mlekarškoj i mesnoj industriji.

Već je istaknuto da je tehničko-tehnološka opremljenost različita je po delatnostima, i to tako da su uglavnom krupniji kapaciteti bolje i opremljeni kapaciteti (mlinsko-pekarska industrija, šećerane, konditorska industrija, mlekare). Velika ulaganja prisutna su i u proizvodnji ulja, dok tehnologija proizvodnje i prerade mesa, u najvećoj meri nije na zadovoljavajućem nivou, kao ni u preradi voća i povrća, gde nije bilo većih ulaganja u tehničko-tehnološko opremanje, te je u najvećem broju preduzeća koja se bave preradom voća i povrća opremljenost ispod izvoznih standarda tržišta Unije. Moderan sektor maloprodajnih lanaca u Srbiji zahteva sve strožije garancije o kvalitetu i bezbednosti hrane po konkurentnim cenama. Glavni izazov za poljoprivredni i prerađivački sektor je da

zadovolji sve veći broj zahteva i standarda svih u lancu snabdevanja hranom, kako ne bi došlo do rasta uvoza.

Strategija 2014-2024, ističe da⁹³: "mlinsko-pekarska industrija raspolaže kapacitetima za preradu od ukupno 2,143 miliona tona pšenice, koji se poslednjih godina koriste sa oko 55%, broj pekara u Srbiji iznosi 3.408, od čega su 3.023 manji kapaciteti zanatskog tipa. Kapaciteti industrije ulja omogućuju godišnju preradu 885.600 tona suncokreta, 482.000 tona soje i 247.000 tona uljane repice. U Srbiji danas radi 6 fabrika šećera, čiji preradni kapacitet na bazi prosečno 100 dana kampanje prerade, iznosi oko 4,150 miliona tona, dok konditorska industrija poseduje 78 preduzeća, sa značajnim brojem radnika, obimom proizvodnje i izvozom, uz činjenicu da se permanentno otvaraju nove linije proizvodnje. Klanična industrija daleko je od ispunjavanja svojih kapaciteta u našoj zemlji, poseduje 1.176 objekata za klanje goveda, svinja, ovaca/koza i živine i rasecanje i preradu mesa goveda, svinja, živine i riba, dozvolu za izvoz na tržište zemalja EU ima 9 objekata za klanje, kao i 8 objekata za preradu mesa. Za izvoz u Carinski savez (Rusija, Belorusija i Kazahstan) odobreno je 17 objekata, od čega 9 objekata za klanje i 7 objekata za rasecanje i preradu mesa riba. Do oktobra 2013. godine ukupno je odobreno 260 objekata za preradu mleka. Iskorišćenost postojećih kapaciteta mlekara je oko 60%. Za izvoz je registrovano 56 objekata za preradu mleka i proizvoda od mleka. Od toga, za izvoz na tržište EU odobreno je 6 objekata za preradu mleka, a na tržište Carinskog saveza 7, od čega su 2 objekta odobrena samo za izvoz sladoleda. Industrija prerade voća podeljena je na hladnu i toplu preradu, kod hladne prerade nema tačnih podataka o broju preduzeća koja se istom bave, dok je toplom preradom i sušenjem voća i povrća, kao i proizvodnjom sokova, bavi 85 privrednih subjekata, čiji je ukupni instalisani kapacitet oko 565.000 tona. Iskorišćenost kapaciteta je oko 50%, a proizvodnja od 240 miliona litara sokova godišnje svrstava našu zemlju u ozbiljnog proizvođača sokova u regionu.

---

⁹³

<http://uap.gov.rs/wp-content/themes/uap/STRATEGIJA%202014-2020%20.pdf> str.27,28.

Prosečna proizvodnja piva u poslednje tri godine je ujednačena i iznosi oko 5,395 miliona hektolitara godišnje. Kapacitet pet najznačajnijih proizvođača piva u Srbiji je 11,500 miliona hektolitara, i oni pokrivaju 80% od ukupnog kapaciteta pivara u Srbiji, dok se proizvodnjom vina bavi 80.000 domaćinstava i postoji 235 registrovanih proizvođača".

U Strategiji 2014-2024 se ističe i da zadružni sektor u Republici Srbiji nije obuhvaćen reformama (vlasničkom transformacijom pre svega), a promene pred kojima se tranzicona privreda našla nisu uvažile specifičnosti zadružnog sektora. Neophodnost reformisanja zemljoradničkog zadrugarstva u Republici Srbiji posebno je postala značajna u uslovima rasta cena hrane i tražnje, očekivane liberalizacije tržišta i potrebe povećanja konkurentnosti. Pored ovoga, ne postoji mehanizam sistematičnog uvida u stanje u zadružnom sektoru u našoj zemlji.

Pored korišćenja sopstvenih kapaciteta zemljoradničke zadruge u našoj zemlji, organizuju proizvodnju na poljoprivrednim gazdinstvima oko 31 hiljade zadrugara sarađujući i sa 100 hiljada kooperanata.

Produktivnost u sektoru poljoprivrede Srbije, kako produktivnost zemljišta tako i produktivnost rada, je ispod proseka EU, zbog niskog nivoa korišćenja inputa (đubrivo, pesticidi, seme) i kapitala (mehanizacije, savremene opreme, infrastrukture) te je ovo segment u kojem je moguće napraviti značajan napredak. Primarna poljoprivredna proizvodnja i tehnološki nivo opremljenosti kapaciteta prehrambene industrije su dobra prepostavka za veću izvoznu ekspanziju agrara Republike Srbije.

Podaci u vezi sa regionom AP Vojvodine (Vojvodine), ukazuju da 8 industrijskih grana ima vodeću ulogu u sektoru industrije i rudarstva ovog regiona naše zemlje: prehrambena industrija, industrija nafte i prirodnog gasa, prerada hemijskih proizvoda, proizvodnja hemijskih proizvoda, proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda, proizvodnja električnih

mašina i uređaja i proizvodnja pića. Ovim industrijskim granama bavi se oko 2/3⁹⁴ ukupnog broja preduzeća koja zapošljavaju 65% ukupnog broja zaposlene radne snage. Vlasništvo ovih kapaciteta u Vojvodini uglavnom je privatno, a 1/5 ukupnog broja preduzeća u Srbiji koja su u inostranom vlasništvu nalazi se u Vojvodini.

Prirodni resursi i duga tradicija bavljenja poljoprivredom, predstavljaju bogatstvo ovo regiona, a sektor agroindustrije motor razvoja Vojvodine, izvoz proizvoda najviše je usmeren ka zemljama nekadašnje Jugoslavije, zemljama jugoistočne Evrope, i ka Ruskoj Federaciji.

Naša zemlja kandidat je za članstvo u Uniji, a Vojvodina član Evoregije DKMT (Dunav-Kriš-Moriš-Tisa), koje obuhvata područja južne Mađarske, zapadne Rumunije i severnu Srbiju.

Karakteristika privrednog ambijenta Vojvodine je i brzi rast privatnog sektora – ističu se mala i srednja preduzeća (čiji razvoj pokrajinska Vlada podržava uz podršku osnivanja poslovnih inkubatora) pre svega iz domena informaciono-komunikacionih tehnologija, sa stopom rasta od 30% godišnje.

Komparativna prednost, kada je reč o poljoprivrednom sektoru, jeste činjenica da je zemljište u Vojvodini veoma kvalitetno i plodno. Poljoprivredne površine i šume čine 88,38% površine, od čega je 83,29% poljoprivredno zemljište. 1.08ha iznose poljoprivredne površine po stanovniku, odnosno 10.37ha po zaposlenom u poljoprivredi, 65% obradivih površina u istočnom delu regiona koristi se za proizvodnju žita.

Industrijsko bilje gaji se takođe u Vojvodini čineći gotovo 85% zasada ovog bilja u Srbiji⁹⁵, dok povrtarske kulture čine 5% oraničnih površina regiona, predstavljajući 1/4 ukupne površine pod povrćem u našoj zemlji. U cilju nastupa na tržište, proizvođači su u poslednjih nekoliko godina počeli da se udružuju, a po potrebi i pomažu, u periodima

---

⁹⁴ <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Strategija-razvoja/Regionalni-nivo/III-05>. [18.08.2014.]

⁹⁵ <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Strategija-razvoja/Regionalni-nivo/III-05>. [18.08.2014.]

deficita radne snage. Kako proizvođači poseduju kvalitetne tehničko-tehnološke kapacitete za preradu, proizvodi iz regiona Vojvodine u većini odgovaraju standardima HACCP sistema.

Praćena dobrim klimatskim i zemljjišnim uslovima, voćarske i vinogradarske kulture prostiru se na više od 29.000 hektara, a godišnje se u proseku proizvede oko 210.000 tona voća i 90.000 tona grožđa. U 27 vinarija godišnja proizvodnja iznosi oko 160.000 hektolitara vina. U Vojvodini se godišnje proizvede i 2,76 miliona hektolitara piva.

Vojvodina je i veliki proizvođač svinjskog i živinskog mesa, sa učešćem od više od 1/3 proizvodnje ovih vrsta mesa u zemlji. Nešto nepovoljnije je učešće stoke u odgovarajućoj zemljjišnoj kategoriji, jer region učestvuje sa 1/5 u ukupnom broju goveda u Srbiji, i tek 14% ukupnog broja ovaca u našoj zemlji.

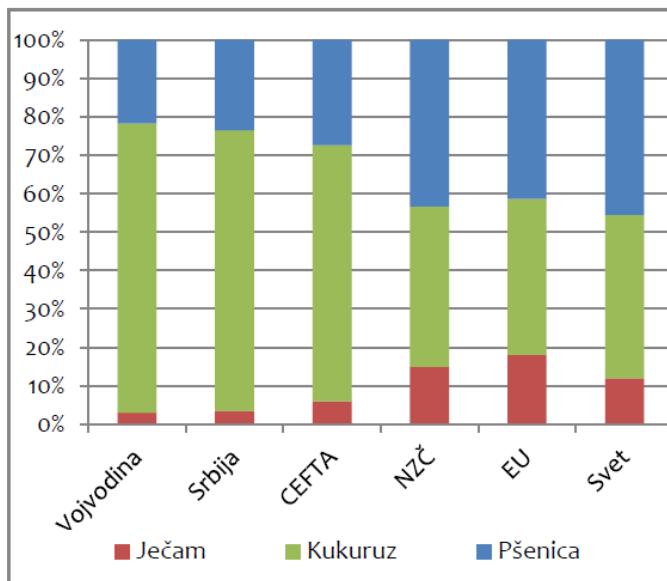
U Vojvodini je 2011. godine, proizvodnja žitarica iznosila 5,7 miliona tona, dok je 2006. godine iznosila 4,9 miliona tona⁹⁶. U posmatranom periodu, najveći rast bio je prisutan kod kukuruza, i to 20%, kod pšenice 8%, a pad od 12% zabeležila je proizvodnja ječma. Na više od milion hektara pod žitaricama u Vojvodini 2011. godine, oko 73% površine bilo je pod kukuruzom, a pod pšenicom 24%. Od ukupne proizvodnje žitarica u Srbiji 62% se nalazi u Vojvodini, a 1/3 žitarica proizvedenih u CEFTA zajednici čini proizvodnja iz Vojvodine.

---

⁹⁶

http://www.psp.vojvodina.gov.rs/dokumenta/Analiza_konkurentnosti_Seedev.pdf 20.08.2014.

Prikaz br. 7: Struktura proizvodnje žitarica 2006-2010. godine

Izvor: SEEDEV tim - Živkov G., Obućina B.,et al., Analiza trendova u proizvodnji i trgovini poljoprivrednih proizvoda iz Vojvodine u odnosu na proizvodnju i trgovinu u Srbiji, regionu, EU i svetu, Autonomna pokrajina Vojvodina, Srbija 2012, str.31.

U intervalu 2006. -2010. godina, gotovo 75% proizvodnje žitarica u Vojvodini odlazilo je na kukuruz, ideo pšenice bio je 21,7%, dok je ječam učestvovao sa oko 3%.

Vojvodina poseduje prerađivačke kapacitete za poljoprivredne proizvode kao i objekti za proizvodnju gotovih proizvoda.

Neki od primera su⁹⁷:

- "Kapacitet mlinova iznosi 1,4 miliona tona pšenice,
- 11 šećerana prerađuje 4,2 miliona tona šećerne repe,
- 5 uljara (od kojih 3 sa rafinerijama) za preradu 630.000 tona suncokreta,
- objekti za industrijsku preradu 240.000 tona kukuruza,

⁹⁷

<http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Strategija-razvoja/Regionalni-nivo/III-06>. 18.08.2014.

- jedna fabrika za preradu 160.000 soje,
- 41.000 tona testenine,
- 68.000 tona konditorskih proizvoda,
- 11 industrijskih klanica za 3,6 miliona svinja,
- 420.000 grla stoke i 35 miliona živine,
- mlekare za preradu 370 miliona litara mleka,
- 80.000 tona mesa,
- 50.000 tona kobasica i delikatesa,
- 10.000 tona konzervirane hrane,
- 1,23 miliona tona finalnih prehrambenih proizvoda.

Kapacitet nekih grana prehrambeno-prerađivačke industrije (npr. industrije šećera) prevazilazi trenutne potrebe tržišta jer je "nasleđen" od bivše SFRJ. U tom periodu je ovaj region bio važna oblast snabdevanja hranom sa visokim standardima bezbednosti za celo tržište bivše Jugoslavije. Privatizovana preduzeća se modernizuju i tehnički i tehnološki poboljšavaju kako bi mogla da odgovore na trenutne standarde i zahteve potrošača. Izvoz proizvoda prehrambeno-prerađivačke i duvanske industrije i industrije pića čini više od 30% ukupne vrednosti izvoza iz ovog regiona".

Poljoprivreda poseduje značajne kapacitete, ali ima mogućnost za rastom efikasnosti, te prestavlja potencijal ekonomskog rasta koja je do 1999. godine ona predstavljala 21%⁹⁸ BDP-a od čega je jedino učešće proizvodnog sektora bilo više.

6.5. Zaposlenost u prehrambenoj industriji Republike Srbije i regionu AP Vojvodine

Gotovo 2/3 tj. 75%⁹⁹ preduzeća koja se bave prehrambenom industrijom u našoj zemlji jesu mikro i mala preduzeća sa do 10 zaposlenih, a 90% preduzeća ima manje od 50

---

⁹⁸ Evropska agencija za rekonstrukciju, Dunav Srbija (srednje Podunavlje), Razvoj kapije ka Evropi – Izazovi i šanse, str.

26.<http://www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/5/17/18/Dunav%20Srbija%20Razvoj%20Kapije%20Ka%20Evropi.pdf> 25.08.2014.

radnika i/ili obrt manji od 10 miliona evra. Srednja i velika preduzeća dominiraju u mlinskoj industriji, industrija šećera, duvanskoj industriji i industriji piva. Prosečna iskorišćenosti instalisanih kapaciteta srpske prehrambene industrije manja je od 65%, a najveće potencijale poseduju u pogledu obrta - mesna industrija, mlekovna prerada, mlinjska industrija i industrija pića (pivo, voda i bezalkoholna pića).

Tabela br. 45: Makroekonomski indikatori doprinosa poljoprivrede i agroprivrede privredi Srbije 2008-2013. godine

	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Učešće u ukupnom BDV (%):						
- Proizvodnja prehrambenih proizvoda (C10)	3,6	3,9	3,9	4,1	4,1	...
- Proizvodnja pića (C11)	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	...
- Proizvodnja duvanskih proizvoda (C12)	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	...
Ukupno	5,0	5,4	5,3	5,4	5,4	...
Učešće u ukupnoj zaposlenosti (%):						
- Proizvodnja prehrambenih proizvoda (C10)	3,2	3,4	3,5	3,5	4	3,6
- Proizvodnja pića (C11)	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
- Proizvodnja duvanskih proizvoda (C12)	0,1	0	0,1	0,1	0,1	0,1
Ukupno	3,7	3,9	4	4	4,5	4,2

*preliminarni podaci

Izvor, RSZ, a prema Vlada Republike Srbije, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine, Beograd 2014. godine

Do 2012. godine, najveću stopu zaposlenosti, kada je aspekt prehrambene industrije u fokusu, beleži proizvodnje prehrambenih proizvoda (od 2008. godine kada je bila 3,2 %, do 4% godine 2012.), koja je 2013. godine opala i prema preliminarnim podacima iznosi 3,6%. Ukupno gledano, oko 5% zaposlenih u našoj zemlji radi u prehrambenoj industriji.

Prema podacima RSZ u Programu razvoja Vojvodine 2014-2020 istaknuto je da je u periodu 200-2012. zaposlenost u AP Vojvodini iznosila oko 26% zaposlenosti Srbije¹⁰⁰.

Kao i za sektor poljoprivrede, podaci o stopi zaposlenosti na regionalnom nivou (odносно у Вojводини) nisu dostupni, а jedan od problema je и чинjenica што је до ове категорије на ниву целе земље, а posebno на regionalном ниву тешко доћи, jer dominiraju полјопривредно-индустријски комбинати, у којима се зaposленост не води аналитички, већ на синтетички (примарна и производња секундарних сировина и производа nije razdvojena).

Обзиром да је већи део рада представљен у компарацији са стањем на тржишту Уније, у наредној табели представљени су најновији подаци у вези са БДП-ом и учешћем становништва ruralног подручја у укупном становништву Уније свих 28 земаља чланica.

Tabela br. 46: Учеšće становништва ruralног подручја у укупном становништву EU 28

Članica	Udeo u EU28 (%)		
	BDP	Stanovništvo	Ruralno stanovništvo
Članica	2014	2013	2013
EU-27	100	100	100
Belgija	2,9	2,2	0,8
Bugarska	0,3	1,4	2,4
Češka	1,1	2,1	3
Danska	1,9	1,1	1,4
Nemačка	20,9	15,9	11,7
Estonija	0,1	0,3	0,5
Irska	1,3	0,9	2,9
Grčka	1,3	2,2	4,3

100

општине:http://www.region.vojvodina.gov.rs/upload/Program_razvoja_AP_Vojvodine_2014_2020_3891.pdf str.54

Španija	7,6	9,2	3
Francuska	15,3	13	17,1
Hrvatska	0,3	0,8	2,1
Holandija	4,7	3,3	0,1
Italija	11,6	11,8	10,6
Kipar	0,1	0,2	...
Letonija	0,2	0,4	0,7
Litvanija	0,3	0,6	1,1
Luksemburg	0,3	0,1	...
Mađarska	0,7	2	4,1
Malta	0,1	0,1	...
Austrija	2,4	1,7	3,3
Poljska	2,9	7,6	12,1
Portugalija	1,3	2,1	3,1
Rumunija	1,1	4	7,9
Slovenija	0,3		0,8
Slovačka	0,5		2,4
Finska	1,5		1,9
Švedska	3,1		1,3
Velika Britanija	13	12,6	1,6

Izvor: European Commission, Eurostat (GDP and population) and DG Agriculture and Rural Development (rural population). Updated: November 2014.

http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf 15.11.2014.

Interesantno je nagalsiti da je u 2014. godini Nemačka imala najveći udio u BDP-u i populaciji Unije 20,8% BDPa Unije činila 15,9% stanovništva Unije, zatim slede Britanija po GDP-u i Francuska po stanovništvu. Stanovništvo ruralnog područja najbrojnije je u

Francuskoj odnosno čini 17,1% od EU28, a zatim sledi Poljska sa 12,1% stanovništva ovih područja čitave Unije, pa Nemačka sa 11,7% i Italija sa 10,6%.

Prema projekcijama Nacionalne strategije zapošljavanja Srbije za period 2011-2020. godine, industrijska zaposlenost će se do 2020. godine povećati za blizu 170.000 osoba tokom projektovanog perioda, odnosno za skoro četvrtinu, a učešće zaposlenosti u industriji u ukupnoj zaposlenosti će porasti sa 24,2% u 2010. godini, na 26,4% u 2020. godini. S druge strane, zaposlenost u poljoprivredi će uglavnom stagnirati, što će usloviti pad njenog učešća u ukupnoj zaposlenosti sa 24,4% u 2010. godini na 21,6% u 2020. godini. Relativno učešće zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti će takođe blago porasti, sa 51,4% 2010. godine na 52,1% 2020. godine, usled rasta zaposlenosti u uslugama od skoro 250.000 osoba. Relativno usporen rast učešća zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti dolazi zbog očekivane stagnacije zaposlenosti u javnom sektoru.

Iako je u Strategiji predviđen rast zaposlenosti u sekundarnom i sektoru usluga, u odnosu na poljoprivredni sektor, ipak je Srbija, pre svega Vojvodina područje sa velikim potencijalom upravo u poljoprivrednoj proizvodnji i prehrambenoj industriji nalazi se potencijal kojim bi se pre, uz manja ulaganja mogao dostići planirani nivo zaposlenosti do 2020. godine.

Podaci RZS ukazuju na rast proizvodnje prehrambenih proizvoda od 4,4% u Republici Srbiji u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu¹⁰¹.

---

¹⁰¹ <http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=13> 28.08.2014.

Tabela br. 47: Prikaz prosečnog indeksa proizvodnje po granama prehrambene industrije u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu

NAZIV	Indeks proizvodnje-prosečni za protekli period
Prerada i konzervisanje mesa i proizvoda od mesa	102,7
Prerada i konzervisanje ribe i, ljuskara i mekušaca	96
Prerada i konzervisanje voća i povrća	96
Proizvodnja biljnih i životinjskih ulja i masti	110,8
Proizvodnja mlečnih proizvoda	103,2
Proizvodnja mlinskih proizvoda, skroba i proizvoda od skroba	112,6
Proizvodnja pekarskih proizvoda i testenina	100,9
Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda	106,1
Proizvodnja gotove hrane za životinje	106,6
Proizvodnja pića	99,4
Proizvodnja duvanskih proizvoda	97,5

Izvor podataka: RZS

Najveću ekspanziju u 2014. godini u odnosu na prethodnu godinu (12,6%) beleži proizvodnja mlinskih proizvoda, skroba i proizvoda od skroba, a zatim (10,8%) proizvodnje biljnih i životinjskih ulja i masti, i potom proizvodnja gotove hrane za životinje, dok su podbačaj od 4% zabeležile prerada i konzervisanje voća i povrća, ribe, ljuskara i mekušaca.

Srbija ima značajne koristi od trgovinske integracije sa EU¹⁰². Gotovo 63% razmene u protekle dve godine iznosi razmena između Srbije i Evropske unije. Od 2009. izvoz

¹⁰² <http://europa.rs/srbija-i-evropska-unija/trgovina/koristi-od-trgovine-izmedu-srbije-i-eu/>
25.08.2014.

proizvoda iz Srbije u EU porastao je za 125,5% i veći je od uvoza iz EU što rezultira padom trgovinskog deficit te pokrivenosti uvoza izvozom (manjim od 50% u 2009. godini na više od 73% 2014. godine). Trgovinski deficit beleže srpski poljoprivredni proizvodi u plasmanu u EU (2013. više od 52% poljoprivrednih proizvoda iz Srbije izvezeno je u EU).

Neophodno je pomenuti i organsku proizvodnju u našoj zemlji, koja je područje sa velikim potencijalom. Pionirske aktivnosti u razvoju organske proizvodnje u našoj zemlji vezuju se za 1990. godinu, kada je nevladina organizacija (NVO) *Terra's* uspostavila promotivnu mrežu, kojoj su pristupili proizvođači i tehničko i akademsko osoblje uključeno u proizvodnju organske hrane. 2010. godine, koristeći podršku mnogih domaćih i međunarodnih institucija, ministarstava, tehničkih organizacija i investitora, sektor organske proizvodnje u Srbiji dostigao je zavidan nivo.

Ipak, u okviru konteksta modernizacije ekonomije u celini, a posebno poljoprivrede, i potrebe da se ovaj sektor oblikuje na takav način da se sam može integrisati u okvir ZPP, organska proizvodnja teško postiže zadovoljavajući razvoj. Na više od 11.000 hektara ostvaruje se proizvodnja, u kojoj dominiraju voće i ratarske kulture, uz konstantan rast proizvodnje žitarica i uljarica. Veći deo ovih proizvoda se izvozi, naročito u EU, jer je domaće tržište slabo razvijeno usled nedovoljne kupovne moći stanovništva. Međutim, prisutan je i trend sve snažnijeg razvoja domaćeg tržišta, iako je ono i dalje malo zbog slabe kupovne moći potrošača. Tražnja za organskim proizvodima postoji u mnogim zemljama, a Srbija ima izuzetne ekološke, klimatske i tehničke uslove da, pored tradicionalnog jagodastog i ostalog voća, proizvodi povrće, žitarice i uljarice iz organske proizvodnje, koje su veoma tražene na međunarodnom tržištu. No kao i u poljoprivrednoj proizvodnji u našoj zemlji i gazdinstvima koja se bave organskom proizvodnjom potrebna je pomoć pri nabavci odgovarajuće mehanizacije, drugih tehničkih sredstava i kapitala kako bi podigli

proizvodnu efikasnost do nivoa koji im obezbeđuje konkurentnost na nacionalnom, regionalnom i tržištu EU.

Apliciranje za Instrumenta pretprištupne pomoći za ruralni razvoj (IPARD) glavna je šansa za sektor organske proizvodnje u Srbiji. Neke od prednosti naše poljoprivrede su: nezagadeno zemljište, ugledne ustanove za istraživanje, razvoj i obrazovanje, bliskost sa određenim tržištima i duga tradicija uzgajanja i prerade izuzetno traženih proizvoda (jagodastog i ostalog voća, povrća, žitarica i uljarica).

Nekoliko udruženja sistematski razvija i promoviše sektor organske proizvodnje; Vladine institucije, predvođene Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, prate sektor i vode računa o njegovim potrebama; oko 20 instituta, fakulteta, ustanova za istraživanje i razvoj i srodnih tela pomažu u stvaranju i edukaciji kadra za ovaj sistema proizvodnje. Srbija ima i kontrolne organizacije, koje rade u oblasti kontrole i sertifikacije u organskoj proizvodnji, i nadležne su za poštovanje domaćih i međunarodnih propisa na osnovu kojih se izdaje sertifikat za organski proizvod.

Potrebe domaćeg tržišta su sve veće, jer stanovništvo sve više odlučuje konzumaciju organskih proizvoda, a i trenutni plasman ovih proizvoda ide ka ekonomski snažnim članicama Unije i to najviše ka Nemačkoj, koja zauzima 31% ukupnog evropskog tržišta organske hrane, slede Francuska sa 17%, Velika Britanija sa 10% i Italija sa 8% učešća. Pored toga što je veliki potrošač (74 evra po glavi stanovnika) i proizvođač organske hrane (1 milion hektara pod organskom proizvodnjom), Nemačka je i veliki uvoznik ovih proizvoda (2%-95% u zavisnosti od proizvoda) (*Marz, et al,2013*).

Tabela br. 48: Makroekonomski indikatori doprinosa poljoprivrede i agroindustrije privredi Srbije u intervalu 2004-2013. godine

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
BDV u tekućim cenama(mil.RSD)	1.174.474	1.424.278	1.673.754	1.933.805	2.289.884	2.333.391	2.476.743	2.779.523	2.889.211	3.023.383
Poljoprivreda, šum arstvo, lov i ribolov (A)	158.931	167.967	184.065	195.385	237.475	218.005	245.128	292.919	279.126	344.320
Proizvodnja prehrambenih proizvoda (C10)	47.802,6	55.181,0	64.040,5	69.454,6	83.378,5	90.754,9	95.951,0	114.942,3	118.686,5 ...	
Proizvodnja pića(C11)	14.436,7	16.624,1	19.127,0	20.672,9	24.811,0	27.444,6	26.280,5	30.546,2	31.894,0 ...	
Proizvodnja duvanskih proizvoda(C12)	4.344,6	4.238,4	8.168,1	6.543,5	7.546,0	6.437,1	6.817,1	6.748,2	6.469,7 ...	
Učešće u ukupnoj BDV(%)	19,2	17,1	16,5	15,1	15,5	14,6	15,1	16,0	15,1 ...	
UČEŠĆE U UKUPNOJ ZAPOSLENOSTI (%)	28,3	28	24,8	25,1	28,8	27,7	26,2	25,2	25,4	25,4
Poljoprivreda, šum arstvo, lov i ribolov (A)	23,9	23,3	20,4	20,7	25,0	23,8	22,2	21,2	21,0	21,3
Proizvodnja prehrambenih proizvoda (C10)	3,6	3,9	3,6	3,9	3,2	3,4	3,5	3,5	4,0	3,6
Proizvodnja pića(C11)	0,6	0,7	0,6	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
Proizvodnja duvanskih proizvoda(C12)	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Spoljnotrgovinska razmena(mil.EUR)										
Ukupan izvoz robe	2832	3608	5102	6433	7429,0	5961,0	7393,0	8441,0	8837,0	8973,0
Izvoz poljop.- preh.pr.	642	748	1008	1231	1336,0	1395,0	1700,0	1956,0	2131,0	2104,0
Učešće u ukupnom izvozu i uvozu robe(%)	22,7	20,7	19,8	19,1	18,0	23,4	23,0	23,2	24,1	23,4
Ukupan uvoz robe	8621	8434	10461	13808	16283,0	11327,0	12423,0	14250,0	14782,0	14280,0
Uvoz poljop.- preh.pr.	715	655	767	871	1056,0	991,0	819,0	1053,0	1221,0	1177,0
Učešće u ukupnom uvozu robe (%)	8,3	7,8	7,3	6,3	6,5	8,7	6,6	7,4	8,3	8,2

*preliminarni podaci

Izvor: RSZ, MPZZS,GIZ(2014)

Činjenica da raste izvoz, a smanjuje se udeo zaposlenosti poljoprivrede i agroindustrije u nacionalnoj privredi, usmerava na sugestiju da je potrebno povećati zaposlenost u ovim sektorima naše privrede, jer predstavljaju potencijal daljeg rasta i razvoja ekonomije Srbije.

7. MODEL RASTA ZAPOSLENOSTI U AP VOJVODINI

U ovom segmentu rada dat je predlog tj. predložen je model za rast zaposlenosti koji bi mogao biti implementiran za početak u AP Vojvodini, a nakon njegove uspešne primene i u celoj Srbiji. Nakon predstavljanja modela, biće praktično ispitane polazne hipoteze rada.

7.1. Predloženi model rasta zaposlenosti u AP Vojvodini

Prema podacima Ankete o radnoj snazi iz 2010. godine, gotovo 1/5 zaposlenih u Srbiji rade u poljoprivredi, sektoru koji predstavlja veliki potencijal daljeg razvoja naše zemlje, te bi veće ulaganje u ovaj sektor uz rast ulaganja u prehrambenu industriju doveo do značajnih povećanja zaposlenosti, izvoza i prihoda kako ruralnim, tako i u urbanim područjima.

"Vojvodina i Srbija u svetu dominiraju rastom proizvodnje industrijskog bilja, sa prosečnom stopom rasta od 2% godišnje u odnosu na svet. U Vojvodini, u proseku, najviše raste proizvodnja soje. Lošije trendove u proizvodnji industrijskog bilja u odnosu na svet beleže sve posmatrane zemlje, naročito BiH, sa negativnom stopom rasta u odnosu na svet, od skoro 10%. Hrvatska beleži pad proizvodnje industrijskog bilja od oko 6% u odnosu na svet i to, pre svega, zbog smanjenja proizvodnje šećerne repe. Od posmatranih grupa zemalja, najveći pad proizvodnje industrijskog bilja desio se kod novih zemalja članica - 5,6%, dok je pad na nivou EU 2%, a kod CEFTA zemalja 1,23% u odnosu na svet." (Živkov, Obućina, et al., 2009:9).

Investicije u sektor poljoprivredne i sektor prehrambene industrije ↑→Zaposlenost↑→
Proizvodnja↑→Izvoz↑→ BDP↑→Potrošnja↑ → ekonomski↑→Investicije u druge
privredne grane...

Za početak, potrebno je nezaposlene prijavljene NSZ prvenstveno mlade uputiti na obuku i prekvalifikaciju (za potrebe poljoprivredne proizvodnje i samozapošljavanja –aplikacija na

pristupne fondove), uz subvencionisanje zapošljavanja u sektoru poljoprivrede, a potom i prehrambene industrije.

Spirala koju bi dalji privredni razvoj stvorio, omogućila bi razvoj privrede, čime i perspektive za smanjenje odliva mozgova (jednog od najvećih problema sa kojima se naša zemlja suočava).

Dok su za period 2007-2013. godine zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji bili otvoreni instrumenti za pretpriestupnu pomoć –IPA 2007-2013 (u okviru koje je postojalo pet komponenti, od kojih su komponenta IV Razvoj ljudskih resursa, a komponenta V Ruralni razvoj), za aktuelni programski period 2014-2020. godine (IPA II), predviđena su finansijska sredstva u iznosu od 11.698 668 000¹⁰³ evra po tekućoj vrednosti. Do 4 % sredstava biće izdvojeno za programe prekogranične saradnje između korisnika. Kao što je navedeno u Uredbi o uspostavljanju IPA II, Instrument za pretpriestupnu pomoć za period od 2014. do 2020. godine („IPA II“) će podržavati države korisnice (države sa statusom kandidata ili potencijalnog kandidata) u usvajanju i sprovođenju političkih, institucionalnih, zakonskih, administrativnih, socijalnih i ekonomskih reformi kako bi se uskladile sa vrednostima Unije i postepeno usvojile pravila, standarde, politike i prakse Evropske unije, a u kontekstu priključenja Uniji. IPA II je usmerena na reforme u sklopu unapred definisanih sektora. Ovi sektori pokrivaju oblasti koje su usko povezane sa strategijom proširenja, kao što su demokratija i dobro upravljanje, vladavina prava, rast i konkurentnost. Ovakvim sektorskim pristupom se podstiču strukturne reforme koje će omogućiti da se određeni sektor transformiše i dostigne standarde EU. On predstavlja korak dalje ka bolje usmerenoj pomoći, obezbeđujući efikasnost, održivost i usredsređenost na rezultate. Pretpriestupni fondovi takođe pomažu EU da dostigne sopstvene ciljeve u pogledu održivog ekonomskog oporavka, energetskog

---

¹⁰³ http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/projekti/Vodic_Evropska_politika_zaposljavanja.pdf str.90-119
30.11.2014.

snabdevanja, saobraćaja, zaštite životne sredine i klimatskih promena itd. Oni su solidna investicija u budućnost. Dodela sredstava iz prepristupnih fondova EU pomaže da se politički prioriteti strategije proširenja pretvore u konkretne aktivnosti. Kroz instrument IPA, EU jasnije definiše pravac kojim treba da se kreću zemlje koje teže članstvu u pogledu prioriteta neophodnih za usklađivanje sa standardima i zakonodavstvom EU. Prioritet za Komisiju u novom IPA II instrumentu je da se pojednostavi regulatorno okruženje i da se olakša pružanje pomoći korisnicima: državama i regionima, organizacijama civilnog društva, malim i srednjim preduzećima itd. Da bi se postigli ciljevi svih država kandidata i potencijalnih kandidata što je moguće efikasnije, pomoć iz IPA II instrumenta obuhvata pet oblasti politike od kojih su treća i četvrta odnosno Oblast politike 3: Zapošljavanje, socijalna politika i razvoj ljudskih resursa Obuhvata sledeće sektore: obrazovanje i razvoj ljudskih resursa, tržište rada i zapošljavanje i socijalnu politiku; Oblast politike 4: Poljoprivreda i ruralni razvoj obuhvata program IPARD (IPA za regionalni razvoj), *acquis* podršku.

Pored ovoga za potrebe realizacije modela na nivou države moguće je koristiti i sredstva Programa za zapošljavanje i socijalne inovacije. Program EU za zapošljavanje i socijalne inovacije (*Program for Employment and Social Innovation - EaSI*) ima predložen budžet od 815 miliona evra za period 2014-2020. godine. Program će podržati napore država članica u kreiranju i sprovođenju mera zapošljavanja i socijalnih reformi na evropskom, nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, kroz koordinaciju politika, identifikaciju, analizu i razmenu dobrih praksi. Program za zapošljavanje i socijalne inovacije objedinjuje i proširuje delo - krug tri postojeća finansijska instrumenta: Progres – Program za zapošljavanje i socijalnu solidarnost (*Progress Programme for Employment and Social Solidarity*) – 61% budžeta; Evropska mreža javnih službi za zapošljavanje (*EURES - European Employment Services*) – 18% budžeta; Evropski instrument za mikrofinansiranje (*European Progress Microfinance Facility*) – 21% budžeta. Uz Evropski socijalni fond, Fond za evropsku pomoć najugroženijima (*Fund for the European Aid for the most Deprived*) i Evropski fond za ublažavanje posledica globalizacije (*European Globalisation Adjustment Fund*), Program za zapošljavanje i socijalne inovacije predstavlja četvrti stub

Inicijative EU za zapošljavanje i socijalnu inkluziju za period 2014-2020. godine. EURES će podržati glavne aktivnosti na prekograničnom nivou, dok se nacionalne aktivnosti u sklopu EURES-a mogu finansirati iz sredstava Evropskog socijalnog fonda, u cilju podrške mobilnosti radnika i pomoći preduzećima pri zapošljavanju radnika iz drugih zemalja. Na nivou EU, EURES portal za zapošljavanje će predstavljati moderan samouslužni servis za nezaposlene i poslodavce. Sredstva opredeljena u okviru ovog instrumenta imaju za cilj i kreiranje i razvoj novih programa ciljane podrške za mobilnost radnika i razvoj programa Tvoj prvi EURES posao. Očekuje se da će budžet ostati na nivou od oko 20 miliona evra godišnje, od čega će otprilike trećina ići za modernizaciju EURES portala, a jedna trećina za razvoj programa ciljane podrške za mobilnost radnika. Segment koji se odnosi na Instrumente za mikrofinansiranje i socijalno preduzetništvo širi vidove podrške mikrokreditnim organizacijama, koja je ustanovljena postojećim instrumentom (pokrenutim 2010. godine), omogućava sredstva za jačanje kapaciteta mikrokreditnih organizacija, podržava razvoj 103 tržišta socijalnih investicija i olakšava pristup finansiranju socijalnim preduzećima. Ukupan predloženi budžet za segment koja se odnosi na mikrofinansiranje i socijalno preduzetništvo je oko 171.15 miliona evra za period 2014 – 2020. godine. Za pristup mikrofinansiranju bi bilo odvojeno 77.75 miliona evra, što bi moglo da proizvede 400 do 450 miliona evra u mikrokreditima. Za segment izgradnje kapaciteta bi se izdvojilo skoro 8 miliona evra, a 85 miliona evra bi bilo namenjeno za podršku socijalnom preduzetništvu. Progres instrument će u periodu 2014-2020. godine nastaviti sa aktivnostima analize, uzajamnog učenje i donacijama, a predviđena su i namenska sredstva za socijalne inovacije i oglede u domenu socijalne politike. Ukupni predloženi budžet za Progres instrument je oko 500 miliona evra za interval 2014-2020. godine.

Ovo su samo neke od mogućnosti, koje naša zemlja ima, ono što je neophodno je permanentni rad, usavršavanje, i korišćenje dobre prakse zemalja u okruženju, koje su sredstva u fazi kandidature za članstvo u Uniji uspešno utrošili. Iako je ulaganje u primarnu proizvodnju odraz uglavnog nerazvijenih zemalja, postoje uspešni primeri sada već

razvijenih zemalja, kakva je na primer Poljska¹⁰⁴, koja je upravo ulaganjem u poljoprivrednu proizvodnju¹⁰⁵, i u period Svetske ekonomske krize beležila privredni rast (rast realne stope BDPa od 4,4% 2009. godine, u odnosu na 1995, 12,1% poljoprivrednog stanovništva Unije 2013. godine (najveće učešće nakon Francuske (17,1%))).

7.2. Rezultati verifikacije H1

H1 - Model indikativnog planiranja proizvodnje pozitivno utiče na rast ekonomije Srbije.

Metodologija studije slučaja (case study) (Yin, 2003) korišćena je za verifikaciju ove hipoteze¹⁰⁶, zbog već pomenutog nedostatka relevantnih podataka za analize drugim metodama.

Indikativno, fleksibilno planiranje su posle Drugog svetskog rata primenjivale mnoge zapadne, kapitalističke zemlje i gotovo sve zemlje u razvoju (Mesarić, 2011). U tome odbacivanju planiranja kao nepotrebnog i štetnog spoljnog intervenisanja u nepogrešivo delovanje "nevidljive ruke" slobodnog tržišta zanemarena je okolnost da planiranje u najširem smislu reči treba shvatiti kao nastojanje pojedinca, preduzeća ili države da predviđanjem verovatnog toka budućih događaja i to uticajem na te događaje u skladu sa svojim interesima. Zato je planiranje u najširem smislu potrebno shvatiti kao metodu svakoga procesa racionalnoga odlučivanja – na nivou pojedinca, preduzeću ili države.

---

¹⁰⁴ http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf 28.02.2015.

¹⁰⁵ Najveći relativni napredak u ruralnim područjima EU beleži Poljska : prosečni BDP po glavi stanovnika porastao sa 39% EU 28 proseka u " 2007" (tj. prosek 2006. , 2007. i 2008. godine) na 46 % u " 2010" (proseku 2009, 2010. i 2011. godine). Opširnije: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-indicators/context/2014/c8_en.pdf 28.02.2015.

¹⁰⁶ Istraživanje vršeno ovom metodom obrađeno je u mnogim radovima širom sveta, npr. *Sikimic U., Frattini F., Chiesa V., Research Paper: Management of technology licensing as the foreign market entry mode: The case of leading Italian pharmaceutical and biotech companies, Journal of Business Chemistry, 2013*

Razvojni planovi u raznim oblicima, s različitim ambicijama i različitim uspehom izrađivani su u 20. veku u većini zemalja zapadne Evrope (Velikoj Britaniji, Italiji, Španiji, Grčkoj, Portugaliji, Irskoj, Malti, Turskoj). Od većih razvijenih industrijskih zemalja samo SAD i Nemačka nisu prihvatile makroekonomsko planiranje kao metodu usklađivanja i usmeravanja razvoja svojih zemalja.

U bivšem Sovjetskom Savezu, bio je zastupljen model komandno-direktivnog planiranja, koji je karakterisao centralizam i nedostatak slobode tržišta, što je ispoljeno nedovoljnom poljoprivrednom i industrijskom proizvodnjom roba široke potrošnje, niskim učešćem investicija, sporim uvođenjem novih tehnologija, čime i neadekvatnom produktivnošću rada.

Planiranje je u Francuskoj zamišljeno kao oblik državne intervencije i spontano funkcioniranje tržišne ekonomije (u intervalu 1946-1992. godine), a to zato da bi se postigla poželjna dinamika i struktura razvijaka, poželjna s nacionalnog društvenog aspekta.

Obeležja francuskog modela ekonomskog planiranja su javne rasprave o razvojnim ciljevima i programima među predstvincima vlade, ekonomskog i socijalnog života (*concertation*), kao i to da se u ostvarenju planova koriste posrednim metodama uticaja na ponašanje ekonomskih subjekata. Planski ciljevi i projekcije imali su karakter "indikativnih parametara", dakle, ne obaveznih normi, nego karakter pokazatelja poželjne dinamike i strukture razvoja.

Prvi petogodišnji plan (*Plan Monnet*), za razdoblje 1947-1951. indikativno planiranje u Francuskoj je u gotovo pedeset godina odigralo značajnu ulogu u ekspanziji i modernizaciji francuske ekonomije i društva. Iskustvo francuskog indikativnog planiranja, njegova metodologija, demokratska procedura, kao i rezultati, imali su velik odjek u svetu, a posebno u zemljama Trećeg sveta. Poseban je slučaj Japana, u kom su se od 1955. godine,

kada je usvojen prvi petogodišnji plan, redovno donosili petogodišnji planovi, sa permanentnim rastom ove ekonomije.

Planski ciljevi u SFR Jugoslaviji pružali su svim nosiocima planiranja orijentaciju i makroekonomski okvir planiranja, ali je uticaj išao i u obratnome smeru - odozdo prema gore, što je povećavalo konsistenciju i ostvarivost planova.

Najzaslužniji je za prihvatanje i unapređenje razvojnog planiranja u zemljama u razvoju je *United Nations Development Program* (UNDP), koji je organizovao projekte za planiranje razvoja sa višegodišnjim trajanjem.

Indikativno planiranje ima za cilj¹⁰⁷ da koordinira privatnu i javnu investiciju i izlazne planove kroz prognoze ili ciljeve. Usklađenost je dobrovoljna. Osnovna logika je da plan ponudi ekonomski dragocene informacije koje, kao javno dobro, tržišni mehanizam ne može efikasno distribuirati. Međutim, indikativno planiranje uzima u obzir samo endogenu tržišnu neizvesnost, a ne egzogenu neizvesnost (tehnologija, spoljnotrgovinska i tako dalje). Indikativno planiranje sprovedeno je u Francuskoj i Japanu, ali se koristilo u mnogim drugim zemljama, iako sve manje od 1970-ih.

Indikativno planiranje¹⁰⁸ postalo je široko rasprostranjena aktivnost posle ekonomske stagnacije, Drugog svetskog rata i Velike depresije. U Francuskoj je indikativno planiranje podrazumevalo vladine politike kredita i subvencije, razvoj novih tehnologija, za koje je planove pravila posebna komisija (*Commissariat au plan*). Francuska vlada započela je više ambicioznih projekata, podsticanje na formiranje nacionalnih giganata u velikim industrijskim grupama, kao što su transportni sistemi. Dugoročni planovi su vođeni od strane državnih tehnokrata sastavljenih od članova komisije, visoki državnih službenika u ministarstvima i lidera finansijskih institucija i preduzeća. Osim toga, elitni univerzitet za

---

¹⁰⁷ http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_I000060 [28.08.2014.]

¹⁰⁸ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/286107/indicative-planning> [28.02.2015.]

javnu upravu, *Ecole Nationale d'Administration*, osnovan je u cilju obuke za buduće državne projektante.

Slično Francuskoj, državni organi u Japanu takođe su vodili plansku politiku prioriteta za odabране sektore u cilju brzog razvoja i zapošljavanja tehnokrata iz elitnih škola na pozicije menadžera za planove u državnoj administraciji. Nakon japanskog i francuskog modela, Južna Koreja je promovisala svoju verziju nacionalnih giganata, subvencionijući dugoročne kredite za nekoliko industrijskih grupa. Vlada u Tajvanu izabrala je da podrži kapitalno intenzivnu industriju, kao što su brodogradnja i petrohemijска industria.

Sama Unija funkcioniše po principu smernica i ciljeva koje je neophodno ostvariti, od samog članstva, do ulaska u monetarnu uniju, pa potom očekivanih količina proizvodnje poljoprivrednih i industrijskih proizvoda, stope rasta, stope zaposlenosti u srednjoročnom odnosno dugoročnom periodu. Članstvo država članica EU u Međunarodnoj trgovinskoj organizaciji takođe obavezuje količine proizvedenih proizvoda kao i zaštitu domaće proizvodnje¹⁰⁹. Takođe i prepristupni fondovi, a i većina projekata funkcionišu po planskom principu i to tako da određena sredstva koja se za konkretnu oblast izdvoje, prema detaljno isplaniranim aktivnostima mogu biti utrošena, naravno u cilju ekonomskog rasta i razvoja. Upravo iz ovih razloga najpribližniji model planiranja za izlazak iz krize naše ekonomije jeste model indikativnog planiranja, koji je kao što je istaknuto, dao veoma dobre rezultate u postkriznom period pre svega u Francuskoj, a potom i mnogim zemljama kako Unije, tako i Japana, jedne od najjačih ekonomija sveta danas.

Za potrebe istraživanja, pretražene su relevantne baze podataka – zvaničan sajt Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije. U martu 2014. godine, započeto je sprovođenje tvining projekta¹¹⁰ "Unapređenje socijalnog dijaloga", koji finansira Evropska

---

¹⁰⁹ http://ec.europa.eu/agriculture/glossary/pdf/index_en.pdf 28.02.2015.

¹¹⁰ <http://www.minrzs.gov.rs/sektor-za-zaposljavanje-projekti.php> 30.03.2015.

unija, iz IPA 2012. Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, Nacionalni socijalno-ekonomski savet, Savez samostalnih sindikata, Savez sindikata „Nezavisnost“, Unija poslodavaca Srbije i lokalni socijalno-ekonomski saveti najveći su korisnici sredstava projekta.

"Cilj ovog projekata je jačanje socijalnog dijaloga i omogućavanje da on postane instrument kojim će Republika Srbija ostvariti ekonomski razvoj i unaprediti uslove rada bližom harmonizacijom sa međunarodnim i standardima rada Evropske unije.

Tokom perioda 2014-2016. godine, sa budžetom od skoro 1,5 miliona evra, eksperti iz Slovačke će pomagati Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike i socijalnim partnerima da razviju kapacitete u smislu harmonizacije zakonodavstva u oblasti rada sa standardima EU, kao i u pogledu sprovođenja efektivnog socijalnog dijaloga na nacionalnom i lokalnom nivou.

Projektne aktivnosti su podeljene na tri komponente:

Komponenta 1. Unapređenje zakonodavnih i političkih kapaciteta za efektivni socijalni dijalog

Ova komponenta je posvećena pružanju tehničke i analitičke podrške u pogledu usklađivanja Zakona o radu sa Direktivama EU navedenim u okviru Nacionalnog programa za usvajanje pravnih tekovina EU za 2013. i 2014. godinu, i konkretnih predloga za izmene istog u skladu sa najboljom praksom EU.

Posebna pažnja će biti usmerena na uspostavljanje mehanizama koji mogu doprineti borbi protiv neformalne ekonomije i novom zapošljavanju, kao podrška Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike.

Zaposlenima Ministarstva rada i socijalnim partnerima biće pružen niz obuka, seminara i trenerskih sesija. Sprovešće se i kampanje podizanja javne svesti o unapređenju

industrijskih odnosa i širokog partnerstva pri stvaranju boljih uslova rada i jednakih mogućnosti za pristup kvalitetnim radnim mestima.

Komponenta 2. Unapređenje institucionalnih kapaciteta javne administracije, Nacionalnog socijalno-ekonomskog saveta i socijalnih partnera za razvoj i sprovođenje socijalnog dijaloga koji vodi ka socijalnim i ekonomskim reformama

U okviru druge komponente, sproveće se sveobuhvatni program izgradnje kapaciteta, sa ciljem povećanja kapaciteta socijalnih partnera, i to unapređenjem veština obuke, u pogledu aktivnog učešća u procesima socijalnog dijaloga na svim nivoima (kompanija, lokalni, regionalni, sektorski, nacionalni).

Kroz ovu komponentu će se sprovesti obuka trenera i razviti priručnici, studije slučaja, moduli obuke kojima se uvode novi instrumenti za efektivniji socijalni dijalog i kolektivne pregovore. Očekuje se da će se intenzivnim modularnim obukama ojačati kapaciteti zaposlenih u Ministarstvu, socijalnih partnera i ostalih aktera. Učesnici će steći napredno znanje, veštine i kompetencije vezane za sprovođenje efektivnog socijalnog dijaloga na nivou nacionalnih i politika EU.

Komponenta 3. Unapređen socijalni dijalog na lokalnom nivou

Cilj komponente 3 je da se članovima socijalnih i ekonomskih saveta na lokalnom nivou obezbede znanje i veštine za efektivan razvoj lokalnog partnerstva, kao i da se lokalni socijalno-ekonomski akteri pokrenu da ostvare pravo svojine nad razvojem lokalnih socijalno-ekonomskih saveta i na viši nivo podignu svoju ulogu u razvoju ekonomskog i socijalnog tržišta na lokalnom nivou.

Na kraju projekta, u funkciji će biti veb platforma koja će povezivati sve lokalne socijalne i ekonomske savete sa raznim lokalnim akterima koji se bave zapošljavanjem, socijalnom inkluzijom i strategijama lokalnog razvoja, kako bi im se pomoglo da prilagode lokalne politike izmenjenim uslovima i promenljivim potrebama tržišta rada, kao i da se na bolji

način odgovori na izazove po pitanju zapošljavanja i socijalne politike sa kojima se država suočava"¹¹¹.

Naredne tabele br. 49, predstavljaju učešća zaposlenih i nezaposlenih na tržištu rada Srbije 2010. godine, i plamirane stope zaposlenosti do 2020. godine, koje je moguće realizovati samo uz pomč jasnih planova, polazeći od pretpostavke da su svi akteri tržišta rada spremni za aktivno učešće u realizaciji tih planova i ostvarenju ciljeva.

Tabela br. 49: Ciljevi i očekivani rezultati Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020. godine, (projekcije Fondacije za razvoj ekonomске nauke)

CILJEVI	2010	2020
Povećanje stope zaposlenosti (15-64)	47,10%	61,40%
Povećanje stope zaposlenosti (20-64)	51,10%	66,30%
Smanjenje stope nezaposlenosti (15-64)	20%	10,80%
Smanjenje stope nezaposlenosti (20-64)	19,50%	8,38%
Povećanje stope aktivnosti (15-64)	58,80%	68,80%

Izvor:http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/projekti/Vodic_Evropska_politika_zaposljavanja.pdf str.91.

¹¹¹

<http://www.minrzs.gov.rs/lat/projekti>

Tabela br. 50: Ciljevi i očekivani rezultati Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020. godine, zaposlenost mladih

CILJEVI	2010	2020
Povećanje stope zaposlenosti (15-24)	15,20%	23,30%
Smanjenje stope nezaposlenosti (15-24)	46%	24,00%

Izvor:http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/projekti/Vodic_Evropska_politika_zaposljavanja.pdf str.91

Pod modelom indikativnog planiranja mogu se tumačiti ne samo programi finansirani iz prepristupnih fondova Unije, već i, nekoliko godina uspešno realizovan program "Prva šansa". Naime od 2009. godine, "Prva šansa" u ovom projektu je učestvovalo oko 45.000 mladih (15-24 godine starosti), a 80 odsto njih ostalo je da radi u firmama u kojima su stekli svoje prvo radno iskustvo. Projekat je realizovan između NSZ, poslodavaca i nezaposlenih prijavljenih ovoj službi. Program podrazumeva stručnu praksu u trajanju od tri meseca i zasnivanje radnog odnosa u svojstvu pripravnika u trajanju od narednih 12 meseci.

2011. godine, Program je podrazumevao da u toku trajanja stručne prakse Nacionalna služba za zapošljavanje isplaćuje novčanu pomoć angažovanim licima u mesečnom iznosu od 10.000,00 dinara vrši obračun i uplatu doprinosa za slučaj povrede na radu i profesionalne bolesti u skladu sa zakonom.

Poslodavcima koji su zasnovali radni odnos sa licima u svojstvu pripravnika, Nacionalna služba je refundirala: neto zaradu pripravnika u mesečnom iznosu od: 18.000,00 dinara - za pripravnike sa srednjim obrazovanjem, 20.000,00 dinara - za pripravnike sa višim ili visokim trogodišnjim obrazovanjem, 22.000,00 dinara - za pripravnike sa najmanje

četvorogodišnjim visokim obrazovanjem i troškove doprinosa za obavezno socijalno osiguranje.

Jedan od prioriteta tržišta rada naše zemlje, pored strateškog-povećanja zaposlenosti je i unapređenje ljudskog kapitala. Unapređenje ljudskog kapitala podrazumeva razvoj i upravljanje ljudskim kapitalom kroz procese i aktivnosti čiji je cilj povećanje zaposlenosti i produktivnosti, razvijanje i osposobljavanje radnika unapređenjem njihovih stručnih kvalifikacija i kompetencija, kao i razvijanje zakonskih propisa u oblasti obrazovanja i zapošljavanja. U Priručniku za razumevanje evropske politike zapošljavanja¹¹², ističe se i razvoj sistema kratkih obuka, odnosno izrade standardizovanih programa obuka za nezaposlena lica, kao i razvoj aktivnosti koje treba da podrže uspostavljanje akreditovanih ustanova i sticanje priznatih sertifikata. Upravo ovakve aktivnosti planski bi usmerile nezaposlene, ka potrebama na tržištu rada, čime bi se nezaposlenost permanentno smanjivala, pod pretpostavkom da je sinhronizacija informacija svih stejkholdera tržišta rada uspostavljena. Razvijene zemlje, kakva je npr. Australija u okviru socijalnih programa ne dozvoljava da nezaposlena lica žive od socijalne pomoći bez posla, dajući im time ne samo motiv da se prekvalifikuju, već i sa socijalnog aspekta budu od koristi tj. svojim radom doprinesu opštem razvoju ekonomije odnosno društva kom pripadaju.

Pred kreatorima ekonomске politike su i ciljane stope zaposlenosti do 2020. godine, koje je bez adekvatnih planova teško ostvariti u godinama pred nama, te je upravo indikativno planiranje put ka ostvarenju ciljeva, uz što veća ulaganja u sektor poljoprivrede i prehrambene industrije, čime i čitave ekonomije naše zemlje. Ovim primerima i predstavljenim planiranim ciljevima do 2020. godine potvrđuje prva postavljena hipoteza, obzirom da i sama Unija, za čije članstvo je Srbija u statusu kandidata, funkcioniše po sličnim principima (smernice i targeti-ciljevi).

---

¹¹² Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja R. Srbije, Priručnik za razumevanje evropske politike zapošljavanja, Beograd
http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/projekti/Vodic_Evropska_politika_zaposljavanja.pdf [15.03.2015.]

7.3. Rezultati verifikacije H2

H2 – Da bi se ostvarila ciljna stopa zaposlenosti od 65% do 2020. godine, potrebno je sprovesti bolju sinhronizaciju aktivnosti države, poslodavaca i zaposlenih.

Za verifikaciju ove hipoteze, korišćena je takođe metodologija studije slučaja (case study).

Na osnovu dostupnih podataka, pretraženih baza podataka relevantnih institucija (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja R. Srbije, Nacionalna služba za zapošljavanje), kao i baze realizovanih IPA projekata, u cilju potvrđivanja ove hipoteze izvršen je intervju sa učesnicima jedinog projekta koji je realizovan u na relaciji privreda-država-univerzitet - projekat *Concur*, a potom i predstavljeni projekti pomenutog resornog ministarstva i baze realizovanih IPA projekata, u kojima je jedan od partnera bila naša zemlja.

Tempus projekat -Prekvalifikacija za nezaposlena lica sa završenim fakultetom u Srbiji (*Concur*) omogućio je razvijanje master programa na univerzitetima u Srbiji, zasnovanih na zahtevima i potrebama tržišta rada i povećati zaposlenost i mobilnost visokoobrazovanih lica na lokalnom, regionalnom i evropskom tržištu rada. Period implementacije projekta bio je od februara 2009. godine do januara 2013. godine. Projekat je finansirala Evropska unija, u okviru Programa TEMPUS (701.000,00 EUR).

Na sajtu Nacionalne službe za zapošljavanje Republike Srbije istaknuto je da će sa ciljem smanjenja stope nezaposlenosti visokoobrazovanih lica u Srbiji, minimum 300 visokoobrazovanih lica biće uključeno u 8 master programa, razvijenih u okviru Projekta, sa očekivanim rezultatom da se 20-30% uključenih studenata po završetku programa adekvatno zaposli. Takođe, predviđeno je i da se uspostavi 4 Centra za konverziju obrazovnih programa, u okviru kojih će nadalje razvijati programi zasnovani na potrebama i trendovima na tržištu rada.

Za potrebe provere ove hipoteze, korišćena je metodologija studije slučaja, a pojedina pitanja postavljena su učesnicima na ovom projektu u cilju dobijanja informacija o realizaciji ovog programa.

Koordinator ovog projekta bio je Univerzitet u Novom Sadu, a projektni partneri: Univerziteti u Beogradu, Kragujevcu i Nišu; Nacionalna služba za zapošljavanje; Nacionalni savet za visoko obrazovanje; Privredna komora Srbije; Univerzitet u Ekseteru, Velika Britanija; Wageningen univerzitet, Holandija; Univerzitet u Ljubljani, Slovenija; Galvej-Mejo univerzitet za tehnologiju, Irska.

Za potrebe predstavljana ovog projekta razgovarala sam sa dva učesnika na projektu, profesorom Zoranom Njegovan i Helenom Hišnberger, te postavila nekoliko pitanja u vezi sa realizacijom.

U elektronskoj komunikaciji sa Helena Hišnberger, koja je jedna od kontakt osoba za projekat *Concur*, dobila sam osnovne smernice, maja 2014. godine, a nakon toga u junu mesecu iste godine konsultovala sam i profesora Njegovana.

*Da li ste saradivali sa privredom (preduzećima prilikom modelovanja studijskih programa)?

- Prilikom modelovanja programa bile su uključene privredne komore i Nacionalna služba za zapošljavanje, kako bismo dobili vise informacija o potrebnim znanjima na tržištu rada (šta traže poslodavci) u određenim strukama, i na koji način treba da kreiramo specifične programe za prekvalifikaciju visokoobrazovanih kadrova. Na osnovu tih podataka smo kreirali tzv. *soft skills* predmete, zavisno od studijskog programa: 1. *Business English*, 2. *Communication Skills*, 3. *Managerial Skills and* 4. *Computer Literacy* (koji su pokrivali razne teme: *computer literacy/computer skills* (ECDL), *business English, presentation skills, team building, managing and implementing projects, business communication, team working and interpersonal skills, internet technologies in e-business, managing information*

technologies, etc.). Uvođenje soft skill predmeta, uz core predmete same struke, bila je novina u našem nacionalnom obrazovnom sistemu. Praksa uvođenja ovakvih predmeta u nastavne planove, i obrada ovih tema u okviru određenih kurseva, predstavljaju verovatno najveću vrednost projekta CONCUR, s obzirom da svršeni studenti najčešće iskazuju veliki nedostatak upravo ovih veština, danas presudnih za uspešno pronalaženje adekvatnog zaposlenja. Takođe je, za određene studijske programe od samog početka su konsultovane lokalne firme i studentima je obezbeđena praksa u time firmama.

*Koji je efekat-rezultat projekta posmatrano kroz rast zaposlenosti?

S obzirom da se projekat razvijao u toku ekspanzije svetske ekonomске krize efekat na zapošljavanje nije nažalost bio očekivani. Od 263 studenta koji su upisani na CONCUR programe tokom trajanja projekta do podnošenja izveštaja 38 njih je našlo zaposlenje. Broj upisanih studenata - dve generacije tokom trajanja projekta:

University of Novi Sad :

- 1. Advanced Engineering Technologies – Faculty of Technical Sciences: first generation 16, second generation 31*
- 2. Agricultural Extension – Faculty of Agriculture: first generation 16, second generation 12,*

University of Belgrade

- 1. Entrepreneurial Management – University of Belgrade: first generation 11, second generation 6*
- 2. Business Performance Management - University of Belgrade: first generation 20, second generation 16*

University of Nis

1. *Multimedia Technologies - Faculty of Electronic Engineering: first generation 10, second generation 19*
2. *Control and Applied Computing – Faculty of Mechanical Engineering: first generation 20, second generation 18*

University of Kragujevac

1. *Industrial Management - Faculty of Mechanical Engineering: first generation 25, second generation 27*
2. *Business Information Systems - Faculty of Mechanical Engineering: first generation 11, second generation 5*

*Da li je i nakon realizacije projekta uspostavljena jača veza u odnosu univerzitet-država-privreda?

Tokom projekta je predviđeno formiranje univerzitetskih centara za *Conversion courses* na svim partnerskim univerzitetima u Srbiji. Negde su centri zbog održivosti pripojeni univerzitetskim centrima za razvoj karijere, negde centrima za celoživotno učenje (*LLL*), a negde centru za kvalitet. Kroz sve ove oblike organizovanja, a posebno kroz centre za razvoj karijere i *LLL* potrebno je da se razvija saradnja univerziteta sa privrednom (kompanije, institucije, privredne komore) i sa službama koje posreduju u zapošljavanju (Nacionalan služba za zapošljavanje). Projekat je za vreme trajanja ostvario dobru i uspešnu saradnju sa PKS i NZS, a u kojoj meri se ona dalje razvija zavisi od centara koji su te nadležnosti nadalje preuzeли.

Primer odnosno ovaj projekat predstavlja saradnju relevantnih institucija u našoj zemlji u cilju rasta zaposlenosti.

U daljem istraživanju kontaktiran je i Sektor za zapošljavanje, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije u vezi sa realizovanim projektima na polju zapošljavanja ovog ministarstva. Za potrebe izrade disertacije, dobijeni

su podaci, o projektima, koji su finansirani od međunarodnih donatorskih institucija, a oni su sa periodima realizacije i donatorima predstavljeni u tabeli br.51.

Tabela br. 51: Projekti u okviru ministarstva nadležnog za poslove zapošljavanja – finansirani iz sredstava međunarodnih donatorskih institucija 2007-2014. godine

Br.	Naziv projekta	Trajanje	Donator
1.	„Profesionalna rehabilitacija kao metoda integracije OSI na tržištu rada u Srbiji“ Rezultati projekta: Realizovana „dijagnostička nedelja“; Modifikovani nastavni planovi BBRZ-a (izvođač aktivnosti – Rehabilacioni centar za osobe sa invaliditetom u Lincu) kako bi bili primenljivi u Srbiji; Prenos znanja BBRZ-a	dec.2007- april 2009.	Austrijska vlada
2.	Tvining projekat „Podrška razvoju nacionalne politike zapošljavanja“ Osnovni rezultati projekta: <ul style="list-style-type: none"> - ojačani kapaciteti Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja (Sektora za zapošljavanje) za kreiranje, sprovođenje i praćenje mera aktivne politike zapošljavanja; - pružena podrška zaposlenima u 	okt.2007- okt.2009.	Evropska unija, preko EAR-a, KARDS 2006 Tvining partner Ministarstvo rada i zapošljavanja Nemačke

	Sektoru za zapošljavanje u izradi Nacionalne strategije zapošljavanja, Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja; <ul style="list-style-type: none"> - ojačani aspekti rodne ravnopravnosti na tržištu rada; - unapređen informacioni sistem; - ojačani lokalni saveti za zapošljavanje. 		
3.	Tvining projekat „Modernizacija Nacionalne službe za zapošljavanje“ Osnovni rezultati projekta: <ul style="list-style-type: none"> - Poboljšano interno upravljanje i organizacioni kapaciteti NSZ-a uspostavljanjem upravljanja prema ciljevima, preraspodelom ljudskih resursa, poboljšanjem interne i eksterne komunikacije, daljim razvojem sistema informacionih tehnologija; - unapređen pristup orijentacije ka potrebama klijenata NSZ-a, kako poslodavcima, tako i tražiocima zaposlenja; - pružena podrška razvoju mera aktivne politike zapošljavanja. 	nov.2007- nov.2009.	Evropska unija, preko EAR-a, KARDS 2006 Tvining partner Nemačka Nacionalna služba za zapošavanje
4.	„Promocija zapošljavanja mladih u Srbiji“	dec. 2007- okt.	Međunarodna organizacija rada

	Osnovni rezultati projekta: <ul style="list-style-type: none"> - povećana efikasnost institucija tržišta rada, uključujući socijalne partnere, u rešavanju problema zapošljavanja mlađih. - Pripremljen Nacionalni akcioni plan za zapošljavanje mlađih (2009-2011). - Izrađene smernice za evaluaciju mera aktivne politike zapošljavanja za mlade - Formiran Fond za zapošljavanje mlađih - Nezaposleni mlađi uključeni u mere APZ finansirane kroz formirani Fond za zapošljavanje mlađih 	2009.	
5.	„Otpremnim do posla“ Osnovni rezultati projekta: <ul style="list-style-type: none"> - Ojačani kapaciteti Nacionalne službe za zapošljavanje - Sproveden koncept „rana intervencija“ u devet filijala NSZ Užice, Prijepolje, Kruševac, Kraljevo, Novi Pazar, Niš, Pirot, Vranje i Prokuplje - Novo zapošljavanje viškova 	jan.2007- sept.2009.	Austrijska agencija za razvoj preko UNDP-a

	<p>zaposlenih i radnika koji su bez posla ostali usled stečaja poslodavca</p> <ul style="list-style-type: none"> - Urađene studije: • Pravna analiza zakonodavnog okvira o zadrugama u Srbiji • Socijalna preduzeća u Srbiji-institucionalni okvir i praktična iskustva zadruga • Mapiranje proizvoda koji se mogu prouzvoditi od strane kooperativa • Analiza lokalnog tržišta rada • Analiza sistema podrške kooperativama u Srbiji. 		
6.	<p>„Program podrške nezaposlenim licima i razvoj ljudskih resursa“</p> <p>Osnovni rezultati projekta:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kreirane i sprovedene mere aktivne politike zapošljavanja fokusirane na potrebe dugoročno nezaposlenih, nezaposlenih mladih i osoba sa invaliditetom; - ojačani kapaciteti NSZ-a i svih relevantnih nacionalnih i lokalnih aktera za kreiranje i sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja; <p>Projekat se sprovodio u Beogradu i</p>	jun 2007 - septembar 2009.	Evropska unija

	Banatu.		
7.	<p>„Prognoze i upravljanje podacima u Nacionalnoj službi za zapošljavanje“</p> <p>Osnovni rezultati projekta:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veliki broj zaposlenih u NSZ i Ministarstvu obučeno u vezi sa aktivnostima prognoza, monitoringa i evaluacije - Sprovedena je anketa poslodavaca - Nakon sprovedenih aktivnosti u svim filijalama Nacionalne službe izrađeni su lokalni izveštaji, na osnovu kojih su izrađeni - Analiza tržišta rada i prognoziranje potreba tržišta rada u Republici Srbiji i Nacionalni izveštaj o evaluaciji ishoda AMTR - Softver je izrađen, testiran i odobren od strane IT odeljenja - Usvojene Metodologije za istraživanje i prognoziranje trendova na tržištu rada i Metodologija za monitoring i evaluaciju aktivnih programa na tržištu rada - Izrađen niz internih dokumenata 	<p>mart 2010- oktobar 2011</p>	<p>Evropska unija IPA 2008</p>
8.	Zajednički program „Podrška nacionalnim naporima u promociji	maj 2009- maj 2012	Program je realizovan kroz

<p>zapošljavanja mladih i upravljanja migracijama“</p> <p>Osnovni rezultati projekta:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zajednički program je pružio tehničku i ekspertsku pomoć institucijama na nacionalnom i lokalnom nivou, sa ciljem implementacije politika i operativnih mera/procedura kako bi se unapredio položaj mladih na tržištu rada (aktivacijom na tržište rada kroz uključivanje u modularne programe obuka), uz smanjenje neregularne migracije (uključivanje u legalne tokove tržišta rada) i ublažavanje negativnog uticaja povratnika po Sporazumu o readmisiji. - Nezaposleni mladi uključeni u modularne programe obuka/podrške zapošljavanju - Razvijen je i pilotiran sistem integrisanog pružanja usluga korisnicima mera iz sistema socijalne zaštite i zapošljavanja, Unapređeni i razvijeni statistički pokazatelji tržišta rada (fokus na mlade), - Pružena je podrška Sektoru za	saradnju četiri UN agencije - IOM, ILO, UNICEF i UNDP i institucija Vlade Republike Srbije
--	--

	<p>zapošljavanje u izradi nove Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020, integrисани su ciljevi iz domena migratorne politike u nacionalne razvojne strategije...</p> <p>Program se sprovodio u 52 opštine pet regionala: Južno-Bačkom, Beogradskom, Pčinjskom, Nišavskom i Pomoravskom.</p>		
9.	<p>IPA 2011 Twining projekat „Priprema institucija tržišta rada Republike Srbije za Evropsku strategiju zapošljavanja”</p> <p>Osnovni rezultati projekta:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realizovan je set seminara, radionica i obuka u vezi sa harmonizacijom propisa u oblasti zapošljavanja sa pravnim tekovinama EU (sa posebnim akcentom na Evropsku strategiju 2020 i instrumente EU za koordinaciju nacionalnih politika zapošljavanja), ali i povezanih politika poput migracione politike, uređenja unutrašnjeg tržišta i pravila konkurenčije, pitanja državne pomoći i regulisanja i praćenja državne pomoći u oblasti zapošljavanja, antidiskriminatorne 	maj 2012-maj 2014.	Evropska unija IPA 2011 Twining partneri Ministarstvo rada, zapošljavanja i zdravlja Republike Francuske (Nacionalna služba Republike Francuske), Ministarstvo rada, porodice i socijalne politike Republike Rumunije i Nacionalna službom za zapošljavanje Kraljevine Švedske.

	<p>odredbe i odredbe o transnacionalnom pružanju usluga.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realizovan je niz aktivnosti usmerenih ka jačanju kapaciteta lokalnih saveta za zapošljavanje i relevantnih društvenih aktera na lokalnom nivou u vezi sa metodologijom analize tržišta rada i metodama planiranja aktivnosti iz domena politike zapošljavanja, kao i mogućnostima udruživanja više lokalnih saveta za zapošljavanje radi sprovođenja mera aktivne politike zapošljavanja. - Realizovane su obuke za članove lokalnih saveta za zapošljavanje za izradu lokalnih akcionih planova zapošljavanja i izradu projektnih predloga (sa posebnim akcentom na EU međunarodnu razvojnu pomoć i grantove). 		
10.	<p>„Dalje integrisanje sistema za prognoze, monitoring i evaluaciju u kreiranje i sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja i usklađivanje Nacionalne klasifikacije zanimanja sa ISCO 08 standardima“</p>	<p>septembra 2012- septembar 2014.</p>	<p>Evropska unija IPA 2011</p>

	<p>Osnovni rezultati projekta:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Izvršene su metodološke izmene za sprovođenje prognoza tržišta rada u delu uključivanja u anketu mikro preduzeća i preduzetnika. - Sprovedeno je istraživanje potreba poslodavaca. - Izrađeni su izveštaji o rezultatima istraživanja na nacionalnom i lokalnom nivou. - Urađena je analiza do sada sprovedenih evaluacija mera APZ, započet je razvoj analize efektivnosti (bruto) troškova mera APZ i predložene dalje aktivnosti koje se odnose na monitoring i evaluaciju mera APZ. - Pružena je podrška u pripremi i izradi predloga Nacionalnog akcionog plana za 2014. godinu. - Urađena je metodologija i prateća dokumentacija za sprovođenje istraživanja o zanimanjima, sa kojim se započelo u maju 2013. godine. Na taj način biće prikupljeni potrebni podaci i materijali za izradu opisa zanimanja na tržištu rada RS, kao i	
--	--	--

	njihova klasifikacija sa međunarodnim standardom <i>ISCO</i> 2008.		
--	--	--	--

Izvor: Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Sektor za zapošljavanje, Beograd 2014.

Za potrebe dokazivanja ove hipoteze, projekti pod tačkama 8 i 9 razmatrani su temeljnije. Zaključak za projekat 8. Zajednički program „Podrška nacionalnim naporima u promociji zapošljavanja mladih i upravljanja migracijama“, jeste taj, da je akcioni plan zapošljavanja kao sam projekat pozitivno uticao, u cilju rasta zaposlenosti mladih u period 2009-2011¹¹³, jer je ovim i drugim aktivnostima (podsticajima za zapošljavanje mladih) stopa nezaposlenosti mladih opala u tom period, sa 16,8% u aprilu 2009 na 14,3% u aprilu 2012. godine (Anketa o radnoj snazi (2008-2010,2012, II kvartal 2014.) i Nacionalni akcioni plan zapošljavanja 2013. godine).

Projekat pod tačkom 9: Twining projekat "Priprema institucija tržišta rada u Republici Srbiji za Evropsku strategiju zapošljavanja:"¹¹⁴ "imao je za cilj ubrzanje reformi tržišta rada u skladu sa evropskim standardima, kao i jačanje uticaja nacionalne politike zapošljavanja. Kako bi pomogle Srbiji u ostvarivanju navedenog cilja, 3 države članice Evropske unije su učestvovale u ovom institucionalnom twining projektu, zajedno sa partnerima iz Republike Srbije: Francuska, Rumunija i Švedska. Više od 60 eksperata iz ovih zemalja je podelilo svoje znanje i primere dobre prakse sa srpskim kolegama iz Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Nacionalne službe za zapošljavanje i lokalnih saveta za zapošljavanje, ali i predstavnicima socijalnih partnera i drugih zainteresovanih strana. Finansiran je iz evropskih IPA 2011 fondova i realizovan sa partnerima iz Evropske unije–Ministarstvom za rad, zapošljavanje, stručno obrazovanje i socijalni dijalog Republike Francuske i Nacionalnom službom za zapošljavanje Republike Francuske,

¹¹³Vise o ovom akcionom planu:

http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/akcioni_plan_zaposljavanje_mladi.pdf 15.02.2015.

¹¹⁴<http://www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/zaposljavanje/projekti> 30.1.2014.

Ministarstvom rada, porodice, socijalne zaštite i starih lica Republike Rumunije i Nacionalnom službom za zapošljavanje Kraljevine Švedske. Realizacija projekta je počela u maju 2012. godine i trajala je 26 meseci, a ukupna vrednost projekta je 2 miliona evra. Projekat je unapredio kapacitete institucija tržišta rada u Republici Srbiji za ubrzanje reformi i ispunjenje zahteva Evropske unije, a u kontekstu Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, na čijoj izradi rade Republika Srbija i Evropska komisija. Zajednički je sprovedeno više od 100 aktivnosti, koje su dovele do konkretnih rezultata. Na nacionalnom nivou su podržani prvi i ključni koraci u procesu pristupanja u oblasti zapošljavanja: reformski pravci za postizanje transparentnijeg, pametnog i inkluzivnog tržišta rada su sada spremni za usvajanje; osnovne usluge Nacionalne službe za zapošljavanje namenjene nezaposlenim licima i poslodavcima se trenutno unapređuju u cilju veće usklađenosti ponude i potražnje na tržištu rada. U pogledu decentralizovanih politika, polovina lokalnih saveta za zapošljavanje u Republici Srbiji je osposobljena za izradu Lokalnih akcionih planova zapošljavanja bolje prilagođenih potrebama na lokalnom nivou; lokalni saveti za zapošljavanje su bolje obućeni da konkurišu za dodelu sredstava u okviru grant šema Evropske unije, kako bi sufinansirali svoje prioritete u oblasti zapošljavanja. U prilog ovome, od 2014. godini AP Vojvodina izrađuje svoj Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja".

Samo su tri IPA projekta¹¹⁵ sa direktnim ciljem rasta zaposlenosti realizovana i to programi VELPRO i Iserd: BEEBGRS. Dva projekta su iz prekogranične saradnje Republike Srbije i Bugarske, i jedan Republike Srbije i Mađarske - Lolamar.

Program za profesionalnu onlajn obuku zaposlenih u prekograničnim regijama – VELPRO je usmeren ka promovisanju prekogranične saradnje u okvirima obrazovanja, inovacija na polju nastave i učenja, planiranja zajedničkih programa obuke i promocije "učenja u bilo kom trenutku iz bilo kog mesta" u prekograničnoj regiji.

---

¹¹⁵ <http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Projects.aspx> 28.02.2015.

Ovaj projekat ima za cilj pripremu i osposobljvanje on line trenera u oblasti Pernik i Jablaničkom okrugu na evropskom nivou stepena kvalifikacije, u cilju jačanja kapaciteta preduzeća iz prekograničnih regija, predstavljanje vidova obuke namenjene upošljenicima srednjih nivoa menadžmenta u tekstilnoj i mašinskoj industriji; Takođe, cilj projekta je i promovisanju harmonizacije usmerene prema praktičnoj profesionalnoj obuci i prekogranične mobilnosti zaposlenih u njima. Vrednost projekta bila je 70.071,05 EUR, od čega je 85% sredstava obezbeđeno od EU.

"Pčelarstvo kao alternativa nezaposlenosti i stabilna baza za održivi razvoj u Bugarsko-Srpskom pograničnom regionu – ISERD:BEEBGRS", za cilj je imao stvaranje uslova za otvaranje novih radnih mesta, sa akcentom na pčelarstvo. Vrednost projekta bila je 36.958,57 EUR, , od čega je 85% sredstava obezbeđeno od EU.

"Program ka lokalnoj politici razvoja tržišta rada u prekograničnim ruralnim regijama LOLAMAR"¹¹⁶ ima za cilj da razvije pristup politici tržišta rada zasnovanoj na lokalnoj radnoj snazi. Osnovni ciljevi su identifikacija vrste isključenosti, da se istraži poseban potencijal rurlanog stanovništva kako u Srbiji, tako i u Mađarskoj i mogućnosti reintegracije.

"Projekat "LOLAMAR"¹¹⁷ ima u planu da istraži karakteristike aktivnosti ovih ljudi i njihove odnose prema resursima iz životne sredine putem geografskih, statističkih i socioloških metoda. Takođe će se otkriti najbolje lokalne prakse njihove inkluzije. Oblast proučavanja je u prekograničnom regionu Bačke (Baja, Bačalmaš, Janošalma mikroregioni u Mađarskoj i Zapadna Bačka u Srbiji). Iako ovaj region ima povoljne prirodne resurse (zemljište, klimu, itd.), lokalna ekonomija je nerazvijena i stopa zaposlenosti je niska. Na

---

¹¹⁶<http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Project.aspx?ProjectId=640> [28.02.2015.]

¹¹⁷<http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Project.aspx?ProjectId=640> [28.02.2015.]

osnovu rezultata empirijskog istraživanja i u saradnji sa predstavnicima lokalnih zajednica, ustanova, utvrdiće se preporuke NVO specifične za prekogranični region u obliku priručnika za lokalne donosioce odluka. Naučni rezultati će se razmotriti na međunarodnoj konferenciji i objaviti u knjizi studija. Vrednost projekta bila je 43.870,00 EUR, od čega je 85% sredstava obezbeđeno od EU".

Kada bi se na relaciji, privreda-država-univerziteti više sarađivalo, sa jedne strane bi imali konkurentnije studijske programe, a sa druge, manju nezaposlenost mladih i umanjene decenijskog, ili višedecenijskog problema "odliva mozgova". Na osnovu prikazanih rezultata, koji na žalost nisu mogući u kvantitativno smislu biti u potpunosti definisani, obzirom da je jedan projekat, predstavljen od strane Nacionalne službe za zapošljavanje Republike Srbije, realizovan, sa 38 zaposlenih nakon njegove realizacije, zaključak je da je hipoteza potvrđena.

7.4. Rezultati verifikacije H3

H3 – Svetska ekonomска kriza i kriza evra u Evropskoj uniji uzrokuju rast nezaposlenosti u Uniji.

Empirijska analiza

Podaci za empirijsku analizu

Da bi empirijski proverili Hipotezu 3 ("Svetska ekonomска kriza i kriza Evra u Evropskoj uniji uzrokuju rast nezaposlenosti u državama članicama Evropske unije."), koristimo podatke dostupne u okviru Eurostat baze podataka. Eurostat je statistička kancelarija EU, koja se nalazi u Luksemburgu i čiji je zadatak da obezbedi precizne i uniformne statističke podatke na nivou EU. Ova baza podataka je korišćena i ranije u studijama koje su se bavile pitanjem nezaposlenosti u EU (kao npr. *Tregaskis & Brewster, 2006 ili Hijman, 2009*).

- U radu je istaknut i korišćen Eurostat, kao zvanični zavod za statistiku Evropske unije, a nalazi se u Luksemburgu. Njegov zadatak je obezbeđivanje EU statistikom na evropskom nivou u cilju poređenja podataka između zemalja i regionala.
- Misija Eurostat¹¹⁸ je da bude vodeći izvor visokokvalitetnih statističkih podataka na nivou Evrope. Shodno tome, kvalitet razmatranja ima centralnu ulogu u pogledu Eurostat korporativnog upravljanja. Evropski statistički Kodeks prakse postavlja standard za razvoj, proizvodnju i diseminaciju evropske statistike, a polazi od zajedničkog evropskog statističkog sistema (ESS). Osiguranje kvaliteta u okviru Evropskog statističkog sistema (ESS KAF) identificuje moguće aktivnosti, metode i sredstva koja obezbeđuju smernice i dokaze za implementaciju Kodeksa razvijanja, proizvodnje i diseminacije evropske statistike.
- Kvalitet sveobuhvatne statistike Eurosta nije ni jednodimenzionalni ni apsolutan. Umesto toga treba ga shvatiti kao relativan pojam proizvodnje za potrebe korisnika. Kao i kod ostalih proizvoda, statistički podaci treba da budu svrshishodni, što je dovelo do diferenciranja osiguranje kvaliteta (za statistiku korišćena neposrednom politike, standardne i eksperimentalne statistike), proizlazi iz stalne optimizacije i učenje u bliskoj interakciji sa korisnicima.
- Period posmatranja je vremenski interval 2002-2013 godine, što je veoma značajno, jer obuhvata 5 god pre i 5 godina posle nastupanja svetske krize.

Države u fokusu su sledeće: Austrija, Belgija, Bugarska, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Holandija, Hrvatska, Kipar, Letonija, Litvanija, Luksemburg, Irska, Italija, Mađarska, Malta, Nemačka, Poljska, Portugalija, Rumunija, Slovenija, Slovačka, Španija, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo, kao i zajednica EU 28. Treba naglasiti, da nisu

---

¹¹⁸

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/about_eurostat/introduction 20.11.2014.

sve zemlje članice Evro zone, ali i sama hipoteza je usmerena na krizu u Uniji, te je u obuhvat uzeto svih 28 zemlja članica. Tabela 1 prikazuje listu svih EU država uključenih u analizu.

- Metodološke aktivnosti Eurostata fokusiraju se na standardizaciju, usklađivanju i poboljšanje kvaliteta statističkih procesa u statističkom sistemu Evropske (ESS). Njegov cilj je da se nalaženjem najbolje prakse olakšaju i koordiniraju aktivnosti ključne za uspostavljanje preporuka i standarda za proizvodnju, implementaciju i širenje Statističke poverljivosti pitanja i davanje poverljivih podatke u naučne svrhe. Sistem evropske statističke mreže *ESSnets* podrazumeva standardizaciju i poboljšanje kvaliteta u okviru koje se rad uglavnom vrši preko Evropskog statističkog sistema mreža (*ESSnet*).

Tabela br. 52: Lista svih EU država/entiteta uključenih u analizu

Posmatrane EU države/entiteti	
Austrija	Letonija
Belgija	Litvanija
Bugarska	Luksemburg
Češka	Mađarska
Danska	Malta
Estonija	Nemačka
EU (28 država)	Norveška
Finska	Poljska
Francuska	Portugalija
Grčka	Rumunija
Holandija	Slovačka
Hrvatska	Slovenija

Irska	Španija
Italija	Švajcarska
Kipar	Švedska
	Ujedinjeno
	Kraljevstvo

Opis Varijabli

Da bi izgradili stabilan i reprezentativan model za testiranje gore pomenute hipoteze („Svetska ekonomska kriza i kriza Evra u Evropskoj uniji uzrokuju rast nezaposlenosti u državama članicama Evropske unije“), uvedena je relevantna zavisna varijabla, kao i odgovarajuće nezavisne i kontrolne varijable.

Zavisna varijabla

Glavna zavisna varijabla nosi naziv *Stopa nezaposlenosti radno sposobnih (t)*. Ona predstavlja udio nezaposlenog radno sposobnog stanovništva odgovarajuće države u odnosu na ukupan broj stanovnika posmatrane države u relevantnoj godini (2002-2013.). Nezaposlena lica obuhvataju lica starosti od 15 do 74 koji su bili bez posla u toku referentne godine. Ova varijabla nosi vrednosti u opsegu od 2.1% do 25.4% sa srednjom vrednosti od 7.55% i standardnom greškom od 3.63.

Nezavisne varijable

U osnovi hipoteze su dve nezavisne varijable, jedna predstavlja početak finansijske krize u Evropskoj uniji, a druga krizu Evra. Da bi se finansijska kriza adekvatno pokrila, naši statistički modeli su testirani ne sa varijablama koje obuhvataju finansijsku krizu od 2007. godine, 2008. godine i 2009. godine. Finansijska kriza je apstraktan pojam i njen tačan datum je teško predvideti. Takođe, finansijska kriza Evropske unije ne zahvata sve države istovremeno, već je potreban neki vremenski period za predstavljanje njenog uticaja.

Na osnovu toga izgrađene su sledeće varijable *Ekonomski kriza (od 2007)(t)*, *Ekonomski kriza (od 2008)(t)* i *Ekonomski kriza (od 2009)(t)*. *Ekonomski kriza (od 2007)(t)* uzima vrednost 0 za period 2002-2006 i vrednost 1 od 2007-2013. *Ekonomski kriza (od 2008)(t)* uzima vrednost 0 za period 2002-2007 i vrednost 1 od 2008-2013. *Ekonomski kriza (od 2009)(t)* uzima vrednost 0 za period 2002-2008 i vrednost 1 od 2009-2013. Ova varijabla je binarna i ukoliko nosi vrednost 1 u modelu, ona se tumači kao "da, ekonomski kriza Evropske unije je u toku".

Varijabla koja nosi naziv *Inflacija(t)* je druga nezavisna varijabla i ona predstavlja stepen inflacije za posmatranu državu u datoj godini (2002-2013). Ova varijabla uzima vrednosti u opsegu od -1.7% do 22.5% sa srednjom vrednosti od 2.86% i standardnom greškom od 2.33.

Kontrolne varijable

U model su uključene i kontrolne varijable, koje pomažu da se jasno izoluje veza između rasta nezaposlenosti sa jedne strane, i finansijske krize u Evropskoj uniji i krize Evra sa druge strane. *Indeks potrošačkih cena(t)* je varijabla koja predstavlja indeks potrošačkih cena za datu državu, u posmatranoj godini. Indeks potrošačkih cena predstavlja inflaciju kao promenu cena reprezentativne korpe roba i usluga koje obično kupuju domaćinstva. Ova varijabla se kreće u opsegu od -15.8 do 25.5, sa srednjom vrednosti od 2.62 i standardnom greškom od 3.91.

Varijabla *Procenat ljudi na granici siromaštva(t)* ukazuje na udeo stanovništva koje živi na granici siromaštva u ukupnoj populaciji date države u posmatranoj godini. Ova varijabla zapravo obuhvata procentualni iznos lica koja su: u riziku od siromaštva ili ozbiljno materijalno lišeni /žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada. Vrednosti ove varijable se kreću u opsegu od 13.9% do 61.3%, gde je srednja vrednost fiksirana na 24.40% i standardna greška od 8.15%.

U analizu je uključena i kontrolna varijabla koja uzima u obzir rast bruto domaćeg proizvoda u odnosu na prethodnu godinu - *Procenat rasta BDP-a(t)*. Bruto domaći proizvod (BDP) je mera privredne aktivnosti države i definiše se kao vrednost svih dobara i usluga proizvedenih, umanjena za vrednosti dobara i usluga koje se koriste u njihovom stvaranju. Obračun godišnje stope rasta obima BDP ima za cilj da omogući poređenje dinamike ekonomskog razvoja privreda različitih veličina. Ova varijabla je takođe formirana za sve posmatrane države i ceo vremenski opseg analize (2002-2013). Vrednosti ove varijable se nalaze u opsegu od -17.7% do 11%, sa srednjom vrednosti od 1.86% i standardnom greškom od 3.71%.

Poslednja varijabla uzima u obzir veličinu same države. *Ukupna populacija (t)* predstavlja ukupno populaciju date države za posmatranu godinu. Ona je data u hiljadama i uzima vrednosti od 394.64 do 507162.6 (na nivou svih 28 država EU), sa srednjom vrednosti od 58727.06 i standardnom greškom od 129373.3.

Statistička analiza

Korelaciona analiza posmatranih faktora, predstavljena je u Tabeli br.55 i predstavlja povezanost, odnosno međuzavisnost varijabli. Rezultati korealacione analize pokazuju da nema nekih relevantnijih korelacija (između nezaposlenosti, inflacije i krize, odnosno između varijabli od interesa za testiranje hipoteze). Ukoliko je korelacija veća od 0.5 možemo reći da jedna varijabla ima značajan uticaj na drugu varijablu. Konkretno u rezultatima ove analize, vidimo da je procenat rasta BDP-a negativno korelisan sa ekonomskom krizom od 2008. i 2009. godine, što zapravo potvrđuje pad BDP-a zemalja članica EU nastankom krize. Sa druge strane, korelaciona analiza ne pokazuje signifikantan uticaj krize na ostale varijable, te prelazimo na *Fixed and Random effects modele*.

Tabela br. 53: Korelaciona matrica svih varijabli uključenih u statističke modele

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Stopa nezaposlenosti radno sposobnih _(t)	1								
2. Ekonomski kriza (od 2007) _(t)	0.09	1							
3. Ekonomski kriza (od 2008) _(t)	0.18	0.85	1						
4. Ekonomski kriza (od 2009) _(t)	0.29	0.71	0.85	1					
5. Inflacija _(t)	-0.13	-0.07	-0.09	-0.26	1				
6. Indeks potrošačkih cena _(t)	-0.13	-0.18	-0.30	-0.35	0.49	1			
7. Procenat ljudi na granici siromaštva _(t)	0.39	0.02	0.02	0.04	0.39	0.23	1		
8. Procenat rasta BDP-a _(t)	-0.15	-0.42	-0.54	-0.52	0.26	0.51	0.07	1	
9. Ukupna populacija _(t)	0.03	0.01	0.01	0.01	-0.10	-0.11	-0.3	-0.09	1
Broj opservacija	372	372	372	372	372	310	261	372	372
Srednja vrednost	7.55	0.58	0.5	0.42	2.86	2.62	24.40	1.86	58727.06
Standardna greška	3.63	0.49	0.49	0.49	2.33	3.91	8.15	3.71	129373.3
Minimum	2.1	0	0	0	-1.7	-15.8	13.9	-17.7	394.64
Maksimum	25.4	1	1	1	22.5	25.5	61.3	11	507162.6

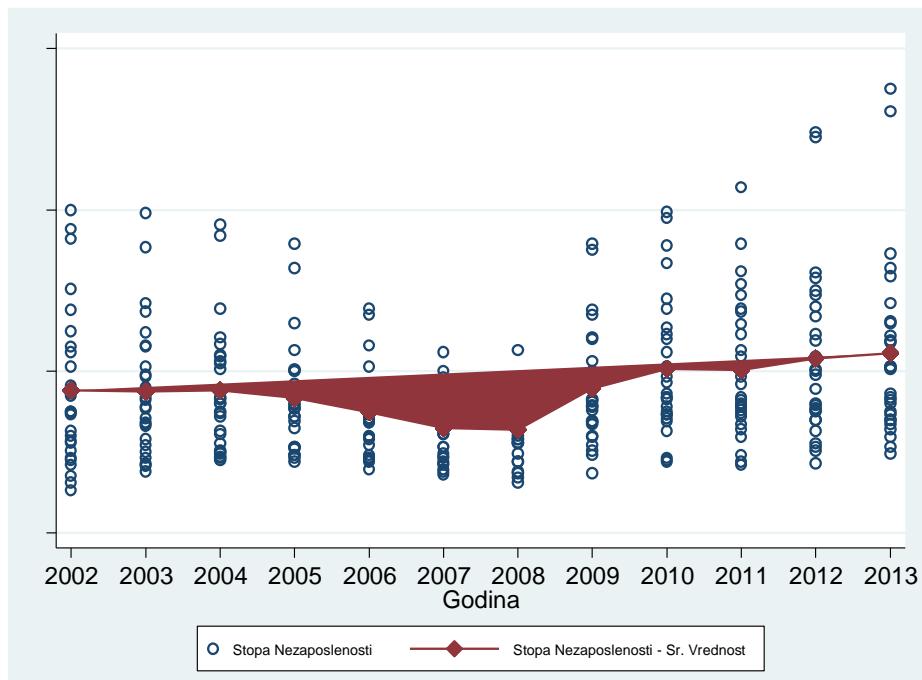
Prikazani su korelacioni koeficijenti za svaki par posmatranih varijabli, kao i opšta statistika za svaku od varijabli.

Statistički modeli i tumačenje rezultata

Imajući u vidu da je u pitanju panelni set podataka (variabile od interesa posmatrane u nekom vremenskom periodu) sa 12 godina posmatranja i 35 entiteta, što čini ukupno 420 opservacija, koristimo *Fixed effect* statistički model. Da bi bili sigurni u validnost modela i da bi proverili da li je *Fixed effect* statistički pristup adekvatan za ovu analizu, tj. bliže objašnjava posmatrani fenomen u odnosu na *Random effect* model, koristimo Hansen test.

Naredni grafici prestavljaju kretanje stope nezaposlenosti u periodu 2002-2013. Grafik 7. ilustruje stopu nezaposlenosti i srednju vrednost ove stope za sve posmatrane EU zemlje/entitete u periodu od 2002-2013. Evidentno je da srednja vrednost stope nezaposlenosti na nivou EU stagnira u periodu 2002-2004. godine. Od 2005. godine do 2008. godine beleži pad, da bi od 2008. godine počela naglo da raste. Ovaj rast može da se tumači kao direktni efekat uticaja finansijske krize.

Grafik br. 7: Stopa nezaposlenosti i srednja vrednost ove stope za sve posmatrane EU zemlje/entitete u periodu 2002-2013. godine

Grafik br. 8. ilustruje stopu nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva, kao i njenu srednju vrednost. Srednja vrednost stope nezaposlenosti radno sposobnih na nivou EU se takođe kretala u posmatranom periodu kao i srednja vrednost stope nezaposlenosti na nivou EU. Dakle evidentan je pozitivan uticaj krize na nezaposlenost, tj. negativan na zaposlenost. Da bi izolovali uticaj same krize i krize evra na nezaposlenost, prelazimo na detaljniju analizu.

Grafik br. 8: Stopa nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva i srednja vrednost ove stope za sve posmatrane EU zemlje/entitete u periodu 2002-2013. godine

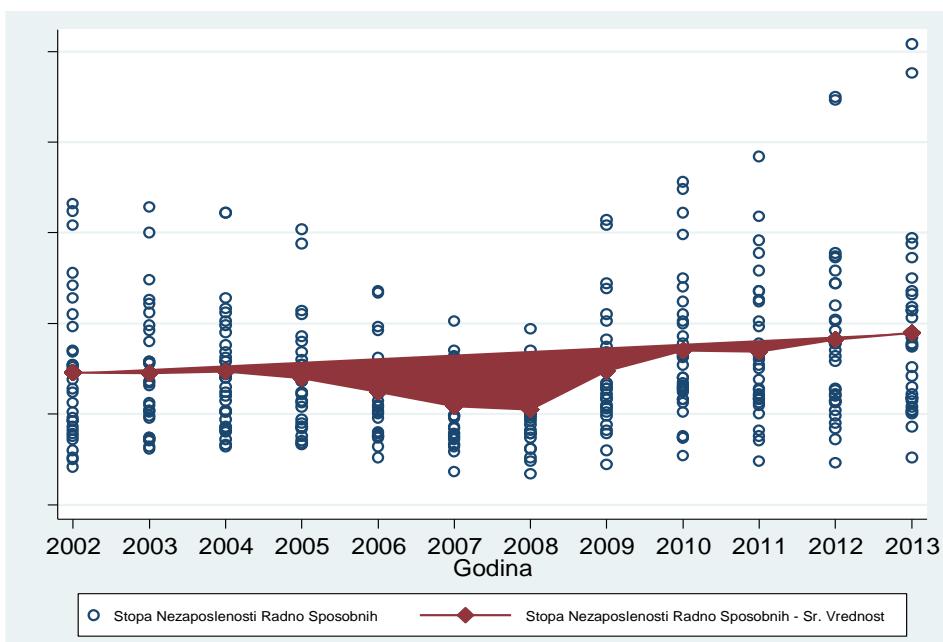

Tabela br.54 beleži sveobuhvatne rezultate analize i sve statističke modele koji su razvijeni da bi se testirala hipoteza. U svakom modelu nezavisna varijabla je *Stopa nezaposlenosti radno sposobnih(t)*. Uzimamo nju kao referentnu varijablu, jer je nezaposlenost radno sposobnih zapravo glavna boljka problema u ekonomiji. Statistički Modeli 1, 2 i 3 za prvu nezavisnu varijablu uzimaju varijable: *Ekonomска криза (од 2007)(t)*, *Ekonomска криза (од 2008)(t)* i *Ekonomска криза (од 2009)(t)* (respektivno). U Modelima 4, 5, 6, su prisutne iste

nezavisnu varijable (*Ekonomска kriza (od 2007)(t)*, *Ekonomска kriza (od 2008)(t)* i *Ekonomska Kriza (od 2009)(t)* respektivno). U svim modelima (1, 2, 3, 4 ,5 i 6) *Inflacija(t)* je fiksirana kao druga nezavisna varijabla, dok se kontrolne varijable menjaju. U Modelima 1, 2 i 3, kontrolne varijable su: *Indeks potrošačkih cena(t)*, *Procenat rasta BDP-a(t)* i *Ukupna populacija (t)*. U modelima 4, 5 i 6, varijabla *Indeks Potrošačkih cena(t)* je zamenjena varijablom *Procenat ljudi na granici siromaštva(t)*, a sve u cilju da se testira stabilnost svih modela.

Rezultati istraživanja pokazuju, odnosno, statistička analiza pokazuje da ekomska kriza sa početkom u 2009. godini ima značajan i pozitivan uticaj na stopu nezasposlenosti radno sposobnog stanovništva. U Modelima 3 i 6, njena p-vrednost je u oba slučaja manja od 0.001, dok su sami koeficijenti ispred varijable u ovim modelima 1.437 (Model 3) i 1.800 (Model 6). Dakle može da se zaključiti da ekomska kriza sa početkom u 2009. godini ima pozitivan i signifikantan uticaj na nezasposlenost u EU. Što se tiče uticaja ekomske krize, ako se uzme u obzir da ona kreće od 2007. godine (Model 1 i 4) ili od 2008. godine (Model 2 i 5), njen uticaj se menja. Pa tako ekomska kriza od 2007. godine u Modelu 1 uopšte nema signifikantan uticaj na stopu nezasposlenosti radno sposobnog stanovništva. U modelima 2, 4 i 5 taj uticaj je signifikantan i pozitivan (p-vrednost u Modelu 2 je manja od 0.1, u Modelu 4 je manja od 0.05 i u Modelu 5 je manja od 0.001; dok koeficijenti varijabli uzimaju vrednosti 0.671, 0.808 i 1.464 respektivno).

Uticaj inflacije na stopu nezasposlenosti je upitan, jer suprotno našoj hipotezi, inflacija zapravo ima negativan uticaj na stopu nezasposlenosti (u Modelu 1 njen koeficijent je -0.503 sa p-vrednošću manjom od 0.01; u Modelu 2 njen koeficijent je -0.518 sa p-vrednošću manjom od 0.01; u Modelu 3 njen koeficijent je -0.398 sa p-vrednošću manjom od 0.01; u Modelu 4 njen koeficijent je -0.487 sa p-vrednošću manjom od 0.01; u Modelu 5 njen koeficijent je -0.498 sa p-vrednošću manjom od 0.01). Dakle veća inflacija negativno utiče na stepen nezasposlenosti radno sposobnog stanovništva. U Modelu 6 nije registrovan signifikantan uticaj inflacije na stopu nezasposlenosti radno sposobnih.

Tabela br. 54: Sveobuhvatan prikaz rezultata analize i svih statističkih modela kroz koje je testirana hipoteza

Zavisne varijable:	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Stopa nezaposlenosti radno sposobnih _(t)	X	X	X	X	X	X
Nezavisne varijable:						
Ekonomска kriza (od 2007) _(t)	-0.202 (-0.58)			0.808** (2.32)		
Ekonomска kriza (od 2008) _(t)		0.671* (1.83)			1.464*** (4.31)	
Ekonomска kriza (od 2009) _(t)			1.437*** (4.00)			1.800*** (5.58)
Inflacija _(t)	-0.503*** (-5.75)	-0.518*** (-5.95)	-0.398*** (-4.48)	-0.487*** (-6.19)	-0.498*** (-6.52)	-0.323 (-4.11)
Kontrolne varijable:						
Indeks potrošačkih cena _(t)	-0.041 (-0.89)	-0.032 (-0.70)	-0.398 (-0.56)			
Procenat ljudi koji žive na granici siromaštva _(t)				0.426*** (7.39)	0.434*** (7.89)	0.420*** (7.93)
Procenat rasta BDP-a _(t)	-0.161** (-3.50)	-0.102** (-2.08)	-0.066 (-1.46)	-0.191*** (-5.10)	-0.0127** (-3.13)	-0.125** (-3.36)
Ukupna populacija _(t)	0.001** (2.62)	0.001** (1.84)	0.001 (1.04)	0.001** (2.06)	0.001* (1.37)	0.001 (1.01)
Konstanta	-6.217 (-1.08)	-1.950 (-0.34)	2.105 (0.37)	-15.689** (-2.40)	-11.4287* (-1.78)	-9.097 (-1.45)
N (Broj opservacija)	310	310	310	261	261	261
Broj grupa	31	31	31	31	31	31
R ²	0.25	0.26	0.29	0.44	0.47	0.49
F-vrednost	18.18***	18.99***	22.36***	34.73***	39.29***	43.66***
χ ² (Hausman-ov test)	127.20***	20.67***	10.28***	15.23***	13.43***	13.35***

t-vrednosti su prikazane u zagradama ispod procenjenih koeficijenata.

*** *p*-vrednosti < 0.01

** *p*-vrednosti < 0.05

* *p*-vrednosti < 0.1

Među kontrolnim varijablama, veoma je značajan uticaj stope stanovništva koje živi na granici siromaštva na stopu nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva (signifikantan i pozitivan uticaj registrovan u Modelima 4, 5 i 6, sa p-vrednošću manjom od 0.01 i koeficijentima 0.426, 0.434 i 0.420). Rast BDP-a takođe značajno, i to negativno, utiče na stopu nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva (u Modelima 1, 2, 5 i 6 nosi p-vrednost manju od 0.05 i koeficijente -0.161, -0.102, -0.127 i -0.125). U Modelu 4 p-vrednost ove varijable uzima vrednost manju od 0.001 i opet negativan koeficijent od -0.191.

Hausmanov test smo koristili da bi odabrali koji statistički pristup više odgovara našim podacima (*Fixed effect* ili *Random effect model*). Null hipoteza Hausmanovog testa glasi: preferiran model za statističku analizu je zapravo *Random Effect Model* nasuprot alternativnom *Fixed effect modelu* (Greene, 2008). U svim modelima p-vrednost Hausmanovog testa je manja od 0.01, i iz tog razloga je *Fixed effect model* dosledniji i korišćen za potrebe ovog istraživanja (Greene, 1990/2003).

Na osnovu ovih rezultata, potvrđuje se delimično hipoteza -Svetska ekonomска kriza utiče na rast nezaposlenosti, dok inflacija (kriza evra) ima značajan ali ne pozitivan već negativan uticaj na stopu nezaposlenosti u posmatranom periodu. Iz ovoga se nameće zaključak da je Unija i pored problema nezaposlenosti u uslovima krize uspela da održi nizak nivo inflacije i time ublaži efekte ekonomске krize.

Kako su dve hipoteze potvrđene i treća hipoteza delimično potvrđena, predlog je H0, odnosno predstavljeni model rasta zaposlenosti zasnovan na intervenciji države i svih stejkholdera tržišta rada u pravcu većih ulaganja u sektor poljoprivrede i prehrambene industrijе Srbije u cilju privrednog rasta naše zemlje uz činjenicu da je naša zemlja ima prirodne potencijale, a ima i značajano učešće u izvozu.

Sugeriše se da se u cilju rasta zaposlenosti, kao faktora privrednog razvoja Republike Srbije, planski odrede targeti-ciljevi u proizvodnji određenih kultura u Vojvodini, sklope sporazumi o izvozu poluproizvoda i gotovih proizvoda, subvencije za zapošljavanje u

sektoru poljoprivrede, operativno realizuju međunarodne donacije, programi prekogranične saradnje IPA i IPARD fondova, krediti za poljoprivredna preduzeća i time kroz rast proizvodnje, podstakne rast zaposlenosti i ekonomije naše zemlje u celini.

ZAKLJUČAK

Zaposlenost je jedan od osnovnih makroekonomskih indikatora direktno povezana sa privrednim razvojem. Borba za smanjenje nezaposlenosti, jedan je od osnovnih makroekonomskih ciljeva. Alarmantan podatak MOR-a je, da je, na svetskom nivou nezaposlenost mlađih tri puta veća od nezaposlenosti odraslih, odnosno da gotovo 73 miliona mlađih širom sveta traži posao.

Ostvarivanje društvenog blagostanja cilj je društveno-ekonomskog razvoja, koji se ogleda u kvalitetnijem i sadržajnjem načinu života uz raznovrsne oblike potrošnje, i dužim slobodnim vremenom. Zaposlenost predstavlja prirodnu, ekonomsku potrebu svakog pojedinca, a to je i preduslov i proizvodnje i prosperiteta. Značajni segmenti politike zapošljavanja su obrazovna i socijalna politika, tehničko-tehnološke inovacije, te solidarnost društva sa onima koji posao traže.

Iako Evropska unija poseduje brojne zajedničke politike, u nekim domenima kao što su socijalna politika i zapošljavanje, politika se koncipira i realizuje na nacionalnom nivou, a zahtevi za njeno ujednačavanje zasnivaju se na načelima koja proističu iz osnovnih sloboda, i mogućnošću da lica koja traže zaposlenje putem sredstava savremene tehnologije dođu do pravovremenih informacija. Velika mobilnost radnika bolja je nego mala, ali fluktuacija zaposlenih, ubrzana mobilnost može dovesti do negativnih efekata, stvarajući veliki disbalans, narušavajući koheziju na lokalnom i globalnom nivou. U tom pravcu neophodno je optimizirati mobilnost radne snage na nivou Unije, kako na strani ponude, tako i na strani tražnje za radnicima. Smernice zapošljavanja odnose se na članice, a njihova primena direktno zavisi od samih država. Savet ih samo predlaže i u saradnji sa Evropskom komisijom izrađuje godišnji izveštaj o zaposlenosti u EU. Ovaj mehanizam potvrđuje slobodu u regulaciji politike zapošljavanja, uz poštovanje osnovnih sloboda. Težnja za stvaranjem jedinstvene politike na ovom području postoji, a da li će po okončanju prijema u članstvo kandidata i potencijalnih članova ona biti predmet unifikacije i homogenizacije, verovatno će odlučiti volja građana Unije.

Evropska komisija veliku pažnju posvećuje zapošljavanju, socijalnoj pomoći i jednakim šansama usmerenim ka otvaranju novih radnih mesta, a glavni dokument na ovom području predstavlja Evropska strategija zapošljavanja (koja približava nacionalne politike zapošljavanja). Zemlje članice se u manjoj ili većoj meri vode smernicama zapošljavanja, a Evropski savet ih samo predlaže i u saradnji sa Komisijom izrađuje godišnji izveštaj o trendovima na području zaposlenosti u EU.

Iz današnje perspektive gledano, za Evropsku uniju može se reći da primenjuje dvostrukе standarde. Najveći deo restrikcija i ograničenja je ukinut, a zakonske i administrativne prepreke prema trećim zemljama postaju sve jače. Postupak proširenja Evropske unije je složen i dugotrajan proces u kojem su formulisani kriterijumi ulaska, razvijeni mehanizmi pomaganja zemljama potencijalnim kandidatima, praćenja njihovog razvoja, kao i postupci odlučivanja koji se tiču neposrednog proširenja. Svako proširenje Unije, imalo je svojih pozitivnih, ali i negativnih strana.

Za nove članice, ulazak u Evropsku uniju znači otvaranje ka Evropi i otvaranje Evrope ka njima. Pogrešno je prepostaviti da ulazak u EU automatski obezbeđuje ravnopravnost sa starim članicama. Svakako da pridruživanje Uniji donosi olakšice i prednosti, ali da bi se one mogle primeniti u potpunosti, potrebno je vremena i strpljenja.

Direktni efekti globalne ekonomске krize, evidentni su i na području tržišta rada odnosno rastu stope nezaposlenosti, a oporavak iz krize zahteva strateški sinhronizovan pristup, kako na nacionalnom nivou (država članica), tako i na nivou Unije.

Predstavnici Vlade Republike Srbije, u okviru Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, ističu značaj povezivanja obrazovnih institucija, istraživačkih centara i privrede uz podsticajne programe saradnje, uz korekcije regulatornog okvira sa ovim ciljem; sinhronizaciju obrazovnih profila sa zahtevima poslodavaca; usvajanje nacionalnog okvira kvalifikacija spram potreba tržišta rada u našoj zemlji; osnivanje klastera privatnih i

javnih institucija. Visokoškolske ustanove i srednje škole treba da prate zahteve tržišta rada (za određenim zanimanjima), kao i da vrše istraživanja tržišta-privrede o kvalitetu školovanog kadra. Već više puta je navedeno, da je neophodno učvrstiti i produbiti saradnju obrazovnih institucija i privrede kroz centre za razvoj karijere na obrazovnim ustanovama, savete za izmenu nastavnih programa (posebno fakultetima) i dodatno osavremeniti rad NSZ u cilju predikcija potreba tržišta rada.

Republika Srbija je jedina zemlja u Evropi koja nema Nacionalni okvir kvalifikacija. Nacrt ovog dokumenta donet je 2014.godine, a 2016. godine bi trebalo da bude usvojen, i time pomogne svim učesnicima tržišta rada, prvesntveno poslodavcima i visokoškolskim ustanovama, ali i pojedincu da napravi razliku između kvalifikacija i zanimanja.

Kako su hipoteze postavljene u radu u većoj meri potvrđene, predloženi model bi trebalo implementirati za početak u regionu Vojvodine, kao područja koje ima veliki kapacitet i potencijal, a pored toga može da koristi sredstva pristupnih fondova EU. Neophodno je da i država usmeri veća sredstva ka realizaciji odnosno implementaciji ovog modela koji za cilj ima rast zaposlenosti, čime i privredni razvoj na dugi rok (prvo na regionalnom, a kada se efekti modela potvrde i na nivou cele Srbije). Osnovni makroekonomski ciljevi (ekonomski rast, stabilnost cena i niska nezaposlenost), bi na taj način bili ostvareni, odnosno rast zaposlenosti u sektorima poljoprivrede i prehrambene industrije podstakao bi privredni rast Republike Srbije, i u perspektivi od naše zemlje stvorio jednog od najvećih svetskih izvoznika proizvoda prehrambene industrije, za kojima će neosporno potražnja uvek postojati.

Predstavljena istraživanja, verifikacije hipoteza i predložen model izlaska iz krize, odnosno rasta zaposlenosti, moguće je ostvariti uz zalaganja svih stejkoldera tržišta rada.

Prema podacima Međunarodne organizacije rada, u Srbiji je sektorska struktura zaposlenih u 2012. godini bila 21% u sektoru poljoprivrede, 26,5% u sektoru industrije i 52,5% u uslužnom sektoru, a predviđanja do 2020. godine u Srbiji, ističu da će sektorska struktura

zaposlenosti biti 21,6% u sektoru poljoprivrede, 26,3% u sektoru industrije i 52,1% u uslužnom sektoru. Dostizanje ciljane stope zaposlenosti od 65% do 2020. godine jeste težak, ali ostvariv zadatak, ukoliko se aktivnosti i akteri na tržištu rada usklade i više sredstava ulože u razvoj predloženog modela privrednog rasta, odnosno kroz veća ulaganja u sektor poljoprivrede i prehrambene industrije. Rast zaposlenosti u sektoru poljoprivrede rezultirao bi ekonomski rast, čime i rast blagostanja, te bi zaposlenost kao faktor privrednog razvoja Republike Srbije doprinela prosperitetu života u našoj zemlji.

I pored toga što konsultovana literatura, i praksa razvijenih zemalja stoje na stanovištu da je velika zaposlenost u sektoru poljoprivrede karakteristika nerazvijenih zemalja, neki primeri iz prakse (npr. Francuska, Poljska, Nemačka, koje su u strukturi stanovništva imale preko 10% ruralnog stanovništva 2014. godine) pokazuju da to nije pravilo i da su poljoprivredna proizvodnja i prehrambena industrija područje sa velikim kapacitetom i potencijalom, kako razvijenih tako i zemalja u razvoju, među kojima je i Republika Srbija.

Istraživanje je pokazalo stanje na tržištu rada - prednosti i nedostatke postojećeg mehanizma ovog tržišta u našoj zemlji uz analizu tržišta rada Evropske unije i zemalja u našem okruženju, kao i potencijale i zahteve koji se tržištu rada Republike Srbije nameću. Doprinos naučnoj oblasti proističe kako iz istraživanja tako i iz predstavljenih projekata iz međunarodnih fondova u cilju rasta zaposlenosti u Republici Srbiji, i predloženom modelu za rast zaposlenosti u našoj zemlji.

Tehnički progres podrazumeva sve kvantitativne i kvalitativne izmene tehnike, kao i uslove njenog stvaranja i rasprostiranja. Na ekonomskom planu obuhvata stvaranje produktivnijih i efikasnijih sredstava ulaganjem naučno-istraživačkog rada, organizovanja proizvodnje optimalnom kombinacijom faktora proizvodnje, kao i znanjem i umećem kvalifikovanih radnika da koriste i prate tehniku.

Ukoliko Srbija operativno realizuje strateški definisane ciljeve kroz akcione planove (NAPZ), i ukoliko politika zapošljavanja bude uskladjena i sa planom razvoja, ulaganja i

obnove proizvodnje Srbija će u na dugi rok dostići ciljane stope zaposlenosti, čime i viši životni standard i konkurentnost, kako na regionalnom, tako i na evropskom tržištu.

Imperativ vremena u kome privređujemo je međusobna saradnja svih stejkholdera u oblasti njihovog delovanja, a kako su univerziteti tvorci akademske zajednice u svakoj zemlji, ovaj zadatak je pred njima posebno značajan jer upravo oni u saradnji sa privredom (Vladom, privrednim komorama, ministarstvima rada i zapošljavanja) treba da odrede smernice razvoja privrednog sistema. Sve strategije i akcioni planovi usmereni su ka zajedničkom cilju – direktnoj saradnji svih relevantnih učesnika tržišta rada u cilju dostizanja paniranih stopa zaposlenosti do 2020. godine, a upravo primeri trostrukog heliksa, odnosno saradnje privrede, države i univerziteta pokazaće to i u praksi.

Privredni razvoj Republike Srbije će, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou, direktno zavisiti od nivoa zaposlenosti, koji će kao i do sada, biti jedan od ključnih faktora diferenciranja stepena ekonomskog razvoja nacionalne ekonomije u odnosu na svet.

LITERATURA:

Knjige i publikacije:

[1] Adžić, S.(2008) *Privredni sistem i ekonomska politika*, Subotica: Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet Subotica, ISBN 86-7233-185-0 COBISS.SR-ID 231466503.

[2] Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine(2012) *Plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini za 2012. godinu*, Sarajevo: Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine.
<http://www.arz.gov.ba/Dokumenti/Fajlovi/SMJERNICE%20POLITIKA%20ZAPOSLJAVANJA%20I%20AKTIVNIH%20MJERA%20ZAPOSLJAVANJA%20U%20BiH%202012%20sr.pdf> str.6.[30.04.2014.]

[3] *Akcioni plan za sprovođenje politike zapošljavanja mladih za period 2009–2011.godine* (2009) Socilano-ekonomski savet Republike Srbijehttp://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/akcioni_plan_zaposljavanje_mladi.pdf [15.02.2015.]

[4] Arandarenko, M., Nojković A., (2007) *Pregled tržišta rada u Srbiji*, Solun, Grčka: Fondacija Evropske unije u okviru programa Aeneas, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe. http://www.employed-empowered.net/labour_market_serbia_srb.pdf [25.06.2013.]

[5] Arandarenko, M. (2011a) *Pomoćne strategije za oporavak od krize u jugoistočnoj Evropi Studija procene: Srbija*, Ženeva: Interantional Labour Organization (ILO),str.25-27.
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-europe/-/-ro-geneva/-/-sro-budapest/documents/publication/wcms_167015.pdf

[6] Arandarenko, M. (2011b) *European Employment Observatory EEO Review: Youth Employment Measures 2010 Serbia*, Luxembourg: European Union: European

Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Unit C1, str.10.

[7] Arandarenko, M. i tim Nacionalne službe za zapošljavanje(2012) *Analizi tržišta rada i prognoziranje potreba na tržištu rada u Republici Srbiji*, Beograd: USAID.

[8] Babić, M. (2001) *Makroekonomija, 12. dopunjeno i izmenjeno izdanje*, Zagreb: Mate, ISBN 953-6070-80-4.

[9] Baker, D. and Glyn, A. and Howell, D. and Schmitt, J. (2004) *Unemployment and Labour Market Institutions: The Failure of the Empirical Case for Deregulation*, Geneva: Policy Integration Department, International Labour Office.

[10] Birovljev, J. i Tomić, R. (2009) *Menadžment u agrobiznisu*, Subotica: Ekonomski fakultet Subotica, str 58.

[11] Canton, J. (2006) *The Top Trends That Will Reshape the World for the Next 10 and 20 Years*, New York: Institute for Global Future, pg. 152.

[12] Coenjaerts, C. and Ernst, C. and Fortuny, M. and Rei, D. and M. Pilgrim (2009), *Youth employment, Promoting pro-poor growth: Employment*. Paris: OECD.

[13] Demokratska stranka (2010) *Srbija 2020: Koncept razvoja Republike Srbije do 2020. godine, Nacrt za javnu raspravu*, Beograd: Demokratska stranka.http://www.ds.org.rs/dokumenti/SRBIJA_2020_Strategija_2010-12-18.pdf
[15.01.2011.]

[14] Devetaković, S. i Jovanović Gavrilović, B. i Rikalović B., *Nacionalana ekonomija*, Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, str. 65-76,355.

- [15] Dimitrijević, B. i Fabris, N.(2009) *Makroekonomija*, Novi Sad: Fakultet poslovne ekonomije, Univerzitet Educons.
- [16] Dimitrijević, B. i Munitlak Ivanović, O.(2008) *Ekonomika Evropskih integracija*, Novi Sad: Alfa-graf NS.
- [17] Dornbusch, R. – Fischer, S. (1994) *Macroeconomics (6th edn)*, New York: Harper & Row, str. 560.
- [18] El-Agraa, A. M. (2004) *The European Union Economics & Policies*, England, UK: Prentice Hall, Cambridge University
- [19] Evropska agencija za rekonstrukciju (2013) *Dunav Srbija (srednje Podunavlje), Razvoj kapije ka Evropi – Izazovi i šanse Rezime*, Beograd: Evropska agencija za rekonstrukciju str. 26, 27.
<http://www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/5/17/18/Dunav%20Srbija%20Razvoj%20Kapije%20Ka%20Evropi.pdf> [25.08.2014.]
- [20] European Commission (2014) *CAP context indicators 2014-2020 8. GDP per capita*, Brussels: European Commission. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-indicators/context/2014/c8_en.pdf [28.02.2015.]
- [21] European Commission Commity of the Regions (2007) *Structured Dialogue with Commissioner Vladimir Špidla*, Brussels: Union for Subsidiarity Monitoring and relations with Associoations
- [22] European Commission (2007) *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, Unit E2*, Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- [23] European Commission (2013) *Communication from the commission to the european parliament and the council, strengthening the social dimension of the economic and*

monetary union, Brussels: European Commission http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/archives/2013/10/pdf/20131002_1-emu_en.pdf [20.10.2013.]

[24] European Commission (2009) *A European Economic Recovery Plan, Lisbon strategy for growth and jobs*, Luxemburg: Office for Offical Publications of the European Communities

[25] European Commission (2013) *Employment, Social Affairs & Inclusion: EU measures to tackle youth unemployment*, Brussels: European Commission <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036>

[26] European Comission (2009) *Social protecton and social inclusion 2008: EU indicators*, Brussels: European Communities, 2009.

[27] European Commission (2014) *Eurostat (GDP and population) and DG Agriculture and Rural Development (rural population)*, Brussels: European Commission.

[28] European Commission (2015) *Glossary of the Common Agricultural Policy*, Brussels: European Commission. http://ec.europa.eu/agriculture/glossary/pdf/index_en.pdf [28.02.2015.]

[29] Hrvatski zavod za zapošljavanje(2013) *Godišnjak 2012.*, Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje. http://www.hzz.hr/UserDocsImages/HZZ_GODISNJAK_2012.pdf str.10,31,32. [25.04.2014.]

[30] Grbić, V. (1997) *Teorija seljačke ekonomije i nova agrarna politika*, Beograd: Ekonomski institut Beograd, ISBN 86-7329-038-4.

[31] Greene, WH. (1990/2003). *Econometric Analysis (5th edn)*, New York: Prentice Hall: Upper Saddle River.

[32] Greene, WH. (2008). *Econometric Analysis (6th edn)*, New York: Prentice Hall: Upper Saddle River.

- [33] Grgurević, S. (2011) *Tematski zbornik: Aktivne mere na tržištu rada i pitanja zaposlenosti, Promene na globalnom tržištu rada i perspektive Srbije - neki aspekti*, Beograd:Institut ekonomskih nauka, str. 432-439.
- [34] Huntington, S. (2001) *Migration Flows are the Central Issue of our Times*, New York: International Herald Tribune, str.203.
- [35] Hantrais, L.(2000) *Social policy in the European Union, (2nd edn)*, London: Macmillan press LTD, pg.77.
- [36] Hartley Trover, C.(1998) *Osnovi prava Evropske zajednice*, Beograd: COLIPI-Institut za ustavnu i pravnu politiku, Beogradski centar za ljudska prava.
- [37] ILO (2012) *Guide for the formulation of national employment policies*, Geneva: International Labour Office,Employment Policy Department. - ILO, pg.15-17,129,157,164.
<http://www.ilo.org/empent/units/green-jobs-programme/lang--en/index.htm> [15.05.2014.]
- [38] ILO (2013) Green jobs becoming a reality Progress and outlook, Geneva: International Labour Office, pg.5,6
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp/documents/publication/wcms_213586.pdf 15.05.2014.
- [39] ILO (2012) *Working towards sustainable development : opportunities for decent work and social inclusion in a green economy*, Geneva: International Labour Office, pg. vii
http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_181836/lang--en/index.htm 10.05.2014.
- [40] ILO (2013) *Global employment trends 2013: Recovering from a second jobs dip*, Geneva: International Labour Office,pg.45.
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_202326.pdf [20.09.2013.]

- [41] International Labour Office (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk*, Geneva: International Labour Office
http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_212423.pdf
- [42] International Labour Office (2011), *Trends econometric models: A Review of methodology*. Geneva: International Labour Office.
- [43] International Labour Organization (2012), *The Youth Employment Crisis: Time For Action*. Geneva: International Labour Office.
- [44] International Labour Organization (2008), *Young people and their transition to decent work in the Western Balkans*, Geneva: International Labour Organization.
<http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/geneva/download/events/ministers2008/youth-west-balkan.pdf> pg.1-13. [10.12.2012.]
- [45] Josifidis, K. (2006) *Makroekonomija, principi teorije politike, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje*, Novi Sad : Futurapublikacije,
- [46] Komšić, J. (2007) *Principi evropskog regionalizma*, Novi Sad: Philia, str. 128.
- [47] Kronja, J. el al., (2011) Vodič kroz strategiju Evropa 2020, Beograd:Fond za otvoreno društvo Srbija, str.65. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/EU-2020.pdf> [10.12.2014.]
- [48] Liane Schmidt, S. and Schomann, K. And Tessarnig, M.(2003) *Early identification skill needs in Europe*, Luxembourg: Federal Ministry of Rducation and Research, Office for Official Publications of Europe Communities.
- [49] Lopandić, (2003) D. *Osnivački ugovori Evropske unije*, Beograd: Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji.

- [50] Manalika, J., Lund, S. (2012) Help wanted: The future of work in advanced economies, McKinsey Global Institute Discussion Paper..
- [51] Marz, U. i Kalentić, M. i Stefanović, E. i Simić, I.(2013) *Organska poljoprivreda u Srbiji 2013*, Beograd: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ),
- [52] Nacionalno udruženje za razvoj organske proizvodnje, Serbia organica, http://siepa.gov.rs/sr/files/pdf2010/brosura_Organska%20poljoprivreda%20u%20Srbiji%202013.pdf 15.08.2014. str.9,35.
- [53] Marx, K. (1967) *Das Kapital.Kritik der politischen Oekonomie*.3.Aufl.Bd. 1. Berlin: Dietz, zt. 192.
- [54] Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2012) Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015 u Crnoj Gori, Podgorica: Ministarstvo rada i socijalnog staranja, str. 9-15. [http://www.zzzcg.org/shared/Casopis/Tr%C5%BEi%C5%A1te%20rada%202012,%20\(br.10\).pdf](http://www.zzzcg.org/shared/Casopis/Tr%C5%BEi%C5%A1te%20rada%202012,%20(br.10).pdf), [20.04.2014.]
- [55] Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crna Gora (2013) *Akcioni plan zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2014. godinu*, Podgorica: Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crna Gora, str.10.
- [56] Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine, *Izveštaj o stanju u poljoprivredi u Republici Srbiji u 2013. godini*, Beograd: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2014.
- [57] Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike (2012) *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja 2012*, Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike

[58] Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike(2013) *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2013. godinu*, Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, str.4.

[59] Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2012) *Nacionalna strategija zapošljavanja i ljudskih resursa, 2012-2015*, Podgorica: Ministarstvo rada i socijalnog staranja, str.8
<http://www.zzzcg.org/shared/dokumenti/Publikacije/Strategija%202012-2015.pdf>

20.04.2014.

[60] Ministarstvo za trud i socijalna politika (2011) *Nacionalna strategija za vratuvanje na Republika Makedonija 2015 godina*, Skopje: Ministarstvo za trud i socijalna politika, str.13, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/nsvrab.pdf> [25.04.2014]

[61] Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede(2009) *Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013*, Beograd: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, str. 8-10,56,57,59.

[62] Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije, Sektor za zapošljavanje (2014) *Priručnik za razumevanje evropske politike zapošljavanja*, Beograd: Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja R. Srbije, Sektor za zapošljavanje, str.90-119.

http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/projekti/Vodic_Evropska_politika_zaposljavanja.pdf
[15.03.2015.]

[63] Okun, A. M. (1981) „*Prices“ & Quantites*“ Washington D.C:Brookings Institution Press.

[64] OECD (2000) *Employment Outlook, Chapter 2, Disparities in Regional Labour Markets*, Paris:OECD pg. 34.

[65] Parkin, M., Powell, M., Matthews, K. (2008) *Economics, (7th edn)*, Harlow: Person Education Limited, ISBN 978-0-13-204-122-5. pg.5.

[66] Prokopijević, M. (2005) *Evropska unija - Uvod*, Beograd: JP ,Službeni glasnik, ISBN 86-7549-399-1. str. 171, 255.

[67] Radić J.(2007) *Ekonomija rada i socijalna politika Evropske unije*, Subotica: Ekonomski Fakultet Subotica, str. 241, 242.

[68] Radić, J. *Ekonomija rada i socijalna politika Evropske unije*, Subotica: Ekonomski Fakultet Subotica, 2011, ISBN 978-86-84819-47-7. str.136.

[69] Republika Makedonija, Državen zavod za statistika Republika Makedonija (2014) *Statistički godišnik na Republika Makedonija, 07. Pazar na trudot*, Skopje: Državen zavod za statistika Republika Makedonija str.278.
<http://www.stat.gov.mk/Publikacii/PDFSG2014/07-PazarNaTrudot-LabourMarket.pdf>
[30.04.2014.]

[70] Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2011) *Saopštenje, broj 117 - god. LXI, 29.04.2011- Anekta o potrošnji domaćinstva*, Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije.

[71] Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2013) *Popis poljoprivrede, prvi rezultat*, Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije, str.8,10.

[72] Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (2013) *Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije (2014-2024), Nacrt*, Beograd: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije, str.11-14.

[73] Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2013) *Popis poljoprivrede 2012*, Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije

[74] Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (2009) *Nacrt strategije ruralnog razvoja 2010–2013*, Beograd: Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije str.8-10,56,57.

[75] Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2010) *Statistički godišnjak Srbije 2010*, Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije

[76] Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2012), *Statistički godišnjak Srbije 2012*, Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije
<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf> [20.06.2013.]

[77] Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2009-2014) *Anketa o radnoj snazi 2008,2009,2010,2011,2012, 2013, II kvartal 2014* , Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije

[78] Ristić, B. i Tanasković, S. (2012) *Konkurentska pozicija Srbije u 2012. godini prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma*, Beograd: Fondacija za razvoj ekonomske nauke.
<http://www.fren.org.rs/sites/default/files/articles/attachments/KONKURENTNOST%20SRBIJE%202012..pdf> [15.06.2013.]

[79] Ristić Z., Pavlović Lj. (2012) *Potrebe tržišta rada i potrebe mlađih nezaposlenih lica*, Beograd: Unija poslodavaca Srbije.

[80] Ristić Z., Rajković D., Mančić S., Rajić D., Stalno radno telo Socijalno-ekonomskog saveta Republike Srbije za ekonomska pitanja (2011) *Efekti privatizacije u Srbiji*, Beograd: Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije, str. 5-6.
<http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/efektiprivatizacijeusr.pdf>

[81] SEEDEV tim-Živkov G., Obućina B., et al. (2012) *Analiza trendova u proizvodnji i trgovini poljoprivrednih proizvoda iz Vojvodine u odnosu na proizvodnju i trgovinu u Srbiji, regionu, EU i svetu*, Novi Sad: Autonomna pokrajina Vojvodina, str.

9,14,21,31,36,41.http://195.178.40.73/poljoprivreda/sites/default/files/Analiza_konkurentnosti_Seedev.pdf [20.08.2014.]

[82] Somavia H (2009) *Recovering from the Crisis: A Global Jobs Pact*, Geneva: International Labour Organization, pg. 3-7.

[83] Schmidt, L.S. and Schomann, K. and Tessarnig, M. (2003) *Early identification skill needs in Europe*, Luxembourg: Federal Ministry of Rducation and Research, Office for Official Publications of Europe Communities, , pg. 63,319.

[84] Trbović, A. i Crnobrnja, M.(2009) *Efekti integracije Srbije u Evropsku uniju*, Beograd: Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum, str. 27-30,38. http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/vesti/FEFA_EUIntegracijaSrbije.pdf

[85] USAID, Fonda za razvoj ekonomiske nauke, , Ekonomski institut Beograd (2010) *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*. Beograd: USAID, Fonda za razvoj ekonomiske nauke, Ekonomski institut Beograd str.59,91,92. <http://www.sam.org.rs/sw4i/download/files/article/Postkrizni%20model%20ekonomskog%20rasta%20-%20studija%5B1%5D.pdf?id=76>

[86] Vlada Republike Srbije (2006) *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2006-2008*, Beograd: Vlada Republike Srbije,str.33.

[87] Vlada Republike Srbije (2011) *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020 godine*, Beograd: Sl. glasnik RS", br. 37/2011.

[88] Vlada Republike Srbije (2012) *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*, Beograd: Sl. glasnik RS, br. 107/2012.

[89] Vlada Republike Srbije (2014) *Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine*, Beograd: Sl. glasnik RS, br. 85/2014.

- [90] Vuković, D. i Arandarenko, M. (2008) *Tržište rada i politika zaposlenosti*, Beograd: Fakultet političkih nauka Beograd, ISBN 978-86-84031-32-9, 204-205,210-215.
- [91] Weidenfeld, W. and Wessels Wolfgang V., (2002) *Evropa od A do Š*, Bon: Radna grupa za političko obrazovanje AG Brietenbildung, str. 247,249- 251.
- [92] World Bank (2007) *World Development Report 2007: Development and the next generation*. Washington, DC: World Bank.
- [93] Yin, R.K. (2003) *Case Study Research: Design and Methods*. London: Sage Publications.

Poglavlja u knjigama:

- [1] Lakićević, M., (2008) „Socijalni razvoj i nezaposlenost u Srbiji”, u Vuković, D. i Arandarenko, M. (ed.) *Tržište rada i politika zaposlenosti*, Beograd: Fakultet političkih nauka Beograd,str. 218-227.
- [2] Sauer M.,(2008) „Teorijski uvod u politiku tržišta rada”, Vuković D.,Arandarenko M., *Tržište rada i politika zaposlenosti*, Beograd: Fakultet političkih nauka Beograd,str.33-55.
- [3] Schmid, Gunter, O'Reilly, Jacqueline&Schomann, Kalus (1997),„Theory and Metodology of Labour Market Policy and Evaluation: An Introduction”, in: Schmid, Gunter, *International Handbook of Labour Market Policy and Evaluation*. Cheltenham: Edvard Elgar, pg.1-13.
- [4] Stošić I., Redžepagić S., Brnjas Z., (2012) „Privatization, Restructuring and unemployment: the case of Serbia” in: Zubović, J. and Domazet,I. (ed.) *New challenges in changing labour markets*, Institute of Economic Sciences, Belgrade, Chapter 21, pg. 355-372. http://ebooks.iен.bg.ac.rs/154/1/is_2012_03.pdf

- [5] Vučenov S., Andrejević A., Duran J., (2012) „Serbian national Employment Strategy vs European Employment Strategy 2020”, in: Zubović, J. and Domazet,I. (ed.) *New*

challenges in changing labour markets, Institute of Economic Sciences, Belgrade, Chapter 23, pg. 387-400.

[6] Vučenov S., Đuran J. (2012) „Institutional prerequisites of employment policy and functioning of labor market”, in: Sousa Andrade, J. & Simões, C. N.M. & Stošić, I. & Erić, D. & Hanić, H. (ed.), „*Managing Structural Changes - Trends and Requirements*”, Institute of Economic Sciences, Belgrade, Chapter 24 pg. 444-458.

Stručni radovi:

[1] Andrejević, A. And Vučenov, S. (2011) „European integrations in terms of sustainable development in Serbia”, *Proceedings of the Conference Contemporary issues in the integration processes of Western Balkan countries in the European Union* Ljubljana: pg.68-78.

[2] Andrejević, A. and Ješić, J. and Vukadinović, S. (2014), „Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada uz primenu inovacionog modela trostrukog heliksa”, *Poslovna ekonomija* broj 1/2014, str. 217-238.

[3] Cullen, P.(2002) „Visegrad states accession to the European union: implications for labour markets and migration,” *EU Working Papers* No.2, pg.37-46.

[4] Fabris, N (2013) „Model efikasne nadnice”, *Sociologija*, broj 53.3, Beograd, str.461-474.

[5] Friedman, M. (1985) „Inflation and Unemployment”, *Proceedings The Battle Against Unemployment*, New York, pg. 51-72.

- [6] Munitlak Ivanović, O. i Vučenov, S. i Andrejević, A.(2011) „Dugoročne politike zapošljavanja u EU i Srbiji” u Zubović,J.(ed) Beograd: *Aktivne mere na tržištu rada i pitanja zaposlenosti*, Beograd: Institut ekonomskih nauka, str. 560-579.
- [7] Mesarić, M. (2011) „Planiranje društveno-ekonomskog razvijanja - uvjet prevladavanja civilizacijske krize...”, *Ekonomski pregled*, 62 (7-8) 443-480
- [8] Papić-Blagojević, N. i Bugar, D. (2009) „Konkurentnost agrobiznis sektora Srbije u funkciji poboljšanja spoljnotrgovinske razmene”, *Škola biznisa, Naučni časopis, Viša poslovna škola, Novi Sad* <http://www.vps.ns.ac.rs/SB/2009/3.6.pdf> [30.08.2014.]
- [9] Rec,i I. and De Bruijn, J. (2006) „Transitional labour markets - Past, Present and Future Applications”, *SISWO/Social Policy Research*, Working paper No. 2006 - 33. pg.1-34.
- [10] Redžepagić, S.,and Đukić, M. (2011): „Serbian place in the process of globalization toward the European integration”, *Proceedings of the Conference Contemporary issues in the integration processes of Western Balkan countries in the European Union* Ljubljana: pg.3-17. http://www.ien.bg.ac.rs/images/stories/download/contemporaryissues_ch1.pdf
- [11] Sikimić, U. and Frattini, F. and Chiesa, V. (2013) „Management of technology licensing as the foreign market entry mode: The case of leading Italian pharmaceutical and biotech companies”, *Journal of Business Chemistry*, No.10 (1), pg.3-21.
- [12] Tregaskis, O., & Brewster, C. (2006) „Converging or diverging? A comparative analysis of trends in contingent employment practice in Europe over a decade” *Journal of International Business Studies*,No.37(1), pg.111-126.
- [13] Sen, A. (1997) Inequality, Unemployment and Contemporary Europ, International Labour Review, vol.136, No.2.
- [14] Trubek, D. (2003) „The European employment strategy and the future of EU governance: An opportunity for Baltics and challenge for layers”, *Juridiska Augstskola -*

Riga Graduete school of law-RGSL Working paper No.10.pg.1-20.
<http://www.rgsl.edu.lv/images/stories/publications/RWP10Trubek.pdf> [01.04.2009.]

[15] Trubek, D., and Mosher, J. (2001) „New Governance, EU Employment Policy, and the European Social Model, A Critical Appraisal of the Commission White Paper on Governance”, Madison : University of Wisconsin-Madison. Working Paper No. 6/01.pg.1-23. www.jeanmonnetprogram.org/papers/01/011501-04.html [09.04.2009.]

[16] Vučenov, S. i Andrejević, A. (2011) „Politika zapošljavanja u Evropskoj uniji sa osvrtom na Evropa 2020. Integrисane smernice“ *Politička revija*, Beograd, Br.1/2011,str.369-390.

[17] Vučenov, S. i Andrejević, A. (2010) „Politika zapošljavanja u Evroskoj uniji, sa osvrtom na plan oporavka u uslovima globalne krize”, *Godišnjak Univerziteta Educons* , broj1/2011, str. 203-218.

[18] Vučenov S., Josifidis K. (2009) „Politika zapošljavanja u Evropskoj uniji”, *ACIMSI-master rad*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, str.1-80.

[19] Vukadinović, S. Filipović, M.,(2013) „Youth (un)employment in the Western Balkans”, *Economic Sciences on the Crossroad. Proceedings from the International Conference. Belgrade, Institut ekonomskih nauka Beograd*, Belgrad: pg. 652-663.

[20] Vučenov, S., i Andrejević, A. i Katić A,(2013) „Saradnja univerziteta i privrede - šansa za zapošljavanje”, *XIX Skup TRENDVOVI RAZVOJA: “UNIVERZITET NA TRŽIŠTU…”* Maribor, str.116-120.

http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2013/radovi/T2.2/T2.2-4.pdf

Internet izvori:

[1] http://ec.europa.eu/regional_policy/what/index_en.cfm [05.07.2009.]

[2]<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706&langId=en&intPageId=200> [30.08.2009.]

[3]<http://www.oecd-ilibrary.org/sites/lmpxp-table-2011-1-en/index.html?contentType=/ns/Table,/ns/KeyTableEdition,/ns/StatisticalPublication&itemId=/content/table/lmpxp-table-2011-1-en&containerItemId=/content/table/20752342-table9&accessItemIds=/content/tablecollection/20752342&mimeType=text/html> [28.06.2011.]

[4]http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Wages_and_labour_costs [30.11.2013.]

[5]http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics [19.09.2013.]

[6] <http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats> [15.04.2013.]

[7] <http://www.etui.org/Topics/Labour-market-employment-social-policy> [16.05.2013.]

[8]http://siteresources.worldbank.org/INTLM/Resources/390041-1212776476091/5078455-1227292574678/MDTF_Research_Topics.pdf [12.04.2013.]

[9]http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/community Employment_policies/index_en.htm [13.03.2013.]

[10] <http://www.employment-studies.co.uk/policy/index.php> [15.05.2013.]

[11]<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00118&plugin=1> [13.03.2013.]

[12]<http://www.ilo.org/global/meetings-and-events/events/youth-day/lang--en/index.htm> [10.06.2013.]

[13]http://www.ilo.org/employment/areas/youth-employment/WCMS_192889/lang--en/index.htm [10.06.2013.]

[14]<http://www.managementstudyguide.com/youth-unemployment-and-causes.htm> [10.06.2013.]

[15] <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751> [20.09.2013]

[16] <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/10/10/report-finds-400-million-children-living-extreme-poverty> [30.10.2013.]

[17] <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706> [17.04.2013.]

[18]<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en> [25.06.2013.]

[19]http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rate,_2001-2012_%28%25%29.png&filetimestamp=20130627102805 [25.06.2013.]

[20] http://www.ilo.org/empelm/what/WCMS_114240/lang--en/index.htm [15.06.2013.]

[21]http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=7498&Itemid=1 [30.11.2013.]

[22] <http://www.monstat.org/cg/> [20.04.2014.]

[23] <http://www.uns.ac.rs> [15.10.2014.]

[24] http://www.ilo.org/emppolicy/pubs/WCMS_188048/lang--en/index.htm [15.05.2014]

[25] http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_sr.pdf [30.04.2014.]

[26]<http://www.mpt.gov.rs/postavljen/173/Zakon%20o%20poljoprivrednom%20zemljistu.pdf> [20.08.2014.]

- [27] <http://alibunar.org.rs/mdfa/lat/Strategija-razvoja/Regionalni-nivo/> [18.08.2014.]
- [28] http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_I000060 [28.08.2014.]
- [29] <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/286107/indicative-planning> [28.08.2014.]
- [30] <http://www.pks.rs/PrivredaSrbije.aspx?id=13> [28.08.2014.]
- [31] <http://europa.rs/srbija-i-evropska-unija/trgovina/koristi-od-trgovine-izmedu-srbije-i-eu/>
[25.08.2014.]
- [32] <http://www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/zaposljavanje/projekti> [30.01.2014.]
- [33] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/about_eurostat/introduction
[20.11.2014.]
- [34] http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf 28.02.2015.
- [35] <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> [15.05.2014.]
- [36] <http://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/employment-policy/lang--en/index.htm> [15.05.2014.]
- [37] <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> [15.05.2014.]
- [38] <http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Projects.aspx> [28.02.2015.]
- [39] <http://www.minrzs.gov.rs/sektor-za-zaposljavanje-projekti.php> [30.03.2015.]
- [40] http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?page=1&order=wbapi_data_value_2009%20wbapi_data_value%20wbapi_data_value-last&sort=asc [30.06.2015.]
- [41] <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=112> [30.06.2015.]